

HAKKI TUTUP KALDIRMAK

— *Kur'ân-ı Kerim'de* —
Hak Savunuculuğu ve Örnekleri

Prof. Dr.
Muhittin Akgül

HAKKI TUTUP KALDIRMAK

Kur'ân-ı Kerim'de Hak Savunuculuğu ve Örnekleri

Prof. Dr. Muhittin AKGÜL

HAKKI TUTUP KALDIRMAK

Kur'ân-ı Kerim'de Hak Savunuculuğu ve Örnekleri

Copyright © Süreyya Yayınları, 2021

Bu eserin tüm yayın hakları Süreyya yayımlarına aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin, Süreyya yayınlarının önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

ISBN

978-1-68236-858-9

Ocak 2021

Süreyya Yayınları

<http://www.sureyyayayinlari.com>

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	9
ÖNSÖZ	13
GİRİŞ	15
I. HZ. ÂDEM'İN OĞLU HÂBİL	23
1. Âyetlerin İndiği Ortam	23
2. Hz. Âdem'in (a.s.) İlk Çocuğu	25
3. Cinayete Giden Yol	27
4. Hâbil'in Kâbil'e Nasihati	31
5. Yeryüzünde İşlenen İlk Cinayet	35
6. Kıssanın Hissesi	37
II. ÂSİYE BİNTİ MÜZÂHİM (FİRAVUN'UN EŞİ)	39
1. Âyetlerin İndiği Ortamla İlişkisi	39
2. Âsiye Validemizin İlk Zamanları	40
3. İman Etmesi	43
4. Yapılan İşkenceler ve Ölüm	46
5. Hz. Âsiye'nin Makbûl Duası	49
6. Hakkındaki Övgüler	51
7. Cennet'te Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Eşi Olması	51
8. Peygamber Olup Olmadığı	52
9. Sonuç	52
III. MÜ'MİN-İ ÂL-İ FİRAVUN	54
1. Zor Zamanda Konuşmak	54
2. Kıssanın Asr-ı Saadetle İlişkisi	55
3. İmanını Gizleyen Kişi:	57
4. Mu'cizeler Karşısında Şaşkına Dönen Firavun	59

5. Hakikat Savunucusunun Devreye Girmesi	61
6. Mü'min-i Âl-i Firavun'un Sonu	67
7. Olayın Kahramanları ve Çıkarılabilecek Dersler	67
IV. HAKKA TESLİM OLAN SİHİRBAZLAR	69
1. Sihir-Büyünün Mahiyeti	69
2. Mısır'da Sihir-Büyü	73
3. Bir İktidar Aracı Olarak Sihirbazlar	75
4. Firavun'un Sihirbazları ve Bunların İşlevi	77
5. Hz. Musa'nın Gösterdiği mucizeler	80
6. Firavun'un Son Çaresi Sihirbazlara Müracaat ve Buluşma	82
7. Sihirbazlar ve İmana Giden Yol	84
8. Firavun'un Tehditleri ve İşkence	89
9. Geçmişten Günümüze Firavunluk ve Büyücüler	92
V. HZ. İSÂ'IN HAVARİLERİ	94
1. Havarilik ve Havariler	94
2. Havarilerin Doktrini	98
3. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Havarileri	100
4. Kur'an'da Havarilerin Tasviri	102
5. Her Dönemde Havari Olabilmek	111
VI. HABÎB-İ NECCÂR	112
1. Kissanın Asr-ı Saadete Bakan Yönü	117
2. Habîb-i Neccâr Örneği Bizlere Ne Anlatır?	118
a. Hakka Davet	118
b. Davetçide Bulunması Gereken Temel Vasıflar	118
Ücret İstememe	118
Örnek Temsil	120
Kin ve Nefretten Uzak Olmak	120
c. Hak Taraftarlığı ve Hakta Sebat	122
VII. ASHÂB-İ KEHF "GENÇLER TOPLULUĞU"	126
1. Kehf Sûresi	126
2. Sûrenin İndiği Ortam	127
3. Nüzûl Sebebi	128
4. Hakkın Temsilcisi Gençler "Ashâb-ı Kefh"	129

5. Mağarada Kalış ve Yeniden Uyanma Zamanı	132
6. Her Dönemdeki Hak Temsilcileri "Fütüvvet Ruhı"	135
VIII. ASHÂB-I UHDÛD'UN İŞKENCE ETTİĞİ HAK TEMSİLCİLERİ	141
1. Tarihi Arka Plan	141
2. Âyetlerin Nüzûl Ortamı	145
3. Konunun Kur'ân'daki Anlatımı	151
4. Hak Savunucusu Erkek ve Kadınlar	153
5. Her Dönemdeki Ashâb-ı Uhdûd	154
IX. HAKPEREST BİR İŞEVÎ KAHRAMAN "NECÂŞÎ"	156
1. Kimliği ve Kısaca Hayatı	157
2. Mekke'den Habeşistan'a Giden Yol	158
3. Habeşistan'daki Müslümanların Hayatı	159
4. Zalimlerin Rahatsızlığı ve Gönderilen Hediyeler	161
5. Kilisede Karşılaşma ve Dinlenen Kur'ân	162
6. Hakkında İnen Âyetler	165
7. Necâşî'ye Gönderilen Heyet	166
8. Vefatı ve Kılınan Gıyâbi Cenaze Namazı	169
9. Necâşî Olmak	170
X. HAKKIN ZİRVEDEKİ TEMSİLCİSİ HZ. MUHAMMED (S.A.S.)	172
1. Hilfu'l-Fudûl'daki Aktif Görevi	174
2. Cahiliye Döneminde Hep Hakkın Yanında Olması	175
3. Haktan Dönmesi İçin Yapılan Teklifler	177
4. Mekke'de Başına Gelenler ve Hakkı Temsil	180
5. Medine Döneminde Mekkelilerin Haktan Döndürme Çabaları	184
a. Münafıkların Allah Resûlünü Haktan Çevirme Çabaları	185
b. Haktan Geri Döndürmek İçin Kullandıkları Yıldızlı Sözler	186
c. Resûlullâh'a Karşı Yalan Söylemeleri	187
d. Müslümanları Parçalamak İçin Başvurdıkları Hile	187
e. Hz. Âişe'ye İftirâ Etmeleri	187
6. Ehl-i Kitaptan Bazı Kimselerin Haktan Döndürme Çabaları	189
a. Hz. Peygamberi Yanlış Hüküm Vermeye Zorlarlardı	190
b. Haktan Bâtıla Çevirme Çabaları	191
7. Hakkın Temsilcisi Olarak Hz. Peygamberin Savaşları	191

Hakkı Tutup Kaldırmak

a. Bedir Savaşı.....	192
b. Uhud Savaşı.....	193
c. Hendek Savaşı.....	195
d. Huneyn Seferi.....	198
e. Tebuk Seferi.....	199
8. Sonuç.....	200
KAYNAKÇA.....	201

TAKDİM

Hakkı ve adaleti bilip savunmak, hayatın güçlüklerini aşmak için sabır kuvvetiyle donanmak, toplum içinde yaşayan insanın en çok muhtaç olduğu erdemlerin başında gelir. Bu hikmetten olmalı ki Kur’ân-ı Hakîm hakka hizmet ve sabır prensiplerini, hüsrandan kurtulmak için iman ve iyi işlerin peşinden gelen iki vecibe saymıştır. İmam Şafii bu dört esası bildiren Asr sûresi hakkında: “Kur’ân’da bundan başka hiçbir sûre nazil olmasaydı, bu pek kısa sûre bile, insanların dünya ve ahiret mutluluklarını temin etmeye yeterdi.” demiştir. Fakat gerçeği, hakkı ilan ve bunda sabır ve sebat göstermek kolay olmadığından Kur’ân, bunları devam ettirmenin, azim ve kararlılık gerektirdiğini, sadece maneviyat ve faziletten nasibi bol olanların bunu yapabileceklerini belirtmiştir. (Lukman sûresi, 17 ve Fussilet sûresi, 35-36)

Değerli ilim adamı Prof. Dr. Muhittin Akgül önünüzdeki “Hakkı Tutup Kaldırmak” kitabında, hakka hizmetin ehemmiyetini ve bunun, başta gelen vecibelerden olduğunu anlatıyor. Tarih boyunca hakkı yüceltmek için çalışanların ve bu sancağı yere düşürmeyenlerin var olduğunu, Kur’ân-Kerim’den bol örneklerle ortaya koyuyor. Yani meseleyi teorik olarak anlatmakla kalmayıp, yaşanan realitelerle gözler önüne seriyor. Diğer taraftan bunların maalesef tarihte yaşanmakla kalmadığını, günümüz Türkiye’sinde binlerce şahidiyle gözler önünde cereyan ettiğini hatırlatıyor.

Son zulüm ve hicret döneminde bu çalışma şu açıdan ayrıca önem kazanıyor: Çünkü değerli yazarımız, bunları oturduğu rahat koltuğundan değil, bizzat olay yerinden, hapishane koğuşundan yazıyor. Kendisi otuz yıllık bir akademisyen, bir üniversite profesörü olarak fedakârlıklar ve erdemlerle taçlanmış bir ömürden sonra kendisini birdenbire, terör

suçlamasıyla hapisanede buldu. Kırk yıl kadar nice çileler, ailesinin fedakârlık ve ümitleri, yoğun emeklerle, beyin gücü sarf ederek kazandığı bu ilmî ünvan, elinden alındı. Sorgusuz, mahkemesiz bir emirle görevine son verildi. Kendisi gibi eğitim camiasından yüzlerce kişi ile hapisanede yattı. Bu cezanın normal bir hapisane hayatı olmayıp işkenceye dönüştüğünü de gözlemledi. İki sene kadar tutuklu kaldıktan sonra tahliye edildi. Bir tek kendisi olsaydı bile böylesine bir hukuksuzluk ülke çapında bir hadise sayılmalıydı. Hâlbuki benzer durumda olan, türlü alanlardan onlarca değil, yüzlerce, binlerce, on binlerce aydın var. Muhittin bey o masum insanların yaşadıkları çileyi yerinde yaşamış biri olarak kitabını kaleme alıyor. Hukuksuzluğun yürürlükte olduğu ortamda yedi-sekiz yıllık bir mahkûmiyet kapıda olduğundan hayatını tehlikeye atarak büyük meşakkatlerle yurt dışına çıkabildi.

Türkiye’de 2015 başından beri başlayan (içinde yaşadığımız 2020 sonlarında da hâlen devam eden) bir cadı avı, bir genoside (soykırım) var. Değerli hocamız bu haksızlıklara tercüman olmak ve masumlara manevi güç vermek için bu kitlesel zulme son verilmesi temennisiyle mutedil bir üslupla bunları yazıyor. TBMM başkanlığı da yapmış, otuz yıllık Avukat Sayın Bülent Arınç bu süreçteki Başbakan yardımcılığı sırasında, kitlesel suçlamaya maruz kalan Hizmet camiası sayısının iki milyon kadar insan olduğunu yetkili biri olarak açıklamıştı. Bundan ötürü, tanık bulmakta, örnek göstermekte kesinlikle zorluk yok. Bir saat içinde zulme maruz kalmış otuz kişi sıralanabilir. Nitekim internet ortamında binlerce mazlum ve zulüm örneği canlı ve kayıtlı olarak bulunabiliyor. Silinemeyecek tarzda tarihin arşivinde yerini alıyor.

Sürecin başlangıcında bir yıldan fazla bir zamanda Hizmet camiası ile ilgili sayıları birkaç bini bulan okul, yurt, dersane, medya kuruluşu, dernek, şirket, sendika teftişlere tabi tutulup yasal boşluklar araştırılmasına rağmen kanunen suç bulunamadı. Bu cadı avı sürecinde hükümetin başı R.T. Erdoğan’dan gazete, radyo ve televizyonlarla yayınlanan üç yüz kadar hakaret, provake edici, kışkırtıcı iftiraya rağmen bu milyonluk kitleden fiilî bir tek kalkışma bile görülmedi. Yalan ihbarları teşvik ve ödüllendirmelerden tutun, “Bunlara su bile yok!” tarzında tüm dünya karşısında ifade edilmiş soykırım ilanlarına varıncaya kadar

provokasyonlar sonuç vermedi. Böyle olunca hükümetin başı, ülkemiz insanlarına yıllardan beri faydalı katkıları olmuş bu kuruluşları kapatma bahanesi uydurmak için komplo olduğu besbelli bir darbe girişimi planlanıp anti propaganda ile Hizmet camiasına mal etti. Seçilmiş hükumeti devirme girişimi bahanesiyle otuz yıldan beri ülkemiz nesillerine faydadan başka bir şey vermeyen bu kuruluşlara el konulup heder edildi. Terör eylemi ve silahlı kalkışma ile suçladıkları bu camiada, yasal olarak açılıp işleyen binlerce okul, dersane, öğrenci yurdu, kültür ve yardım derneği, dergi, yayınevi, on beş üniversite gibi kurumlardan başka bir şey bulunamadı. İki yüz bin kadar öğretmen, akademisyen, iş adamı, görevli kanunsuz olarak suçlu ilan edip hapisanelere dolduruldu veya ülke dışına çıkma tehlikelerine itildi. Bütün bunların ötesinde on yedi binden fazla ev hanımı, dokuz yüz kadar küçük çocuk hapiste tutuklanarak zulüm rekoru kırıldı.¹

Fakat demokrasiyi uygulayan, inanç ve ifade hürriyetine, özgürlüğe, adalete, bilime önem veren ülkeler, Erdoğan yönetiminin Hizmet camiasını şeytanlaştırma propagandasına kanmadılar. Devlet imkânlarını sonuna kadar kullanmasına rağmen uluslararası camiada beklediği desteği bulamadı. Kendi ülkelerinde Hizmet camiası tarafından açılmış okul, dernek veya medya kuruluşlarına müdahale etmediler. Onların bu tutumunu, haksız uygulama yapan, cadı avı uygulayan bir devlet uygulamasına, fiilen verilmiş bir cevap olarak değerlendirmek gerekir. Bu cümleden olarak Kuzey Amerika ve Kanada, Güney Amerika, kısmen Avrupa, Avustralya, kısmen Afrika ülkelerinde Hizmet camiası ile irtibatlı yüzlerce okul, eğitim, kültür, diyalog, yardım ve medya kurumları devam ediyor. Asya kıtasında Türkiye hükümetinin olumsuz propaganda ve devlet imkânlarını kullanmasının bazı olumsuz etkileri görülmekle beraber, mesela Kazakistan, Kırgızistan, Irak, Gürcistan, Japonya gibi ülkelerde toplam sayısı yüz kadar okul eğitimlerine devam etmektedir.

¹ Günlük meteoroloji raporları gibi vak'a raporları sık sık değiştiği için, hatırımda kalan yaklaşık şekliyle yazmıştım. Fakat yazımı tamamladıktan sonra İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun son hafta 26 Kasım 2020 tarihli resmi açıklamasının şöyle olduğunu gördüm: Cemaatle mücadelede şimdiye kadar 67 bin operasyon yapılmış, 292 bin kişi gözaltına alınmış, 96 bin kişi tutuklanmış, 42 bin devlet görevlisi ihraç edilmiş, sadece Bylock'tan 92 bin kişi fişlenmiş, bugünkü durumda cezaevlerinde cemaatten 25 bin tutuklu+hükümlü bulunuyor.

Bu kitapta insanlık tarihinin başından beri hakkın safında yer alan büyük rehberlerin gayretleri, Kur'an-ı Kerim'den alınarak veriliyor: Hz. Âdem'in (aleyhisselam) oğlu Hâbil, Hz. Âsiye, Firavun sarayındaki mü'min yetkili, ölümü göze alarak Hz. Musa'ya (aleyhisselam) iman eden sihirbazlar, Hz. İsa'nın (aleyhisselam) havarileri, Habîb-i Neccâr, Ashâb-ı Kehf (imanlı gençler topluluğu), Ashâb-ı Uhdûd'un müthiş işkencelerine rağmen hak yoldan dönmeyenler, Habeşistan kralı Necâşî Ashame. Kitaba hakkın zirvedeki temsilcisi son Peygamber Hz. Muhammed'in (aleyhissalatü vesselam) hakkı ikame için gerçekleştirdiği faaliyetler ile mühür basılıyor.

Hak bildiği yolda çile çekme, yakın tarihimizde de Namık Kemal, Süleyman Nazif, Mehmed Akif, Şeyhülislam Mustafa Sabri, Zahid Kevserî, Bediüzzaman Said Nursî gibi tanınmış şahsiyetler tarafından da yaşandı. Günümüz Türkiye'sinde de Hizmet hareketinin rehberi Fethullah Gülen Hoca Efendi ile devam ediyor. Şimdiki imtihanın farkı, faydaları toplumumuz tarafından yıllarca takdir görmüş bir harekete taraftar olan yüzbinlerin bu çileyi yaşamaları oldu. Kendisi de bu hareketin içinde yer alan Muhittin hocamız, hapisten kurtulup hürriyet ortamında yaşamasının hakkını, ilmî çalışmaları, makaleleri ve aktiviteleri ile veriyor. Hakka hizmetin, iman tarihindeki pek çok örneğini Kur'an-ı Hakîm'den gösteriyor. Böylece bu zulmü yaşayan mazlumlara tuttukları yolun, Hak Teala'nın peygamberlerinin yolu olduğunu açıklayarak, onlar için manevi kuvvet ve gıda olacağını ümid ediyor. Hak Teala değerli hocamızın feyzini ve kitabı okuyup yararlananların sayısını artırsın.

Prof. Dr. Suat YILDIRIM
Montreal, 03 Aralık 2020

ÖNSÖZ

Bütün hamdler Yüce Mevlâ'mıza, bütün salât ve selamlar, Yüce Mevlâ'nın kitabını bizlere söz, davranış ve yaşantısıyla berrak bir ayna olarak açıklayan ve gösteren Allah Resûlü'ne olsun!

Özellikle gençlik ve ilk yetişkinlik dönemlerinde dinî merasim ve cemiyetler gibi değişik vesilelerle Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) "Allah'ım bize hakkı hak olarak gösterip onun ittibâyla, bâtılı da batıl olarak gösterip onun içtinabıyla rızıklandır." duasını okur, okuyanlara da âmin diyerek mukabele ederdik. Yıllar sonra fitne ve fesadın ayrıık otu gibi her tarafı sardığı, zulmün alkışlandığı, zalimin el üstünde tutulduğu dönemlerle yüzleşince bu duayı ve engin anlamını aynelyakîn ve hakkalyakîn idrak ettim ve yeniden düşündüm. Zira Fâtiha Sûresi'nde günde kırk defa istediğimiz "Rabbbimiz bizi sırat-ı müstakime hidayet et." yakarışının tefsiri ve te'vilini, Allah Resûlü'nün bu duasında müşahade ettim. Nitekim Bediüzzaman hazretlerinin de beyan ettiği üzere "En büyük hidayet, hicabın kaldırılmasıyla hakkı hak, bâtılı bâtıl göstermektir."

İşte elimizdeki bu kitap çalışması yukarıda arz ettiğimiz duanın, şuhûdî-amelî bir tefsirinden ibarettir. İnsanlığa son ilahî kitap olarak gönderilen Kur'ân-ı Kerim, hayatın her alanıyla ilgili sunduğu prensipleriyle, insanların hayatlarında takip etmeleri gereken ideal yolu göstermiştir. Aynı anne-babadan çoğalan ve bir imtihan yeri olan şu fânî dünyanın bu değerli ve özel misafirleri, insanlığın başlangıcından günümüze temelde "iyiler" ve "kötüler" şeklinde iki kategoride tezahür etmiştir.

Peygamberlerle temsil edilen iyiler, mazlumlar ve mağdurlar; kötüler ve kötülüklerle mücadele etmiş, her zaman müspet hareketin temsilcisi olmuş ve hakkı temsil edenler olarak da hak savunuculuğu yapmışlardır.

Şeytanı ve şeytanî düşünceyi temsil edenler ise her dönemde zâlimler ve zalimlerin etrafında kümelenmiş mutlu azınlık, küfür ve nifak yobazı kodamanlardan meydana gelen Kur'ân ifadesiyle “mele” denilen azgın kimseler olmuştur. Bedenî arzular ve nefsî istekler arkasında koşan bu sözüm ona seçkin kimseler, hedeflerine ulaşmak için bütün gayrimeşrulukları ve her türlü zulmü mübah görmüşler, hep zulmetmişler, gadre uğratmışlar, hak gaspı yapmışlar ve her zaman da hakkın ve haklının karşısında olmuşlardır.

Elinizdeki eser, işaret edilen mazlum ve zâlimlerin gerçek ve yaşanmış hayatlarını ele almaktadır. Kur'ân'ın tabloştırdığı bu her iki grup, elbette geçmişte kalmış kimseler değildir. Dünya durdukça hem hak savunucuları hem de bunların karşısında dikilen zalimler, hep var olmuş, bundan sonra da var olacaklarında hiçbir şüphe yoktur. Bu eseri okuduğunuzda “Cennet ucuz değil ve cehennem de lüzumsuz değil.” vecizesini daha iyi anlayacak ve “Zalimler için yaşasın cehennem!” diye haykıracaksınız.

Eser, şimdi yaşayan ve gelecekte yaşayacak olan Hakk temsilcilerine ve hakkı temsil eden kutlulara, örnek almaları ve hayatlarını benzetmeleri gerekli ideal örnekleri nazara vermektedir. Elbetteki insanlık tarihinde bu anlamdaki kişiler ya da topluluklar, eserde ele alınanlarla sınırlı değildir. Burada ele alınanlar, Kur'ân'da açıktan üzerinde durulan, haklarında âyet ya da sûrelerin olduğu kimselerdir.

Son olarak elinizdeki eseri dikkatli bir şekilde okuyarak tavsiyelerde bulunan mesai arkadaşım Doç. Dr. Yunus Ekin ve Prof. Dr. İsmail Albayrak Beylere de derin kalbî şükranlarımı sunarım.

Yoğun meşguliyetlerine rağmen kitaba yazmış olduğu TAKDİM yazısıyla, zulümden fazlasıyla nasibini almış olan ve hicret diyarında hayatını devam ettiren değerli ilim insanı Prof. Dr. Suat Yıldırım hocama da kalbî hürmet ve teşekkürlerimi ifade etmek isterim.

Yüce Mevlâ'dan, hayatımın her aşamasında “Hakkı hak olarak görmeyi ve ona uymayı, bâtılı da bâtıl olarak görüp ondan kaçınmayı” bir hayat düsturu haline getirenlerden kılmasını temenni ederim.

Prof. Dr. Muhittin AKGÜL

GİRİŞ

İnsanoğlunun dünya sahnesine çıkışından itibaren, zayıfla güçlü, haklıyla haksız, mazlumla zalim, tevhide inanan muvahhidle şirk ve inançsızlık bataklığına düşmüş kâfir arasında sürekli bir mücadele var olagelmıştır. Bu mücadelede kötü taraf, sözle başlamış, hakaret ve tehditlerle dozajı yükseltmiş, hedefine ulaşmak için her türlü yolu kendisine mubah görerek söz ve hakaretleri fiilî şiddete dönüştürmüş, bazen de öldürme ve toplu katliamlar yapacak kadar vahşilemiştir. Dünya tarihi, yukarıda işaret edilen olayların binlercesine şahit olmuştur. Dünya durdukça da benzeri olayların tekerrürü kaçınılmaz gibi görünmektedir.

Kur'ân-ı Kerim, peygamber kıssaları bağlamında, bütün insanlar ve özellikle de mü'minler için örnek alınacak birtakım kişi ve toplulukları, onların yaşadıklarını, karşılaştıkları zorlukları ve arkasında durdukları doğruları, bütün tehlike ve tehditlere rağmen hakkı savunmalarını hatırlatarak, insanlara hem bir teselli hem alınabilecek ideal birer örnek ve hem de doğru ve *"hak bir yolun kaderi"*nin mahiyeti hakkında hatırlatmalarda bulunmuştur.

Kur'ân, mü'minleri "ümmeden vasatan" yani "ideal ümmet" olarak niteler. "Ümmet-i vasat" olmak, Allah'ın yeryüzünde "adl" sıfatının şâhidi, tecellisi ve tezâhürü demektir. İdeal ümmet olmak demek, aynı zamanda mü'minlerin yeryüzünün denge unsuru olmaları anlamını da içerir. Zira denge unsuru olamayanın, zâten ideal olma imkânı da olamaz. Ancak ideal ümmet olma, içerisinde önemle yerine getirilecek birtakım görevleri barındırmaktadır. Bunların başında da hak savunuculuğu ve haklı mücadele gelmektedir.

İslâmî literatüre aynı zamanda “emr-i bi’l-ma’ruf” olarak da giren bu mücâdele, Kur’ân’ın sıklıkla üzerinde durduğu nitekim bundan ötürü Mu’tezile Mezhebinin beş temel ilkesinden kabul ettiği bir esastır. Sadece bir fikir vermesi açısından birkaçına işaret edildiğinde de görüleceği üzere hak savunuculuğu, Kur’ân nazarında büyük bir yer tutmakta ve mü’min olmanın da temel hikmeti olarak görülmektedir.

Kur’ân, hakkı savunma ve onun yerli yerine oturtulmasını sıklıkla vurgular. Mü’minlerin kendi içlerinden hayra çağıran, iyilikleri yayıp kötülükleri önleyen bir topluluğun bulunmasını emreder (Âl-i İmrân sûresi, 3/104); sâlih ve hayırlı ümmet olmanın, ancak hakkın savunulmasıyla elde edilebileceğini haber verir (Âl-i İmrân sûresi, 3/110). Hakkı savunanların, Allah katında büyük bir mükâfata nail olacakları müjdesini verir (Nisâ sûresi, 4/114). Hakkı savunmayıp, kötülükler karşısında suskunluğa yatan kimseleri lanetle anar (Mâide sûresi, 5/79). Hakkı savunmamanın bir nifak özelliği olduğu belirtilir (Tevbe sûresi, 9/67). Mü’minlerin en önemli özelliklerinden birisinin, hakkın savunucusu olmaları olduğu vurgulanır. (Tevbe sûresi, 9/71). Namaz ibadetiyle hakkın savunuculuğunu yapma aynı bağlamda zikredilir (Lokmân sûresi, 31/17). İslâm ümmetinin üstünlüğü ve hayırlı olması, hakkı savunmaya bağlanır (Âl-i İmrân sûresi, 3/110) ve hakkı temsil edenlere karşı duranların yerinin cehennem olduğu hatırlatılır. (Âl-i İmrân sûresi, 3/21).

Yaşanılan toplumda, her türlü iyiliğin yayılması ve aynı zamanda her türlü kötülüğün tamamen ortadan kaldırılması için etkin ve sürekli bir mücadeleye ihtiyaç vardır. Zira ne iyiliklerin yerleştirilmesi ne de alışılan kötülüklerden insanların vazgeçirilmesi hiç de kolay değildir. İşte bu da ciddi bir azmi, kararlılığı, tehlikeleri göze almayı, bu uğurda hakareti, işkenceyi hatta bazen ölümü bile göze almayı gerektirir. Nitekim Asr Sûresi’nde bütün zamanlarda hüsranda olmayan insanların övüldüğü dört temel nitelikten birisi de hakperestlik veya hakkı tavsiye, hakkı savunma hakikatidir. Binaenaleyh kötülüğe bulaşmış, ahlâksızlığı bir hayat tarzı haline getirmiş, başkalarını ezmeyi karakterinin ayrılmaz bir parçası yapmış insanlarla uğraşmak, azim ve kararlılık gerektiren işlerdendir. Zira bazen bu insanlardan saldırılar, sözlü hakaretler, fiili

sataşmalar, keyiflerine engel olanları yok etme teşebbüsleri gibi olumsuzluklar, kötülüklerle mücadele ve iyiliklerin yerleşmesi, hakkın savunulup ortaya konmasında, her zaman için karşılaşılan durumlardır.

Arapça olan “hak” kelimesi, mastar ve sıfat anlamı içeren bir kelime olup, aynı zamanda Cenab-ı Hakk’ın isimlerinden de biridir. “İsm-i a’zam” içinde zikredilir. “Esmâü’l-Hüsnâ”nın başında geldiğini kabul edenler de vardır. Hak kelimesinin potansiyelinde sabit, gerçek, bir nesenin mahiyetine uygunluğu, doğru, adalet, bâtılın zıddı, kendisi olarak bulunmak, pay, hisse, nasip, vazife gibi geniş bir anlam yelpazesi vardır.²

Hak kavramı, geniş anlamlı bir kelime olup Kur’ân’da sıkça geçmektedir. Hak ile özellikle adalet ve Allah’ın adl sıfatı anlatılmaktadır. Çok geniş bir anlam sahasına sahip olan *hak* kavramı konusunda, lügat âlimleri özetle şu anlamlar üzerinde durmuşlardır: *Hak* kavramı, muatabakat ve muvafakat anlamında olup, genel olarak şu farklı anlamlarda kullanılmıştır: Bunlardan birincisine göre *Mûcid* olan Zât hakkında kullanılır ki Allah Teâla için *Hak* denilir. İkincisi meydana gelen şeyler hakkında kullanılır ki “Allah’ın bütün fiilleri haktır.” denilir. Üçüncüsü nefsü’l-emre uygun olana inanmak anlamında kullanılır ki bir kimse-nin: “Öldükten sonra dirilme, sevap, ceza, cennet ve cehennem haktır.” sözünde bu anlam kastedilmiştir. Dördüncüsü de meydana gelmiş olan söz ve fiiller için kullanılır ki “Senin söz ve fiillerin haktır.” sözünde bu anlam kastedilmiştir. Yine Kur’ân-ı Kerim’e ve gerçek olana da *hak* denir ki beyhude ve bâtıl olanın zıddı anlamındadır. Aynı zamanda adalet sahibi olan kimseye ve İslâm’a, inkârı mümkün olmayan sabit ve sahih olana da *hak* denir. Hükmün, vâkıya mutabık olması da *hak* kavramıyla nitelenir. Doğru ve gerçek olan sözler, inançlar, dinler ve mezhepler için da *hak* denir ki zıddı bâtıldır.³

Bir adı da “HAK” olan Yüce Yaratıcı’nın gönderdiği kitaplar hakkı konuşur; peygamberler de hakkı temsil ederler. Peygamberlerin yolun-

² Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali ez-Zeyn eş-Şerif, *et-Ta’rifât*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1983, *HAK* mad.

³ Bkz: Râgıb, el-İsfahânî, *el-Müfredât*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut ts; s.125; Cürcânî, *et-Ta’rifât*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1983, s.89-90; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhît*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2005, *Hak* maddesi.

da giden mü'minlerse, Hakk'a inanır, hakkı gözetir, hakkın arkasında olur ve hayatlarını hak yörüngeli yaşarlar. Peygamberleri döndüremediği gibi gerçek mü'minleri de bâtil, hiçbir zaman haktan döndüremez.

Kur'ân, aynı zamanda bir hak-hukuk kaynağıdır ve Hakk'ın kitabıdır. O, hakların her türlüünü garanti altına almış ve asla çiğnenmesine müsaade etmemiştir. Hakların savunulması Kur'ân'da en başta peygamberler özelinde anlatılır. Daha önce de işaret edildiği gibi her peygamber, geldiği dönemde kendi başına bir hak savunucusudur. Ancak hakkı savunan ve hak karşısında ölümüne mücadele etmiş olanlar, sadece peygamberlerle sınırlı kalmamıştır. Peygamberlerin ümmetleri içerisinde de hakka samimi olarak dilbeste olmuş, yaşadıkları dönemdeki galip güçlerle mücadele etmiş, kötülüklerin önlenmesi ve hakların savunulması adına büyük fedakârlıklarda bulunmuş, pek çok hak savunucusu vardır ki bunlardan bazılarını Kur'ân bizlere ideal birer örnek olarak hatırlatmıştır.

Diğer taraftan hak ve hakların savunulması, asr-ı saadette üzerinde önemle durulan bir konudur. Hakkın mücadelesini vermekle mümtaz olan ashâb-ı kirâm, bunu hayatlarının ayrılmaz bir parçası haline getirmiş ve birbirlerinden ayrıldıklarında, yukarıdaki şiiirde de belirtildiği üzere Asr Sûresi'ni okurlarmış. Nitekim İmam Şâfiî hazretlerinin: "Şayet mü'minler Asr Sûresi'ni tam olarak tefekkür edip anlasalardı, onlara yeterdi!"⁴ sözüyle önemine vurgu yaptığı bu sûrenin dört temel konusundan birisi de hakkın tavsiye edilmesidir.

Elmalılı'nın da yerinde ifadeleriyle, mü'minlerin bütün azimleri Hakk'a yöneliktir. Onların imanları, amelleri ve sözleri de hep Hakk'a sarf edilmiştir. Çünkü Hakk'a sarf edilmeyen her şey batıldır, hüsrandır, hasardır. Her şeyin hakkını gözeterek hep birbirlerine Hakk'ı tavsiye etmişler, her işte hak, sabit, doğru olanı yapmayı, hak üzere birleşmeyi, hep Hakk'a davet etmeyi, emri bi'l-marufu ve nehyi ani'l-münkeri, kısaca hak ve doğruluk üzere hareketi tavsiye ve nasihat etmişler, öyle yemin edip, o yolda muamele etmişler, imanları da amelleri de hep Hakk'a sarf edilmiştir.⁵

⁴ İbn Kesir, *Tefsir*, Asr Sûresi tefsirinde.

⁵ Elmalılı, *Asr Sûresi* tefsirinde.

İslam'a göre hak açısından bütün insanlar, tarağın dişleri gibi birbirine eşittir. Irk, cins, renk, dil ve coğrafya ayrımı yapılmaksızın herkes aynı haklara sahiptir. Dolayısıyla insanların hak ve hukukunun gözetildiği ve hukuk sisteminin çok rahat bir şekilde işlediği bir ülke, ancak hukuk devleti olabilir. Aynı zamanda hukukun böylesine ideal anlamda uygulandığı bir devlette, insanların maddî ve dünyevî hayatlarının yanı sıra, metafizik yanlarının ve uhrevî ihtiyaçlarının da nazar-ı itibara alınması gerekir.

Nitekim Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Medine'ye hicret ettiklerinde, farklı inanç, düşünce ve etnik gruplarla "Medine Sözleşmesi" olarak bilinen antlaşmaya son derece büyük bir titizlik içerisinde riayet etmiş, dini, ırkı, sosyal seviyesi ne olursa olsun, herkesin hukukunu gözetmiş ve böylece Medine-i Münevvere, emniyet ve güven kaynağı bir merkez haline gelmiştir.

Hukuku hayat ve söylemlerinde her zaman ön planda tutan Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), bütün hayatı boyunca, insan hakları üzerinde hassasiyetle durmuş ve küçük büyük demeden hakların önemine vurgu yapmıştır. Aynı zamanda O'nun yüz binlerin önünde verdiği Veda Hutbesi de insan hakları açısından tam bir manifesto hükümündedir. Bu evrensel konuşmasında O, her türlü hakka vurgu yapmış, adeta hem bu konuyla ilgili Kur'an'ın hem de Kur'an'ın mükemmel bir temsilcisi olarak yaşadığı hayatın özetini yeniden özetlemiştir. Evet, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah haklarından aile hukukuna varıncaya kadar her hakka göndermede bulunmuştur. Başlangıçta Allah'a iman, itaat ve saygıda bulunmak hususuna değinir ki aslında insanî bütün haklara saygının en büyük garantisi ancak böyle bir inancın tam olarak yerleşmesiyle mümkün olabilir. Allah'ın hak ve hukukuna riayet edilmeyen toplumlarda, diğer hakların tam olarak yerleşmesi mümkün değildir.

Bu hitâbede Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) son derece önemli olan ve çağdaş dünyada bile sıkça ihlal edilen eşlerin ve özellikle de kadınların haklarına vurgu yapmıştır. Malın, canın, aklın, dinin ve neslin korunması bağlamında evrensel olarak kabul edilen haklara dikkat çekmiştir.

İslamî terminolojide bütün haklar, temelde Allah'ın iradesinden gelen ve O'nun tarafından insanoğluna emanet edilen birer ihsandır. Söz konusu bu emanetler, insanın ilk yaratılışıyla ona bahşedilmiş, alınıp satılmaz, azaltılıp çoğaltılmaz, değiştirilemez, bir mal karşılığı bedel olarak ödenemez, tayin ve takdiri hâkim güçlerin belirlemesine bırakılmaz ve kesinlikle bir ticari mal muamelesi de göremez.

Aynı zamanda İslâm, suç ve ceza konusunda, kanunîlik ilkesini koymuştur. Kesinleşmiş bir suç olmadığı takdirde, hiç kimse suçlu sayılmaz. Zanlının da diğer insanlar gibi bir kısım hakları vardır ve bunlar onun elinden alınamaz. İhtimallere binaen insanlar sorgulanamaz. Hiç kimseye işkence edilemez. Bütün haklar saygıya değerdir. İnsan haklarıyla ilgili hiçbir şey küçümsenemez. Kuvvet, hakkın emrinde olup, hak asla kuvvetin emrinde olamaz. Ve aynı zamanda toplumdaki her fert bu hakka saygılı olmalıdır.

Hakka destek olma ve haksızlık karşısında susmama, batı filozoflarının da üzerinde durdukları önemli bir konudur. Hatta onlar, bununla ilgili olarak felsefede bir ekol haline gelmiş olan “isyan ahlâkı” kavramını geliştirmişlerdir. İsyân, bir sisteme veya bir emre boyun eğmeme, itaat etmeme, başkaldırma ve ayaklanma anlamlarına gelir. Ahlâk ise bir insanın zamanla tabiatının bir parçası haline getirdiği iyi veya kötü huylardır. İsyân ahlâkı, varoluşçu felsefecilerin geliştirdikleri bir söylem olarak ortaya çıkmıştır. Varoluşçuluğun en önemli temsilcisi sayılan Sartre, toplumla alâkalı fikirlerinden dolayı özgürlükçü bir anarşist olarak anılan Herbert Marcuse ve dünyanın anlamsızlığına başkaldırarak toplumu değiştirecek bir harekete kalkışmak gerektiğini düşünen, “Başkaldırıyorum, o halde varım” diyen, bir kitabına da “*Başkaldıran İnsan*” adını veren Albert Camus gibi felsefeciler sürekli isyan düşüncesini dillendirmişlerdir. Ancak onların düşüncesine göre isyan, başta devlet olmak üzere, bütün otoritelere başkaldırmak; devleti, kurulu düzeni, her türlü kuralı ve ahlâkî değeri yok etmek demektir.

“İsyân ahlâkı” kavramı, Müslüman ilim ve fikir insanları tarafından da kullanılmakla beraber, yukarıdaki anlamdan tamamen farklıdır. Müslüman ilim ve fikir adamları “isyan ahlâkı”nı daha çok iradeyle

ilişkilendirmişlerdir. Mesela bunlardan birisi Nurettin Topçu'dur. "İsyan Ahlâkı" kitabında Spinoza ve Bergson'un hürriyet anlayışını tenkit ederek, tabiata, topluma, devlete, dine ve ahlâka isyan eden Stirner'in anarşizmini, Rousseau ve Schopenhauer'un isyan düşüncelerini incelemiş ve "Biz hem uysallığa hem de anarşizme karşıyız. Ferdin, sadece bütün iradeleri aynı şekilde belirleyen bir irade karşısındaki uysallığını kabul ediyoruz." diyerek, onlardan ayrıldığı noktayı açıkça belirtmiştir.

Böyle bir isyan ahlâkı açısından bakıldığında, aslında tarihin değişik dilimlerinde farklı coğrafyalara ışık tutan peygamberlerin tamamı, içinde neşet ettikleri toplumun kötü inanç, tutum ve davranışlarına ve onların temsilcilerine hep itiraz etmiş hatta başkaldırmış, hakkı ve haklılığı savunmuş, zayıfın ve mazlumun yanında, zâlimin de karşısında olmuşlardır.

Bu anlamda, dokuz yüz elli sene hiç ara vermeden hakkın arkasında duran Hz. Nuh'tan (aleyhisselam), Nemrud'a karşı tek başına tevhid bayrağını dalgalandıran ve ateşe atılmasına rağmen hak davasından vazgeçmeyen Hz. İbrahim'e (aleyhisselam), testerelerle doğranmasına rağmen hakkı temsilden vazgeçmeyen Hz. Zekeriyya'dan (aleyhisselam), darağacına asılma teşebbüsleri karşısında haktan geri adım atmayan Hz. İsa'ya (aleyhisselam), şirki kabule yanaşmayıp, tevhidden vazgeçmediklerinden Dekyanus tarafından öldürme ve işkence tehditleri karşısında mağaraya kapanan Ashâb-ı Kehf'ten, hakkı görünce Hz. Musa'ya (aleyhisselam) inanan ve Firavun'un öldürme, ellerini ve ayaklarını çaprazlama kesme tehditlerine hiç aldırış etmeyen sihirbazlara kadar pek çok hakikat âşığı, aynı hak taraftarlığını ortaya koymuşlardır.

Dünyanın kuruluşundan günümüze, toplumsal, mâli, idarî ve siyâsî hayatta çoğu defa kuvvet, hakkın düşmanı kesilmiş ve onun karşısında durmuştur. Kuvveti temel kriter kabul eden azgın güç sahipleri, hep menfaat yörüngeli davranmış ve hayatı bir mücadele ve kavga alanı olarak görmüşlerdir. Bu bakış açısına göre de güçleri yettiği ve imkânları elverdiği ölçüde başkalarının hukukunu hiç önemsememiş hatta yer yer pek çok insanî hakkı çiğneyip ezmişlerdir.

Mehmed Âkif'in "Asr Sûresi" yorumunda belirttiği şu mısralar da hakkın vurgulanması açısından oldukça anlamlıdır:

*Hâlık'ın nâmütenâhî adı var, en başı Hak,
Ne büyük şey kul için hakkın elinden tutmak;
Hani Ashab-ı Kiram, ayrılalım derlerken,
Mutlaka Sûre-i ve'l-Asr'ı okurmuş, bu neden?
Çünkü meknûn o büyük surede esrâr-ı felâh,
Başta iman-ı hakikî geliyor, sonra salâh,
Sonra hak, sonra sebat, işte kuzum insanlık,
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık.*

İşte elinizdeki çalışma, Kur'ân'da peygamberlerin dışındaki HAK SAVUNUCULARI'nı konu edinmiştir. İnsanla başlayan haklı ve hakla mücadele, kıyamete kadar devam edecektir. "Acaba insanlar, hak mücadelesinde ve hak savunuculuğunda kimi örnek almalıdırlar?" dendiğinde, karşılırlarına ideal örnekleri, bu eserde bulabileceklerdir. Eserde Peygamberleri temsilen Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) örnek olarak ele alınmış olup, diğer örnekler ise farklı dönemlerde yaşayan kişi ve topluluklardan seçilmiştir.

I. HZ. ÂDEM'İN OĞLU HÂBİL

Kur'ân-ı Kerim, yeryüzünde hak ile batılın, mazlum ile zalimin, haklı ile haksızın karşı karşıya geldiği ilk dava olarak Hz. Âdem'in (aleyhisselam) evlatlarının kıssasını anlatır. Konuyla ilgili âyetlerin, öncelikle indiği dönemdeki şartlarla ve Kur'ân'ın ilk muhataplarıyla yakın bir ilişkisi ve onlara yönelik mesajı vardır. Bununla birlikte Kur'ân kıssaları ekseriyetle tarihsel bir veri sunmaktan ziyade, her dönemdeki muhataplarına mesaj yüklüdür.

1. Âyetlerin İndiği Ortam

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) Medine'ye hicret ettiğinde, şehirde Yemendeki kıtlık vb. felaketlerden dolayı kuzeye göç etmiş Evs ve Hazrec isimli müşrik Araplar, az sayıda Hristiyanlar ve dışarıdan gelip yerleşmiş olan üç Yahudi kabilesi bulunmaktaydı. O günkü adıyla Yesrib olan Medine'de, kabileler arasında -Yahudiler hariç- yüzyıllara dayanan savaşlar cereyan etmiş ve bu iç kavgalardan istifadeyle hâkimiyet Yahudilere geçmişti. Özellikle de ticaret ve altın piyasasına onlar hâkimdi. Medineli Araplar daha çok ziraatla meşgul oluyorlardı.

Medine'de farklı kabileler altında bulunan Yahudiler, Kutsal kitaplarındaki birtakım haberlerden dolayı, son peygamber beklentisine girmiş ve bunun da kendilerinden çıkacağına inanıyorlardı.

Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) Mekke'de zuhur edip bilahare Medine'ye hicretiyle hem kitaplarındaki beşaretlerden ve hem de içlerindeki birtakım din adamlarının Resûlullah'ta (sallallahu aleyhi ve sellem) gördükleri işaretlerden, gelecek olan peygamberin o olduğunda şüpheleri kalmadı. Böylece beklentileri suya düşmüş oldu. Nitekim o dönemi resmeden kaynakların ilgili rivayetleri, bunu açık-

ça ortaya koymaktadır. İslâm'dan önce uzun süre birbirleriyle komşu olarak yaşayan Medinelî Araplarla Yahudiler arasında, zaman zaman kavgalar çıkardı. Yahudiler yenilince derlerdi ki: “Bizim söylediklerimizi tasdik eden bir peygamberin gelme zamanı yaklaştı. Biz onunla birlik olup sizi, “Âd ve İrem kavimleri gibi öldüreceğiz.” Ve son zamanda gelecek olan peygamberi vesile ederek Allah’a şöyle dua ederlerdi: “Ya Rabbi! Evsafını Tevrat’ta gördüğümüz, âhir zamanda gönderilecek peygamberle bize yardım eyle!” Fakat âhir zaman peygamberi gelince Yahudiler beklediler ki o, kendileriyle beraber olsun, onun liderliğinde Arapları yensinler, cihana hâkim olsunlar. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), onların dünya hâkimiyeti davalarına hizmet etmediği, ırkçılığı yerip, bütün insanları eşit ve kardeş ilan ettiği için bile bile ona düşman oldular.⁶

Bazen Mekkelilerle gizli gizli anlaşarak düşmanlık yaptılar. Hendek Savaşı’nda, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile yaptıkları antlaşmayı bozarak Mekkelilerle anlaştılar ve zor durumdaki Müslümanları arkadan vurdular. Fırsat bulduklarında ashabın arasına fitne sokarak, Hz. Peygamber’in (sallallahu aleyhi ve sellem) çevresinden uzaklaşmalarını denediler, her türlü komplonun içerisinde oldular. Bir defasında Resulullah’ı evlerine davet edip, bu bahaneyle öldürmeye teşebbüs ettiler. Başka bir defasında yine O’nu davet edip yemeğine ağır zehir koyarak öldürme teşebbüsünde bulundular. Bununla beraber bütün komploları başarısızlıkla sonuçlandı. Ancak onların her defasında Müslümanlara olan kin ve nefretleri hiç dinmedi. Yahudilerin önde gelen din adamları, değişik vesilelerle Hz. Peygamber’i (sallallahu aleyhi ve sellem) yakından gözlemlemiş, Tevrat’taki bazı meseleler hakkında O’na sorular sormuş, gelmesi açıkça bildirilen âhir zaman peygamberiyle ilgili pek çok özelliği O’nda görmüş hatta Abdullah ibn Selam gibi bazıları bundan dolayı Müslüman bile olmuşlardı.

⁶ İbn Hişam, Cemâleddin Abdülmelik b. Hişam, *es-Sıratü'n-Nebeviyye*, (Neşr: Mustafa es-Sekâ vd.) Mısır ts; 1/211; Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed en-Nisâbüri, *Esbâbu'n-Nüzûl*, Dârü'l-İslâh, Suud 1991, s.28; İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmâil ed-Dimeşki, *Tefsiru'l-Kur'âni'l- Azim*, Dâr-u Kahraman, İstanbul-1992, 1/178; Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman, *Esbâbu'n-Nüzûl*, Dâr-u İbn-i Zeydün, Beyrut ts; s. 17.

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Medineli Yahudilerle içli-dışlı yaşıyordu. Alışveriş, komşuluk ilişkileri, cenazelerine saygı, haklarının Müslümanlar kadar korunma altına alınması gibi pek çok konuda, onlara insanca muamele ediyordu. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ahlâkında, kişiliğinde, insanî ilişkilerinde hiçbir kusur görmemişlerdi. Üstelik kitaplarında anlatılan pek çok özelliği taşıdığını kendileri bile ikrar ediyorlardı. Ancak Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) onların kavminden değildi. İçlerinde, yenemedikleri, karşı koyamadıkları, bir türlü kabule yanaşmadıkları kıskançlık hiçbir zaman dinmemişti. Öyle bir kıskançlık ki varlığına tahammülleri kalmamıştı.

Aslında tarihi olarak geriye gidildiğinde, Müslümanlarla Yahudiler, aynı babanın evlatları olan Hz. İbrahim'de birleşiyorlardı. Dolayısıyla aynı babanın ayrı iki evladından gelen iki ayrı millettiler. Yani kardeş çocuklarıydı. Fakat kıskançlık ve haset ateşi hiç sönmemişti. Şeytanın Âdem'i (aleyhisselam), kardeşlerinin Yûsûf'u (aleyhisselam) çekemedikleri gibi onlar da inandıkları ve sevdiklerini iddia ettikleri İsmail (aleyhisselam) soyundan gelen Hz. Muhammed'i (sallallahu aleyhi ve sellem) hiç mi hiç çekememişlerdi. Öyle ki bu kıskançlık, O'nu öldürme teşebbüslerine kadar varmıştı.

2. Hz. Âdem'in (a.s.) İki Çocuğu

İşte böyle bir ortamda Yüce Allah, hem Müslümanlara ve Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) teselli hem de Yahudilere bir hatırlatma ve uyarı olması kabilinden, Yahudilerin Mukaddes kitaplarında detaylı ve açıkça nakledilen, Hz. Âdem'in iki oğlu arasında geçen elim olayı belirten âyetleri indirdi. Âyetlerde çizilen iki ayrı karakter ve olayla, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) zamanında yaşanan bu olaylar aslında, sıkı bir benzerlik vardı:

"Onlara Âdem'in iki oğlunun gerçek olan haberini oku: Onların her ikisi birer kurban takdim etmişlerdi de birininki kabul edilmiş, öbürününki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, kardeşine: "Seni öldüreceğim" dedi. O da: "Allah, ancak müttakilerden kabul buyurur, dedi. Yemin ederim ki sen beni öldürmek için el kaldırırsan, ben seni öldürmek için sana el kaldırmam. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım." "Ben

isterim ki sen, kendi günahınla beraber benim günahımı da yüklenesin de cehennemliklerden olasın. Zalimlerin cezası işte budur!" Bu sözler Kâbil'in hırsını kamçıladı. Nefsi, kardeşini öldürmeyi ona kolay bir şey gösterdi. O da onu öldürüp kaybedenlerden oldu. Derken Allah, yeri eşen bir karga gönderdi ki kardeşinin cesedini nasıl örteceğini gösterebilirsin. Kâbil: "Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini örtemedim!" dedi ve pişmanlığa düşenlerden oldu." (Mâide sûresi, 5/27-31).

Yukarıda anlatılan kıssanın öncesine, siyak-sibakına baktığımızda Mâide Sûresi 12. âyetten 27 âyete kadar yani Hz. Âdem'in iki oğlunun başlarından geçen olayın anlatıldığı yere kadar tamamen ehl-i kitaptan, özellikle de Yahudilerden söz edilmektedir. Cenab-ı Hak'ın kendilerinden söz aldığından, ancak onların verdikleri bu sözü bozarak, lanet ve kalp katılaşmasına maruz kaldıklarından, kendilerine rehber olarak gönderilen Tevrat'ı farklı şekillerde tahrif ederek, onun pek çok prensibini göz ardı ettiklerinden söz edilir. Bu arada Hristiyanlara da işaret edilir. Onların da kendilerine gönderilen ilahi öğretileri göz ardı ettikleri bildirilir. Ardından Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) hatırlatılır. O'nun kendilerine gönderilen bir nur olduğu, insanları esenliğe çıkardığı, içine düştükleri zifiri karanlıklardan ancak O'na uymakla kurtulabilecekleri hatırlatılır. Sonra Hz. Musa'nın (aleyhisselam) kendilerine yaptığı bazı uyarılara yer verilir. Hz. Musa'ya başkaldırıışları ve kırk yıl bunun cezası olarak da çölde sersem sersem dolaştıkları dile getirilir. Bundan sonra da yukarıdaki olay hatırlatılır.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde yaşayan ehl-i kitap, sırf içlerindeki haset ve kıskançlıklarından dolayı, vasıfları kendi kutsal kitaplarında mevcut olan Resûlullah'a karşı geldiler, kabulde direndiler. Cenab-ı Hak, ehl-i kitabın yakından bildiği geçmişteki bir kıskançlık olayını hatırlatarak, onları içine düştükleri bu kötü tutumdan uzaklaşmaya davet etmektedir. Dolayısıyla hem olayın anlatıldığı âyetlerin, kendinden önceki âyetlerle hem de bu olayın, nüzûl anındaki ortamla sıkı bir ilişkisi vardır.

Hz. Âdem'in (aleyhisselam) iki oğluna ait olan bu olay, diğer kutsal kitaplarda da detaylı bir şekilde geçmektedir. Tevrat'ın Tekvîn bölümünde (4/1-26) Hz. Âdem'in oğulları Kâbil ve Hâbil'den genişçe bahsedilir.

Buna göre Kâbil ilk oğlu, Hâbil ise ikinci oğludur. Kâbil, çiftçilikle uğraşmaktadır. Hâbil ise koyun çobanıdır. Derken Kâbil ziraat mahsullerinden, Hâbil ise sürünün ilk doğanlarından ve yağlarından Rabbe kurban sundu. Ancak Hâbil'in sunduğu kurban kabul edilirken, Kâbil'in kabul edilmedi. Kâbil bu duruma çok öfkeleni. Bahaneyle kardeşini tarlaya götüren Kâbil, onu orada öldürdü. Bu menfur hadiseden sonra Rab ona, artık toprak tarafından lanetlendiğini ve bundan sonra yeryüzünde kaçak ve aylak bir serseri gibi dolaşacağını bildirdi.

Hadislerde ise konuyla ilgili herhangi bir detay bulunmamaktadır. Ne isimleri ne aralarındaki geçen detaylı diyaloglar ve ne de öldürme hadisesinden sonraki olaylardan hiçbirisi hadis rivayetlerinde geçmemektedir. Sadece bir rivayette: "Haksız yere öldürülen hiçbir kimse yoktur ki onun kanını akıtma günahından Âdem'in birinci oğluna bir pay ayrılmasın. Çünkü yeryüzünde cinayeti başlatanların ilki odur."⁷ buyrulmaktadır.

3. Cinayete Giden Yol

Bu olay gerek tefsir gerekse tarih kitaplarında oldukça detaylı bir şekilde ele alınır. Bu bilgilerin büyük çoğunluğu ehl-i kitap kültüründen geçmiştir. İsrailiyat bilgisi diye malum bu konu, Tefsirde oldukça tartışmalıdır. Ancak İslâmî kaynaklarda, naslarla zahiren bir çelişki içerisinde olmadığı ve akla ters gelmediği müddetçe aktarılma konusundaki serbestlik prensibinden dolayı, hemen hemen bütün tefsir külliyatında bu âyetlerin tefsiri bağlamında zikredilir. Bu bilgiler özetlenecek olursa:

Hâbil koyun sürüsüne sahipti. Kâbil ise ziraatçılıkla uğraşıyordu. Her iki kardeş Allah Teâla'ya bir kurban sundular. Hâbil, hayvan sürüsü içerisindeki en güzel koyunu seçip, kurban olarak sundu. Kâbil ise ekinleri içerisindeki en değersiz buğdayları seçip, onu kurban olarak sundu ve her ikisi de bu kurbanlarıyla, Allah'a yakınlaşmayı ve hangisinin haklı olduğunu ortaya çıkmasını istediler. Derken gökten inen bir ateş, Hâbil'in kurbanını alıp götürdü, Kâbil'inkini ise almadı. Böylece

⁷ Buhârî, Cenâiz, 33, Enbiyâ, 1, Diyât, 2, İ'tisâm, 15; Müslim, Kâsâme, 27; İbn Mâce, Diyât, 1; Tirmizî, İlim, 14; Nesâî, Tahrim, 1; Müsned, I, 383, 430, 433.

Kâbil, Allah Teâlâ'nın, kardeşi Hâbil'in kurbanını kabul ettiğini, kendisinininkini ise kabul etmediğini görünce, kıskançlığa girdi ve öz kardeşini öldürmek istedi.

Rivayetlere göre Hz. Âdem'in eşinin her doğumunda biri erkek, biri de kız ikiz çocukları oluyordu. O da aynı doğumda doğan kızını, diğer doğumdaki erkek evladıyla evlendiriyordu. Böylece Hz. Âdem'in önce Kâbil ile onun ikizi olan kızı, sonra da Hâbil ile de onun ikizi olan kızı dünyaya geldi. Kâbil'in ikizi olan kız diğerine nispetle daha güzeldi. Hz. Âdem (aleyhisselam), Kâbil'in ikizi olan kızını, Hâbil ile evlendirmek istedi. Fakat Kâbil buna karşı çıktı ve şöyle dedi: "Ben bu ikizimi almaya, Hâbil de kendi ikizi olan kızı almaya daha lâyıkız. Yapmak istediğin bu evlendirme işi, Allah'ın bir emri olmayıp, kendi görüşüdür." dedi. Bunun üzerine Hz. Âdem, her iki oğluna: "Allah Teâlâ'ya birer kurban sunun. Kimin kurbanı kabul edilirse, o kızla onu evlendiririm." teklifinde bulundu. Böylece Allah Teâlâ, Hâbil'in kurbanı üzerine bir ateş indirerek, onun kurbanını kabul ettiğini gösterdi. Bunun üzerine Kâbil, kıskançlığından ötürü Hâbil'i öldürdü.

Konuyla ilgili şu detaylar da kaynaklarda aktarılmaktadır: Hz. Âdem Ka'be'yi ziyaret için Mekke'ye gitmeyi düşünüyordu. Yola çıkmadan önce oğlu Hâbil'i (veya çocuklarını) semanın, yerin ve dağların himayesine bırakmak istedi; fakat onlar kabul etmediler. Bunun üzerine Hâbil'in korunmasını Kâbil'den isteyince o bunu kabul etti. Hz. Âdem gidince Kâbil Hâbil'e: "Seni öldüreceğim çünkü Allah senin kurbanını kabul etti, benimkini ise kabul etmedi. Aynı zamanda sen benim güzel ikizimle de evleneceksin." dedi. Hâbil ise bunda kendisinin bir suçu olmadığını, Allah'ın ancak takva sahibi kimselerin kurbanını kabul edeceğini ama yine de öldürmeye kararlı ise kendisine karşılık veremeyeceğini söyledi ve kardeşinin yanından kaçtı. Kâbil onu aramaya başladı. Nihayet bir gün Hâbil uyurken, Kâbil onu buldu ve bir taşla başına vurarak yirmi yaşındaki kardeşini öldürdü. Böyle bir durum karşısında Kâbil, kardeşi ilk öldürülen insan olduğu için cesedi ne yapacağını bilemedi. Kardeşini bir torba içine koyarak bir yıl boyunca sırtında taşıdı. Sonunda Allah iki karga gönderdi. Bu iki kargadan biri diğerini öldürdü ve toprağa gömdü. Bu olayı gören Kâbil: "Yazıklar olsun bana! Şu kar-

ga kadar bile olamadım. Kardeşimin cesedini bile gömemedim!” dedi. Kâbil, Hâbil'i öldürdüğü zaman yeryüzü yedi gün boyunca sallandı ve daha sonra toprak Hâbil'in kanını içine çekti... Hâbil'in öldürülmesinden beş yıl sonra Şit dünyaya geldi. Kâbil ise cinayetin ardından kız kardeşini de alarak Aden'e gitti. Burada İblis karşısına çıkarak: “Ateş kardeşinin kurbanını yedi, çünkü o, ateşe tapıyor ve ona hizmet ediyordu. Sen de bir âteşgede yap.” teklifinde bulundu. Kâbil İblis'in sözüne kanarak dediğini yaptı. Kâbil, sonunda âmâ olan oğlu tarafından öldürüldü. Çocuklarının oyun aletleri yaptıkları, bunları çalıp oynadıkları, zevk ve eğlencelere daldıkları, içki içip, zina ettikleri, ateşe ve putlara taptıkları ve sonunda da Hz. Nûh (aleyhisselam) zamanındaki tufanda boğuldukları rivayet edilir.⁸

Tâbiinden bazı müfessirler, ilgili âyetlerden sonra konunun İsrailoğullarına getirildiğinden hareketle, bahsi geçen iki kişinin, Hz. Âdem'in öz evlatları olmayıp, daha sonraki dönemlerde İsrailoğulları içerisinde çıkmış iki kişi olduklarını tercih etmiş olsalar da müfessirlerin büyük çoğunluğu ve hadisçiler, bunların Hz. Âdem'in (aleyhisselam) öz evlatları olduğunu kabul ederler.

Kur'an kıssalarında Tevrat'ın aksine çoğunlukla yer ve zaman belirtilmez; detaylara girilmez. Verilmek istenen mesaj ne ise o kadarına yer verilir. Dolayısıyla yukarıdaki rivayetler, genel anlamda Tevrat ve İncil kaynaklıdır. Bu kıssa ve kıssada anlatılan kıskançlık ve haset duygusu, sadece belli bir dönemin ya da şahısların taşıdığı bir duygu değildir. Kıskançlık ve çekememe duygusu, tarihin her döneminde, yeryüzünün değişik yerlerinde farklı şekillerde tezahür etmiş son derece tehlikeli ve kötü bir duygudur. Kur'an, bu evrensel gerçeğe, insanlığın başlangıcındaki aynı aile içerisinde, aynı anne ve babadan dünyaya gelmiş olan kardeşleri örnek göstermek suretiyle, kıskançlık ve hasedin, ne kadar tehlikeli bir duygu olduğunu hatırlatmak istemiştir. Yeryüzünün her

⁸ Bkz: Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr-u Mukâtil*, Dâr-u İhyâi't-Turâs, Beyrut 1423, 1/468-471; Taberi, Taberî, İbn Cerir, *Câmiu'l-Beyân An Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1995, 10/201-231; Râzi, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 11/336-342; Sa'lebi, Ahmed b. Muhamed b. İbrahim, *el-Kesfû ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'an*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut 2002, 4/48-53; İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmâil ed-Dimeşki, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâr-u Taybe, 1999, 3/81-91.

açıdan bakir olduğu bir dönemde kıskançlık sonucu meydana gelen böylesi elim bir hadisenin zikredilmesi, aslında insandaki tutku, ihtiras ve hırsların, en tehlikeli ve kirlisinin, kıskançlık olduğuna işaret etmektedir. Zira kıskançlık öylesine kötü bir duygudur ki insana başkalarının balını, kendi ağzına zehredebilecek kadar gözü kör eder. Tolstoy'un ifadesiyle kıskançlık, insanı alçaltan ve küçülten bir duygudur. Ateşin odunu yiyip yok ettiği gibi, insanın bütün güzelliklerini ve iyiliklerini yok eder, tüketir.

Hâbil, aslında doğruluğun ve hakkın temsilcisi bir kahramandır. Samimiyeti, içtenliği, Allah'a yakınlığı, hakkına razı olması, kavga ve kargaşadan yana olmaması, karşısındaki zalimi, bütün kıskırtmalarına rağmen örnek alıp mukabelede bulunmaması, huzur toplumunu isteyenler için ideal bir örnektir. Âyetin Hâbil'i anlatırken üzerinde durduğu her bir sözü, evrensel mahiyette mesajlar içermektedir. Şimdi kısaca Kur'ân'ın ifadeleriyle bu olayı inceleyelim:

"Onlara Âdem'in iki oğlunun gerçek olan haberini oku" Kur'ân kıssaları gerçeğin kendisi olup, yaşanmış olaylardır. Hayali, masal, hikâye tarzındaki anlatımlar değildir. Onlar olduğu şekliyle sunulur ve asla bir abartı söz konusu değildir. Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) emir kipiyle gelmiş olması, bu kıssanın kaynağının ne Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisinin ve ne de içindeki toplumun bilgisi olmayıp, tamamen Allah Teâlâ'dan gelen bir vahiy olduğunu göstermektedir. Nitekim Kur'ân'daki ne bu kıssa ve ne de diğer kıssalardan hiçbirisi, tamı tamına önceki kitaplardakiyle benzerlik göstermez. Diğerlerinde zaman içerisinde bazı şeylerin girmesi, bazı şeylerin çıkmış olması mümkün iken, Kur'ân hem başlangıçtaki kaynak ve hem de bize kadar ulaşan kaynak itibariyle böyle bir değişiklikten uzaktır.

"Onların her ikisi birer kurban takdim etmişlerdi de birininki kabul edilmiş, öbürününki kabul edilmemişti." Âyetten anlaşıldığı üzere Allah'a yaklaşmayı ifade eden kurban ibadeti, ilk insan ve ilk peygamberden beri olagelmıştır. Zira kurban, bir ibadettir, Hakk'a yakın olmandır, bir imtihandır. Allah'ın verdiklerinin, yine Allah için harcanmasının sembolik de olsa bir belirtisidir. Her ne sebeple olursa olsun, iki kardeş

Allah'a kurban sunmuşlardı. Kur'an, kurbanın sunuluşundaki sebebi belirtmese de konuyla ilgili yukarıdaki rivayetlerden de anlaşıldığı üzere bir hakikatin ortaya çıkması için yapılan ve haklılığın gün yüzüne çıkmasına sebep olacak bir uygulamaydı.

"Kurbanı kabul edilmeyen, kardeşine: "Seni öldüreceğim" dedi. O da: "Allah, ancak müttakilerden kabul buyurur, dedi." Allah'a takdim edilen, Allah adına yapıldığı iddia edilen her amel kabul edilmez. Temiz olan, samimiyetle yapılan, içten gelen, helalinden olan, haktan gelen, hak için adanan kurbandır ki Hakk'a yaklaştırır. Nice dış görünüş itibarıyla göz dolduracak işler ve icraatlar vardır ki gerçek anlamda saman çöpü kadar Hakk katında bir değere sahip değildir. Halkın nazarında nice küçük ve önemsiz gibi görünen işler de vardır ki Hak katında dünyalara bedeldir. İşin değeri ve makbuliyeti, görüntüsünde ve şaşaasında değildir. Onun içindir ki Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) samimi bir niyetin, gösterişle yapılan dış görünüşlü amellerden daha hayırlı olduğunu haber vermiştir.

4. Hâbil'in Kâbil'e Nasihati

Hâbil, davasında ve niyetindeki sağlamlıktan dolayı, haklıydı. Bu haklılığının bir göstergesi olarak da kurbanı kabul edilmişti. Kâbil'in kurbanı ise halis niyet ve takvadan yoksun olunca reddedilmişti.

Kaba kuvvet ve güç, her zaman aynı tepkiyi verir. Öz kardeş bile olsa, kıskançlık belası, insanın ruhunu alt üst eder. Yırtıcı bir canavar haline getirir. Nitekim Kâbil'in ruhu da işte böyle bir başkalaşmaya uğramıştı. Kıskançlık ve haset duygusuna yenik düşen her zavallı da aynı özelliği taşır. Karşısındakini ikna edemeyince, haklılığını ispat edecek deliller bulamayınca, bütün bağları yok sayar, gözleri kararır, insan olduğunu unutarak ya da insanlıktan çıkarak adeta vahşi bir hayvan postuna bürünür. Bu zorbalar, hiçbir zaman paylarına takdir edilene rıza göstermezler. Ezerler, yıldırırlar, öldürürler, yok ederler. Hem de kardeş demeden, yakınlık bağı gözetmeden yaparlar.

"Yemin ederim ki sen beni öldürmek için el kaldırırsan, ben seni öldürmek için sana el kaldırmam."

Hakikatin temsilcisinin görevi, hakça davranmak ve sonucu Hakk'a bırakmaktır. Sövene dilsiz, dövene elsiz olmaktır. İşte bunun için Hâbil alttan almış, kardeşi kendisini toparlar ümidiyle şefkat ve merhametin en üst sınırını göstermiştir. Kâbil kendisini öldürse bile, öldürme teşebbüsünde bulunmayacağını, hatta elini bile kaldırmayacağını ifade etmiştir. Zira o, Hakk'a inanmaktadır. İhsan şuuruyla bir hayat yaşamaktadır. Hayatın, sadece geçici olan bu dünyadan ibaret olmadığına derinden inanmıştır. Bugünün yarını olduğuna, yarın Hakk'ın divanı olduğuna kanaati tamdır. Ağaçtan düşen yapraktan bile haberi olan bir Zat'ın gözetimi altında olduğuna imanı kesindir. Kan dökme, cana kıyma, insanın hayatına son verme, insana ve özellikle de Allah'a inanan bir kimsenin yapacağı bir iş değildir. İşte Hâbil de böyle mü'min olmanın gereğini sergileyerek: *“Sen beni öldürmek için el kaldırırsan da ben seni öldürmek için asla sana el kaldırmam. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.”* demiştir.

Hâbil, kardeşine uyarılarına devam etmektedir. Zaten insanlar, hakka ve doğru yola, ancak nasihatle, tatlı ve güzel dille, ikna edici sözlerle gelebilirler. O, bu nasihatlerle hem kardeşini düşünmeye sevk etmekte hem de zaman kazanmaya bakmaktadır. İnsanı kötülüklerden en fazla caydıracak olan bir yöne dikkat çekmektedir ki o da uhrevi sorumluluktur. Bu sorumluluğun gereği olarak Allah katında hesap verme, bu hesabın sonunda Cehennem'e gitme söz konusudur.

Burada aklımıza şöyle bir soru gelebilir: Acaba Hâbil neden nefsi müdafaaya gitmeyip de el kaldırmayacağını söyledi? Muhtemel şunlar söylenebilir: Nefsi müdafaaya İslâmiyet'te olan bir ilkedir. Hz. Âdem'in şeriatında böyle bir müdafaaya cevaz verilmemiş olabilir. Veya Hâbil direnmiş olabilir. Kâbil'in elinde öldürücü silah var. Veyahut da ilk defa öldürmeye ben teşebbüs etmem anlamını da kastetmiş olabilir.

Nitekim Hristiyanlıkta “bir yanağa vurulduğunda, diğer yanağın çevrilmesi” ilkesi hatırlandığında, şeriatlara göre hükümlerde farklılıklar olabileceği gayet normaldir. Ayrıca buradaki *“Sen beni öldürmek için el kaldırırsan, ben seni öldürmek için sana el kaldırmam.”* cümlesiyle Hâbil, bir teslimiyet sergilemiştir. Nitekim bir haberde: “Bir fitne or-

taya çıktığında, Âdem'in iki oğlunun hayırlısı gibi olun.” denilmiştir. Yine konuyla ilgili bir rivayette Sa'd ibn Ebî Vakkâs: “Şehadet ederim ki Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdular: “Öyle bir fitne dönemi gelecek ki oturan, ayakta olandan, ayaktaki yürüyenden, yürüyemeyen koşandan daha hayırlı olacaktır.” Sa'd (radiyallahu anh): “Ey Allah'ın Resûlü! Beni öldürmek maksadıyla bir kimse evime girecek olsa ve beni öldürmek için elini uzatsa ben ne yapayım?” deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle cevap vermişlerdir: “Âdem'in iki oğlunun en hayırlısı olanı gibi ol.”⁹

Tâbiîn dönemi müfessirlerinden Mücâhid şöyle demektedir: “O dönemde onlara farz kılınan hüküm, herhangi birisinin kılıç çekmemesi ve öldürmek isteyenine karşı da kendini korumaması ve savunmaması şeklindeydi.”¹⁰ Güçlü olmakla beraber Hâbil'in kendisini savunmamasını, onun bu denli büyük bir günahattan kaçınmasına bağlayanlar da vardır. Nitekim Hz. Osman (radiyallahu anh) da aynı sebepten dolayı kendisini öldürmeye gelenlere karşı el kaldırmamıştır. Yine Hâbil'in böyle bir sözü söylemesindeki amacın, “Sen beni öldürmek için işe başlayacak olsan dahi, ben öldürmeyi başlatan olmam.” Yahut “Sen, zalimce ve haksızca bana elini uzatacak olsan bile yemin olsun ki ben sana zalimce davranacak değilim. Çünkü ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.” anlamlarına da gelebilir.¹¹

“Ben isterim ki sen hem önceden işlediğin günahlarını hem de beni öldürme günahını yüklenip Cehennem'i boylayasın!”

Kötülüğe ilk teşebbüs eden kişi Kâbil'dir ve böyle bir cinayete sebep olan da yine kendisi olduğundan, meydana gelecek günah, sadece bir öldürme günahı olmayacaktır. İki kat günahla, dolayısıyla iki kat cezayla karşı karşıya kalacaktır. Bunlardan birisi fiili işleme günah ve cezası, diğeri ise sebep olma günahıdır. Hâbil, bu sözüyle kardeşinin hem akıl ve hem de vicdanına seslenmek istiyor. Onun bu sözünden maksadı, kardeşinin günaha girmesi değil, aksine hem kendisinin hem de kardeşinin günaha girmemesi ve böyle bir cinayete teşebbüs etmemesidir. Günaha

⁹ Ebû Dâvûd, Fiten 2; Tirmizî, Fiten 29; Ahmed b. Hanbel, 1/185.

¹⁰ Kurtubî, 6/136.

¹¹ Bkz: Kurtubî, 6/136; Râzî,

girmekten kaçındığını belirtmekte ve bu cinayetin Allah katında ağır bir bedeli olacağını ona hatırlatmaktadır.

Hakkın temsilcisi olan Hâbil, bu sözüyle aynı zamanda büyük bir yiğitlik sergilemektedir. Hayat gibi insanın asla vazgeçemeyeceği bir değerini bile, âhiretini kaybetmemek için gerekirse feda edilebileceği gerçeğini göstermektedir. Gerçek mü'min, hayata âhiret ölçüleri içerisinde bakar. Fâniyi ve sonluyu değil, Bâki ve sonsuzu hedefler. En değerli sonluların bile, bir gün biteceğinden, Bâki'nin arkasına düşer ve onu kaybetmemenin yollarını arar. Gerekirse ağır bedeller öder; malı gider, makamı gider, şanı şerefi gider ve canı gider. Ama bütün bunlar, ebedi hayatın gitmesi yanında hiçlikten öteye geçemez. Bu geçici ve yalancı kayıplar, yeniden geriye gelir. Burada olmasa bile ölüm ötesi hayatta sürprizlerle insanın karşısına çıkar. Ancak kaybedilen ebedi hayat, dünyevi cinayetlerin ve haksızlıkların uhrevî cezaları, ödenmesi ve çekilmesi imkânsız azaplara sahibini maruz bırakır. İşte Hâbil, kıyamete kadar gelecek Âdem evlatlarına, aynı zamanda ideal yolun ne olduğunu da böylece göstermiş olmaktadır. En değerli şeyi kaybederken bile yumuşak ve tatlı sözden vazgeçmeme, mantık ve vicdanlara seslenme, doğrudan asla caymama, hep ma'rufu hatırlatma, münkerin âkibetini gösterme, mantık ve vicdana seslenme sağduyusunu hiç kaybetmeme gibi güzel hasletler, hakkın temsilcinin önemli niteliklerindendir.

Böyle bir ahlâka sahip olmak, aynı zamanda Hz. Peygamber'in (salallahu aleyhi ve sellem): "Gerçek babayiğit, güreşte rakibini yenen değil; öfkelendiğinde öfkesine hâkim olandır."¹² sözleriyle idealize ettiği kahramanlık ve yiğitlik göstergesidir.

İnsanlığın ilk yıllarına dair hatırlatılan bu babayiğitlik örneği, bütün zaman ve mekânlardaki mü'minler için de aynı zamanda takip edilmesi gereken yolu göstermektedir. Hâbil'in olabildiğince alttan alması, samimiyeti, mantıkiliği, doğru yola çağrısı ve selim bir vicdanın sesi olan uyarıları, kaba kuvvetin, hasedin zebunu olmuş, şeytana zimamını kaptırmış, hırs küpü bir kişiyi iknaya bir türlü yetmemiştir. Yetmemesi, onun uyarılarının yetersizliğinden değildir. Etkisizliği, Kâbil'in kılcal-

¹² Buhârî, Edeb 102; Müslim, Birr 106-108.

larına kadar işlemiş ve bütün benliğini sarmış olan kıskançlık duygusundandır.

Onun bu yerinde uyarıları kin ve nefreti söndürüp azaltmadığı gibi, Kâbil'i daha da kamçıladi. Ve her insanda bulunan, ancak belli hikmetlere binaen verilen, eğitilip yerinde kullandığında, râziye ve marziyye mertebelerine çıkaracak olan pişmemiş ham nefsi, öldürmenin hem de öz kardeşi yok etmenin, kolay bir şey olduğunu fısıldadı. Çıktığı bu kötülük yolundan kendini çeviremedi ve şeytanî dürtülere mağlup olarak nefesine yenik düştü. Hâlbuki aynı dürtülere maruz kalan babası Hz. Âdem, kendisi için hem en yakın hem de en müşahhas örnekti. O bir an için yenilmişti. Ancak vicdanı onu doğruya yönlendirdi. Şeytanın vesvesesiyle işlediği zellenin utangaçlığıyla yatıp kalktı. Yalvardı, yakardı ve düştüğü yerden yeniden kendisini toparlayarak, nübüvvet ufkuna yelkenler açtı. Kâbil, bu çıkıştan uzaktı. Nefsini öyle kaptırmıştı ki geriye dönüş yollarını bir bir kapatmıştı.

5. Yeryüzünde İşlenen İlk Cinayet

"Nefsi, kardeşini öldürmeyi ona kolay bir şey gösterdi. Nefsine, kıskançlık duygusuna yenilerek O da onu öldürüp kaybedenlerden oldu." Ve yeryüzündeki ilk kan böylece akıtılmış oldu. Bu bir insan kanıydı. Öz kardeş, bütün sağduyu çağrılarını sırtını dönmüş, kilitlendiği kötülük yolunda planladığı vahşeti gerçekleştirmişti. Bu öyle bir vahşettir ki evrensel beyan olan Kur'ân'da, kasden bir müminin öldürülmesi, cehennemi, Allah'ın gazabını, lanetini ve büyük azabını gerektiren bir suç olarak beyan edilmiştir. (Nisâ sûresi, 4/93). Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de adam öldürmeyi yedi helak edici büyük günah arasında saymış¹³, kıyâmet gününde insanlar arasında hükmü verilecek ilk davanın, kan davaları olduğunu¹⁴ bildirmiş, dünyanın tamamen yok olmasının, Allah katında müslüman bir kimsenin öldürülmesinden daha hafif olduğunu¹⁵ ve her kim yarım cümleyle de olsa, bir müslümanın öldürülmesine yardım ederse, kıyâmet gününe, iki kaşının arasına "Allah'ın

¹³ Buhârî, Vesâyâ 23; Tıb 48 Müslim, İmân 144; Ebû Dâvûd, Vesâyâ 10.

¹⁴ Buhârî, Diyât 1; Müslim, Kasâme 8.

¹⁵ Tirmizî, Diyât 7.

rahmetinden ümidini kesmiştir.” yazısı yazılmış olarak getirileceği uyarısında¹⁶ bulunmuştur.

Tefsirlerde Hâbil’in öldürülmesinden sonra yeryüzünde meydana gelen birtakım fiziki değişikliklerden de bahsedilmiştir. Mesela daha önce yırtıcı hayvanlar ve kuşların Hz. Âdem’den (aleyhisselam) ürküp kaçmazken, öldürme olayından sonra kaçmaya başladıkları, kuşların gökyüzüne, yabani hayvanların çöllere, yırtıcı hayvanların da ormanlara kaçtıkları, ağaçlardaki meyvelerin tatlarının değiştiği, meyvelerin ekşidiği, suların tuzlu olduğu, yeryüzünün toza toprağa karıştığı gibi değişiklikler bunlardandır.¹⁷

Dökülen bu ilk kandan sonra ortada duran bir ceset vardı. O güne kadar, ölüye ne yapılacağı bilinmediğinden, kâtil Kâbil, büyük bir panik yaşadı. Kanına girdiği aynı kandan ve candan kardeşini ne yapacağı arayışına girdi.

“Derken Allah, yeri eşen bir karga gönderdi ki kardeşinin cesedini nasıl örteceğini gösterebilir. Kâbil: Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar bile olup da kardeşimin cesedini örtemedim, dedi ve pişmanlığa düşenlerden oldu.”

Konuyu oldukça özet bir şekilde hatırlatan Kur’ân, meseleyi ana hatlarıyla sunar. Ancak ilk dönemden itibaren tefsir kaynaklarında detaylı bilgiler aktarılmaktadır. Bunlar özetle şöyledir:

Gönderilen bu kargalar birbirleriyle kavga etmiş ve biri diğerini öldürmüştür. Yeri eşeyen karga, bir çukur kazarak öldürdüğü kargayı oraya gömmüştür. Karganın yaptığı oldukça yerinde bu davranıştan yola çıkan Kâbil de toprağı eşeyerek kardeşini oraya defnetmiştir. Yine aktarılan bu bilgilere göre Kâbil, Hâbil’i öldürdükten sonra onu bir çuvala koyarak omuzuna almış ve kokuncaya kadar şaşkınlık içerisinde taşımıştır.¹⁸ Karganın, toprağı eşeyerek öldürdüğü kargayı gömdüğünü görünce: “Bana yazıklar olsun! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten aciz mi kaldım?” demiştir.

¹⁶ Tirmizî, Diyât 8.

¹⁷ Mukâtil ibn Süleyman, 1/470-471; Sa’lebi, *el-Keşfü ve’l-Beyân*, 4/51; Kurtûbî, Beğavî, 2/40.

¹⁸ Taberî, 10/224-230.

Kâbil, yaptığı bu çirkin fiille kaybedenlerden oldu. Pişmanlık hisleri baş göstermeye başladı. Candan kardeşini hem de bütün açık tehditlere rağmen kendisine nasihatten vazgeçmeyen, onun hep iyiliğini düşünen yiğit kardeşini kaybetmiş oldu. Bununla hem dünyasını hem de ebedi hayatını perişan etti. Hayat dolu bir cana kıyan eli kanlı kâtil, kardeşini toprağa defnetme işini bile bir kargadan öğrendi. Yani aslında o, bir karga kadar bile olamadı. Zaten Yüce Beyan bu tip kimseler için: *"Yoksa sen onlardan çoğunun söz dinlediğini yahut aklını çalıştırdığını mı sanıyorsun? Doğrusu onlar davarlar gibidirler hatta onlar yolca daha da sapıktırlar."* (Furkân sûresi, 25/44) buyurmaktadır.

Aslında kâtil olan Kâbil'in buradaki pişmanlığı bir tevbe pişmanlığı değildir. Zira şayet tevbe pişmanlığı olsaydı, en yakın örnek olarak annesi Havva ve babası Hz. Âdem'i (aleyhisselam) örnek alırdı. Onlar ki bir anlık zellenin pişmanlığını şu muhteşem tevbeleriyle taçlandırmışlardı: *"Ey bizim Rabbimiz, kendimize yazık ettik. Şayet Sen kusurumuzu örtüp, bize merhamet buyurmazsan, en büyük kayba uğrayanlardan oluruz, diye yalvarıp yakardılar."* (A'raf sûresi, 7/23)

6. Kıssanın Hissesi

Hâbil-Kâbil kıssası, aslında her devir insanının içinde var olan tehlikeli bir duygunun mahiyetini haber vermektedir. İnsanlık tarihi, böylesine tehlikeli bir duygu olan kıskançlık ve hasede mağlup olmuş nice talihsiz kimse ile doludur. Ve yine insanlık tarihi, böylesine süfli duygularına esir olan kimselerden çekinmeyen, eğilmeyen, hak ve adaletten zerre kadar şaşmayan, nice elmas ruhlu kahramanın şeref levhalarıyla doludur. Kimi Âdem'in yolunu, kimisi de kıskançlıkta baş lider olan şeytanın yolunu takip etmiştir. Dünya durdukça, hırsı, kıskançlık ve hasedi, güç ve gücün verdiği zulmü temsil edenler olacağı gibi bütün bu kötülükler karşısında, sabırla, merhametiyle, affıyla, sebat ve dayanıklılığıyla hakkı temsil eden Hâbiller de hep olacaktır. Kâbil ve temsilcileri, kıskançlıklarının esir ve zebûnu olarak hem dünya hem de âhirette kayıp ve pişmanlıklar içerisinde kıvranıp dururken, Hâbil ve temsilcileri ise geçici dünya zevk ve hayatından mahrumiyetlerinin mükafaatını, hem dünyada

özellikle de ölüm ötesi hayatta herkesin gıpta ile bakacağı bir hayatla zirvelere taşıyacaklardır.

Kâbil ve arkasından gidenler, şeytanı örnek alırlar. Hâbil ve temsilcileri Âdem'i (aleyhisselam) örnek alırlar. Kâbil, haset ve kıskançlığın, Hâbil ise îsâr (başkasını kendine tercih etme) ve gıptanın, paylaşmanın yolunu gösterir. Kâbil, dünyevî zevklere mağlup olarak köleliğin, Hâbil ise bütün bağlardan kurtularak gerçek hürriyetin temsilcisidir. Kâbil, geçici zevklere mağlup olup, sonunda acı pişmanlığın, Hâbil ise nefse başkaldırıp sonunda şükür ve hamde ulaşmanın adıdır. Kâbil, içinde ihlas olmadığından, kabul edilmeyip yüze çalınan merdud ibadetlerin, Hâbil ise ihlasla yoğrulmuş ve sağlam niyetle içi doldurulmuş makbul ibadetlerin remzidir. Kâbil, güç ve kuvvet putuna güvenen acınası zalimlerin, Hâbil ise sadece *Lâ havle velâ kuvvete İlla billâh* diyen ubudiyet kahramanlarının gideceği yoldur.

II. ÂSİYE BİNTİ MÜZÂHİM (FİRAVUN'UN EŞİ)

Kur'ân-ı Kerim, tarihte yaşamış kötü erkek ve kadın örneklerini sunduğu gibi ideal erkek ve kadın tiplerini de nazarlarımıza sunar. Onların hayatlarından bizlere farklı kesitler sunar. Aslında bu örnekler, her devirde muhtemel olası tiplerdir. Bununla hem erkeklere hem de kadınlara nasıl olup olmamaları, kimleri örnek alıp almamaları, aynı şartları yaşadıklarında nasıl davranmaları gerektiği türünden mesajlar verilir. Bu anlamda Tahrîm sûresinde arka arkaya gelen âyetlerde, ikisi müspet ikisi menfi dört kadın hatırlatılır. Menfi olanlar, küfür bataklığına düşmüş ve birer peygamber olan kocalarına inanmayarak, şirkin ve küfrün yanında saf tutmuş Hz. Nuh'un ve Lut'un eşleridir. Bunların ikisi de en yakınlarındaki güneşleri görmeyerek imandan mahrum olmuşlar ve Allah'tan gelen cezadan kendilerini kurtaramamışlardır. Müspet olanlar ise Firavun'un eşi ile Hz. Meryem'dir. Bu bölümde, sadece Firavun'un eşi olan Âsiye, yakından incelenecektir.

1. Âyetlerin İndiği Ortamla İlişkisi

Tahrîm Sûresi 10-12. âyetlerinde ele alınan dört örnek, aslında her zaman yaşanabilecek örneklerdendir. Âyetlerin indiği dönem itibariyle hem erkek hem de kadınlardan aynı durumda olan sahabiler vardı. Bunlar inancından dolayı zulüm gören, işkencelere tabi tutulan kadınlar ve erkeklerdi. Devrin zalim ve küfür yobazları, mü'minlere karşı olan kin ve düşmanlıklarından dolayı, kimsesi olmayan, zayıf ve sahipsiz kimseleri, insanlık dışı muamelelerle çeşitli işkencelere maruz bırakıyorlardı. Diğer taraftan aynı aile içinde inanan ve inanmayan kimseler

bulunuyordu. Âyetler, geçmişe ait örnekleri hatırlatmakla, aynı durumda bulunan ashaba da sabrı, dayanmayı, katlanmayı ve bunlardan dola- yı Cenab-ı Hakk'ın kendilerine bahşedeceği nimetleri haber vermek- tedir. Bu örneklerde aynı zamanda, âhirette hiç kimsenin şayet Allah'a inanmamışsa ve en yakınları da olsa, hiç kimseye bir fayda veremeye- ceğine dikkat çekilmektedir. Zira zaman zaman Mekke müşrikleri Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ve müslümanlarla alay eder ve derlermiş ki: "Kesinlikle Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) bize şefa'at edecektir!" Cenab-ı Hak da bu örnekler üzerinden onlara, Hz. Nûh ve Hz. Lût'un (aleyhisselam) şefa'atlerinin küfürlerinden ötürü hanımlarına herhangi bir fayda sağlamadığını ifade etmiş oldu. Böylece Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) de yakın akrabaları bile olsalar kafirlere âhirette hiçbir fayda veremeyeceği hatırlatılmış oldu.

2. Âsiye Validemizin İlk Zamanları

Devrin Firavun'u, saltanatı elinden gidecek endişesiyle, ülkesinde İsrailoğulları soyundan doğan bütün erkek çocuklarını öldürüyordu. "Kader gelince, göz kör olur." sözünde de ifade edildiği üzere Firavun ne kadar önlem alırsa alsın, yıkılmaz gibi görünen ve zulüm üzerine bina edilen saltanatı, kader planında Hz. Musa (aleyhisselam) tarafın- dan yıkılacaktı. Dünyaya gelir gelmez Hz. Musa'nın annesi büyük bir endişeye kapıldı. Ancak Allah Teâla anneye, bir süre emzirdikten sonra başına bir şey geleceğinden endişe ederse çocuğu ırmağa bırakmasını, daha sonra onu kendisine kavuşturacağını, onun peygamber olacağını ve bu konuda da hiç endişe edip üzülmemesini ilham etti. Bu ilham üzerine kadın Hz. Musa'yı ahşaptan bir sandığın içine yerleştirerek Nil Nehrine bıraktı. İlâhi kader gereği sandık, Firavun'un sarayının önünde durdu. Bunu gören saray görevlileri sandığı nehirden çıkarıp, Firavun'un hanımı Âsiye'ye getirdiler. Âsiye çocuğu görünce, çok sev- di, ona içi ısındı ve kocasına: "Bana da sana da neşe kaynağı olacak se- vimli bir çocuk! Öldürmeyin onu, olur ki bize fayda sağlar, bakarsın biz onu evlat da ediniriz" dedi. Bu arada Hz. Musa'nın annesi, çocuğun Firavun'un eline geçtiğini öğrenince aklı başından gidecek hale geldi. Kaçırıldığı düşmanın eline düşmüştü yavrusu. Anne, Hz. Musa'nın kız

kardeşine, belli etmeden durumu izlemesini söyledi. O da kendisini ele vermeksizin kardeşini uzaktan gözetledi. Çocuğun emme ihtiyacı hâsıl olunca, emzirmeleri için saraya pek çok kadın getirildi. Ancak Hz. Musa hiçbirini emmedi. Yüce Kudret, helal olanın dışındaki bütün sütleri ona yasaklamıştı. Haram, ilk yaşlarından beri Hz. Musa'ya nasip olmayacaktı. Bu durumdan haberdar olan kız kardeş: "Ona güzelce bakabilecek, onun iyiliğine olan her işi yapacak bir aile tavsiye etmemi ister misiniz?" dedi. Böyle bir tavsiyeyi kabul eden saray yetkilileri, böylece farkına varmadan yeniden Hz. Musa'yı annesine teslim ettiler. Ve delikanlılık çağına erip olgunlaşınca da küçük yaşta kendisine bahşedilen lütufların en büyüğü verildi. Peygamberlere verilen hikmet ve ilimle teçhiz edildi.¹⁹

Hâkim'in *Müstedrek* adlı eserinde özetle şu detaylara yer verilir: Nil kenarında bulunan sandık saraya getirilince, hemen içini açtılar. Bir de baktılar ki içerisinde bir bebek var. Sandıkta bebeği gören Firavun'da büyük bir şaşkınlık meydana geldi ve: "Nasıl oldu da bu çocuk öldürülmeden kurtuldu. Hâlbuki ben kabilelere, dünyaya gelen çocukları gizlememelerini emretmişim." Firavun, İsrailoğullarından Âsiye adındaki bir kadınla evlenmişti. Âsiye, en hayırlı hanımlardan olup, soyu peygamberlere dayanıyordu. Yaşadığı devirde mü'minler için adeta bir annelik görevi yapıyordu. Onlara şefkat ve merhametle muamele eder, her türlü ihtiyaçlarını karşılar, onları ziyaret eder ve yardımlarda bulunurdu. Firavun'un yukarıdaki sözleri karşısında şöyle dedi:

"Sen bir yaşındaki çocukların öldürülmesini emretmiştin. Bu çocuk ise bir yaşındadan daha büyüktür. Onu öldürme, bırak bana da sana da gözümüzün aydınlığı olsun. Kendimize çocuk edinelim; ola ki bana da sana da faydası dokunur."

Firavun'un erkek çocuğu olmuyordu. Bu durumdan dolayı utanıyordu. Dolayısıyla Hz. Musa'yı çocuk edindi. Allah Teâla da onun içine Hz. Musa'ya karşı bir sevgi, şefkat ve merhamet duygusu verdi. Sekiz gün ve gece Allah Teâla Hz. Musa'ya diğer kadınların sütlerini haram kıldı. Yani emmesini engelledi. (Zira o gün Mısır'daki kadınla-

¹⁹ Bkz: Kasas Sûresi, 28/7-14. âyetler.

rın sütleri, Hz. Musa gibi gelecekte peygamber olacak birisi için uygun değildi. Allah Teâla peygamberini, daha beşikteyken, haramlara karşı adeta koruma altına almıştı.) Bu kadar uzun süre emmemesi karşısında üzülen ve şefkati depreşen Firavun, süt anne arama gayretine girdi. Pek çok kadınla beraber Âsiye binti Müzâhim'in yanına giren Hz. Musa'nın kız kardeşi, ideal bir sütanne bulacağı teklifinde bulundu. Kabul edilen bu teklif neticesinde yeni bir serüven başlamış oldu. Bu kısa ayrılıktan sonra gerçek anneye kavuşan Hz. Musa'nın, helal ve temiz sütü annesinden, diğer ihtiyaç ve bakım görümü de Firavun ve Âsiye tarafından karşılanıyordu. Sarayda Firavun'un yanında elindeki sopayla oyun oynayan Hz. Musa, bir ara sopayı kaldırarak Firavun'un kafasına indirdi. Böyle bir duruma öfkelenen enaniyet küpü Firavun, çocuk demeden Hz. Musa'yı öldürmeyi kararlaştırdı. Hemen devreye giren Âsiye Validemiz:

“Ey Melik! Hemen böyle öfkelenme. Bu henüz ne yaptığını bilmeyen bir çocuktur. İstiyorsan onu bir sına. Şu kabın içine bir altın bir de ateş korunu koy, o zaman bak hangisini alacak.”

Bunun hazırlanmasını isteyen Firavun, kabın içine ikisini de koydurdu ve gözetlemeye başladı. O sırada elini altını almaya uzatan Hz. Musa'nın elini tutan melek, onu koru tutmaya yönlendirdi. Eline ateş korunu alan Hz. Musa, aldığı gibi onu ağzına götürdü. Ağzında sıcaklığı hisseden Hz. Musa, hemen elinden ateş korunu atıverdi. Beklediği fırsatı yakalayan Âsiye, hemen devreye girerek: “Sana bu çocuğun henüz ne yaptığını bilemeyecek kadar küçük olduğunu söylememiş miydim?” dedi. Bunun üzerine Firavun, Hz. Musa'yı affederek onu öldürmekten vazgeçti.²⁰

Âsiye, Hz. Musa'nın küçüklüğünden itibaren yanında oldu. İlahi iradenin de yönlendirmesiyle Hz. Musa, sanki öz bir annenin yanında bulunuyor gibiydi. Gelecekte peygamber olacak Hz. Musa, sarayda büyüyor ve peygamberliğe ait ahlâkî donanım ister istemez en yakınında bulunan Âsiye'nin de dikkatinden kaçmıyordu. Firavun tarafından

²⁰ Hâkim, *el-Müstedrek*, Dâru'l-Küttübü'l-İlmiyye, Beyrut 1990, 2/627.

gelebilecek her tehlikeye karşı, her zaman için Hz. Musa'nın yanında olmuş ve sebepler açısından onu korumuştur.

3. İman Etmesi

Âsiye, yeryüzünde gelmiş geçmiş en zalim şahsın hanımıydı. Saray hayatı yaşıyor, dünyevî lüks ve debdebenin zirvesinde bulunuyordu. Firavun gibi bir zalime karşı hakkı savunmuş, Allah'a iman ve onda sebatı, saray hayatına, altın ve elmaslara, dünyevî şatafatlara tercih etmişti. Bu tercihiyle de geçici köşk ve saraylardan fedakârlıkla, Allah katında ebedi ve daha güzellerine kavuşacaktı. Ne ilginç bir İlahi takdir ki kendisine en büyük düşman olacak Hz. Musa (aleyhisselam), bizzat Firavun'un sarayında büyüyecek ve bu talihli kadın çok yakından kendi rehberini tanıma fırsatını elde edecekti.

Âsiye'nin ne zaman iman ettiği tam olarak bilinmemekle beraber, nasıl iman ettiği ile ilgili rivayetler şöyledir:

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: "Miraca çıktığımda, bir yerde çok güzel bir koku aldım. Cebrail'e bu kokunun ne olduğunu sorunca, dedi ki: "Bu koku Firavun'un kızının berberi olan kadının ve çocuklarının kokusudur." İşin detayını sordüğümde, Cebrail şöyle dedi: "Bu kadın bir gün Firavun'un kızının saçını tararken, tarak elinden düştü. Kadın elinden düşen tarağı yerden alırken Bismillah dedi. Firavun'un kızı: "Babamı mı kastediyorsun?" deyince, kadın: "Hayır! Benim kastettiğim benim de babanın da Rabbi olan Allah'tır." dedi. Bunun üzerine Firavun'un kızı: "Bunu babama haber vereyim mi?" deyince, kadın "Evet, söyleyebilirsin." dedi. Kızı bunu babasına söyledi. Firavun kadını çağırdı ve: "Ey kadın! Benim dışında senin başka bir rabbin mi var?" diye sorunca, kadın da: "Evet, benim de senin de Rabbi Allah'tır." diye cevap verdi. Bunun üzerine Firavun, inek şeklinde bakırdan yapılmış bir heykelin eritilmesini emretti ve eritilen heykelin içerisine kadın ve çocuklarının atılmasını emretti. Bunun üzerine kadın, Firavun'dan bir isteğinin olduğunu söyledi. Firavun onun ne istediğini sorunca kadın "Benimle çocuklarımla kemiklerini aynı elbisenin içerisine koyarak defnetmenizi istiyorum." deyince Firavun: "Bunu yaparım, bu üzerimizdeki hakkındır" dedi. Firavun'un emriy-

le kadının çocukları teker teker gözleri önünde ateşte eritilmiş bakır çukuruna atıldılar. Sıra emzirme çağındaki bebeğe gelince, annesi buna dayanamadı ve oldukça gerildi. Bunu gören bebek: “Anneciğim korkma, kendini at! Çünkü dünyanın işkencesi ahiretin işkencesinden daha hafiftir.” dedi ve bu sözler üzerine kadın da ateşin içerisine atladı. İbn Abbas, şöyle demektedir: “Dünyada şu dört kişi daha bebek iken konuşmuştur: Hz. İsa, Cüreyc’in arkadaşı, Hz. Yûsuf’un şahidi ve Firavun’un kızının berberinin bebeği”²¹ Başka bir rivayette ise bebek annesine: “Anneciğim sabret, şüphesiz sen hak yol üzerinesin!” demiştir.²²

Benzeri bir rivayeti küçük farklılıkla İbn Kesîr, Tefsir’inde nakletmektedir: Aslında Firavun’un hanımının imanı, bu kadının imanından öncedir. Şöyleki: Bir defasında Firavun’un kızının saçını yapan bu kadının elindeki tarak düşünce Bismillah dedi ve: “Allah’ı inkâr edenin Allah belasını versin!” dedi. Bunu duyan Firavun’un kızı: “Senin babamdan başka ilahın mı var?” diye sorunca, kadın: “Benim, baban ve her şeyin gerçek Rabbi Allah’tır.” dedi. Firavun’un kızı bu söz karşısında ona tokat attı ve durumu babasına haber verdi. Bunu duyan Firavun, adamlarından birini kadına göndererek, kendisinden başka bir ilaha mı kulluk ettiğini sordurdu. Kadın da: “Evet. Benim, senin ve her şeyin Rabbi, Allah’tır ve ben de ancak O’na kulluk ediyorum.” dedi.

Bunun üzerine Firavun, kadına çeşitli işkenceler yaptı. Bu haldeyken yine bir gün kadının yanına geldi ve: “Bana kulluk etmekten seni engelleyen nedir?” dedi. Kadın da: “Benim, senin ve her şeyin Rabbi olan Allah.” dedi. Firavun: “Şayet beni Rab olarak tanımazsan, senden dolayı oğlunu keserim.” dedi. Buna karşın kadın: “İstediğini yap!” dedi. Bunun üzerine Firavun kadının çocuğunu oracıkta kesiverdi. Öldürülen çocuğun ruhu, annesini Allah katındaki farklı şeylerle müjdeledi. Kadın olanlara sabır gösterdi.

Yine farklı bir gün Firavun kadının yanına geldi ve aynı tehditlerle bulundu. Firavun bu sefer daha önceki gibi kadının ikinci oğlunu

²¹ Ahmed b. Hanbel, 1/309-320; İbn Mâce, Fiten 24.

²² Hâkim, Müstedrek, 2/538.

da boğazladı. Çocuğun ruhu kardeşinin müjdelediği gibi yine annesi-ni müjdeleyerek, Allah katında onun için değişik sevapların olduğunu söyledi. Bu acıklı ve ibretli tabloyu izleyen Firavun'un hanımı Âsiye, kadının hem büyük hem de küçük çocuklarının ruhlarının kadına söyledikleri müjdeleri duymuştu. Bunun üzerine Âsiye iman etti. İşkence yapılan kuaför kadın da bu işkenceler altında öldü. Cenab-ı Hak, cennette kadına ikram edeceği şeylerden bazılarını gayp perdesini aralayarak Âsiye'ye gösterince, onun imanı, yakini ve tasdiki daha da artmış oldu. Hanımının imanından haberdar olan Firavun, adamlarına Âsiye hakkındaki düşüncelerini sordu. Hepsi ondan övgüyle bahsettiler. Firavun onlara: "Fakat o, benden başkasını İlah olarak kabul ediyor!" deyince, aynı adamlar bu defa: "O zaman onu öldür!" dediler. Bunun üzerine Firavun yine yere kazıklar çaktırdı. Hanımının ellerini ve ayaklarını bu kazıklara bağladı. İşte bu esnada Âsiye Cenab-ı Hakk'a şöyle yalvardı: "*Ey Rabbim! Cennette katında bana bir ev bağışla!*" Tam bu esnada Firavun çıkageldi. Kadın Cenab-ı Hakk'ın kendisine cennette bahşedeceği evi görünce sevincinden gülümsedi. Bunu gören Firavun: "Şu kadının deliliğine bakın! Biz ona işkence ediyoruz. O ise hâlâ gülüyor!" dedi. Ve bunun üzerine Allah Teâla Âsiye'nin ruhunu alıverdi.²³

Âsiye'nin, tam olarak ne zaman iman ettiği hakkında kesin bir bilgiye sahip olmamakla beraber, genel kanaat Hz. Musa'nın, Firavun'un sihirbazlarına galip geldiği zaman iman ettiğidir. Âsiye, inancında samimi ve sebatlı bir kadındı. İbadet vakti geldiğinde, bir bahane bularak gizlice odasına çekilir ve burada kimseye belli etmeden ibadetini gizlice yapardı. Uzun bir süre inancını ve ibadetini gizledi. En son bardağı taşıran damla, Firavun'un, yukarıda bahsi geçen kadını öldürmesi oldu. Âsiye, sarayın penceresinden bu kadına yapılan işkenceleri ve sonunda da nasıl idam edildiğini büyük bir acı içerisinde seyretmişti. Bu hadiseler karşısında imanından vazgeçmeyip büyük bir sebat sergileyen kadının güçlü imanı, Âsiye'nin imanına adeta güç katmıştı. Hanımı Âsiye'ye, kadına yaptığı işkence ve kötü muameleyi anlatan Firavun, hiç beklemediği bir tepkiyle karşılaştı. Âsiye Firavun'a:

²³ İbn Kesir, 8/193-194.

“Sana yazıklar olsun ey Firavun! Allah’a karşı gelmeye nasıl cesaret edebiliyorsun? İnanan masum insanlara nasıl işkenceyi reva görebiliyorsun?” deyince Firavun: “Biraz önce işkenceyle öldürdüğümüz kadına gelen cinnetin aynısı, galiba sana da geldi” deyince, Âsiye:

“Hayır!” dedi. “Ne ona ne de bana cinnet gelmedi. Şunu iyi bil ki ben, senin de benim de âlemlerin de Rabbi olan Allah’a iman ettim.” Beklenmedik böyle bir durum karşısında Firavun, Âsiye’nin annesini çağırarak, kızlarının kuaförü gibi Âsiye’nin de delirdiğini söyledi. Sonra da Âsiye’ye dönerek:

“Ya Musa’nın ilahını inkâr eder, onu tanımazsın ya da işkence altında can verirsin.” dedi. Firavun Âsiye’nin yanından ayrılınca, annesi ona yaklaştı ve Firavun’un dediğini yapması için kızını ikna etmeye çalıştı. Annesinin bu teklifi karşısında Âsiye: “Ey anneciğim! Şayet istediğin şey, benim Allah’a karşı gelmem ve O’nu inkâr etmem ise böyle bir şeyi asla yapamam.” dedi. Âsiye’nin bu kesin kararını öğrenen Firavun, adeta çılgına döndü ve işkence emrini verdi. Âsiye yapılan işkencelerle can verdi.

Benzer bir rivayette Firavun, hanımının iman ettiğini öğrenince, ileri gelenlerin huzuruna çıkarak onlara şöyle dedi: “Siz Mûzâhim kızı Âsiye hakkında ne bilirsiniz?” Hepsisi ondan övgüyle söz ettiler. Onlara: “O benden başka bir rabbe ibadet ediyor.” dedi. İleri gelenler ona: “Onu öldür!” dediler. Bunun üzerine onun için yere kazıklar çaktı, ellerini ve ayaklarını bağladı. O da: “*Rabbim benim için nezdinde cennette bir ev yap!*” diye dua etti. Bu esnada Firavun da hazır bulunuyordu. Cennetteki evini görünce güldü. Firavun: “Bu kadının deliliğine hayret etmiyor musunuz? Biz ona işkence ediyoruz, o ise gülüyor.” derken, ruhu kabzolundu.²⁴

4. Yapılan İşkenceler ve Ölüm

Zâlim, her dönemde aynı karakteri sergiler. Fikirle, akılla, bilgiyle, ikna ile diz çöktürüp emrine alamadığı kimselere, önce sözlü tehditler savurur. İstedikini yaptıramayınca da şiddete başvurur. Şiddet, en karaktersiz kaba güç sahiplerinin müracaat ettikleri bir yöntem şeklidir.

²⁴ Beğavi, 5/123.

İnsanlığın başlangıcından beri, bu kaba güç sahipleri, sahip oldukları gurur, enaniyet, bencillik ve egolarını tatmin, saltanat ve iktidarlarını da devam ettirmek için en aşağılık yollara tevessülden geri durmamışlardır. Hatta bazen dünyevî iktidar az gelince, bu defa ulûhiyet gibi tanrılık iddiasına bile sapabilmişlerdir. Düşükleri bu sapkınlık bataklığında, kendilerine engel gibi görünen her şeyi, rahatlıkla yakıp yıkma ve yok etme noktasında hiç tereddüt etmemişlerdir. Hatta yeri geldiğinde, en yakınlarını bile katletmeyi, gözlerini kırpmadan yapabilmişlerdir. İşte Firavun, tarihteki böylesine canavarlaşmış bir kaba kuvvet temsilcisidir.

Allah'a inanan kimseler, tarihin her devrinde çeşitli zulümlere maruz kalmışlardır. Adeta imanın olduğu yerde, peşinden zulmün gelmesi, değişmez bir hakikattir. Ve zaten ebedi cennete gitmenin yolu da mü'minlerin inançları uğrunda karşı karşıya kaldıkları bela ve musibetlere sabretmeleriyle yakından ilgilidir. Bu, mü'minin bela ve musibet istemesi demek değildir. Zaten musibet asla istenmez. Geldiği zaman, sabredilir, katlanılır ancak inançtan vazgeçilmez. İşte bu vazgeçmeme, mü'minin imanının derecesindeki yüksekliği göstergesidir.

Kur'an'ın değişik âyetlerinde, bu imtihana göndermeler yapılır, inancından dolayı şiddete maruz kalan mü'minler övülür ve cennette kendilerini bekleyen sürprizlerden haber verilir. Bunlardan birinde, bu gerçek şöyle dile getirilir:

"Elif, Lâm, Mîm. Mü'minler sadece 'İman ettik' demeleri sebebiyle kendi hallerine bırakılıvereceklerini, imtihana tâbi tutulmayacaklarını mı zannettiler? Biz elbette kendilerinden önce yaşamış olanları denedik. Allah elbette şimdiki mü'minleri de imtihan edip iman iddiasında sadık olanlarla, samimiyyetsiz olanları elbette ortaya çıkaracaktır. Kötülükleri işleyenler hükümümüzden kaçıp kurtulacaklarını mı zannettiler? Ne fena hükmediyorlar! Kim Allah'a kavuşmayı ümit ediyorsa bilsin ki Allah'ın tayin ettiği vade mutlaka gelecektir. O her şeyi hakkıyla işitir ve bilir. Kim de cihad ederse sırf kendi nefsi hesabına cihad eder. Muhakkak ki Allah, âlemlerden ve özellikle insanlardan müstağnidir, kimseye ihtiyacı yoktur. İman edip güzel ve makbul işler yapanların elbette günahlarını örteceğiz ve onların yaptıkları çalışmaları en güzel şekilde mükâfatlandıracağız." (Ankebût sûresi, 29/1-7).

“Yoksa siz, daha önce geçmiş ümmetlerin başlarına gelen durumlara maruz kalmadan cennete gireceğinizi mi sandınız? Onlar öyle ezici mihnetlere, öyle zorluklara düşer oldular, öyle şiddetle sarsıldılar ki Peygamber ile yanındaki mü’minler bile “Allah’ın vaat ettiği yardım ne zaman yetişecek?” diyecek duruma geldiler. İyi bilin ki Allah’ın yardımı yakındır.” (Bakara sûresi, 2/214)

Bu değişmeyen kural, her zaman devam etmiştir. Kıyamete kadar da devam edecektir. Zorbalar, güç ve kudretine güvenen zalimler, her dönemde kadın-erkek, çocuk-yaşlı demeden, kendine tapmayan, kendisini ululamayan ve kendisine boyun eğmeyen kimselere hep zulmetmiş, en doğal haklarını gasbetmiştir. Sadece kendisine itaat etmeyenlere değil, aynı zamanda onun çocuklarına, akrabalarına, eşine, yakın ve uzak çevresine de her türlü zulmü reva görmüştür. İşte bu zulüm ateşi, dünyanın değişik coğrafya ve zamanlarında farklı şekillerde baş göstermiş ve mazlumlara da hep çekmek düşmüştür. Nitekim Mekke’nin gözü dönmüş kâfir ve yobazları, asr-ı saadetin özellikle Mekke döneminde kudretlerine, eski sapık inançlarına, putlarına ve çeşitli baskılarla kurdukları düzenlerine tehdit olarak gördükleri başta Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ve ashabına, her türlü işkenceyi yapmışlardı. Zaman zaman dayanılmaz hale gelen bu işkencelerden birinde, Resûlullah’tan çare bekleyen kimseye O (sallallahu aleyhi ve sellem) şu değişmez kuralı hatırlatarak teselli vermişti:

“Sizden önceki ümmetler içinde öyle kimseler vardı ki zalimler tarafından yakalanır, kendisi için bir çukur kazılır ve sonra o çukurun içine gömülürdü. Sonra büyük bir testere getirilir, başı üzerine konulurdu da cesedi ikiye bölünürdü. Fakat bu işkence onu dininden döndürmezdi. Hatta demir taraklarla eti kemiğinden ayrılırdı da yine de dininden dönmezdi. Yeminle söylüyorum ki Allah bu işi mutlaka tamamlayacaktır. Öyle ki bir kişi San’a’dan Hadramevt’e kadar tek başına yolculuk edecek de Allah’tan ve bir de koyunlarına kurdun saldırmasından başka hiçbir şeyden korkmayacaktır. Fakat sizler acele ediyorsunuz!”²⁵

İmtihana tâbi tutulma sırası Âsiye’ye gelmişti. Hem de en yakını olan ve yıllarca aynı hayatı paylaştıkları eşi tarafından imtahana

²⁵ Buhari, Menâkıbu’l-Ensar 29; Ahmed b. Hanbel, 5/109.

maruz kalmıştı. Firavun, eşi Âsiye'ye bir yabancının bile yapmaktan utanacağı işkenceleri yapacaktı. Yere koca kazıklar çakılmış, bu kazıklara sıkıdan sıkıya elleri ve ayakları bağlanmış, aynı zamanda kızgın Güneş'in altında üzerine kocaman bir kaya konularak günlerce işkenceye maruz bırakılmıştı.²⁶ Fakat imanı çok kavi olan bu kadın, bir an olsun inancından vazgeçmemiş, hak bildiği yoldan asla ayrılmamış, Rabb olarak sadece âlemlerin Rabbi olan Allah Teâla'yı tanımıştı. Muhtemeldir ki dayanacak gücü kalmayınca da ellerini açmış ve bu durumdan kendisini kurtarması için Yüce Allah'a dua etmişti.

Âsiye, kendisine yapılan işkenceler esnasında, Cenab-ı Hakk'ın değişik ikramlarına da mazhar olmuştu. Firavun ve adamları işkence sonrası yanından ayırdıklarında melekler kanatlarıyla ona gölgelik yapıyorlardı. Aynı zamanda çektiklerinin ve sabrının mükafaatı olan Cennet'teki inciden inşa edilen köşkü kendisine gösteriliyordu.²⁷ Evet Âsiye, ebedi olan Cennet köşk ve saraylarını, fani olan bu dünya köşk ve saraylarına tercih etmişti. Ne kadar uzun kalınırsa kalınsın ne kadar şatafatlı olursa olsun, dünyadaki nimet ve saraylar bir gün elden gider, alınır ve yok olur. Ancak Kudret'in tecelli ettiği Cennet nimetleri, sarayları, köşkleri ve ırmaklarıyla, asla bitmez, tükenmez ve sonu gelmez. Ebedi Cennet hayatının yanında, sonlu olan bu dünyanın yalancı cennetlerinin mukayesesi yapılamaz.

Âsiye'nin imanından dönmeyeceğini gören Firavun, adamlarına en ağır kayayı onun üzerine koymalarını emretti. Bu esnada gözlerini se-maya diken Âsiye'ye gideceği yer gösterildi ve ruhu alınmış oldu. Dolayısıyla kayayı üzerine koyduklarında, ruhu çoktan Rabb'inin katına varmıştı. Zalimler, getirdikleri ağır kayayı, ölmüş bedeninin üzerine koymaktan geri durmadılar.²⁸

5. Hz. Âsiye'nin Makbûl Duası

Dua, mü'minin en zor ve dar zamanlarında imdadına koşan bir can simidi gibidir. O, yanına bir de mazlumiyet kanadını alınca kabulü için

²⁶ Suyûti, Abdurrahman b. Ebûbekr Celâluddin, *ed-Dürü'l-Mensûr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ts; 8/229.

²⁷ Taberi, 23/500.

²⁸ Taberi, 23/500; Kurtubi, 18/203.

artık hiçbir engel kalmamıştır. Her an her şeyi duyan ve gören Yüce Kudret, mü'minin duasını, yalvarış ve yakarışını, aynı zamanda en değerli ibadet kategorisinde değerlendirir. Çünkü dua, aynı zamanda bir ibadet hatta onun en ihlâslısıdır. Darda kalmış, zulme maruz bırakılmış, işkencelere tabi tutulmuş mazlumun duasının mahiyetini Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem): "Mazlumun bedduasını almaktan kork. Zira Allah ile bu beddua arasında herhangi bir engel yoktur."²⁹ ve "Fâcîr bile olsa, mazlumun duası makbuldür. Zira onun fücuru, kendisini ilgilendirir."³⁰ sözleriyle hatırlatmıştır.

Bu anlamda dua, sebeplerin tamamen ortadan kalktığı bir zaman diliminde, doğrudan sebepleri yaratanın imdada yetişmesidir. Bu dualar, sözlü olur, fiili olur, bazen de fitri olur. Bütün varlık da zaten var oluşunu, bu üç dua çeşidinden birisiyle devam ve temâdi ettirir. Hz. Nuh (aleyhisselam) duasıyla yeryüzünü kaplayan dalgalardan Cûdi'ye âram eylemiş; Hz. Musa (aleyhisselam) kızıldenizi duasıyla aşmış, Hz. Yûnus (aleyhisselam) iç içe geçmiş üç karanlık içinden bu duasıyla güven ve emniyet içerisinde sahile ulaşmış, Hz. İbrahim (aleyhisselam) büyük ateş yığınları arasından duasıyla çıkmıştır.

Mü'min, her zaman duasının neticesini burada görmeyebilir. Bu takdirde onun duası, dünyada değil, ebedi âlem için kabul edilmiş demektir. Hatta mü'min bazen bu duaların gerçekleştiğini, ruhunu teslim eder etmez açıkça görür. Habîb-i Neccâr'a ölüm esnasında ikram edilen Cennet nimetleri gibi. Âsiye Validemizin makbul duası da ruhunun fani olan cesedinden ayrılmasıyla devreye girmişti. Belki köşkleri, sarayları kaybetmişti, takıları ve sarayın şatafatı elinden gitmişti fakat o dünyada bir kraliçe olma lüksünü ayağının tersiyle itmişti. Aksine bütün bunların yerine o, Cennet'in köşklerini, takı ve debdebesini tercih etmişti. Onun talip olduğu köşk Cenab-ı Hakk'ın kudret eliyle inşa edilmiş, hayal ve tasavvurlar ötesi bir köşktü.

Âsiye Validemizin, Firavun'un altından kalkılamaz işkenceleri karşısında en son başvurduğu kapı, Yüce Allah'ın dergâhıydı. Bütün içtenliği ile ellerini açmış ve:

²⁹ Buhârî, Zekât 1, 41, Sadaka 1, 63, Mezâlim 9; Müslim, İman 31.

³⁰ Ahmed b. Hanbel, 2/343.

“Ya Rabbî! Sen kendi nezdinde, cennette benim için bir konak yaptır, beni Firavun’dan ve onun kötü işinden kurtar, beni bu zalimler gürûhundan halâs eyle!” (Tahrîm sûresi, 66/11) diye dua etmişti.

Bu dua öyle içten bir duadır ki Allah Teâla onu, evrensel mesajında bütün mü’minlere, örnek almaları için ebedileştirmiş ve “İman edenlere Allah, Firavun’un eşini misal getirir.” (Tahrîm sûresi, 66/11) cümlesiyle adeta bayraklaştırmıştır.

6. Hakkındaki Övgüler

Âsiye Validemiz’in adı Kur’ân’da açıkça geçmese de kendisinden övgüyle bahsedilmesi, onun Allah katındaki değerini göstermesi bakımından yeterlidir. Kıyamate kadar özellikle inancı için her türlü dünyevi lüks ve şatafattan vazgeçerek, son nefesine kadar dinine bağlılığı ve samimiyeti açısından insanlara ideal bir örnek olarak sunulmuştur. O’nun bu örnek konumu Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından da takdirle karşılanmış, kendisi en üstün kadınlardan biri olarak nazara verilmiştir.³¹ Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) onun da içerisinde bulunduğu hanımları sayarken “Cennet kadınlarının seyyideleri (en önde gelenleri)”³² nitelemesinde bulunmuş ve bu hanımların cennetlik olduklarını müjdelemiştir.

7. Cennet’te Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Eşi Olması

Dünyada evli olan her erkek ya da kadın cennete gitmeyeceğine göre cennetteki erkeklerle, eşleri olmayan ya da eşleri kâfir olarak ölen kadınlar hanım olarak takdir edilecektir. Kadınlara da yine eşi olmayan ya da eşi kâfir olarak ölen erkekler eş olarak verilecektir. Bu anlamda Allah Resûlüne de (sallallahu aleyhi ve sellem), cennette Cenab-ı Hakk tarafından bazı kadınlar eş olarak verilecektir. Konuyla ilgili rivayetlerde Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: “Allah Teâla cennette, İmrân kızı Meryem’i, Firavun’un hanımı Âsiye’yi ve Musa’nın kız kardeşi Gülsüm’ü, bana eş olarak verdi.”³³

³¹ Müslim, *Fezailu's-Sahabe* 70, 2431; Tirmizi, *Et'ime* 3.

³² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*; 1/36; Hâkim, *Müstedrek*, 2/594; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, 9/223.

³³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebir*, 8/258.

Buna göre Allah Teâla, dünyada yaptığı fedakârlıklar, zor şartlar altında dininden dönmemesi, Firavun gibi bir zalime sabredip direnmesi, korkmaksızın inancı uğruna her şeyini feda etmesi gibi özelliklerinden dolayı cennet nimetlerine ilave olarak Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) gibi insanların en değerlisi, peygamberlerin en sonuncusu ve büyüğünü Âsiye validemize eş olarak takdir ederek ayrı bir nimette daha bulunmuştur. Firavun'a bedel, Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), kıyısında sefa sürdüğü Nil nehrine bedel Kevser, içinde oturduğu geçici Mısır saraylarına bedel incilerden inşa edilmiş Cennet köşkleri elbette daha değerlidir.

8. Peygamber Olup Olmadığı

İslam kelimacıları, kadından peygamber gönderilip gönderilmediği konusunda iki farklı yaklaşım sergilemişlerdir. İki ehl-i sünnet kelam ekolünden biri olan Maturidiler, Kur'an'daki peygamberlikle ilgili nasları ve kadının birtakım fiziki ve psikolojik durumlarını dikkate alarak, onlardan peygamber gönderilmediği kanaatini sergilemişlerdir. Ehl-i sünnetin diğer ekolü olan Eş'ariler ise yine Kur'an'daki bazı nasları yorumlayarak kadınlardan da nebi gönderildiği kanaatini sergilemişlerdir. Eş'ariler Hz. Havvâ, Hz. Sâre, Hz. Musa'nın annesi, Hz. İbrahim'in eşi Hz. Hâcer, Firavun'un hanımı Hz. Âsiye ve Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem validelerimizin nebi olduğunu belirtmişlerdir.³⁴

9. Sonuç

Tarih, tekerrürden ibarettir. İyilikler ve iyi insanlar var olduğu gibi kötülükler ve kötü insanlar da hep var olacaktır. Kötülüğü temsil eden bedbahtlar, fırsatı ellerine geçirdikleri zaman kendilerine tâbi olmayan, sapık ve süflî düşüncelerine boyun eğmeyen masum kimseleri, değişik yollardan yola getirmeye, kendilerine birer uydu ve kul yapmaya çalışırlar. Bunda başarılı olamadıklarında, ellerindeki güç ve imkânları da

³⁴ Konuyla ilgili tartışmalar için kbz: İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm el-Endelûsî, *el-Fasl fi'l-Mile'l ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal*, Mektebetü'l-Hancî, Kâhire ts, 5/12-13; Aşkar, Ömer b. Süleyman b. Abdullah, *er-Rusulü ve'r-Risâlat*, Dâru'n-Nefâis, Kuveyt 1989, 1/86-87; İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu'l-Fadl el-Askalânî, *Fethu'l-Bâri Şerh-u Sahih'i'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379, 6/446-447.

kullanarak, kadın erkek, yaşlı çocuk demeden öldürmeye kadar giden gayrimeşru yolları devreye sokarlar.

Bunların karşısında, inanan, imanında sebat eden, hakkın ve hakikatin temsilcisi olan, dünyevî beklenti ve korkulardan uzak kimseler de bütün bu zor şartlara, işkencelere hatta öldürmeye kadar varan zulümlere dayanır, sabır gösterir ve inançlarından asla vazgeçmezler.

Âsiye validemiz, kıyamete kadar gelen mü'minlere, hem hakikatin önde gelen bir temsilcisi hem de her türlü tehlikeye karşı hak savunuculuğu yapma ve hakkının arkasında durma gibi önemli erdemlerin temsilcisidir. Geçici dünya saraylarına karşın, hakkı savunmak suretiyle cennetin ebedi saraylarına kavuşmanın müjdecisidir. Musa hakikatine gözlerini açarak, gelecekte onda ortaya çıkacak nübüvvet pırıltılarını, firaset gözüyle görmenin remzidir. Fenanın ve faninin değil, bekanın ve bâkinin arkasında koşan bir mücâhede örneğidir.

III. MÜ'MİN-İ ÂL-İ FİRAVUN

1. Zor Zamanda Konuşmak

En zor şey, zor zamanda konuşmaktır. Hakkın yerlerde süründüğü, haksızın kendisini haklı görüp zayıfları ezdiği, kaba kuvvetin bütün zorbalığıyla etrafı kuşattığı, mazlumun zalimin ayakları altında can çekiştiği dönemlerde doğruyu, hakikati dile getirmek, haklının yanında saf tutmak ve bu uğurda başa gelebilecek bütün tehlikelere göğüs gererek hakkı savunmaya devam etmek faziletler ötesi bir şereftir.

Böylesine faziletli bir konum, elbette sıradan insanların ulaşacağı bir merteye değildir. Bunun için bir Bediüzzaman, bir Mehmet Âkif, bir Ahmed ibn Hanbel, bir İmam A'zam Ebû Hanîfe, bir Ebûzer, bir Hz. Ömer, bir Hz. Hamza ve bir Hz. Ebûbekir (radıyallahu anhum) olmak gerekir. Yeryüzünde Hakk'ın en büyük temsilcisi olan Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de: "En faziletli ve üstün cihad, zalim bir idareci karşısında hak ve hakikati korkmaksızın dillendirmektir."³⁵ sözleriyle bu gerçeğe dikkat çekmişlerdir.

Saadet asrında Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) yetiştirdiği kimseler, hayatları boyunca bu ilkenin en güçlü temsilcileri olmuşlardır. Dört halife devri özellikle de Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in (radıyallahu anhumâ) hilafetleri yakından incelendiğinde, hak savunuculuğunun, hakkın egemenliğinin sayısız örnekleriyle karşılaşılır. Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) ilk halifesi olan Hz. Ebubekir'in ilk halife olduğunda toplumun karşısına çıkarak:

³⁵ Ebû Dâvûd, Melâhim 17; Tirmizî, Fiten 13; Nesâî, Bey'at 37; İbn Mâce, Fiten 20; Ahmed b. Hanbel, 3/19, 61.

“Ey insanlar! Şayet görevimi hakkıyla yerine getirirsem bana uyun ve bana yardım edin. Şayet kötülüğe saparsam beni doğru yola getirin! Doğruluk emanettir; yalancılık da hıyanettir. Benim yanımda sizin en zayıfınız, hakkını alıncaya kadar en güçlü olacaktır. Benim yanımda sizin en güçlüünüz de üzerine geçirdiği hak kendisinden alıncaya kadar en zayıfınız olacaktır.”³⁶ sözleri, onun hakka ne kadar önem verdiğinin, her zaman haklının yanında durarak haksızlığa meydan vermeyeceğinin açık kanıtıdır.

İkinci halife Hz. Ömer de hakkın savunucusu olma konusunda geri kalmaz. Özellikle görev kendisine verildikten sonra haklar konusunda o kadar derinleşmiş ve hassaslaşmıştır ki sadece insanların hak ve hukuklarını değil, hayvanların dahi haklarından kendisini sorumlu tutmuş ve Fırat kenarındaki bir koyunun kaybolup zayi olmasından bile kendisini sorumlu tutmuştur.³⁷ İlgili kaynaklarda, ashabın hak konusundaki titizlikleri, hakka arka çıkmaları ve hakkın savunucusu olmalarıyla ilgili pek çok örnek bulmak mümkündür. Ancak burada sadece küçük bir işaretle yetinmiş olalım.

Kur'an'ın geçmişte bu kahramanlığı gösterenlerden örnek olarak takdim ettiği kişilerden birisi de *Mü'min-i Âl-i Firavun* (Firavun ailesinden iman eden) olarak nitelendirilen şahıstır. İsmi açık bir şekilde Kur'an'da geçmemekle beraber, hep Hz. Musa'nın yanında olmuş, Firavun gibi zalim bir idareci karşısında, her türlü tehlikeyi göze alarak hakkı konuşmaktan asla geri durmamıştır. Firavun'un sarayındaki bu mü'min kıssası ne Tevrat ve ne de onun yorumu olarak kabul edilen Talmut'ta geçmektedir.

2. Kıssanın Asr-ı Saadetle İlişkisi

Kur'an'da anlatılan kıssalar ve kıssalardaki şahıslar yakından incelendiğinde, asr-ı saadette bunların birer izdüşümlerinin olduğu hemen görülür. Her bir kıssanın anlatıldığı ortamda, kıssada öne çıkartılan fi-

³⁶ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Meni' el-Hâşimî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Dâr-u Sadr, Beyrut 1968, 3/182.

³⁷ Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Mûsa b. Mihrân el-İsbahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, Dârü'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut 1974, 1/53.

gür ve olaylarla değişik açılardan benzerlikler vardır. Zaten kıssaların Kur'ân'da büyük bir yer teşkil etmesinin temel esprilerinden birisi, bu benzerlikler vesilesiyle çeşitli ders ve ibretlerin çıkartılmasıdır. Buna nüzûl ortamı da denebilir.

Firavun ve Hz. Musa arasında geçen mücadelenin değişik kesitle-ri hem Mekke'de hem de Medine döneminde tekraren yaşanmıştır. Kur'ân'da her defasında bu mücadelenin farklı bir yönü ele alınır. Bu açıdan hangi olayın benzeri cereyan ediyorsa, kıssanın da o yönü nazarlara verilir. İmanını gizleyen kişi ve yaptığı tavsiyeler incelenince, genellikle Mekke dönemi Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) müşrikler tarafından karşı karşıya kaldığı sıkıntılı günler hatıra gelmektedir. Nübüvvetini açıkladıktan sonra artan müşrik baskıları ve şiddete evrilen işkence sahneleri, Mekke'nin sık sık görülen manzara-ları haline gelmiştir. Mekke'nin azgın ve sapkın liderleri, zenginlik ve güçlerine güvenerek, her geçen gün artan bir ivme ile baskılarını arttırmaktadırlar. İşte böylesine baskı ve zulmün olduğu bir ortamda, az da olsa bazen gizlice bazen de açıktan Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ve Müslümanlara sahip çıkan, savunan ve zalim müşriklere karşı hakkı haykıran kimseler çıkabiliyordu. Hatta zaman zaman yapı-lan bu baskılar, vicdanları bozulmamış kimselerin Müslümanlığına bile sebep olabiliyordu.

Siyere göz atıldığında Hz. Hamza, Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir (ra-dıyallahu anhum) gibi kimselerin, şiddetin kol gezdiği bu karanlık dö-nemde, farklı zaman ve şekillerde, Ebû Cehil, Ebû Leheb, Ahnes ibn Şerik gibi zalim müşriklere karşı bütün tehdit ve tehlikeleri göze alarak karşı geldikleri, Resûlullah'ı savundukları ve koruduklarına dair örnek-ler görülür. Mesela Hz. Hamza, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) karşı sözlü ve fiilî şiddet uygulayan Ebu Cehil'e karşı koymuş hatta mızrağıyla kafasına vurarak yaralamış ve bu vesileyle gönlü iyice yu-muşamış, olaydan sonra da çekinmeden Müslümanlığını ilan etmişti.³⁸

³⁸ İbn Hişâm, Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyârî el-Meâfirî Ebû Muhammed Cemâluddin, *es-Sira en-Nebeviyye*, Mektebet-ü Mustafa el-Bâbî, Mısır 1955, 1/291-292.

Hız. Ömer Müslüman olduktan sonra kılıcını çekmiş, müşriklere meydan okuyarak Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) yanında olduğunu yüksek sesle haykırarak ve hicret esnasında da açıktan meydan okuyarak Medine'ye yola çıkmıştı.³⁹

Hız. Ebubekir pek çok defa Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) yanında olmuştu. Bir defasında Allah Resûlü'nün Ka'be'de bulunduğu bir sırada müşriklerin hakaretine uğradığını, elbisesinin başına dolandırılıp boğulmaya çalışıldığını haber almış; hemen koşarak O'nu zalimlerin ellerinden kurtarmış ve: "Rabbim Allah'tır, diyen bir insanı mı öldüreceksiniz?" diyerek yaptıkları insanlık dışı davranışı onlara hatırlatmıştır.⁴⁰

Yukarıda adları geçen üç büyük sahâbi, o gün için en büyük tehlikeleri göze alarak Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) yanında saf bağlamış, başlarına gelebilecek hiçbir tehlike, onları doğrunun yanında olma ve doğruları haykırma erdeminden vazgeçirememişti. Mü'min-i âl-i Firavun ile ilgili âyetler, işte bu tabloların yaşandığı bir ortamda nazil olmuştur ki tarih itibarıyla birbirinden uzak olsa da her iki olayın benzerliği gözden kaçmamaktadır.

3. İmanını Gizleyen Kişi:

Bu örnek şahsiyetin ismi ile ilgili olarak ilgili kaynaklarda Habîb, Şem'un, Habrek, Hazkil, Hurbil ve Hazbil gibi isimlerin yanında başka isimler de zikredilmektedir.⁴¹ İsminde olduğu gibi hangi soydan geldiği konusunda da farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu şahsın, İsrailoğullarından olduğunu söyleyen müfessirler olduğu gibi Firavun'un soyu olan Kıptîlerden geldiğini söyleyenler de vardır. Aynı zamanda bu kişinin, Firavun'un amcasının oğlu olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır.⁴² Bazı müfessirler bu kişinin İsrailoğullarından olduğunu belirtmişlerse de âyette açıkça "Firavun ailesinden"

³⁹ İbn Hişâm, 1/342-346.

⁴⁰ İbn Hişâm, 1/290-291.

⁴¹ İbn Cüzey, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*, Dâru'l-Erkâm, Beyrut 1416, 2/230;

⁴² Bkz: Taberî, 21/375-376; İbn Kesir, 7/140.

denilmiş olması, onun Mısır Kıptilerinden olup, Firavun'a yakın kimselerden olduğunu göstermektedir. Firavun'un amcası, onun veliahtı veya polis şefi olduğunu söyleyenler de vardır.⁴³ İsmi ve kimliği Kur'an tarafından açıkça belirtilmeyen bu büyük kahraman, İslami literatüre "Firavun ailesinin mü'mini" diye girmiş, Firavun'a ve etrafındakilere karşı verdiği tarihi mücadelesi, Mü'min sûresinde genişçe dile getirilmiş ve süre de ismini buradan almıştır.

Firavun'un yanında rahatça konuşması, Hz. Musa'nın yanında durması ve her defasında onu savunması ve insanlara yaptığı gayet mantıklı ve tutarlı uyarılardan anlaşıldığı kadarıyla bu kişi, Firavun'un yakınlarından, danışmanlarından ve saraydaki konumu önemli olan kimselerdendir. İlk zamanlardaki konuşmalarına bakıldığında, içinde bulunduğu şartların da gereği ve belki de objektif bir gözlemci olarak sözlerinin daha etkili olması için bu şahıs, imanını gizlemektedir. Bununla o, muhtemelen sanki Firavun'un adamlarından biriymiş gibi davranmakta ve onların iyiliğini düşünerek birtakım nasihatlerde bulunmaktadır. İlm-i siyaset de denilebilecek böyle bir uygulama ile o, şartlara göre kendisini ayarlamakta ancak hiçbir zaman haktan ve haklının yanından ayrılmamaktadır. Sadece imanını gizlemekle, bulunduğu yerdeki konumunu devam ettirmekte ve zamanı geldiğinde de karşı-sındaki zalime ve diktatöre karşı, açıktan imanını haykırmanın vaktini beklemektedir.

Burada imanını gizleyen şahısla, daha önce Firavun'un sarayında kendisine karşı düzenlenen komployu Hz. Musa'ya haber verip Mısır'dan bir an evvel ayrılması teklifini yapan kişinin aynı şahıs olduğu kanaati yaygındır. Nitekim Kasas Sûresi'nde onun Hz. Musa'ya uyarısı şu şekilde belirtilmektedir: *"Çok geçmeden, şehrin öte başından bir adam koşarak geldi ve dedi ki: "Ne yapıyorsun Musa? Yetkililer idam istemi ile senin hakkında karar vermek üzere toplantı halindeler. Beni dinlersen derhâl şehri terk et! Ben, hakikaten senin iyiliğini isteyen biriyim!" Hemen oradan*

⁴³ Bkz: Taberî, 21/374-376; Sa'lebi, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *el-Kesfî ve'l-Beyân an Tefsiri'l-Kur'an*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut 2002, 8/272-273.

ayrılıp, hep etrafını kontrol ederek endişe içinde şehirden çıktı ve: “Şu zalimler gürûhunun elinden beni halâs eyle ya Rabbi!” diye yalvardı.” (Kasas sûresi, 28/20-21).

Yapılan bu uyarıdan sonra Medyen’e giden Hz. Musa (aleyhisselam), orada bir süre kalmış, yanında kaldığı -başka görüşler de olmakla beraber genel kabule göre Medyen’e peygamber olarak gönderilen Hz. Şuayb (aleyhisselam) olduğu belirtilen⁴⁴- Zat’ın kızlarından biriyle evlenmiş, on yıl sonra yeniden Mısır’a dönerek peygamberlikle görevlendirildiğini açıklamış ve tebliğine başlamıştır.

4. Mu’cizeler Karşısında Şaşkına Dönen Firavun

Kur’ân’ın değişik sûrelerinde, Hz. Musa ve Firavun arasındaki diyaloglar, yıllarca süren mücadeleler ve Firavun’un Hz. Musa’nın önünü kesmek için başvurduğu pek çok gayr-i insani uygulama haber verilmektedir. Korkmadan ve yılmadan mücadelesini devam ettiren Hz. Musa’ya Allah tarafından verilen pek çok mu’cizeye Firavun ve taraftarları inatla direnmiş ve asla kabule yanaşmamışlardır. Her dönemdeki zalim ve inkârcıların ileri sürdüğü bahaneleri ileri sürmüş ve tehditler savurmuştur. Bu arada Firavun, Hz. Musa’nın doğduğu yıllarda İsrailoğullarına uygulanan erkekleri öldürme katliamlarını yeniden başlatmıştır. Hz. Musa’ya karşı akli ve kavli mücadele yollarını kaybeden Firavun, sihirbazların da imanlarını açıklamasıyla iyice çılgına dönmüştür. Konuşmalarına bakıldığında, adeta akıl tutulması yaşayan bir delinin konuşmaları akla gelmektedir. Aslında her dönemdeki zalimlerin hali de bunun gibidir. Firavun’un Hz. Musa’ya karşı hezeyan dolu sözleri Kur’ân’da şöyle yer bulmaktadır:

“Firavun: Bırakın beni, şu Musa’yı öldüreyim. O da varsın Rabbine yalvarsın, bakalım O kendisini kurtaracak mı? Zira bu gidişle onun, sizin dininizi değiştireceğinden veya ülkede anarşi çıkaracağından endişe ediyorum, dedi. Musa da şöyle dedi: Ben, âhirete, hesap gününe inanmayan her kibirli ve zorbadan benim ve sizin Rabbiniz olan Allah’a sığınırım.” (Mü’min sûresi, 40/26-27)

⁴⁴ İbn Kesir, 6/228-229.

Bu sözlerde Firavun'un çırpınışları görülmektedir. Her şeye muktedir olduğuna inanan bir kimsenin: *“Bırakın beni, şu Musa'yı öldüreyim. O da varsın Rabbine yalvarsın, bakalım O kendisini kurtaracak mı?”* demesi, içine düştüğü çelişkinin açık göstergesidir. Zira işler zaten elindedir; elini kolunu bağlayan yoktur. İstedliğini yapmada önünde hiçbir engel söz konusu değildir.

Diğer taraftan onun acizliğini gösteren bu sözü söylemesindeki sebep; kendisinin Hz. Musa'yı öldürme teşebbüsüne bazı itirazların olmasıdır. Bu itirazların sebebi ise öldürmeden sonra ortaya çıkması muhtemel beklenmedik birtakım olaylardır. Çünkü bu öldürme olayı, Hz. Musa'nın kitleler tarafından yüceltilmesine, aynı zamanda onun şehid sayılmasına, dolayısıyla ona inananların inançlarının daha da güçlenmesine sebep olabilir. Özellikle de Hz. Musa'nın mesajını kırmak ve milleti ondan soğutmak için getirilen büyücülerin, kalabalık bir kitle huzurunda iman etmelerinden ve bunun sebeplerini açıklamalarından sonra böyle bir işe kalkışmak, faydadan çok zarar getirebilirdi. Yine Firavun'un böyle bir sözü söylemesine kralın danışmanlarının bazılarında var olan: *“Şayet Firavun böyle bir işe kalkışırsa yani Hz. Musa'yı öldürürse, Hz. Musa'nın ilahı, bunun intikamını alır ve kendilerini cezalandırır”* korkusuydu.⁴⁵

Her kaba kuvvet sahibi, işlediği cinayetlere bir kılıf bulmaya ve bununla da kitleler nazarında zulümlerini meşrulaştırmaya çalışır. Halk arasında çok yaygın olan “Kurdun suyu baştan bulandırıp, bundan da aşağıdaki kuzuyu sorumlu tutması” örneğindeki gibi, kendi saltanatına engel gördüğü herkesi ve her şeyi yok etmeye kilitlenir. İşte Firavun bu anlamdaki yalanını şöyle dile getirir: *“Zira bu gidişle onun, sizin dininizi değiştireceğinden veya ülkede anarşi çıkaracağından endişe ediyorum.”*

Elbetteki Firavun'un burada kastettiği hiçbir zaman ilahi bir din değildir. O gün için Mısır toplumunun içerisinde bulunduğu sapık inançlardır. Aslında böyle bir söylemle Firavun sanki Hz. Musa'yı kendisine karşı koyduğu için değil de toplumu korumak için öldürmek istediği-

⁴⁵ Farklı yaklaşımlar için bkz: Râzi, 27/506-507; Sem'âni, Ebu'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdu'l-Cebbâr b. Ahmed el-Mervezi, *Tefstru'l-Kur'an*, Dâru'l-Vatan, Riyad 1997, 5/15; Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, Mü'min sûresi 26. âyetin tefsiri.

ni iddia etmektedir. Aynı durum, kendi saltanatlarının yıkılacağından korktukları için kitleleri aldatarak sanki onları düşünüyormuş gibi sah-tece bir görüntü sergileyen ve bunun için de her türlü yalanı hem de hiç çekinmeden söyleyen politikacılarda da gerçekleşmektedir ki bu da bir Firavun ahlâkıdır denebilir.

Mevdûdi'nin de oldukça yerinde tespitiyle buradaki "din" ifadesi ile yönetimin işleyiş biçimi kastedilmektedir. Yani Firavun'un deyimiyle: "Ben onun, hükümdarınızı, rejiminizi dünyevî iktidar ve sisteminizi değiştireceğinden korkuyorum" denmektedir. Başka bir ifadeyle: "On-ların siyaset, kültür, medeniyet, ekonomi ve Mısır'da yürürlükte olan sistemleri" burada "din" olarak nitelenmiştir. Firavun, Hz. Musa'nın yaptığı davet sonucunda söz konusu sistemin değişeceğinden korku-yordu. Fakat her sahtekâr politikacı gibi Firavun da aslında kendi ik-tidarının elinden gideceğini söylememiş ve tam tersine "Ey Kavmim! Musa'nın hareketi, sizlerin dinini yıkmaya yönelik olduğu için ben onu öldürmeyi istiyorum. Ama ben kendimi değil, sizleri düşünüyorum. Sizler benim iktidarımdan yoksun kaldığınız takdirde, çok kötü du-rumlara düşersiniz. İşte bu yüzden Musa'nın öldürülmesi gerekir. Nite-kim o, bir vatan-millet düşmanıdır." demiştir.⁴⁶

Bu açık ölüm tehditleri karşısında Hz. Musa, kaba kuvvete nasıl bir duruş sergilenmesi gerektiğini en net ve kesin bir şekilde göstermiş ve: "Ben, âhirete, hesap gününe inanmayan her kibirli ve zorbadan, benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a sığınırım." sözleriyle, fânilere ve dünyalıklara dayanıp yaslanma yerine, her şeyin sahibi olan Yüce Kudret Sahibine sığınmıştır.

5. Hakikat Savunucusunun Devreye Girmesi

Mü'min sûresi 28. âyetten 44. âyete kadar konuşan, hakikatin o gün için temsilcisi olan Mü'min-i Âl-i Firavun'dur. Ne büyük bir hak temsilcisidir ki ismini bile andırmayarak adeta meçhul bir kahraman olmuştur. Adını zikrettirmemek suretiyle, bütün ücretini ebedi âleme bırakmış, böylelikle dünyevî hiçbir payenin peşinde olmamıştır. Zaten

⁴⁶ Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, Mü'min sûresi, 26. âyetin tefsiri.

herhangi bir dünyalık peşinde olsaydı, Firavun'un sarayındaki konumu ve kendisine biçilen payeleri bırakıp da tehlikeli ancak sonu böyle hayırlı bir yolu seçebilir miydi? Hakikat savunucusu olmak bazen makamdan bazen dünyadan bazen de evlat ve eşten vazgeçmeyi gerektirebilir. Hatta bunların ötesinde ölüm dahil her türlü tehlikeyi göze alma noktasına gelebilir. İşte söz konusu meçhul kahraman, bunların tamamını göze almış, önce inanmış ancak imanla yetinmemiş, onun gereği olarak Hz. Musa'yı yalnız bırakmamıştır. Muhatap Firavun gibi bir zâlim de olsa, ona karşı da yapılacak ve söylenecek bir hakikatin varlığını göstermiştir. Yeter ki hak mücadelesi hikmetle yapılmış olsun. Firavun'u düşünmüş, onun aldattığı yığınlara bakmış ve hikmet diliyle onları hakka çağırmıştır. Hz. Musa'yı öldürmenin planlarını yapan ve kesin kararını veren Firavun ve saraydakileri şu cümlelerle akl-ı selime davet etmiştir: *"Ne o, siz bir insan 'Rabbim Allah'tır.' dedi diye kalkıp onu öldürecek misiniz? Halbuki o Rabbiniz tarafından açık belgeler ve mu'cizeler de getirdi. Eğer yalan söylüyorsa, yalanı zaten kendisinin aleyhinedir. Ama şayet doğru söylemişse, en azından onun sizi tehdit ettiği şeylerin bir kısmı başınıza gelecektir. Şu bir gerçektir ki Allah haddi aşan, yalancı kimseleri iflah etmez."* (Mü'min sûresi, 40/28-29).

Bu sözlerle o, vicdanlara ve akla seslenmekte, yaptıkları işin akıl ve mantıktan ne kadar uzak olduğunu hatırlatmaktadır. Masum bir cana kıymanın sebebinin hiçbir zaman bir kişinin: "Allah birdir!" demesi olamayacağını belirterek, Hz. Musa'nın masumiyetine dikkatlerini çekmekte ve daha sonra da onun alelâde bir kimse olmadığını, Allah tarafından gönderildiğine açık kanıtların olduğu bir peygamber olduğunu söyler. Bu sözleriyle bu kişi, artık o güne kadar gizlediği imanını da açık bir şekilde izhar etmiş olmaktadır.

Evet Firavun ve çevresi, aslında o güne kadar kaç defa Hz. Musa'nın elinden meydana gelen apaçık mu'cizelere şahit olmuşlardı. Elinin nur gibi parıldaması ve asâsının bir ejderhaya dönüşerek sihirbazların yaptıkları sihirleri yutması mu'cizelerinin yanında, başlarına musallat edilen çekirge, bit, kurbağa belası ve sularının kana bulanması olayları esnasında, kaç defa Hz. Musa'nın yanına gelerek yalvarmış ve bu belaları başlarından kaldırması için dua istemişlerdi. Her defasında Hz.

Musa onların isteklerini kabul etmiş, Allah Teâla'ya yalvarmış ve böylece onlar bu belalardan rahata kavuşmuşlardı. Ancak hemen arkasından başlarına gelenleri unutup ve yeniden Hz. Musa ile amansız bir mücadeleye girebiliyorlardı. Aslında bununla onlar, kendi karakterlerinin gereğini sergiliyorlardı. İşte bu kahraman kişi onlara, daha dün देनेcek kadar yakın tarihlerde cereyan eden bu mu'cizeleri hatırlatmaya çalışıyordu.

“Eğer yalan söylüyorsa, yalanı zaten kendisinin aleyhinedir. Ama şayet doğru söylemişse, en azından onun sizi tehdit ettiği şeylerin bir kısmı başınıza gelecektir. Şu bir gerçektir ki Allah haddi aşan, yalancı kimseleri iflah etmez.”

Bu sözleriyle onların kabaran öfkelerini dindirmeye, kirlenmiş de olsa vicdanlarını dinlemeye davet ediyordu. “Şayet size söyledikleri yalan çıkarsa, bunun sorumlusu kendisi olur. Bunun günahını ve cezasını kendisi çeker. Bunun size bir zararı olmaz. Onun için onu öldürüp yok etmenizin size bir yararı olmaz. Bir düşünün! Ya bir de dediklerinin bir kısmı bile gerçek olursa, o zaman vay başınıza gelenlere!” demek istiyordu.

Bundan sonra o, Firavun'un değil, Hz. Musa'nın haber verdiği Yaratıcı'yı kabul ettiğini açıktan belirterek, Allah Teâla'nın haddi aşan, aşırılığa giden kimseleri sevmediğini haber vermektedir. Nasihat ve tatlı dilin fayda vermediğini gören mü'min kişi, bu defa başlarına gelecek belalarla üstü kapalı tehditte bulunarak onları korkutmaya çalışmakta ve dolaylı olarak onların birer yalancı olduğunu yüzlerine vurmaktadır. Sözlerinin devamında: “Ey benim sevgili halkım! Bugün hâkimiyet sizindir, ülkede üstünlük sizdedir ama yarın Allah'ın azabı başımıza gelir çatarsa, söyler misiniz hangi kuvvet bizi kurtarabilir?” diyerek, söylediklerine kulak vermeyip, Hz. Musa'ya karşı aynı tavrı devam ettirecek olurlarsa, hiçbir gücün onlara bir yardımının dokunamayacağını belirtmektedir.

Mü'min sûresi 45 âyete kadar bahsi geçen mü'min kişi, oldukça uzun ve detaylı denebilecek uyarılarına devam etmektedir. O imanlı zat bunun üzerine: “Ey benim halkım!” dedi, “Ben sizin hakkınızda Nuh, Âd ve Semûd halkının ve ondan sonraki milletlerin başına gelen âkıbetin sizin de

başınıza gelmesinden endişe ederim. Yoksa suçsuzlara azab etmek sûretiyle Allah kullarına zulmetmek istemez.” “Ey benim halkım! Ben sizin hakkınızda o feryad-u figan gününden, birbirinizden imdad isteyeceğiniz günden endişe ediyorum.” “O gün arkanızı dönüp kaçmak istersiniz ama ne çare! Sizi Allah’ın azabından koruyacak hiç kimse bulunmaz. Evet Allah kimi şaşırtırsa, artık ona yol gösteren olmaz.” “Daha önce Yusuf da size açık açık delillerle gelmiş, siz onun getirdiği gerçek hakkında da şüphe edip durmuştunuz. Nihayet vefat edince: ‘Ondan sonra Allah artık hiçbir peygamber göndermez.’ demiştiniz. İşte Allah haddi aşan, şüpheli kimseleri böyle şaşırtır. Kendilerine ulaşmış hiçbir delile dayanmaksızın Allah’ın âyetleri hakkında ileri geri tartışanların bu hareketleri hem Allah indinde hem de iman edenler yanında pek büyük bir gazaba yol açar. İşte Allah, her kibirli ve zorbanın kalbini böylece mühürler.

Firavun: “Haman! Benim için bir kule inşa et,” dedi, “Umarım ki böylece yükselebilir, göklere yol bulur da Musa’nın Tanrısına ulaşırım. Gerçi ben onun yalancı olduğunu zannediyorum ya, neyse!” İşte böylece, Firavun’un kötü gidişatı kendisine cazip göründü ve yoldan çıkarıldı. Sonuç itibariyle Firavunun hilesi ve düzeni de tamamen boşa çıktı.”

İman eden zat şöyle devam etti: “Ey benim halkım, gelin bana uyun ki size doğru yolu göstereyim.” “Ey benim halkım! Bu dünya hayatı, basit bir metâ’dan, geçici bir eğlenceden ibarettir. Âhiret ise işte asıl yerleşecek yer orasıdır.” “Kim bir kötülük işlerse, sadece o kadar cezalandırılır. Ama mü’min olarak ister erkek ister kadın, kim makbul ve güzel bir iş yaparsa, işte onlar cennete girer ve orada hesapsız nimetlere nail olurlar.” “Ey benim sevgili halkım, nedir bu başıma gelen? Ben sizi kurtuluşa davet ederken, siz tutup beni ateşe çağırıyorsunuz!” “Çünkü benim Allah’ı inkâr etmemi ve O’nun ortağı olduğuna dair hiçbir bilgim olmayan şeyleri, Kendisine şerik yapmamı teklif ediyorsunuz. Ben ise sizi (üstün kudret sahibi ve mağfireti pek bol olan) o Azîz ve Gaffâr’ın yoluna davet ediyorum.” “Hiç şüphe yok ki sizin beni tapmaya davet ettiğiniz putların ne dünyada ne de âhirette asla kendilerine ibadete davet yetkileri yoktur.” “Şu kesin ki hepimizin dönüp varacağı yer Allah’ın huzurudur ve haddi aşanlar cehennemini boylayacaklardır.” “Size söylediğim şu sözleri yakında hatırlayacaksınız. Artık ben işimi Allah’a havale ediyorum. Çünkü Allah kullarını pek iyi görmektedir.”

Allah onu, o kâfirlerin tuzaklarının şerrinden korudu. Firavun hanedanını da kötü azap kuşatıverdi.”

Yukarıdaki tavsiyelerinde bu kahraman kişi şu hususlara değinmektedir:

Hakperest insan, yanlışlıklar içinde bocalayan insanların heva ve heveslerine göre konuşmaz. Onların hem dünya hem de ebedi hayatlarını dikkate alarak uyarılarda bulunur. Meseleyi daha iyi kavratmak ve düşüncelerini sağlamak için geçmişte yaşanmış benzeri olayları hatırlatır. Kötülüklerin, zulümlerin ve insan hakları ihlallerinin önlenmesinde şüphesiz âhîret inancının önleyici büyük etkisi vardır. Hakkın temsilcisi, başkalarına ait hak ve hukuku sağlamak için gerektiğinde kıyametini, hesap ve kitabın, cehennemini, oradaki azap çeşitlerinin dehşetini hatırlatır. Mahşer gününde, başkalarının haklarını gasbeden, haksız yere cana kıyan, maddi manevi hakları çiğneyen kimseleri bekleyen acı sonu, o günde ne bir koruyucunun ne de bir hâminin Allah'ın azabına engel olamayacağını, korkmadan ve çekinmeden yüzlerine haykırır. Haktan ve hukuktan anlamaz şaşkın zalimlere, atalarının yaptığı benzeri kötülükleri hatırlatır ve onların da aynı yoldan gittiklerini, oysa böyle bir tutumun ne kadar da çirkin ve zararlı olduğunu söyler. Bununla o, haklının elinden tutar, hakkı savunur, haksız ve zorbaya yaklaşmaya çalışarak, hakkın gaspedilmesine asla göz yummaz. Böyle biri gerektiğinde ölümü göze alır, dünyadan ve dünyadakilerden fedakârlıkta bulunur, makamdan, maldan ve mülkten mahrum edilmeyi göze alır. Ancak hiçbir zaman hakkı yerde bırakmayı, haklıyı zalime teslim etmeyi düşünmez.

Mü'min-i Âl-i Firavun, hukuk tanımaz hak gaspçılarını bu davranışlarından vazgeçirmek için bütün yöntemleri kullanmaktadır. Onlara, onlardan biri olarak: “Ey hemşehrilerim!” şeklindeki sesleniş, aradaki yaklaşmayı sağlamaya, onların içlerinden biri olarak başlarına gelecek sıkıntıları hatırlatmada daha etkili olmaya çalışmaya yöneliktir. Bu zatın ulûhiyet konusundaki uyarıları da oldukça önemlidir. Onların çağdırdıkları ilahların kulluk edilmeye layık olmadığını, zira onların aciz birer cansız olduklarını ifade ederek, asıl inanılması gerekli olanın Hz. Masa'nın davet ettiği gerçek ilah olan Allah olduğunu hatırlatmaktadır.

Bu nasihatlerinde Mü'min-i Âl-i Firavun, yeniden onlara, onlardan biriymiş gibi seslenir. Davetini tekrar eder ancak bu defa farklı bir açıdan onların dikkatlerini çekmek ister. Bu açı, içinde yaşadıkları dünyanın mahiyetiyle ilgilidir. Dünya hayatının kendisinden çok az bir müddet istifade edilen geçici bir eğlenceden ibaret olduğunu ancak bir gün mutlaka ölüm gerçeği ile karşı karşıya kalacaklarını ve asıl konuk olacakları ebedi memleketin ve yurdun yeniden başlayacağını hatırlatır.

Sona doğru sesini ve uyarılarındaki sertliği biraz daha yükselterek, dünyada yapılan haksızlık ve hukuksuzlukların karşılığının mutlaka Allah tarafından verileceğini, iyilik yapanların mükâfatlarının da asla kaybolmayacağını belirtir. İkazlarının ilerleyen aşamalarında bu mü'min kişi, kavmini Allah'a davet etme işini daha da vurgulu olarak tekrarlamakta ve ortağı bulunmayan Allah'a imanını açığa vurarak şöyle demektedir:

“Şu kesin ki: hepimizin dönüp varacağı yer Allah'ın huzurudur ve hadi aşanlar cehennemi boylayacaklardır. Size söylediğim şu sözleri yakında hatırlayacaksınız. Artık ben işimi Allah'a bırakıyorum. Çünkü Allah kullarını pek iyi görmektedir.”

Bununla onlara mutlaka ölümün olduğunu, orada her insanın kendi amelinin karşılığını göreceğini, günahı aşırı gidip hukuk çizgisinden aşanları, şirke, putperestliğe ve küfür bataklığına batmış olanları cehennem ateşinin beklediğini haber vermektedir. Onlardan korkmadığını, yaptıkları tehditleri hiçe saydığını, hakkı savunmayı ve haklının yanında durmayı hiçbir zaman bırakmayacağını ise: *“Artık ben işimi Allah'a bırakıyorum. Çünkü Allah kullarını pek iyi görmektedir.”* sözleriyle noktalamaktadır.

Bu sözleriyle aynı zamanda o ne Firavun ve ne de saltanatının baskı ve zulümlerinden korkmadığını açıkça ifade etmektedir. Yine bu sözleriyle Firavun'un sarayındaki makamından olmayı değil, aynı zamanda canını kaybedeceğini bilmesine rağmen büyük bir teslimiyet içerisinde Allah Teâla'ya tevekkül ederek, vicdanının sesine kulak verir ve çok ağır şartlar içerisinde ideal bir görevi yerine getirir.

6. Mü'min-i Âl-i Firavun'un Sonu

Mü'min-i Âl-i Firavun'un bahsi geçen uyarılarından sonra Firavun'un başına gelen boğulma hadisesine geçilmesi, bu olaydan kısa süre sonra Hz. Musa ve İsrailoğullarının Mısır'dan hicret ederek Kızıldeniz'i geçtiklerini ve Firavunun da bu geçme esnasında boğulduğunu göstermektedir. Bu şahıs hakkında Kur'an'da açık bir bilgi olmamakla birlikte, *"Allah onu, o kâfirlerin tuzaklarının şerrinden korudu. Firavun hanedanını da kötü azap kuşatıverdi."* âyeti, onun da Hz. Musa ile Kızıldeniz'i geçerek Firavun'dan kurtulduğuna işaret etmektedir.

Sahih Sünnet'te de bu şahsın sonraki hayatıyla ilgili açık bir bilgi bulunmamasına rağmen Taberî, Tefsir'inde şöyle bir rivayeti aktarmaktadır:

"Hz. Musa İsrailoğullarını Firavun'un zulmünden kurtarmak için Mısır'dan ayrılıp Kızıldeniz'e doğru geldiğinde yanında Mü'min-i Âl-i Firavun da bulunuyordu. Bu zat, Hz. Musa'nın önünde yürüyordu. Denize yaklaştıklarında Hz. Musa'ya: "Ey Allah'ın elçisi, nereye doğru gitmeye emrolundun?" deyince Hz. Musa: "Ön tarafa!" cevabını verdi. Bu zat böyle bir cevap karşısında şaşırды ve: "Önümde denizden başka birşey gözükmüyor!" dedi. Hz. Musa: "Allah'a yemin olsun ki şimdiye kadar ne herhangi bir yalan söyledim ne de herhangi bir kimseye bir yalan söyledim." dedi. Bir süre daha yürüdüler. Adam yeniden: "Ey Allah'ın elçisi, nereye doğru gitmeye emrolundun?" deyince Hz. Musa yine: "Ön tarafa!" cevabını verdi. Adam yine: "Önümde denizden başka birşey gözükmüyor!" dedi. Hz. Musa (aleyhisselam): "Allah'a yemin olsun ki şimdiye kadar ne herhangi bir yalan söyledim ne de herhangi bir kimseye bir yalan söyledim." dedi. Derken denizin tam kıyısına geldiler. Hz. Musa asasını denize vurunca, denizde her bir oymağın geçeceği on iki ayrı yol meydana geldi."⁴⁷

7. Olayın Kahramanları ve Çıkarılabilecek Dersler

Firavun, aslında Mısır'daki krallara verilen bir lakaptır. İsimleri farklı olan pek çok firavun olmuştur. Bunların belki de en büyüğü/büyükleri

⁴⁷ Taberî, 21/394-395.

Hız. Musa döneminde yaşıyanıdır. Zira sünnet-i ilâhi, küfür cephesindeki insan ya da insanların güç ve kudretleri ölçüsünde, bunlara karşı duracak kimseleri de bu donanımında göndermektedir. Hız. İbrahim'in (aleyhisselam) karşısında Nemrut gibi bir zorba, Hız. Musa (aleyhisselam) karşısında Firavun gibi bir zalimin bulunması bu gerçeğin en açık göstergelerindendir.

Farklı zaman dilimi ve coğrafyalarda, ulûhiyetini iddia edecek kadar ileri gidenler, hiçbir zaman eksik olmayacaktır. Bu tipler, zorbalık ve korkutmanın her türlüşünü kendilerine yöntem olarak kullanacak, yollarına engel gördükleri her şeyi yakıp yıkma ve öldürüp işkence etmeden hiçbir zaman vazgeçmeyeceklerdir. Bütün bu insanlık dışı zulümlerini, haksızlıklarını, gaspçılıklarını yaparken de her defasında kendilerini sûret-i haktan göstermeye çalışacak ve halkını düşündükleri izlenimini vermeye büyük gayret göstereceklerdir.

Firavun ve onun izini takip eden kaba güç sahipleri, sonuç itibariyle ilâhi adaletten kaçamayacak, işledikleri cürümlerin, zulüm ve gaspların cezası bazen bu dünyada iken başlarına gelecek bazen de ilâhi hikmet gereği ölüm ötesi hayatta en büyük azaplara maruz kalacaklardır.

Bunun yanında korkularına yenik düşen, dünyevî çıkarları zedeledir diye haksızlıklara ses çıkarmayan dilsiz şeytanlara karşın, her devirde hak savunucusu kahramanlar da hep olagelecektir. Bu kimseler, Mü'min-i Âl-i Fravun'da olduğu gibi, bulunduğu konumun hakkını verecek, dünyevî korku ve beklentiler hakkı söylemelerine engel olmayacak, bir mazlum gördüklerinde hemen elinden tutup kaldırarak, haksızlıklar karşısında bazen dilleri, bazen elleri bazen de kalbleriyle karşı durup engellemeye çalışacak ama hiçbir zaman susmak suretiyle dilsiz şeytan konumuna düşmeyeceklerdir.

Hak savunucuları, zaman zaman fani dünya imkânlarını ve dünyadaki zorba ve muktedirlerin geçici olarak sağlamış oldukları konumlarını kaybetseler de Allah Teâla katında kazandıkları yüce ve seçkin konumlarını hiçbir zaman kaybetmeyeceklerdir. Bu kimseler, ortaya koydukları örnek davranışla, faninin yerine bâkiyi, zâilin yerine bitip tükenmeyi, susup dilsiz şeytan olmak yerine, hakkı savunarak Hakk'ın yanındaki üstün yerlerini almış olurlar.

IV. HAKKA TESLİM OLAN SİHİRBAZLAR

1. Sihir-Büyünün Mahiyeti

İnsanlık tarihinde sihir ve büyü'nün ilk defa ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Kur'ân Hârût ve Mârût adındaki iki meleğin imtihan için yeryüzüne gönderildiğini ve başvuran insanlara ancak yemin ettirerek bildiklerini öğrettiklerini haber verir. Ancak kötü niyetli kimseler, zamanla bu bilgileri kötü yollarda kullanmaya başlamışlardır. İslâm ilahiyatında Mu'tezile mezhebi hariç diğer İslâmî ekoller sihir ve büyü'nün olabileceğini, bunun etkisinin ancak Cenab-ı Hakk'ın izniyle gerçekleşebileceğini ve yine O'nun dilemesiyle etkisinin duracağını kabul ederler. Yahudiliğe göre Hz. Süleyman -hâşâ- mülk ve saltanatını, işte böyle bir büyü gücüyle gerçekleştirmiştir. Bundan dolayıdır ki İsrailoğulları, özellikle devletlerini kaybettikten sonra diğer milletler arasında gizli yollarla bu çeşit yayınları teşvik ve terviç etmekten ve sihirbazlıkla meşgul olmaktan geri kalmamışlardır. Kur'ân'a göre ise Hz. Süleyman (aleyhisselam) bir peygamber olup, saltanatının cinleri ve diğer canlıları da etkisi altına alması, Cenab-ı Hakk'ın ona bahşettiği bir mu'cize ve nimettir.

Kur'ân'da altmıştan fazla yerde sihir kelimesi değişik kiplerde kullanılmıştır. Aldatma, gerçek olmayan birtakım hayalleri gösterme, el çabukluğu, göz boyama ve birtakım yaldızlı sözlerle yapılan hile ve aldatma, şeytana yakınlaşma ve ondan yardım alarak nesnelerin şeklini değiştirme iddiası,⁴⁸ tıpkı uzaktan serabı görüp de orada su bulunduğu

⁴⁸ İsfahâni, Râgıb, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*, s.400-401.

hayaline kapılan ve yine hızlı ve devamlı olarak giden bir gemiye binip de kıyıda gördüğü ağaç ve dağların da kendisiyle birlikte yürüdüğünü zanneden kimsenin durumu gibi⁴⁹ hile ve hayalî şekiller göstermek suretiyle bir şeyi olduğundan başka türlü göstermek manalarında kullanılmıştır.

Elmalılı Hamdi Yazır konuyu özetle şöyle ifade eder: “Sihir, her ne olursa olsun, sebebi gizli olan ince şey demektir. Sebebi gizli olmakla beraber, gerçeğin aksine tahayyül olunan yıldızcılık, şarlatanlık, hilekârlık yolunda cereyan eden herhangi bir şey demektir. Halk dilinde de bu anlamda kullanılır; yani sihir denildiği zaman bu anlaşılır ve bu da çirkin bir şeydir. Çünkü bunda esrarengiz bir şekilde hakkı batıl, batılı hak; hakikati hayal, hayali hakikat diye göstermek vardır. Nitekim *“İnsanların gözlerini büyülediler.”* (A'râf sûresi, 7/116), *“Sihirleri sayesinde ipleri ve sopaları onun hayalini büyüledi. Çünkü onlar gerçekten yürüyor gibiydiler.”* (Tâhâ sûresi, 20/66) buyrulmaktadır. Şu halde sihir, her şeyden önce kendi özünde bir harika değildir. Az çok taklit ile meydana getirilebilmesi de kafidir. Yaratılıştaki sebebi bilimsel olarak açıklanamayan alışılmış veya alışılmamış olağanüstü olaylar ve garip buluşlar ortaya koymak mutlak anlamıyla sihir olmaz. Fakat insanları aldatmak için bunlardan istifade etmeye kalkışıldığı ve bu suretle duygu ve düşüncelere etki edip dolandırıcılık yapılmaya çalışıldığı zaman, bunlar da sihir özelliği kazanırlar. Bunun için imansızlık, ahlâksızlık ve aldatmak sihrin köküdür. Sihirbazlar ilimlerden, edebiyattan, felsefeden, teknolojiye hatta tabiattaki garip ve acîp yaratılışlardan, suistimaller ve istismarlar yaparak yararlanmasını bilirler. Bu suretle gerçekleri gizlemek için yazılmış nice felsefe, nice roman ve nice tarih kılıklı hezeyan vardır. Bura ya kadar gördüklerimizden de anlaşılıyor ki sihir çeşitlerini belirlemek kolay değildir. Bununla beraber Fahreddin Râzî tefsirinde sihrin sekiz çeşidini saymıştır. Bazı açıklamalar ile oradaki bilgilerin özeti şöyledir:

1. “Kildânî Sihri” ki semavî kuvvetlerle yeryüzüne ait güçlerin karışımı yoluyla meydana getirildiği söylenen ve tılsım adı verilen şeylerdir. Kildânîler eski bir kavim olup, yıldızlara taparlar ve bu yıl-

⁴⁹ Bkz: Râzî, 3/619.

dızların kâinattaki olayları yönetip yönlendirdiğine, hayır ile şerrin, mutluluk ile bedbahtlığın bunlardan kaynaklandığına inanırlardı. Bunların tılsım adı verilen bazı acaip şeyler yaptıkları söylenmektedir. Hz. İbrahim (aleyhisselam) onların bu batıl inançlarını düzeltmek için gönderilmişti ki bunlar başlıca üç fırka idiler: Bir kısmı kâinatın ve yıldızların kadîm (öncesiz) olduğuna ve kendiliğinden var olmuş bulunduğuna kanî idiler ki bunlar bilhassa “sâbie” adıyla tanınmış idiler. Zamanımızın deyimiyle kâinatın ezeli olduğuna inanan bir nevi materyalistler demektir. Anlaşıldığına göre gök ve tabiat bilimlerinde bir hayli ileri gitmişler ve bazı sanayi gariplikleri meydana getirebilmişlerdi. Diğer bir kısmı, feleklerin ulûhiyetine kâil olmuşlar ve her bir felek için bir heykel yapmışlar ve bunlara tapmışlardı. Üçüncü bir kısmı da feleklerin ve yıldızların üstünde ve ötesinde her şeyi yaratan fail-i muhtar (istediğini yapabilen) bir yüce yaratıcının varlığını kabul ederler fakat o yüce yaratıcının, o yıldızlara bu âlemde etkileyici bir kuvvet bahşetmiş ve kâinatın yönetimi için onları görevlendirmiş bulunduğuna inanırlardı. Bu inanç şekli de çoğunlukla tabiyyûn mezhebine (naturalizme) benzemektedir. Bize kalırsa, bu sihirde tabiyyat ile ruhiyatın eski zamanlarda keşfedilmiş bazı garip özellikleri birleştirilerek uygulanmış olduğu anlaşılmaktadır.

2. Evham sahiplerinin ve kuvvetli kişilerin sihirleridir. Bunlar öyle sanırlar ki insanın ruhu terbiye ve tasfiye ile kuvvetlenir ve tesir gücünü arttırır. İdraki, gizli kapalı şeyleri algılayacak derecede gelişir, iradesi de kendi dışında birtakım olayları etkileyecek derecede güçlenir. O zaman istediği birçok şeyi yapar, eşyada, canlılarda ve diğer insanlarda kendi bedenindeki gibi tasarruf eder. Hatta o dereceye varır ki bir irade ile bünye ve şekilleri değiştirebilir: İsterse öldürür ve yeniden diriltir, varı yok, yoku var edebilir. Gerçekten de beden terbiyesi gibi ruh terbiyesinin de birçok faydası olduğu inkâr edilemez fakat ruhun bu derece güç kazanması, bir ilâhî ihsan olmadan, yalnızca çalışmayla elde edilebilir bir şey olduğunu farz etmek evhamdan öte bir şey değildir. Birtakım kimseler, riyazat, havas, rukye, muska, uzlet ve benzeri bazı yollara başvurarak, ruh ilminin bazı garip olayları ile uğraşırlar ki manyatizma,

hipnotizma, fakirizm ve diğerleri bu cümleden şeylerdir. Sihrin en aldatıcı ve en tehlikelisi de budur.

3. Ervah-ı ardiye (cinler)den yardım görme yoluyla yapılan sihirdir ki azâim ve cincilik dedikleri şey budur. Mu'tezile ve son devir filozoflarından bazıları cinleri inkâr etmişlerse de bunlar kısa görüşlü ve inkârda aceleci kimselerdir. Sanki kâinatta ruhanî ve cismanî hiçbir gizli kuvvet kalmamış da hepsi keşfedilmiş ve sınırları belirlenmiş gibi "Cinlerin aslı yoktur." diye inkârı bastırmak, ilmî bir davranış olamaz. Bu inkârcıların bir kısmına "Dünyada daha bilmediğimiz gizli kapaklı nice tabiat kuvveti vardır." deseniz, bunlar "Evet" demekte tereddüt etmezler de aynı mânâda olmak üzere "Cin vardır." deseniz, hemen inkâr ederler. Bunun için filozofların büyükleri cinleri inkâr etmemiş ve "ervah-ı ardiye" adıyla anmışlardır. Fakat bunlarla belli sebepler altında insanların ilişki ve bağlantı sağlayıp sağlayamayacakları ilmî bir şekilde tetkik edilip ortaya konmadan buna henüz hüküm verilemez. Lakin bundan dolayı bu yolla yapılan ve yapılacak sihirlerin varlığını inkâr değil, kabul etmek gerekir. Hatta bu günün ispiirtizmacılarını bu cinlerden sayabiliriz. İşte sihrin en meşhurları buraya kadar saydığımız bu üç kısımdır.

4. Tahayyülât yani gözü yanıltmak ve el çabukluğu denilen sihirlerdir ki bunlara sihirden ziyade hokkabazlık ve şa'beze adı verilir. Bunun esası duyuları aldatmadır. Bu tıpkı vapurda ve trende giderken sahili hareket ediyor gibi görmeye benzer. Buna Arapça "ahz bi'l-uyûn", bizim dilimizde de "göz bağcılık" denilir. Bununla beraber göz bağcılığın daha gizli birtakım ruhî etkiler ile de ilişkisi olabilir.

5. Hiyel-i sanâyi ile yapılan, aletlerden istifade ederek acaip şeyler göstermek suretiyle ortaya konan sihirdir ki Firavun'un sihirbazları böyle yapmışlardı. Rivayet olunduğuna göre bunların ipleri, değnekleri civa ile doldurulmuş, altlarından ısı verilince veya güneşin etkisiyle ısınmaya başlayınca ısınan ipler ve değnekler hemen harekete geçip kaymaya ve yürümeye başlarmış.

Zamanımızda fen ve tekniğin gelişmesi, gerek mekanik gerek elektronik açıdan bunlara birçok misal vermeye elverişlidir. Sinemalar bunun çok canlı bir misalidir. Bunların halk üzerindeki hayalî olan etkileri bir sihir tesirinden daha az değildir. Hele işin aslını bilmeyenler için.

6. Ecsâm (cisimler) ve edviyenin yani birtakım kimyasal maddelerin ve ilaçların kimyevî özelliklerinden yararlanarak yapılan sihirlerdir.

7. Ta'lik-i kalb (kalbi çelme) suretiyle yapılan sihirdir. Sihirbaz şarlatanlık yaparak, türlü türlü övünme ile kendini satarak, muhatabını kendine çeker, bir ümit veya korku altında onun kalbini çeler, kendine bağımlı kılar, duygu ve düşüncelerine etki ederek, telkin altına alır ve yapacağını yapar. "İsm-i azam duasını bilirim." der, "Cin çağırırım." der, "Kimya bilirim, simya bilirim." der, icabında hünerden, sanattan, paradan, kudretten, nüfuzdan, kerametten, ticaretten ve menfaatten bahseder, karşısındakini dolandırır. Telkin yoluyla kalbleri çelmenin işleri yürütmede, sırları gizlemede çok büyük tesiri vardır. En adisinden en maharetlisine kadar çeşitli dolandırıcılıklar hep buna bağlıdır. Sihrin öteki türlerinin etkili olması da aşağı yukarı sihirbazın bu konudaki becerisine bağlıdır denilebilir.

8. Nemmamlık (koğuculuk), gammazlık (fitnecilik) gibi el altından yürütülen gizli fitne ve tezvirat; akla, hayale gelmez bozgunculuk, vasıtalı veya doğrudan tahrikler ve aldatmalar ile yapılan sihirdir ki halk arasında en bol ve en yaygın kısmı da budur.

Buraya kadar saydığımız sekiz kısım sihir, dönüp dolaşır iki esasta toplanır: Birincisi sırf yalan, dolan ve sadece saçmalama ve iğfal olan söz veya fiil ile etki yapan sihir, diğeri de az çok bir gerçeğin suistimal edilmesiyle ortaya konan sihirdir. Sihrin bütün niteliği, hayali hakikat zannettirecek şekilde insan ruhu üzerinde aldatıcı bir tesir meydana getirmekten ibaret olduğu halde bunun bir kısmı tamamıyla hayal, diğer bir kısmı da bazı gerçeklerle karışıktır. Bundan dolayı her sihrin, gerçek tesirden büsbütün yoksun olduğunu iddia etmek doğru olmaz."⁵⁰

2. Mısır'da Sihir-Büyü

Kur'an'da Hz. Musa'nın dünyaya geldiği ve İsrailoğullarını oradan alıp ayrılincaya kadar kaldığı dönemin anlatıldığı pasajlar yakından incelendiğinde, sadece Hz. Musa ile Firavun arasındaki mücadeleler değil, aynı zamanda Mısır'ın birtakım inanç ve sosyolojik özellikleri de

⁵⁰ Bkz: Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, Bakara sûresi 102. âyetin tefsiri.

yakından görülmüş olur. Şüphesiz ki bunların başında büyücülük ve büyücüler gelir. Firavun'un Hz. Musa'yı sıkıştırmak için başvurduğu son çarenin büyücüler olduğu dikkate alındığında, büyücülerin onun için ve o dönemdeki Mısır halkı için ne kadar önemli olduğu daha net bir şekilde anlaşılmış olur.

Tarihi kaynakların bildirdiğine göre Babil'den kalan falcılığı ve sihribazlığı daha da ileri götüren Mısırlılar, çoğu meseleleri büyüyle halletmeye çalışıyor, göz bağcılık yapıyor ve hemen her hususta illüzyona başvuruyorlardı. Eski Mısır, dünyalarını yalan üzerine bina eden göz bağcı sihribazlarla, onları bu işe sevk eden mütekebbir Firavunların hâkimiyetindeydi. Bazı Yahudiler arasında da sihre itikat pek revaçta idi. Cin ve peri çağırarak, kötü ruhları esir almak, gizli güçleri kullanarak harikalar meydana getirmek, büyü ve efsun yapmak gibi şeyler Yahudiler arasında da mevcuttu. Fakat bunların kaynağı İsrailoğulları ve Tevrat değildi. Onların batıl inançları da tılsımlarla güç kazanmaya ve büyüden kuvvet almaya bağlı bir akım olan Kabalizm'in menşei gibi, Eski Mısır'ın putperest anlayışına ve Firavunların sihribazlarına dayanıyor hatta Babil'e kadar uzanan bir çizgi takip ediyordu.⁵¹

Mısır toprakları o dönemlerde, değişik tapınaklarda bulunan kâhinlerle dolup taşıyordu. Kâhinler aynı zamanda büyü işlerini de yapan kimselerdi. Araştırmacılar Mısır'da birçok büyü ve duayı barındıran bir el kitabını ortaya çıkardılar. Neredeyse 1300 yıllık olan kitap; aşk büyüleri, şeytan çıkarmalar ve leprosis isimli günümüzde de öldürücü olabilen bir hastalığın tedavisi üzerine bilgiler içermektedir. Kitap, "kodeks" denilen, ciltlenmiş parşömen kâğıdı üzerine yazılmıştır. Mısır dilinin son evresi olan Kıpti dilinde yazılan kodeks, resimlerle birlikte 20 sayfa uzunluğundadır. MS 1.yy'dan sonra Mısır dili, Yunan alfabesinin uyarlanmış bir çeşidi olan Kıpti alfabesiyle yazılmaya başlanmıştı.

"Avustralyalı araştırmacılar Malcolm Choat ve Iain Gardner'in "Ritüel Gücün El Kitabı" olarak adlandırdığı kodeks, çizimler ve kuvvet verici sözlerle sona eren uzun bir dua serisiyle başlamaktadır. Deva-

⁵¹ <https://insanveevren.wordpress.com/2011/05/25/buyu-ve-buyuculuk-tarihi/>

mında ise kötü ruhlar ya da hastalıklar tarafından ele geçirilmiş kişileri tedavi etmek veya iş ve aşk hayatında başarı getirmek için yazılmış reçeteler ya da büyüler vardır. Mesela kitaba göre birini kendinize boyun eğdirtmek için iki çivinin üstüne sihirli sözleri söylemeli ve bu çivileri onun kapısının sol ve sağ dikmelerine çakmalısınız ...”⁵²

Antik Mısırlılar büyü çalışmalarını el üstünde tuttular ve neredeyse yaşamlarının her tarafında çeşitli amaçlar için kullandılar. İlgi alanları sadece bu dünyada olanlarla kısıtlı değildi; aynı zamanda uzak, bilinmeyen âlemlerdeki şeytanlar ve tanrılarla da ilgileniyorlardı. Ama Kral Akhenaten’in din reformu, artık hatırlanmayan zamanlardan kalma birçok tanrıya tapmaya alışkın insanların aklını çok karıştırdı. Bu varlıkların doğumdan ölüme kadar olan tüm olayları –hatta ölümden sonraki olayları bile– yönettiğine inanıyorlardı. Firavunun verdiği emirle birlikte sadece Aten’e tapılacaktı; bu da sadece kendisi ya da Nefertiti aracılığıyla olmak zorundaydı.⁵³

Benzeri araştırmalar ve özellikle de Kur’ân’ın o döneme ait tasvirleri, sihir ve büyü işinin Mısır’da oldukça yaygın olduğunu, sihirbazların önemli bir konuma sahip olduklarını ve bundan ciddi anlamda rantlar sağladıklarını göstermektedir. Öyle ki halk ezilirken ve köle gibi kullanılırken, sihirbazlar Firavunla pazarlık yapacak kadar kendilerini güçlü görebilmektedirler.

3. Bir İktidar Aracı Olarak Sihirbazlar

Önceki sayfalarda sihrin anlamları ve mahiyeti üzerinde durulmuştu. İktidar ve ikbalini gerçek, doğru ve hakikat üzerine değil de sanal, sahtecilik ve zorbalık üzerine bina eden bütün muktedirler, yaşadıkları dönemlerde saltanat ve iktidarlarını devam ettirmek için her dönemde farklı şekillerde kendini gösteren illüsyonist, büyücü ve sihirbazlarla yakın temas içerisinde olurlar. Sihir ve sihirbazlık, gerçek olmayan birtakım hayalleri gösterme, göz boyama ve birtakım yaldızlı sözlerle yapılan hile ve aldatma, bir şeyi olduğundan başka türlü gösterme işi

⁵² <http://arkeofili.com/misirda-1300-yillik-bir-buyu-el-kitabi-desifre-edildi-2/>

⁵³ <https://nereye.com.tr/antik-misirda-din-ve-buyu-baska-dunyalarin-gucleriylesavasmak-bolum-1/>

olduğu için bunlar, her zaman karanlık bir muktedirin ara kurumlarıdır. Bütün diktatörler, gayrimeşru rejimlerini bu sihirbazlar üzerine bina ederler. Modern zamanlarda basın üzerinden toplumu efsunlar, çeşit çeşit algı yönetimine başvururlar.

Sanıldığı gibi sihir, her zaman aynı şekil ve çizgi üzerinde yürütülmez. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem): "Beyanda sihir vardır." sözünde vurgulandığı gibi bazen bir söz bazen bir görüntü bazen bir ses bazen bir fısıltı gibi pek çok yön ve yöntemi vardır. Zamanın şartlarına göre güncellenen bu sihir ve büyü yöntemlerinden, bazen biri bazen de birkaçı bir araya getirilerek topluma dayatılır. Böylece muktedir kişiler de toplumdan yükselecek birtakım şikâyet, sorgulama ve gerçekleri dile getirme yetisini kaybederek, büyücü ve illüzyonistlerin derin etkisi altına girmiş olurlar. Artık bütün sesler, görüntüler ve sözler, baştaki muktedirin istediği gibi çıkar ve onun istediği gibi anlaşılır.

Sihirbaz, zaman ve şartlara göre bazen bir şair bazen bir gazeteci bazen din adamı görünümünde bir sahtekâr bazen bir kanaat önderi bazen bir hatip bazen bir sanatkâr olarak kendisini gösterebilir. Bazen de muktedirin imkân ve kullanımına göre bunlardan her biri devreye girebilir.

Bu büyücü ve sihirbazlar aracılığıyla, toplumdaki bütün değerler alt üst edilir; toplum köle haline getirilir, akıl taşıyan insanların hayvan sürülerinden farkı kalmaz. Ancak bütün bu icraatlar yapılırken toplum, sihirbazlar tarafından öyle derin bir uykuya daldırılmıştır ki artık uyanma imkânı tamamen ortadan kalkmıştır. Ne hak gaspları ne insan haklarının ayaklar altına alınması ne erkeklerin vahşice öldürülüp kız çocuklarının toplum tarafından kullanılan ortak mal haline getirilmesi ve ne de insanların köleleştirilmesi tepki çekmez hale gelir.

Yakın tarih olması açısından zaman ve şartlara göre sihir ve büyücülüğün evrildiği ilginç örneklerden birisi şüphesiz ki Hitler'dir. Eski çağlarda Firavun'un kullandığı büyücüler yerine dönemin büyücüsü ve illüzyonisti ve aynı zamanda Propaganda Bakanı olan Joseph Goebbels'tir. 1897-1945 yılları arasında yaşayan Hitler'in sadık dostu ve propaganda uzmanı Goebbels'in şu sözleri, döneminde gerçekleştirdiği büyü'nün niteliği hakkında açık bir bilgi vermektedir.

Goebbels'in, insanları etkilemek, onları düşünmez hale getirmek, her dediğinin kabul görmesini sağlamak ve yaptığı bütün icraatları haklı göstermek için diktatör Hitler'e verdiği taktiklerden bazıları şöyledir:

"İnsanların beyin tembelliğini gördükçe her istediğimizi yapabiliriz. Yalan söyleyin, mutlaka inanan çıkacaktır. Olmazsa, yalana devam edin. Bir şeyi ne kadar uzun süre tekrarlıyorsanız, insanlar ona o kadar fazla inanırlar. Bir insana yalan olsa bile bir söylemi sürekli tekrarlıyorsanız, o söylemin nereden geldiğini unuttur ve kendi fikri gibi benimser ve savunur. Söylediğiniz yalan ne kadar büyük olursa o kadar etkili olur ve insanların o yalana inanması da o kadar kolaylaşır. Halkı her zaman ateşleyin, asla soğumasına ve düşünmesine izin vermeyin. Halk büyük yalanlara, küçük yalanlara nispetle daha çabuk inanır. Hatalı olduğunuzu ya da yanlış yaptığınızı asla kabul etmeyin. Asla rakibinizin üstün bir yanı olduğunu kabul etmeyin. Asla kendinizden başka birine hareket alanı bırakmayın. Asla kabahat ve suç üstlenmeyin. Sadece bir rakibinize odaklanın ve kötü giden her şeyin suçunu onun üzerine yıkın. Yargı devlet hayatının efendisi değil, devlet politikasının hizmetkârı olmalıdır. Bana vicdansız bir medya verin, size bilinçsiz bir halk sunayım. Her zaman etrafınızda bir yalaka ordusu bulundurun. Prestij ve karizma sahibi lider, propaganda işini çok kolaylaştırır. İlk sözü kim ne kadar güçlü ve bağırarak söylerse, o kazanır. Önemli olan aydınlar değil kitlelerdir. Çünkü onları kandırmak çok kolaydır."

Yukarıdaki sözlerden de açıkça anlaşıldığı üzere bu tavsiyeler, büyü ve sihrin bütün unsurlarını içinde barındırmaktadır. Bu sözlerde tamamen algı ve aldatmaya yönelik bir propaganda mevcut olup, karşısındaki yığınlar, adeta yakaladığı avıyla alay edercesine oynayan ve eğlenen kedinin faresine dönüştürülmüştür. Ve Hitler, işte böyle bir büyücü sayesinde ülkesinin altını üstüne getirmiş, Yahudilere yaptığı onca zulüm ve sürgün, o günkü Almanlar tarafından hoş karşılanmış ve görmezlikten gelinebilmiştir.

4. Firavun'un Sihirbazları ve Bunların İşlevi

Daha önce de belirtildiği üzere Firavun, o dönemdeki Mısır kralarının lakabıdır. Mısır'da pek çok Firavun gelip geçmiştir. Hepsindeki ortak özellik, baskı, zulüm, işkence ve genellikle halkı büyücülerle

yönlendirmektir. Kur'ân'ın sunumuna göre Firavunların şu özellikleri taşıdıkları görülür:

Firavunlar, soykırımcı ve katliamcıdır. İsrailoğullarının erkeklerini öldürtüp, kız çocuklarını belli amaçlar için hayatta bırakmaları, bunun en açık kanıtlarındandır. İktidarlarını korku ve baskı üzerine kurarlar. Hz. Musa ve Mısır toplumuna uygulanan korku ve onların emir altına alınması bunu gösterir. İlahlık iddiasında bulunmaktan çekinmezler. Nitekim Firavun, Hz. Musa ve Harun'a (aleyhimesselem): *"Ben sizin en büyük ilahınızım!"* deme küstahlığından çekinmemiştir. Firavunlar, büyüden ve büyücülerden büyük medet umarlar. Nitekim Hz. Musa döneminde yaşayan Firavun, büyücü rahiplerden medet ummuş, sadece yönetimde etkin olacakları vaadi ile değil, aynı zamanda büyü yapmaları konusunda onlara baskı uygulamış, inanmaları halinde işkence ve ölümle tehdit etmiştir. Firavunlar din hakkında çeşitli şüpheler ortaya atar, bunları yayar ve rakiplerini yok etmek için: "Bunlar bölücüdür, ülkemizi bölecekler, parçalayacaklar, kargaşa, fitne fesat çıkaracaklar, ülkenin rejimini değiştirecekler!" yalanlarını topluma tekrar ede ede yuttururlar. İşlerini kolaylaştırmak için halkı farklı gruplara, kliklere ayırır, böler, parçalarlar. Bununla toplumdaki muhalefet gücünü, farklı gruplar arasındaki kavga, kargaşa ve sürtüşmelere yönelterek sindirir ve pasifize ederler. Firavun, her zaman için karşısındaki toplulukları ve rakiplerini küçük görür; onları hafife alır, buna karşılık kendisinin çok zeki, becerikli ve her şeyi bildiğini iddia eder. Mucizelerle alay eder. Aslında her dönemdeki peygamber, kendi dönemindeki Firavun karakterli kimseler tarafından, büyücü ve sihirbazlıkla itham edilmiş ve gösterdiği mu'cizeler, sihir olarak kabul edilmiştir. Hz. Musa dönemindeki Firavun da aynı argümanı kullanmaktan çekinmemiş ve gösterilen onca mucizeye utanmadan "sihir" diyebilmiştir. Firavunlar kendi büyüklüklerini, devasa tapınaklar, kuleler, inşaatlar ve yapıtlarla gösterirler. Hz. Musa dönemindeki Firavun'un Hâmân adlı müteahhidine yüksek bir kule inşa etmesi emrini vermesi ve günümüze kadar varlıklarını devam ettiren esrarengiz Mısır piramitleri, bunun en belirgin delillerindendir. Firavunlar, başlarına gelen her türlü felaketin, gerçekten inanmış insanların yüzünden geldiğini iddia ederler. Nitekim Hz. Musa döneminde

Mısır'ın kuraklık, kıtlık, tufan, çekirge, kan, haşerat, kurbağa istilası ve ürün azlığı gibi felaketlerle karşı karşıya kalmasında Firavun'un Hz. Musa'yı ve inananları sebep olarak göstermesi bunu göstermektedir.⁵⁴

Bu noktada asıl konu sihirbazlar olduğu için daha çok bunun üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Mısır'ın her tarafına yayılmış olan sihirbazlar hem bulundukları yerlerde hünerlerini sergileyerek bundan maddi imkânlar elde ediyor hem de yeri geldiğinde Firavun'un reklamını yaparak, günümüzdeki medya görevini yerine getiriyorlardı. Firavun'un onları önemli bir iş için toplamasından, zorda kaldığında kendisinin de onlara müracaat ettiği sonucunu çıkarmak mümkündür. O gün için Mısır'ın genelinde sihirbazların sayısı tam olarak bilinmemekle beraber, Firavun'un davetiyle hünerlerini göstermek için gelenlerin sayısı ile ilgili değişik rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlere göre o gün için gelen sihirbazların sayısı 70.000 ile 900 arasında değişmektedir.⁵⁵ Rakam yüksek gibi gelebilir ancak kanaatimizce bunlardan en az olan rivayeti bile kabul edecek olursak, o gün için Mısır topraklarında bulunan sihirbazların sayısının çok yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Zira yukarıdaki rakamlar, sadece sihirbazların o gün için en meşhur olanlarıdır. Bütün sihirbazlar değil, yalnızca en önde gelen, mesleğinde kendisini ispat etmiş ve toplum tarafından kabul görenler bu düelloya çağırılmıştır.

İbn Abbas'tan gelen rivayetlere göre bu sihirbazlar, Firavun'un kendi bilgisi ve emri doğrultusunda, küçük yaşlardan itibaren özellikle büyü öğretilmesi için yetiştirilen kimselerdir. Hatta yine bazı rivayetlerde bunların İsrailoğulları çocuklarından oldukları da belirtilmektedir.⁵⁶

Firavun buluşma günü için sihirbazlara hem dünyevi ikbal hem de sarayın yakınlarından olma sözü vermiştir. Aslında Firavun'un böyle bir vaadde bulunmasına ihtiyaç yoktu. Zira onlar zaten onun emir kullarıydı. Buna rağmen bu türden vaadlerde bulunması, Hz. Musa'ya karşı gösterdiği düşmanlığın boyutunun, aynı zamanda ondan korku-

⁵⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Gülçür, Musa Kâzım, *Yeni Ümit Dergisi*, Nisan-Mayıs-Haziran sayısı.

⁵⁵ Taberî, 18/334-335; İbn Kesir, 3/457.

⁵⁶ Bkz: Taberî, 18/341; İbn Kesir, 5/305.

sunun derinliğinin ve aleyhine gelişebilecek bütün yolların sıkıdan sıkıya kapatılması gayretinin bir yansımasıdır.

5. Hz. Musa'nın Gösterdiği Mucizeler

Peygamberler tarihi yakından incelendiğinde, genellikle her peygambere verilen mucize ya da mucizelerin, o günkü toplumun söz sahibi olduğu revaçtaki bir alanla ilgili olduğu görülür. Öteden beri İslâm âlimleri, peygamberler tarafından insanlara gösterilen mucizelerde başlıca şu iki özelliğin olduğunu kabul etmişlerdir: Bunlardan biri; söz konusu mucizelerde, beşer kanunlarının ötesinde bir hârikulâdelik vardır ve bunu sadece bütün kanunların yaratıcısı olan Cenâb-ı Hak yapabilir. İkincisi de Cenâb-ı Hakk'ın kudretini en iyi bir şekilde ispat etmek ve meydan okumanın daha güçlü olabilmesi için her peygamberin mucizesi, kendi kavminin tervic ettiği şeyler üzerinden verilmiştir.⁵⁷

Meselâ Hz. Musa zamanında sihir ve sihirbazlık son derece revaç bulmuştu. Cenâb-ı Hak da ona bu türden bir mucize verdi. Hz. Musa kendisine verilen bir asâ sayesinde, sihirbazların sihirlerini yok etmiştir. (Tâhâ sûresi, 20/65-70; Şuarâ sûresi, 26/46-48). Hz. İsa döneminde tıp ilmi bir hayli ileri durumdaydı. Cenâb-ı Hak Hz. İsa'ya ona göre mucizeler vermiştir. Bu mucize sayesinde Hz. İsa ölüleri diriltir, hastaları iyileştirir, çamurdan kuşlar yapardı. (Âl-i İmrân sûresi, 3/49).

Hz. Musa'ya verilen mucizeler, sadece asâdan ibaret değildir. Kur'ân'da onunla ilgili dokuz mucizeden söz edilir. (İsrâ sûresi, 17/101; Neml sûresi, 27/12). Bunların büyük çoğunluğu Mısır'da Firavun'a karşı gösterdikleridir. Diğerleri ise Mısır'dan ayrıldıktan sonra Tih çölünde İsrailoğullarına gösterdiği mucizelerdir. Mısır'da iken meydana gelen mucizeler; yed-i beyzâ olarak nitelenen beyaz eli, çekirge ve bit âfeti, kurbağa sürülerinin Mısır'ı istilası, içtikleri suların kana dönüşmesi ve elindeki asânın yılanı dönüşerek bütün sihirbazların sihirlerini yutmasıdır. Mısır'dan ayrıldıktan sonraki mucizeler ise elindeki asânın işaretleriyle Kızıldeniz'in ikiye ayrılması, Tih Çölü'nde yine asâsını taşa vurarak on iki çeşmenin fışkırması ve Tûr Dağı'nın İsrailoğullarının üzerine kaldırılmasıdır.

⁵⁷ Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *A'lâmu'n-Nübüvve*, Dâru'l-Hayâ'l-Ülûm, Beyrût 1988, s. 76-77.

Tefsirlerde Hz. Musa'ya verilen dokuz mucizenin hangileri olduğu hakkında farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bunlardan yedisi hakkında ittifak edilmiştir ki bunlar asâ, beyaz el, tufan, çekirge, haşerat, kurbağa ve kandır. Diğer ikisine gelince bunlar ya denizin yarılması ve kıtlık ya denizin yarılması ve dağın İsrailoğullarının tepesine kaldırılması ya denizin yarılması ve Hz. Musa'nın dilinin çözülmesi ya da kıtlık ve ürünlerin azalmasıdır.⁵⁸ Bu mucizelerden bir kısmı detaylı bir şekilde Kitab-ı Mukaddes'te de ele alınmaktadır.⁵⁹

Söz konusu dokuz mucizeden maksadın İsrailoğullarına gönderilen hükümler olduğu da söylenmiştir. Saffan ibn Assâl rivayetine göre Yahudilerden birisi arkadaşına: "Bizi şu Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) götür de ona o dokuz mucize hakkında soralım." demiş. Sonra giderek ona sormuşlar. Allah Resûlü de onlara şöyle cevap vermiş:

"Bu dokuz âyet, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamanız, hırsızlık etmemeniz, zina yapmamanız, adam öldürmemeniz, sihir yapmamanız, faiz yememeniz, evli bir kadına zina iftirasında bulunmamanız, savaş esnasında arkanızı dönüp kaçmamanız ve özellikle ey Yahudiler cumartesi günü yasağına uyma konusunda dürüst davranmanızdır." Bunun üzerine o iki Yahudi ayağa kalktı ve Resûlullâh'ın ellerini ve ayaklarını öperek şöyle dediler: "Şehadet ederiz ki sen bir peygambersin. Eğer kavmimizin bizi öldürmesinden endişe etmeseydik, şüphesiz sana uyardık."⁶⁰

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'nın on altı mucizesini zikretmiş, bu âyetle ise: "*Andolsun ki biz Musa'ya açık açık dokuz âyet verdik.*" buyurmuştur. Burada dokuz sayısının zikredilmesi, mucizelerin bundan daha fazla olmasına engel değildir. Çünkü Fıkıh Usûlü'nde şöyle bir kuralın bulunduğunu belirtmiştik: "Bir sayının özellikle zikredilmesi, ona ilave yapılmasına mâni değildir."⁶¹ Buna göre Kur'an'da Hz. Musa'nın dokuz olarak belirtilen mucizeleri, sayıyı sınırlandırmak için değil, o bağlamda zikredilen bir dizi mucizeyi hatırlatmak içindir.

⁵⁸ Tartışmalar için bkz: Taberî, 17/564-566; İbn Kesir, 5/124-125; Kurtubî, 10/336.

⁵⁹ Kitab-ı Mukaddes, Çıkış, 7-10 Bölümler.

⁶⁰ Tirmizî, Tefsir-u Süre 17/5; Nesâî, Tahrim 18; Ahmed b. Hanbel, 4/239-240. Ayrıca bkz: Râzî, 21/414; Kurtubî, 10/335.

⁶¹ Râzî, 21/414.

6. Firavun'un Son Çaresi Sihirbazlara Müracaat ve Buluşma

Kur'an'da Hz. Musa (aleyhisselam) ile Firavun arasında geçen tartışmalar ve mucizelerin gösterilmesi farklı sûrelerde geçer. Birbirine yakın tekrarlarla anlatılan bu tabloların her birinde küçük farklar vardır. Mucizelerin gösterildiği bölümler, özellikle A'raf sûresi 103-128), Yunus sûresi 10/75-83, Tâhâ sûresi 20/56-79, Kasas sûresi 28/36-40 ve Mü'min sûresi 40/23-25 âyetlerinde detaylı bir şekilde ve farklı yönleriyle öne çıkartılır. Bunların kısaca özeti verilecek olursa:

Bütün peygamberler gibi Hz. Musa da Firavun ve avanesine önce tevhidi hatırlatarak işe başlamaktadır. Kendisinin Allah tarafından görevlendirilmiş bir elçi ve söylediklerinin hakikatin ta kendisi olduğunu delilleriyle birlikte hatırlatmaktadır. Firavundan İsrailoğullarının esaret ve köleliklerine son vermesini istemesinin yanında Rabblerine hakiki anlamda ibadet edebilmeleri ve kendi vatanları olan Arz-ı Mukaddes'e gitmeleri için onları serbest bırakmasını da talep etmektedir.

Hz. Musa'nın bu teklifi karşısında Firavun: "Gerçekten getirdiğin bir belge varsa ve sen doğru söyleyen biri isen, onu ortaya koy da görelim." dedi. Firavun'un bu isteğine karşılık Hz. Musa asâsını Firavun'un önüne atıverdi. Yere düşen bu asâ hemen oraya buraya hareket eden bir yılan haline dönüşüverdi. Elini gömleğinin yakasına sokup da çıkarınca eli etrafa nur saçan bir vaziyet aldı. Gerek Firavun ve gerekse çevresindeki adamları, böyle bir durum karşısında şaşkına döndüler. Tarihteki bütün kaba güç ve şirk ehlinin ortaya attığı yaygın bir iftira olan "sihir" yalanını, o an için tek çare gördüler. Mucizelere sihir, Hz. Musa'ya da hâşâ sihirbaz dediler. Bunu, krallıklarının ve memleketlerinin ellerinden gitmesi için yapılan bir oyun olarak değerlendirdiler. Etrafındaki adamlar Firavun'a, Hz. Musa ve kardeşini bir müddet oyalamasını, bu arada Mısır'ın değişik bölgelerine haber salarak önde gelen bütün sihirbazları toplamasını ve onlardan Hz. Musa'nın gösterdiği mucizelere karşı sihirlerini ortaya koymalarını talep etmesini tavsiye ettiler. Zira onlar, gösterilen mucizeleri, Mısır'da yaygın olan sihir ve büyü kabilinden şeyler zannetmişlerdi. Böylece bahis geçen usta büyücüler bütün maharetlerini sergileyecek ve Hz. Musa ve Hz. Harun'u (aleyhimesse-lam) mağlup etmiş olacaktı. Hz. Musa'dan, büyük bir meydanda sihirbazlarla karşılaşmak için gün tayin etmesini istediler.

Ülkenin her tarafındaki ünlü sihirbazlar, Firavun'un emrini duyunca, koşarak ve büyük bir beklenti içerisinde geldiler. Firavun'un karşısına çıktıklarında galip geldiklerinde kendilerine verilecek mükâfatın miktar ve niteliğini öğrenmek istediler. Bütün Mısır'ın kralı olan Firavun için böyle bir isteği yerine getirmek zor değildi. Kendilerine büyük bir mükâfat vaat edildi ve saraya yakın kişilerden yapılacakları sözü verildi. Böyle bir vaat onların iştahlarını iyice kabarttı. Bütün halkın toplanacağı bir bayram gününün kuşluk vaktinde buluşma kararı alındı. Görülmemiş bir organizasyon ve büyük bir düello gerçekleşecekti. Bir tarafta Hz. Musa ve Hz. Harun, diğer tarafta ise onlarca belki yüzlerce mahir sihirbaz yer alacaktı. Aynı zamanda bütün olup bitecekleri görmek için büyük bir heyecanla bekleyen yığınlar bulunacaktı. Büyük bir şevkle elde edecekleri mal ve mülkün hayalleriyle kendilerinden geçmiş sihirbazlar, az sonra başlarına geleceklerden habersiz ve oldukça büyük bir güven içerisinde Hz. Musa'ya, hangi tarafın ilk önce hünerini göstereceğini sordular. Allah'a dayanan, inancında hiçbir tereddütü olmayan ve galip geleceği konusunda en küçük bir şüphesi bulunmayan Hz. Musa, ilk önce sihirbazların hünerlerini sergilemelerini istedi. Büyücülerin ortaya attıkları sihir ipleri ve değnekleri kendisine doğru geliyormuş gibi hissetti ve bu durumdan dolayı bir beşer olarak Hz. Musa'nın içinde az da olsa bir korku meydana geldi. O anda Cenab-ı Hak vahiy yoluyla kendisine korkmamasını, muhakkak galip geleceğini, sağ elindeki asâyı bırakmasını ve bunun onların yaptıkları bütün sihirleri yutacağını, çünkü onların yaptıklarının sahte bir büyüden ibaret olduğunu bildirdi. Sihrin belli bir gerçeklik payı olduğu için⁶² sihirbazlar, yaptıkları büyü sayesinde, toplanan insanların gözlerini büyülemiş oldular. Attıkları ipler birtakım büyü oyunlarından veya iplerin farklı renklerde boyanmasından veyahut da içlerine civa konulmasından ötürü hareket ediyor gibi görünüyorlardı.

⁶² Bu konunun baş tarafında sihrin mahiyetiyle ilgili kısa açıklamada da belirtildiği gibi sihir; aldatma, gerçek olmayan birtakım hayalleri gösterme, el çabukluğu, göz boyama ve birtakım yaldızlı sözlerle yapılan hile ve aldatma, hayali şekiller göstermek suretiyle bir şeyi olduğundan başka türlü göstermektir.

Mevdûdî'nin belirttiği gibi aslında Firavun, Hz. Musa'nın sadece saraydaki adamları değil, aynı zamanda bütün halkı etkileyeceğini anlamıştı. Bu yüzden hilelerle onların ön yargılarını uyandırmaya çalışıyordu. Firavun yaşananların bir mucize olduğunu kabul etmedi ve olanlara sihir dedi. Böylece herhangi bir büyücünün, bir asâyı yılan yapabileceği imajını oluşturmaya çalışıyordu. İnsanları şöyle diyerek kışkırtıyordu: "Bakın! Atalarınızın yanlış yolda olduğunu ve azabı hak ettiklerini söylüyor, ona dikkat edin! O bir peygamber değildir. Sadece güç ve kudret sahibi olmak istiyor. Yusuf'un zamanında olduğu gibi İsrailoğulları'nın tekrar güçlenmesini ve yönetimi Kıptilerden alıp ele geçirmelerini istiyor." Aslında Firavun bu tür oyunlarla hakka daveti bastırmaya çalışıyordu. İktidar sahipleri her zaman hak davetçilerini iktidar hırsıyla suçlarlar.⁶³

Birinci perde, sihirbazların galibiyetiyle sonuçlanmış gibiydi. Herkeste büyük bir şaşkınlık, Firavun ve adamlarında galibiyetin tarifi imkânsız çığırkanlığı, Hz. Musa'da ise bir beşer olarak gördükleri karşısında korku hisleri vardı. Tam bu noktada Allah Teâla Hz. Musa'ya elindeki asâsını yere bırakmasını emretti. Asâ yere bırakılır bırakılmaz, büyük bir yılan haline geldi ve sihirbazların yerde hareket eden ve çevreye büyük bir korku salan büyülerini yutuverdi. Hak gelince, batıl olan her şey siliniverdi. Zaten batılın işi her zaman büyüleyip geçici olarak göz boyamaktan ibarettir. Ancak o sonunda yıkılıp yok olmaktan da hiçbir zaman kurtulamaz.

7. Sihirbazlar ve İmana Giden Yol

Mucize karşısında ortadan kaybolan büyüler karşısında başta Firavun ve adamları olmak üzere sihirbazlar ve halk büyük bir şaşkınlık yaşadı. Herkes bu apaçık mucizeyi bütün netliğiyle görmüş oldu. Ancak "Herkes karakterinin gereğini sergiler." kuralı gereği küfre, inada, ego ve benlik sevdasına batmış Firavun hiç tavrını değiştirmede ve: "Bu, apaçık bir büyü!" dedi. Zaten bu tepki, her zaman için batılın temsilcisinin, zorbanın, güç sarhoşu olan diktatörün sergilediği bir karakterdir. Üstesinden gelemediğinde, karalar, iftiralar atar ve hakkı batıl olarak

⁶³ Mevdûdî, Tâhâ Sûresi 57. âyetin tefsirinde.

etiketleyip öyle göstermeye çalışır. Firavun'un böyle davranmasının temel sebebi, onun kibir ve gururuydu. Şeytanı batıran kibir ve gurur, Firavun'da aynıyla tezahür etmişti.

Fakat oraya galip gelmek ve akabinde büyük bir payeye konmak için koşan sihirbazlar, hak karşısında dize geldi ve açıkça imanlarını beyan ettiler. Çünkü onlar, büyü ile mucizenin farkını çok açık bir şekilde görmüşlerdi. Hz. Musa'nın elinden meydana gelen harikulâde gerçekleşe, sihirbazların yaptığı işlerin yakından uzaktan bir benzerliği yoktu. Biri, beşerin el çabukluğu, göz boyaması ve çeşitli hileler yaparak ortaya koyduğu geçici sanal görüntülerden, diğeri ise varlığın Sahibi ve Mutasarrıfı tarafından, peygamberinin doğruluğunu ortaya koymak için bahşedilen bir mucizeden ibaretti. İşte böylesine açık bir mucize karşısında hakikat temsilciliğini yapacak olan sihirbazlar, şeytanın yolunu değil, ataları Hz. Âdem'in (aleyhisselam) yolunu tercih ettiler. Hatalarını anlayınca, arkasından gittikleri geçici dünya zevklerinin değil, Allah Teâlâ'nın vereceği sonsuz ücreti tercih ettiler. Kula kulluğu değil, bütün kulların Rabb'i olan Allah'a ubudiyeti seçtiler. Dünyevî imkânların ellerinden gideceği korkusuyla herhangi bir tereddüte düşmediler, çekinmediler ve gerçeği gizlemeye veya görmezlikten gelmeye çalışmadılar. Aksine haykırabildikleri kadar seslerini yükselttiler. Allah'a ve elçi olarak gönderilen Hz. Musa'ya imanlarını beyan ettiler. İmanların gereğini, bütün halkın ve zalim Firavun'un önünde Allah'a secde ederek gösterdiler. Ve sözlü olarak da bu imanlarını büyük bir açık yüreklilikle şöyle beyan ettiler: "Rabbülâlemin'e, Musa ile Harun'un Rabbine biz de iman ettik."

Aslında bu secde belki başta, sadece gördükleri harikuladelik karşısında, gayr-i ihtiyari bir secdeydi. Zira müşriklerden bazı kimseler de Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) Kur'ân'ı ilk dinlediklerinde, kendilerini alamayarak secdeye kapanıyorlardı. Kendilerine "İnandın mı?" dendiğinde de: "Hayır dinlediğim şeyin ihtişamı karşısında secdeye kapandım!" diyorlardı. Buna en açık örnek şiîrsel bir yönü de bulunan Necm sûresinin, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından müşriklere okunmasıyla, hepsinin gayr-i ihtiyari

secdeye kapanmalarındır. Sihirbazlar da mucizeyi gördüklerinde hemen meselenin farkına varmış ve hiç düşünmeden secdeye kapanmışlardı. Ancak secdelerini sadece gördüklerine hayranlıkta bırakmadılar; bunu aynı zamanda sözle de ifade ettiler ve imanlarını açıkça ortaya koymuş oldular.

Abdullah ibn Mes'ud'dan gelen bir rivayete göre meydanda toplanıp karşılıklı yarışmaya girmeden önce Hz. Musa (aleyhisselam) sihirbazların reisine: “Şayet ben sana galip gelecek olursam, bana iman eder ve getirdiğim dinin hak olduğuna şahitlik eder misin?” diye sormuş, sihirbazların reisi de: “Yemin olsun ki yarın öyle bir sihir yapacağım ki hiçbir sihir ona galip gelemez. Şayet sen bana galip gelecek olursan, ben sana iman edeceğim ve getirdiğinin hak olduğuna şahitlik edeceğim.” demiştir. Bu konuşmayı gözlemlemiş olan Firavun, daha sonra bu diyalogu çarptırarak: “Bu sizin kurduğunuz bir tuzaktır.” demiş ve böylece halkın arasına Hz. Musa'nın peygamberliği ile ilgili şüphe yaymak istemiştir.⁶⁴

Sihirbazlar, Firavun'un zalim bir diktatör olduğunu çok iyi biliyorlardı. Yaptığı onca işkence ve zulüm bütün çevrede duyulmuştu. Aslında Firavun bütün saltanatını korku üzerine kurmuştu. İnsanlar, gerçeğin değil, korkunun kullarıydı. Her gün ölmekten ve ölüm korkusuyla yaşamaktansa, bir defa ölümü tercih edip, insan olma özelliklerini ortaya koyamamışlardı. Firavun onların bu zaaflarını çok iyi sezmiş ve kullanmıştı. Onları korkutarak kimliksizleştiriyor, eziyor, işkence ediyor ve diktatörlüğünü devam ettiriyordu. Nitekim: “*O halkını kimliksizleştirdi; onlar da ona itaat ettiler. Doğrusu onlar yoldan iyice çıkmış bir toplum idi.*” (Zuhruf sûresi, 43/54) âyeti, onun bu özelliğini vurgulamaktadır. Aslında burada Firavun kadar, onun karşısında sus pus olan yığınların da bir o kadar suçu vardır. Zira zalime ses çıkarılmaz, korkaklık gösterilir ve herkes kendi köşesine çekilirse, zalimin zulmü mutlaka bir gün susan, ses çıkarmayan yığınlar da ulaşır. Hem de sadece dünyada değil, âhirette de susarak dilsiz şeytana dönen ve aklını, iradesini başkalarına kaptırmış zavallılar ağır bir veballe karşı karşıya gelirler. “*Bir de öyle bir fitne-*

⁶⁴ İbn Kesir, 3/458.

den sakının ki o, içinizden yalnız zulmedenlere dokunmakla kalmaz, hepinize şamil olur. Biliniz ki Allah'ın cezalandırması şiddetlidir.” (Enfal sûresi, 8/25) gerçeği böyle bir sona işaret etmektedir. Tarih bunun örnekleriyle doludur. Daha doğrusu baskıcı ve totaliter yönetimler, hak ve hukuk dinlemeyip her şeyi ayaklar altına alıp ezdiklerinde, etraflarındaki bir avuç dalkavuk, menfaatperest de onlara destek verir. Akabinde kaçınılmaz olarak dürüst, gerçekten inanmış ve erdemli insanlar susturulur. Böyle bir uygulama aslında bir toplumu hiçe sayma, yokluğa itme ve ezme demektir. Bu aşamadan sonra artık yığınlar haline gelen halkı (g) ütmek ve yönlendirmek hiç de zor değildir. Zira iradesi elinden alınan, adeta iğdiş edilmiş hale getirilen ve hiçbir değer ve ağırlığı olmayan yığınların bir önemi kalmaz. Zulüm ayyuka çıkar, yığınlar zulüm ve zalim karşısında sessizliğe bürünür, hak ayaklar altında çiğnenip ezilir. Ve artık mazlumun iniltisi, kitleler tarafından duyulmaz hale gelir. Böyle bir toplum, aslında bu kötü sonucu kendi iradesiyle seçmiştir. Başta göstermeleri gereken haklı tepkinin belli çıkar ve beklentilerden dolayı yerini suskunluğa bırakmış olması, işte böylesine bedeli ağır sonuçları doğurur ve zalimin peşinde küfür ummanlarına gark olup giderler.

Merhum Seyyid Kutub'un oldukça yerinde ifadeleriyle eğer Firavun'un kavmi, Allah'ın dininden ayrılıp da uzaklaşmış olmasaydı, Firavun'un onları emri altına alması ve kendisine boyun eğdirmesi mümkün olmazdı. Zira şu bir gerçektir ki hiçbir zorba, gerçekten Allah'a iman etmiş bir insanı, asla kendisine boyun eğdiremez ve toplumun kendisine itaat etmesini sağlayamaz. Çünkü hakiki imanı elde eden bir kimse, böylesine bir emrin, Allah'ın iradesinden kaynaklanmadığını çok iyi bilir. Evet, kulların kulluğuna dayalı bütün devlet düzenleri için yalnız Allah'ın ulûhiyetine veya Allah'tan başka ilâh olmadığına şahitlik etmeye çağırarak çok ciddi bir tehdit olarak görülür.⁶⁵

Allah Teâlâ'nın bütün kâinatın Rabbi olduğunu ilân etmek, insanın Allah'tan başkasına itaat edip boyun eğmesiyle asla bağdaşmaz. Aynı zamanda onun kendisi tarafından belirlenen bir hukuk sistemi kurup, bununla insanlara hükmetmesiyle de bağdaşmaz. Kendilerinin müslü-

⁶⁵ Kutup, Zuhurf Sûresi 54. âyetin tefsirinde.

man olduklarını zannederek, kulların meydana getirdiği hukuk sistemlerine yani Allah'ın uluhiyeti dışındaki başka bir ilâha boyun eğenler şayet müslüman olduklarını zannediyorlarsa yanılıyorlar demektir. Böylesine bir hüküm koyma yetkisi, Allah'tan başkasının elinde bulunduğu ve kanunları da Allah'ın kanunlarının dışında olduğu halde insanlar, hiçbir zaman Allah'ın koyduğu dinin içinde sayılmazlar. Bu durumda onlar, asla Allah Teâlâ'nın dininde değil ancak egemenlik yetkisini kullanan hâkimiyet sahibinin yani kralın dininde olabilirler.⁶⁶

Bâtılın yanında olan ve batılı temsil eden sihirbazlar, bu defa hakkın yanında olup hakkın temsilcisi durumuna geldiler. İçlerinde meydana gelen iman hakikatini, söylemleriyle de ifade etmekten çekinmediler ve Hz. Harun ve Hz. Musa'ya (aleyhimesselem) imanlarını beyan ettiler.

Aslında bu karşılaşma sihirbazlarla Hz. Musa'nın becerilerinin denendiği bir imtihan değildi. Bilakis Hz. Musa'nın Allah'ın (celle celâluhu) elçisi olduğu iddiasının doğru olup olmadığını belirleyecek bir karşılaşma idi. Eğer asâ, canavar şekline dönüşürse bu bir sihir değil, mucize demektir. Diğer taraftan Firavun, sihirbazların becerisi ile onun bir mucize değil, sadece bir sihir olduğunu ispatlamak istiyordu. Bu, aynı zamanda Firavun'un adamlarının ve halkın mucize ile sihir arasındaki farkı çok iyi kavradıklarını göstermektedir. İşte bu sebepten ötürü sihirbazlar, Allah Teâlâ'nın kudreti sayesinde gösterilen mucizenin, kendi sihirlerini ortadan kaldırdığını görünce Hz. Musa'nın daha becerikli ve sihirbaz olduğunu söylemediler, bilakis hemen secdeye kapandılar ve *"Musa'nın ve Harun'un Rabbine iman ettik."* dediler.⁶⁷

Hakk'ın karşısında secdeye kapanan ve o ana kadar batılın temsilciliğini yapan sihirbazlar, imanın içlerinde meydana getirdiği inanılmaz bir değişiklikle kendi özlerine dönmüş, kula kul olmanın ne kadar büyük bir sapkınlık olduğunu görmüş ve başlarına gelecek bütün tehlikeleri göze alarak, hakkın savunucusu olmaktan çekinmemişlerdir. Böylece onlar geçici dünya zevklerinden vazgeçmiş ancak ebedi olana yönelerek, hakkın taraftarı olmuşlardır.

⁶⁶ Kutup, A'raf Sûresi 104-112. âyetlerin tefsirinde.

⁶⁷ Mevdûdî, Tâhâ Sûresi 70. âyetin tefsirinde.

8. Firavun'un Tehditleri ve İşkence

Beklemediği bir manzara ile karşılaşan Firavun adeta çılgına döndü. Çünkü o güne kadar hayatının belki de en kara gününü yaşamıştı. Kala-balık yığınlar huzurunda, en büyük düşman olarak gördüğü Hz. Musa ve Hz. Harun'a karşı galibiyetini açıkça ilan edeceğini beklerken mağlup olmuştu. Yenilen sadece Firavun değildi; onunla beraber büyük payeler bekleyen ve kendilerine son derece güvendiği bir sürü büyücü de mağlubiyetlerini ilan etmişlerdi. Hatta mağlubiyetten öte Hz. Musa'ya iman etiklerini açıkça belirtmişlerdi. Bu iman gereği hemen secdeye kapandılar ve geçmişlerinden utanarak Cenab-ı Hakk'tan kendilerini affetmesini dilediler. Kur'ân, Firavun'un sihirbazları toplamasını, toplanmadan sonra meydana gelen olayları ve sihirbazların inandıklarını açıkça ilan ettikten sonra Firavun tarafından tehdit edilmelerini şöyle anlatır:

"Biz Firavun'a bütün âyetlerimizi, delillerimizi gösterdik fakat o bunları yalan saydı ve gerçeği kabul etmemekte direndi. Sen, dedi: "Sihirdeki maharetinle bizi yerimizden yurduvuzdan çıkarmak için mi geldin ey Musa?" "O halde bilmiş ol ki biz de seninki gibi bir sihirle karşı koyacağız." "Şimdi sen, bizim de senin de caymayacağımız uygun bir buluşma vakti tayin et, düz ve geniş bir alanda karşılaşalım!" Musa: "Karşılaşma zamanı, bayram günü olsun, halk sabahleyin toplansın." dedi. Firavun işlerini ayarlamaya girişti, bütün çare ve hilelerini, en usta sihirbazlarını toplayıp buluşma yerine geldi. Musa onlara: "Yazık size!" dedi, "Allah hakkında yalan uydurmayın, yoksa O size öyle bir azap gönderir ki kökünüzü keser." "İftira eden, muhakkak perişan olur." Bunun üzerine onlar aralarında tartışmaya ve fısıldaşmaya, kulislere başladılar. Sonunda: "Herhalde, dediler, bunlar, sizi sihirleriyle yurduvuzdan çıkarmak isteyen ve en ideal yaşam düzeninizi ortadan kaldırmak isteyen iki büyücü!" O halde bütün hünerlerinizi toplayıp sıra sıra, merasim düzeninde meydana çıkın. Bugün ölüm kalım günüdür. Kim bugün üstün gelirse, iflah olacak odur! Onlar: "Musa! İstersen hünerini önce sen ortaya koy, istersen biz ortaya koyalım!" dediler. "Hayır, siz ortaya koyun!" dedi. Bir de ne görsün! Onların sihirleri sayesinde, ipleri ve sopaları, kendisine gerçekten hareket ediyormuş gibi geldi. Musa birden, içinde bir endişe duydu. "Endişe

etme!” dedik, “Zira sen galip geleceksin.” Elindeki değneği ortaya at, onların yaptıklarını yutacaktır. Çünkü onların yaptığı, sihirbaz oyunudur. Büyücü ise nereye varırsa varsın, hiçbir yerde iflah olmaz. Derken bütün büyüçüler secdeye kapandılar. “Harun ile Musa’nın Rabbine iman ettik” dediler. “Ya!” dedi Firavun, “Benden izin çıkmadan ona inandınız ha! Anlaşıldı: Size sihri öğreten ustanız oymuş! Ellerinizi ve ayaklarınızı farklı yönlerden keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım! Kimin azabının daha şiddetli, daha devamlı olduğunu işte o zaman anlayacaksınız!” “Mümkün değil” dediler, “Bize gelen bunca delillere ve bizi Yaratana karşı seni tercih edemeyiz. İstedğin hükmü ver. Senin hükmün nihayet, bu dünyada geçer.” “Biz Rabbimize iman ettik. Onun günahlarımızı, (özellikle bizi yapmaya zorladığın sihir günahın)ı affedeceğini umuyoruz. Allah elbette daha hayırlı ve O’nun mükâfatı daha devamlıdır.” “Doğrusu kim Rabbine kıyamette suçlu olarak gelirse onun yeri cehennemdir. Orada ne ölürl kurtulur ne de yaşamı hayat sayılır. Her kim de makbul ve güzel işler yapmış mı’min olarak gelirse, onlara da pek yüksek mevkiiler vardır. Zemininden ırmaklar akan Adn cennetleri var. Onlar oraya ebedî kalmak üzere girecekler. İşte kötülüklerden arınanların mükâfatı budur.” (Tâhâ sûresi, 20/56-76)

Kur’ân, Firavun’u her sunuşunda, onun azgın bir yobaz, kaba bir cahil ve barbar olduğuna vurgu yapar. Bütün bu olumsuz özelliklerinin yanında o, aynı zamanda kendini beğenmiş ve ilahlığını iddia edecek kadar ileri gitmiş olan bir gurur ve enaniyet âbidesidir. Kendinden başkasının övülmesi, üstün tutulması, büyük kabul edilmesi ve önünde secde edilmesi, bu tiplerin hazmedebileceği bir durum değildir. Dolayısıyla Firavun ve benzeri bütün diktatörler, kendinden başkasının büyük olarak kabul edilmesini içselleştiremez, hazmedemez ve kaldıramazlar. Bunun karşısında olan herkesi ama herkesi, yok etmenin yollarını ararlar. Güç ellerindeyse açıktan, açıktan yapacakları güçleri yoksa kapalı ve dolaylı olarak onların yok olma yollarını araştırır ve yok ederler. İşte Firavun da kendisine başkaldırıp gerçek Ma’buda secdeye kapanan sihirbazları açıkça yok etmek istemekteydi. Kendisine değil de başkasına secde edilmesini hazmedememişti. Kendi kanunlarının değil de başkasının kanunlarına boyun eğilmesini kabullenememişti.

O, şartların kendi aleyhine döndüğünü görünce başka bir plan kur-

du. Bu sefer tüm gösterilerin Hz. Musa ve sihirbazların kurmuş oldukları bir tuzak olduğunu söyledi. Ve sonra yaptığı bu suçlamanın doğru olduğunu itiraf etmeleri için de sihirbazları şiddetli bir ceza ve ölümle tehdit etti. Fakat bu da aleyhine döndü. Sihirbazlar yeni inançlarında kararlı olduklarını ve Hz. Musa'nın getirdiği gerçeğe olan inançlarının herhangi bir oyun değil, imanlarının samimi bir itirafı olduğunu ispatladılar. Bu yüzden de Firavun, hak ve adalet hususunda takınmış olduğu yalandan tavrı bırakmış ve açıkça despotluğa ve zulme başlamıştır.

Bu noktada dikkatten kaçmaması gereken önemli bir husus da imanın, kısa bir süre içerisinde sihirbazlarda meydana getirdiği inanılmaz değişikliktir. Aynı insanlar, atalarının dinine yardım etmek uğruna evlerini, barklarını terk edip gelmişlerdi. Ve daha birkaç dakika önce, sıkgan ve mütevazi bir şekilde Firavun'dan, Hz. Musa ile olan mücadelede eğer başarılı olurlarsa kendilerine ne gibi mükâfatlar verileceğini sormuşlardı. Şimdi ise gerçek inancın cesareti ve şecaatiyle dopdoluydular. Önünde tazimle eğildikleri ve mükâfatlar istedikleri aynı krala karşı şimdi meydan okuyacak kadar cesur ve kahramanlardılar. İnançlarının doğruluğuna öyle kani olmuşlardı ki artık tehdit edildikleri en korkunç işkenceler karşısında bile bundan vazgeçmeyi düşünmüyorlardı.⁶⁸

Eski zamanlardan beri uygulanan çok canice bir işkence metodu olarak yere ya uzun bir sütun dikilir ya da ağaç gövdeleri kullanılırdı. Daha sonra tam tepesine ona çapraz bir tahta parçası çakılırdı. Ardından suçlunun elleri yukarıdan bu tahtaya bağlanır ve yavaş yavaş acı çektirilerek ölmesi için öylece bırakılırdı. Bu, Firavun'un kaybettiği oyunu kazanmak için ortaya koyduğu son tuzaktı. Onları, kendi krallığına karşı Hz. Musa ile bir oyun oynadıklarını kabule zorlamak için çok acı işkencelerle tehdit etti. Fakat sihirbazların kararlılık ve sebatı, tuzağı Firavun'un kendi aleyhine çevirdi. Onların en ağır işkencelere bile katlanmaya hazır olmaları, herkese Hz. Musa'nın peygamberliği-ne samimiyetle inandıklarını ve aralarındaki gizli iş birliği iddiasının onları saptırmak için öne sürülen bir hile olduğunu göstermişti.

⁶⁸ Mevdûdî, A'raf 126. âyetin tefsirinde.

9. Geçmişten Günümüze Firavunluk ve Büyücüler

Kur'an, Firavun'u insanlık tarihinde azgınlık, sapkınlık, zulüm, enanîyet ve bencillik gibi menfî özellikler için bir prototip, sihirbazları da bu tip insanların kendi saltanat ve iktidarlarını topluma yaymak için kullandıkları birer aracı unsur olarak sunar. Buna göre hem Firavunluk hem sihirbazlık dünyanın sonuna kadar insanlığın karşısına çıkabilecek iki potansiyel realitedir.

Firavunlar, saltanat ve iktidarlarını kaba güç ve baskıyla devam ettirirler. Topluma söz geçiremediklerinden ve haklılıklarını aklî ve mantıkî yollarla ortaya koyamadıklarından dolayı her zaman toplumu manipüle ederler ve sadece istedikleri renk ve desenleri onlara göstermek için de sihirbazların işini üstlenecek kurum ve kişileri kullanırlar.

Firavunluk, her insanın içinde vardır ve ortamını bulduğunda filizlenmesi ve açığa çıkması her zaman mümkün olan bir ruh hastalığıdır. Bu tipler, kendilerini herkesten daha büyük görür, herkesten daha akıllı zanneder ve herkesin kendilerine uyarak koyunlaşmasını isterler.

Firavunlar her zaman iktidar ve saltanatlarını sallantıda ve tehlikede gördüklerinden kendilerini korumaya yönelik tedbirleri gayet acımasız olur. Gerektiğinde işkence, gerektiğinde öldürme ve hatta gerektiğinde toplu katliamlardan asla kaçınmazlar. Gözlerini kırpmadan, masum çocuklar da dâhil büyük ve acımasız katliamlara, insanlık dışı uygulamalara saparlar.

Firavun düşüncesinin her dönemde devreye soktuğu kullanışlı araç elemanlar vardır. Bunlardan kimi dünyevi bir beklenti, kimi elde edeceği bir makam, kimi idare ve saraya yakınlaşma hırsı, kimiye korkudan dolayı Firavunluğun reklamını yapar, onu kitlelere şirin göstermenin yollarını ararlar. Toplum, bu modern sihirbazların büyülerinin etkisiyle gerçeği düşünemez, hakka gözlerini açamaz, zalimi göremez ve gittikçe bütün şeref ve haysiyetini unutarak âdeta şahıslara tapınmaya başlar.

Bununla birlikte her dönemde, gerçekleri gördüklerinde, bütün tehlikeleri göze alarak Firavun zihniyetine başkaldıran ve inançlarını açıkça haykıran hak temsilcileri de var olagelmıştır. Bunlar devrin hâkim güçleri tarafından kendilerine yöneltilen bütün tehditlere rağmen hak-

ka gözleri açılmış ve Hakk'a kulluğu her türlü şeref ve payenin üstünde tutmuş olan yiğitlerdir. Hayatlarının bir dönemini, bâtıl ve bâtılın temsilciliğini yapanların yanında durarak geçirseler de gerçek bütün çıplaklığıyla ortaya çıktığında, kararlı ve ciddi bir dönüş yaparak bir daha dönmek üzere asıl kiblelerine yönelmişlerdir. Onlar bu uğurda başlarına gelen tehditlerden, sıkıntılardan, işkence ve ölüm tehditlerinden asla korkmaz ve çekinmezler. İşte bunlar, Cenab-ı Hakk'ın cennette kendileri için sonsuz nimetler hazırladığı bahtiyar kimselerdir.

V. HZ. İSA'NIN HAVARİLERİ

1. Havarilik ve Havariler

Kur'ân-ı Kerim'in, hakkın temsilciliğini yapmış, hayatları pahasına hakkın yanında olmuş ve her türlü tehlikeyi göze alarak onun savunuculuğunu üstlenmiş kişiler olarak takdim ettiği diğer bir grup da havarilerdir. Havari kelimesi Arapça'da elbiselerdeki lekeleri çıkaran, temizleyen, elbiseleri çırparak tozunu toprağını arındıran ve nasihat eden kimseye denir. Yine bu kelime, her türlü lekeden arınma, temiz olma, samimi dost, arkadaş, destekçi, yardımcı, berraklık, arılık ve duruluk gibi anlamlara da gelir. Hz. İsa'nın yardımcılarının mesleği kassârlık (çamaşır yıkama mesleği) olduğu için zamanla bu isim, candan yoldaş, yardımcı, dost anlamında kullanılmaya başlamıştır. Herkes sırtını dönüp peygamberliğini inkâr ettiğinde havariler, Hz. İsa'ya içtenlikle yardım etmiş ve onun destekçisi olmuşlardır.⁶⁹

Yine aynı kelime, katıksız, bembeyaz, sırf ve öz gibi anlamlara gelir. Bu manada havariler peygamberleri tasdik eden ve onlara yardım konusunda son derece samimî ihlâslı kişilerdir. Onlar elçilerin seçkin inananları ve çok yakın dost ve tâbileridir. Elbiselerinin beyazlığı ve kalplerinin de her türlü nifak ve şüpheden arınıp tertemiz olmasından dolayı söz konusu kişiler övülerek bu isimle anılmışlardır.⁷⁰

⁶⁹ İbn Manzûr, 4/220-221; Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdu'r-Rezzâk Ebu'l-Feyz, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Hidâye, 11/103.

⁷⁰ Râzî, 8/233; İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Abdurrahman b. Temmâm, *el-Muharraru'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1422, 1/442.

Havari, bir kavram olarak özelde Hz. İsa'ya ilk günlerden itibaren inanmış, her türlü zorluğa rağmen yanından ayrılmamış, tebliğ görevinde kendisine yardımcı olmuş, onun yeryüzünden ayrılmasından sonra da bu görevlerini aksatmadan yerine getirmiş seçkin grubu ifade eder. Genel anlamda ise her dönemde peygamberlik görevinde bulunan elçilere gönülden inanarak, onun yanından ayrılmayan, tebliğ ve irşad görevini aksatmadan yerine getiren ve bu uğurda bütün tehlikeleri göğüsleyen kimseler için kullanılmaktadır.

Arapça "havâri" kelimesi, hemen hemen "ensar" kelimesi ile eş anlamlıdır. Türkçe Kitab-ı Mukaddes'te bunlar "şakird" bazı yerlerde de "rasûl" olarak adlandırılırlar. Hz. İsa diğer insanlara mesaj ulaştırmak gayesiyle bu kişileri görevlendirmiş, bu nedenle onlara bu ad verilmiştir. İslâm'ın ikamesine yardımcı olan kişiler, Allah'ın yardımcıları olarak isimlendirilirler. Allah insanlara serbest irade vermiştir. İnsan ister isyan eder ister itaat eder. Ancak ikna yoluyla insana itaat yolu açık bırakılmıştır. Çünkü Allah Teâla, serbestlik bahsettiği alanlarda, insanlara isteklerini zorla kabul ettirmez. Bilâkis nasihat ve muhakeme yoluyla kabul ettirmek ister. İnsanları tavsiye ve nasihatla doğru yola ulaştırmak, Allah'ın işi olduğundan, Allah Teâla İslâm'ı yaymak için güçlerinin son noktasına kadar çabalayanları "yardımcıları ve dostları" olarak adlandırır. Gerçekte bu, bir kulun ulaşabileceği en üst derecedir. Çünkü namaz kılarken, oruç tutarken ve diğer ibadetleri yaparken insanın konumu sadece kul olmaktır. Fakat o, Allah'ın dininin yayılmasına çalıştığında, Allah'ın "dostu ve yardımcısı" olma gibi eşsiz ve yüce bir konuma yükselmektedir. Bu da bir insanın bu dünyada ruhî yücelme ile kazanabileceği en yüksek makamdır.⁷¹

Hz. İsa'nın havarileri hakkında İncillerde özetle şu bilgiler bulunmaktadır: Hz. İsa, peygamberliğinin ilk dönemlerinden itibaren çeşitli meslek gruplarından kendisine gönülden inanan on iki kişiyi seçmiş ve bunları havâri olarak nitelemiştir. (Luka 6/13) Havari nitelemesinin yanında bu kişilerin şakird olarak nitelendirildikleri de görülmektedir. (Matta 11/1; 14/26; 20/17; Yuhanna 20/2). Havarilerin isimleri bazı

⁷¹ Mevdûdî, Âl-i İmrân sûresi, 52. âyetin tefsirinde.

küçük farklılıklarla Matta (10/2-4), Markos (3/16-19), Luka (6/14-16) ve Resûllerin İşleri'nde (1/13) anılmaktadır. Matta ve Markos İncilleri'nde zikredilen isimler şunlardır: Simun Petrus, Andreas, Ya'küb (Zebedi'nin oğlu), Yuhanna, Filipus, Bartolomeus, Tomas, Matta, Ya'küb (Alfeus'un oğlu), Taddeus, Gayyur Simun, Yahuda İskariyot. Onuncu havâri Taddeus'un adı Matta'da Lebbeus (10/3), Markos'ta Taddeus (3/18), Luka'da ise (6/16) Ya'küb'un oğlu Yahuda olarak geçmektedir. Yahuda İskariyot İnciller'e göre havârilerin on ikincisidir ve Hz. İsa'ya (aleyhisselam) ihanet ederek onu 30 gümüş karşılığında yahudilere yakalatmış ancak daha sonra yaptığına pişman olup intihar etmiştir (Matta 26/14-16; 27/3-5). Yehuda İskariyot'tan boşalan yere diğerleri tarafından kura sonucu Mattias seçilmiştir (Resullerin İşleri 1/23-26).⁷²

Havâriler, Hz. İsa'nın hayatında sürekli onunla beraber olmuş, hizmetinden ayrılmamış (Matta 26/17-19; Luka 9/52; Yuhanna 4/8) ve çeşitli mucizelere şahit olmuşlardır. Onların eğitimlerini bizzat Hz. İsa yapmıştır. Her biri farklı meslek grubundan (Markos, 3/15) olan bu insanlar zâhidane bir hayat sürdürmüşlerdir. Havâriler, Hz. İsa'dan hastaları iyileştirme, insanları kötü ruhlardan koruma ve ölüleri diriltme gibi mucizeler gösterme yetkilerini almışlardır (Matta 10/8). Ayrıca onlar, Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesinden on gün sonrasına rastlayan Pentikost bayramında Ruhul-Kudüs'le dolmuş ve her biri çeşitli milletlerin dillerini konuşup anlar hale gelmişlerdir (Resûllerin İşleri 2/1-4). Daha ilk dönemlerden itibaren katakomplarda ve Hristiyan lâhitlerinde havarilerin tasvirleri yapılmış ve her birisine ayrı bir sembol verilmiştir.⁷³ Havarilerin biri hariç tamamı, yaşadıkları dönemdeki zalim ve diktatör idareciler tarafından çeşitli işkencelerle hayatlarını kaybetmişlerdir. Onların akıbetleriyle ilgili İncil'lerde detaylı bilgiler olmamakla birlikte, ilk dönem Hristiyan tarihçilerden, apokriflerden, efsanelerden ve kilise kayıtlarından günümüze pek çok bilgi ulaşmıştır. Bunları özetleyecek olursak:

Simon Petrus; İmparator Nero döneminde idam edilmiştir. Petrus kendini Mesih gibi düz çarımha gerilmeye layık görmediği için baş aşağı asılmak istemiş ve Romalılar da bu isteğini yerine getirmişlerdir.

⁷² Geniş bilgi için bkz: Cilacı, Osman, *DİA*, Havari maddesi.

⁷³ Bkz: Cilacı, Aynı yer.

Andreas; Romalı Vali Aegeates ile din üzerine tartışmış, Aegeates Andreas'ı Hristiyanlığı terk etmesi için ikna etmeye çalışmıştır. Bundan dolayı kendisine çeşitli işkenceler yapılmış, kamçılanmış, iplerle bağlanarak çarpmıha gerilmiş ve can vermesi iki gün sürmüştür. Direkte asılı olduğu bu iki gün boyunca yoldan geçenlere vaaz vermekten ve Mesih'i anlatmaktan geri durmamıştır.

Yakup; kılıçla öldürülmüştür.

Yuhanna; on iki havariden öldürülmeyen tek kişidir. O da çoğu kez zulümlere maruz kalmış, ömrünün son zamanlarını sürgünde geçirmiştir.

Filipus; dinini anlatmak için Mısır'ın bir şehri olan Heliopolis'e gitmiş ancak orada kırbaçlanmış, hapse atılmış ve idam edilmiştir.

Bartalmay; bazı kaynaklara göre putperestler tarafından dövülüp çarpmıha gerilmiş, bazı kaynaklara göre de canlı canlı derisi yüzülerek başı kesilmiştir.

Tomas; Hindistan'daki dini önderleri kızdırdığı için mızrakla deşilerek şehit edilmiştir.

Matta; Etiyopya'da kral Hertacus'u kötü ahlâkından dolayı eleştir-diği için kral tarafından kiralanmış bir kişi eliyle arkasından bıçaklanarak şehit edilmiştir.

Yakup; Kudüs'te işkenceciler tarafından dövülmüş, taşlanmış ve sonunda başına sopa ile vurularak öldürülmüştür.

Yahuda; Edessa veya Urfa ya da Orta Makedonya'daki bir şehirde çarpmıha gerilerek şehit edilmiştir.

Yurtsever Simun; Afrika'nın batı sahillerindeki Moritanya'da vazlar vermiş daha sonra İngiltere'ye gitmiş ve orada çarpmıha gerilmiştir.

Mattiya; efsaneye göre Andreas ile Suriye'ye gitmiş ve orada yakılarak şehit edilmiştir.⁷⁴

Hız. İsa'ya inanan pek çok kimsenin olduğu fakat bunların içerisinde nitelemesinin sadece on iki kişi için kullanıldığı, bunların farklı mesleklerden olup hepsinin de ellerinin emeğiyle geçindikleri,

⁷⁴ National Geographic; christianity.com

bütün tehlikelere rağmen Hz. İsa'ya destek oldukları ve ondan sonra da tebliğ ve irşad görevini her türlü tehlikeye rağmen sürdürdükleri⁷⁵ gibi bazı bilgiler İslâmî kaynaklarda da mevcuttur. Bunlardan birine göre Hz. İsa havârileriyle birlikte bir evde bulunurken, ev düşmanlar tarafından kuşatılır. Evi kuşatanlar içeri girdiklerinde havârilerin hepsi Hz. İsa'nın suretine çevrilir. Bunun üzerine onlar: "Bize sihir yaptınız ya İsa'yı gösterirsiniz ya da hepinizi öldürürüz" deyince, İsa: "Bugün sizden kim cennet karşılığı canını verir?" diye onlara sorar. İçlerinden biri kabul eder ve evi kuşatanların yanına giderek İsa olduğunu söyler. Onu asarlar. O andan itibaren Hz. İsa da Allah Teâla tarafından ref'edilir. Hem bu Hz. İsa'ya benzeyen havariyi asanlar hem de Hristiyanlar, bundan dolayı çarmıha gerilenin Hz. İsa olduğuna inanırlar.⁷⁶

Bazı kaynaklarda havarilerin içinde o dönemdeki krallardan birinin olduğu da aktarılmaktadır. Buna göre kral bir yemek sofrası hazırlatarak insanları davet eder. Davetliler arasında Hz. İsa da vardır. Pek çok kimse yemekten yemesine rağmen sofradaki yemek azalmayıp aynen kalır. Bu durumu meliğe haber verirler. Hz. İsa'ya kim olduğunu sorduğunda, Meryem oğlu İsa olduğunu söyler. Kral, saltanatını terk edip Hz. İsa'ya tâbi olur ve havariler arasına katılır.⁷⁷

2. Havarilerin Doktrini

Hristiyanlıkta İnciller kadar eski olduğuna inanılan DİDAKE adlı kitapçık, 12 havarinin temel doktrinini meydana getirmektedir. Didake, Kilise'nin en eski yasasıdır. İlk dönemlerin Hristiyanlığına ait en çok litürjik (ayinsel) bilgi bize "Didacke" Doktrini ya da Öğretisi (Yunanca'dan) adını taşıyan bir yapıttan gelmiştir. Metin, bundan yaklaşık yüz yıl önce, bir raslantı sonucunda Metropolit Filoteus Bryennios tarafından İstanbul'da (bugün Kudüs'te olan) eski bir Yunan el-yazmasının içinde bulunmuştur. Başlıksız olan yapıtın birinci yüzyılın

⁷⁵ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1990, 1/45.

⁷⁶ İbn Kesir, 2/450.

⁷⁷ Nisâbü'rî, Nizâmuddin el-Hasan b. Muhammed b. Hüseyin el-Kumî, *Ğarâibu'l-Kur'an ve Rağâibu'l-Furkân*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1416, 2/160.

ortalarına ait olduğu sanılmakta ve Sinoptik İncil'lerden daha eski bir metin gibi görünmektedir.⁷⁸

Eserin ilgili bölümünde havarilerin uymaları gereken temel ilkeler şöyle belirtilmiştir:

“Size lanet okuyanlara hayır dua edin. Düşmanlarınız için dua edin. Size kötülük edenler için oruç tutun. Sizi sevenleri severseniz ne gibi bir ödül hak etmiş olursunuz ki? Tanrı'yı tanımayanlar da bu kadarcığını yapmıyorlar mı? Siz, sizden nefret edenleri sevin. O zaman düşmanlarınız olmayacaktır. Vücudunuzun kötü eğilimlerine (tutkularına) boyun eğmeyin. Sağ yanağına vuran birine öteki yanağını da çevir. İşte o zaman kusursuz kişi olursun. Seni bir kilometre yol yürümeye zorlayan biriyle iki kilometre yol yürü. Paltonu alan birine gömleğini de ver. Biri senden bir şey almışsa, onu geri isteme. Buna hakkın yoktur. Senden isteyene ver ve karşılığında bir şey isteme. Gerçekten de Tanrı babamız kendi zenginliklerini aramızda istiyor. Tanrı'nın dediği gibi veren insana ne mutlu, çünkü o kişi her türlü kınamadan uzak kalacaktır. Alan kişiye çok yazık. Bir şeyler alan kişinin yaşamak için buna ihtiyacı varsa her türlü kınamadan kurtulacaktır. Ama ihtiyacı yoksa Tanrı önünde bunun hesabını verecektir. Bunu hangi nedenle ve hangi amaçla aldığını belirtmesi gerekir. O kişi hapse atılarak durumu incelenecektir. Son kuruşuna kadar hesabını vermedikçe oradan çıkmayacaktır. Sadakanı kime vereceğine iyice kanaat getirene dek elinde tut ki elin terlesin, diye bir özdeyiş vardır.”

Aynı eserin ikinci bölümünde ise aşağıdaki buyruklar yer almaktadır ki bunlar aynı zamanda Hz. Musa (aleyhisselam) şeriatının son emirleridir:

“Öldürmeyeceksin. Bir başkasının kanını almayacaksın. Genç bir oğlanla günah işlemeyeceksin. Önüne gelen her kadınla yatmayacaksın. Hırsızlık yapmayacaksın, büyücülük yapmayacaksın. Zehirle adam öldürmeyeceksin. Bir çocuğu kürtajla ya da doğduktan sonra öldürmeyeceksin. Başkasının malına arzuyla göz dikmeyeceksin. Yalan yere yemin etmeyeceksin. Kötü konuşmayacaksın. Sana yapılan kötülüğü

⁷⁸ <http://www.ortodokslartoplulugu.org/kilise/havarilerin-doktrini-didake/>

aklından silip atacaksın. Nasıl düşünüyor, nasıl konuşuyor isen öyle olacaksın. Bir öyle bir böyle konuşmak insanı gerçekten öldüren bir tuzaktır. Yalan söylemek ya da hiçbir şey söylememek için konuşmayacaksın. Söylediklerin tecrübeye dayanmalıdır. Başkalarından fazla şeye sahip olmayı aramayacaksın. Başkalarına ait olanı almayacaksın. Yalancı, kötü, kendini beğenmiş olmayacaksın. İnsanlara karşı kötü zanların olmayacak. Hiç kimseden nefret etmeyeceksin. Kimilerini uyaracaksın, kimileri için dua edeceksin, kimilerini de kendinden çok seveceksin.”⁷⁹

Aslında eserin her iki bölümündeki ilkeler, ideal insan ve toplum açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Aynı tavsiye ve ilkelerin büyük çoğunluğu, İslâm’ın da üzerinde durduğu ilkelerdir. Ancak nasıl İslâm’daki pek çok ilke günümüz Müslümanlarınca göz ardı edilmek suretiyle yok sayılmakta ise yukarıdaki ilkeler de Hristiyanlar tarafından tarih boyunca genellikle göz ardı edilmiştir.

3. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Havarileri

Hz. İsa’nın yardımcıları ve talebeleri için kullanılan havari nitelemesi Hz. Peygamber’in (sallallahu aleyhi ve sellem) “Her peygamberin bir havarisi vardır. Benim havarim ise Zübeyr ibn Avvâm’dır.”⁸⁰ sözüyle sahabe için de kullanılmıştır. Zübeyr ibn Avvâm, Allah Resûlü’nün halasının oğlu olup ilk Müslümanlardandır. Mekke döneminde İslâm adına ilk kılıç kullanan kişidir. Bir gün evinde istirahat ederken, Hz. Peygamber’in (sallallahu aleyhi ve sellem) müşrikler tarafından öldürüldüğü haberini duyunca, hemen kılıcını kuşanarak dışarıya çıkmıştır. Yolda Resûlullah ile karşılaşmış, telaşının sebebini soran Hz. Peygamber’e duyduğu konuşmaları haber vermiştir. Bunun üzerine Allah Resûlü hem ona hem de kılıcına dua etmiştir. Muhtemelen havari vasfını da bu davranışından dolayı almıştır.

Zübeyr ibn Avvâm, hicret eden ilk kabileyle Habeşistan’a gitmiş, gelen haberler üzerine Mekke’ye dönmüş fakat akabinde yeniden Habeşistan’a hicret etmek zorunda kalmıştır. Habeşistan’dan Medine’ye hicret eden Zübeyr ibn Avvâm, her zaman Resûlullah’ın yanında ol-

⁷⁹ Dominik Pamir, Didake, İstanbul 1992, S.6-7.

⁸⁰ Buhârî, Cihâd, 40, 41; Müslim, Fedâilu’s-Sahabe, 48; İbn Mâce, Mukaddime, 11.

muş, bütün mücadelelerde onun yakınında bulunmuştur. Bedir Savaşı'ndaki üç süvariden birisidir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu savaş esnasında Müslümanlar için yardıma gelen Cibril ve diğer melekleri, Zübeyr ibn Avvâm suretinde gördüğünü söylemiştir. Meleklerin başlarındaki sarık onun sarığının aynısıdır.⁸¹ Yine Uhud Savaşı'nda en ön saflarda savaşmış, Resûlullah için ciddi tehlikeler bildirdiğinde hemen arkasında yer alıp onu koruyan kahramanlardan biri olmuştur. Hendek Savaşı'nda da müşriklerin öne çıkardığı cengaverlerin işini o bitirmiştir. Hendek Savaşı esnasında Benî Kurayza yahudilerinin müslümanlara ihanet ettiği haberi gelince, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bunu doğrulamak için birini araştırırken, herkesten önce Zübeyr ibn Avvâm bu görevi istemiştir. Hayber Savaşı'nda büyük kahramanlıklar göstermiş, Resûlullah Mekke'nin dışında konakladığında, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sancağını alarak çadırının önüne dikmiştir. Resûlullah'ın vefatından sonra gelişen irtidat olaylarında da büyük kahramanlıklar göstermiş, Yermuk Savaşı'nda ciddi yaralar almıştır. Vücudundaki yaralar o kadar derindir ki iyileştikten sonra bile göz çukurları büyüklüğünde izleri kaldığı rivayet edilmektedir.⁸²

Bazı kaynaklarda başka isimler de havari nitelemesiyle anılmaktadır ki bunlar Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Hamza, Cafer ibn Ebi Tâlip, Ebû Ubeyde ibn Cerrah, Osman ibn Maz'ûn, Abdurrahman ibn Avf, Sa'd ibn Ebî Vakkâs ve Talha ibn Ubeydullah'tır.⁸³ Kaynaklarda Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) havarilerle ilgili

⁸¹ Buhârî, *Fezâil-ü Ashâb* 13, *Cihâd* 40, 41, 135, *Meğâzi* 29; Müslim, *Fezâilü's-Sahâbe* 48.

⁸² Biyografisi için bkz: İbn Sa'd, 2/18,31, 52; 3/73-84; İbn Abdî'l-Berr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, Dâru'l-Cil, Beyrut 1992, 2/510-516, İbnü'l-Esir, Ebû'l-Hasan Ali b. Ebî'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdül-Kerim b. Abdül-Vâhid, *Üsûdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye 1994, 2/307; Muhibbuddin et-Taberî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdullâh b. Muhammed, *er-Riyâdu'n-Nadra fî Menâkibi'l-Aşera*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 4/271-302, Zehebî, Şemsuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz, *Siyer-u A'lâmi'n-Nübelâ*, Müessesetü'r-Risâle 1985, 1/41-67; Cihâd-ü'l-Türbânî, *Mietün min Uzemâ-i Ümmeti'l-İslâm*, Dâru'l-Takvâ, Kâhire 2010, 1/42-45.

⁸³ Taberî, 23/365; Bağdâdî, Muhammed b. Habib b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî, *el-Muhabber*, Dâru'l-Âfâk el-Cedide, Beyrut ts; 1/474; İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali B. Hasan b. Hibetullah, *Târîh-u Dimeşk*, Dâru'l-Fikr 1995, 68/58.

şöyle bir hatırlatması da geçmektedir: Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) Hudeybiye anlaşmasıyla sulh ortamı oluşunca Medinede ashabına şöyle seslendi:

“Ey ashabım! Allah beni âlemlere rahmet ve herkese davetçi olarak gönderdi. Sakın havarilerin Hz. İsa’ya itiraz ettikleri gibi muhalefet etmeyiniz!” Bunun üzerine ashab, havarilerin muhalefedinin mahiyetini sorunca Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdular: “Benim sizlere vereceğim görevi o da havarilerine teklif etmişti. Dini yaymak için yakın bölgelere gönderilenler bunu kabul etmişler ancak uzak bölgelere gönderilenler, oraların dillerini bilmediklerini söyleyerek bunu hoş karşılamadılar. Bu düşünceleri onların yüzlerine aksetti. Derken Hz. İsa bu konudaki çaresizliğini Cenab-ı Hakk’a açtı. Bunun üzerine her biri gideceği yerin dilini bilir halde sabahladılar.” Bu konuşmasından sonra Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), ashabından bazı kişileri tespit ederek gidecekleri yerlere tayinlerini yaptı. Her birine, gideceği yerin hükümdarına verilmek üzere birer mektup verdi. Mühürlenmiş bu mektuplar, söz konusu sahabeler vasıtasıyla gidilecek ülkelerin hükümdarlarına ve kabilelerin liderlerine gönderilmiş oldu.⁸⁴

4. Kur’an’da Havarilerin Tasviri

Kur’an-ı Kerim’de üç farklı yerde Hz. İsa’nın (aleyhisselam) havarilerinden bahsedilir. Bu âyetlerde onların sadakatle Hz. İsa’ya bağlılıkları, imanlarının daha da derinleşmesi için mucize istemeleri ve herkes O’na sırtını dönüp inkâr ettiğinde bütün tehlikeleri göze alarak, samimiyetle iman etmelerine vurgu yapılır.

Havarilerden bahsedilen yerlerden biri Âl-i İmrân sûresinin 48-54. âyetleridir. Burada Hz. İsa’nın İsrailoğullarına elçi olarak gönderilmesinden, elçiliğinin kanıtları olarak çamurdan kuş şekline benzer bir şey yaparak Allah’ın izniyle onun hemen kuş olmasından, anadan doğma körü ve abraşı iyileştirmesinden, ölüleri diriltmesinden, evlerinde yediklerini, içtiklerini ve sakladıklarını bilip haber vermesinden bahsedilmektedir. Yine kendisinden önceki Tevrat’ı tasdik etmek ve onlara

⁸⁴ İbn Hişâm, 2/606-607.

Hz. Musa'nın (aleyhisselam) şeriatında haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak için gönderildiğinden ve kendisine itaat etmeleri gerektiği ele alınır. Ancak İsrailoğulları gördükleri bütün mucizeler karşısında inat ve ısrar ettiler. Hz. İsa, İsrailoğullarının inkârdaki kararlılıklarını anlayınca, bu davetine icabet edecek gerçek mü'minleri öğrenmek istedi. İnanmayanlar aynı zamanda Hz. İsa'yı yok etmekte de kararlıydılar. Mekke müşriklerin Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatını ortadan kaldırmaya teşebbüs edip planlar kurdukları gibi İsrailoğulları da Hz. İsa için suikaste giriştiler. Bunun için değişik yollara başvurdular. Bunlardan biri, devrin zalim yöneticilerine, hakkında çeşitli iftiralar uydurarak ispiyonlamalarıydı. Şüphesiz Hz. Muhammed'i (sallallahu aleyhi ve sellem) bir örümcek ağı ve güvercin yuvası ile koruyan Allah Teâla, Hz. İsa'yı da koruyacaktı. Yahudi din adamlarının ispiyonlarına inanan zamanın zalim kralı, hemen adamlarını görevlendirdi ve onun asılmasına karar verdi. Yapılan araştırmalar neticesinde kaldığı yere ulaşılan Hz. İsa, Allah Teâla tarafından mucizevi bir şekilde semaya alınarak, korunmuş oldu.

Takındıkları bu olumsuz tutum karşısında çaresiz kalan Hz. İsa (aleyhisselam) onlara şöyle seslenir: *"Allah'a giden yolda bana yardım edecek kim var?"* Havârilere: *"Allah yolunda yardımcıları biziz. Biz Allah'a iman ettik. Ey İsa, bizim müslüman olup Allah'a itaat ettiğimize sen de şahid ol!"*

Zor günde dost bulmak güçtür ve asıl dost o gün olandır. Toplumun egemen güçlerinin bütün baskılarını ortaya koydukları ve tehditlerini savurdıkları bir esnada, kişinin bunlara aldırmayarak, imanı uğrunda hakkın yanında saf tutması, havariliğe giden yolu açmıştır. Buna göre havarilik, zor zamanda konuşmaktır; hak temsilcisinin yanında bulunmaktır ve gerektiğinde bu uğurda her şeyinden vazgeçebilmektir. Ortaya koydukları ideal davranışlarıyla bu fedakârlığı yapan ve kıyamete kadar da ebedileşen havariler, kullara itaati, baskı ve korkuya boyun eğerek susmayı ve duymazlıktan gelmeyi değil, hakkı tercih etmişlerdir ve onun temsilcisi olmuşlardır.

Sözlerinin devamında havariler: *"Ya Rabbenâ! İndirdiğin kitaba iman edip elçinin yolunu tuttuk. Sen de bizi, birliğini ve nebîlerini tanıyan şahit-*

lerle birlikte yaz, dediler.” ve Hz. İsa’ya olan imanlarının, sözde bir iman olmadığını, içlerine yerleşen, gönüllerinde yer bulan samimi bir iman olduğunu güvenle belirtmekten kaçınmadılar.

Havarilerin dışında kalan ve Hz. İsa’ya inanmayan o günkü küfür yobazları, bu durum karşısında boş durmadılar. Her dönemdeki küfür ve şirk özelliğinin gereği olarak, karşıt ve zayıf gördükleri hakkın temsilcilerini yok etmek için çeşitli yollara başvurdular. Sözle önüne geçemedikleri, engelleyip susturamadıkları Hz. İsa’yı canına kıyarak ortadan kaldırmak istediler. Nitekim aynı âyetlerin devamındaki cümleler bunu haber vermektedir: *“Öbürleri ise hileler yaptılar. Allah da onların hilelerini boşa çıkardı. Allah, hileleri boşa çıkarmakta pek güçlüdür.”*

Yukarıda işaret edilen âyetlerde Hz. İsa, kendilerine tebliğde bulunduğu kimselerin inkâra saptıklarını anlayınca havarilerden yardım istemiştir. Hz. İsa’nın, havarilerden yardım istemesinin sebebi Süddî’ye göre insanlara dini tebliğ etmek istemesidir. Mücahid’e göre ise kendisini öldürmeye teşebbüs eden insanlara karşı kendisini savunma talebidir. Konuyla ilgili olarak Süddî’den şöyle bir rivayet gelmektedir: “Allah Teâla Hz. İsa’yı peygamber olarak gönderip ona, insanları dine davet etmeyi emredince İsa (aleyhisselam), İsrailoğullarını dine davet etmiş, İsrailoğulları da onu sürgün etmişlerdir. Hz. İsa, annesiyle birlikte oradan ayrılarak yeryüzünde dolaşmaya başlamıştır. Bir köye varıp orada bir adama misafir olmuşlar, o da onlara ikramda bulunmuştur. Kendisine misafir oldukları adamın ülkesinde, insanlara zulmeden, her gün halktan birine, kendisini ve ordusunu yedirip içirmeyi emreden bir kral vardı. Kralın tayin ettiği sıra, Hz. İsa ve annesini misafir eden adama gelince, onlar bunu yapmaktan âciz olmaları dolayısıyla derin derin düşünmeye başlamışlardı. Hz. Meryem meseleyi Hz. İsa’ya açtı ve buna bir çare bulmasını istedi. Hz. İsa bu işe bir çare bulmasının hayır olmayacağını bildirmesine rağmen annesi ısrar etti. Bunun üzerine Hz. İsa, bir mucize olarak kendilerini misafir eden adamın yemeklerini, kral ve ordusunu yedirip içirecek kadar bollaştırdı. Kral, içkiyi içtikten sonra ev sahibine, içkinin nereden geldiğini sordu. Ev sahibi de meseleyi sakladıysa da kralın ısrarı üzerine bunu Hz. İsa’nın sağladığını

haber verdi. Bunun üzerine kral, kendi yerine geçirmek istediği ölü oğlunun diriltilmesini Hz. İsa'dan istedi. Hz. İsa, onu diriltmesinin iyi olmayacağını bildirdiyse de kral bunda ısrar etti. Hz. İsa da oğlunu diriltti. Bu defa halk krala ve oğluna karşı, zulümlerinin devam edeceği endişesiyle ayaklandı ve birbirleriyle savaşı gırıştılar. Hz. İsa ve annesi bu durumda orayı terk edip gitmek zorunda kaldılar. Hz. İsa, annesi ve bir Yahudi yola çıktılar. Yahudi'nin yanında iki ekmek, Hz. İsa'nın yanında da bir ekmek vardı. Yahudi, ekmeğinin birini gizlice yemek istedi. Hz. İsa bunu hissetti. Bu hususu Yahudi'ye hatırlattı fakat Yahudi inkâr etti ve yanında sadece bir ekmek bulunduğunu söyledi. Yolda giderlerken Hz. İsa, Yahudi'ye, hayvanı kesip etini yedikten sonra onu tekrar diriltme gibi çeşitli mucizeler gösterip onun aslında iki ekmeği bulunduğunu itiraf ettirmeye çalıştıysa da Yahudi devamlı olarak inkâr etti. Nihayet yırtıcı hayvanların eşeleyerek çıkardıkları bir hazineye rast geldiler. Yahudi bu hazineyi almak istediysede Hz. İsa, onu almanın hayırlı olmayacağını bildirdi. O sırada geriden dört adam gelip hazineyi sahiplendiler. İçlerinden ikisini çarşıya gönderip yiyecek ve binek getirmelerini istediler. Çarşıdan dönenler, kendilerini gönderen arkadaşlarının yemeklerine zehir koyarak onları öldürmeyi planladılar. Geride kalanlar da çarşıdan gelen arkadaşlarını öldürerek hazineyi aralarında bölüşmeyi planladılar. Adamlar gelir gelmez onları öldürdüler. Fakat yemeği yiyince kendileri de öldüler. Bunun üzerine Hz. İsa, Yahudi'ye: "Gel şu hazineyi çıkar da aramızda üçe taksim edelim." dedi. Yahudi: "Niçin ikiye değil de üçe taksim edileceğini sorunca Hz. İsa, üç ekmeğin sahibine üç hisse verileceğini ifade etti. Bunun üzerine Yahudi kendisinde iki ekmeğin bulunduğunu itiraf etti. Hz. İsa da bütün hazineyi o Yahudi'ye verdi ve "Senin dünya ve âhirette bütün payın budur." dedi. Adam, hazineyi alıp giderken hazineyle birlikte yere gömüldü. Hz. İsa annesiyle birlikte yürürken havarilerin yanına vardı. Onlar orada balık avlıyorlardı. Onlara: "Ne yapıyorsunuz?" diye sordu. Onlar da: "Biz balık avlıyoruz." dediler. Hz. İsa: "Bizimle gelmez misiniz? İnsanları avlayalım?" (Yani onları ikna ederek dine sokalım) dedi. Onlar da: "Sen kimsin?" dediler. O

da: “Ben, Meryem oğlu İsa’yım.” dedi. Havariler işte orada iman ettiler. Ve onunla birlikte yola koyulup gittiler. İşte âyetlerde bunlara işaret edilmektedir.”⁸⁵

İbn Abbas’tan gelen bir rivayete göre de Allah Teâlâ Hz. İsa’yı göğe çıkarmayı murad buyurduğunda İsa (aleyhisselam) havarilerinin yanına gitti. Onlar, on iki kişi bir evde bulunuyorlardı. Evdeki bir su kaynağından onların yanına girdi. O esnada başından su damlıyordu. Onlara: “İçinizden birisi bana yakında on iki defa küfredecek.” dedi. Sonra da “Biriniz benim benzerim gibi gösterilecek ve benim yerime öldürülecektir. Benim derecemde bulunacak hanginiz?” dedi. İçlerinde yaş itibarıyla en genç birisi: “Ben” dedi. Hz. İsa ona: “Otur” dedi ve sonra yine tekrar etti. Yine o genç kalktı ve “Ben” dedi. Hz. İsa da: “Evet sen osun.” dedi. Bunun üzerine o kişi İsa’nın benzeri suretinde gösterildi ve Hz. İsa evdeki bir pencereden göğe yükseltildi. Derken Hz. İsa’yı arayan yahudiler gelerek, benzerini tutup öldürdüler.⁸⁶

Hz. İsa’nın havarilerden yardım istemesinin sebebiyle ilgili farklı rivayetler olmakla beraber, âyetlerden açıkça anlaşıldığı üzere onun davette bulunduğu kimseler tarafından kabul görmediği, zor durumda kaldığı, tehditler aldığı, kendisini bu yolda destekleyecek kahramanlara ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kaldığı bu zor durum karşısında, kendisine inanacak hak temsilcileri aramış, havâiriler de Allah yolunda kendisine yardımcı olacaklarını bildirerek, Allah’a iman ettiklerini açıkça dışı vurmuşlardı. Aynı zamanda müslüman olup Allah’a itaat ettiklerine dair onun şahit olmasını istemişlerdi.

Hz. İsa havarilerini Rumeli, Babil, Kartaca, Efes, Beyt-i Makdis ve Hicaz gibi bölge ve şehirlere göndermiştir.⁸⁷ Onları dünyanın değişik bölgelerine gönderirken, uymaları ve dikkat etmeleri gereken ilkeleri de özetle şöyle hatırlatmaktadır:

“Tâifelerin yoluna gitmeyiniz ve Samiriler’in bir şehrine girmeyiniz. Bundan ise İsrailoğullarının kaybolmuş koyunlarına varınız ve gittiği-

⁸⁵ Taberî, 6/444-445.

⁸⁶ Taberî, 23/366-367; İbn Kesir, 8/113.

⁸⁷ Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhit*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1420, 10/169.

nizde “Melekûtu’s-Semâvat” (göklerin saltanatı) yaklaşmıştır.” diye nasihatte bulununuz. Hastalara şifa veriniz; cüzzamlıları temizleyiniz, cinleri çıkarınız; bedava aldığınızı bedava veriniz, kemerlerinizde ne altın ne gümüş, ne bakır ve yol için ne dağarcık ne entari ne ayakkabı ve ne de asâ tedârik etmeyiniz. Zira işçi kendi yiyeceğine layıktır. Hangi şehre veya köye giderseniz, orada kimin layık olduğunu sorup ayrılınca kadar orada kalınız. Haneye girdiğinizde selam veriniz. Eğer o hane buna layık ise selamınız onun üzerine gelsin ve eğer layık değilse selamınız size geri dönsün. Sizi her kim kabul etmeyip sözlerinizi dinlemezse, o haneden yahut şehirden çıktığınızda ayaklarınızın tozunu silkiniz. Hakikaten size derim ki ceza gününde Sodom ve Gomore diyarının hali, o şehrin halinden ehven olur. İşte ben sizi koyunlar gibi kurtlar arasına gönderiyorum. Şimdi yılanlar gibi akıllı ve güvercinler gibi sade dil olunuz. Lakin insanlardan sakınınız. Zira sizi millet meclislerine teslim edip sinagoglarda dövecekler, hem de benim için onlara ve tâifelere şehadet olmak üzere hâkimler ve krallar huzuruna götürüleceksiniz. Şimdi sizi teslim ettikleri zaman nasıl ve ne söyleyeyim diye endişe etmeyiniz. Çünkü ne söyleyeceğiniz size o saatte verilecektir. Zira söyleyenler siz değilsiniz. Sizde söyleyen Pederinizin ruhudur. Kardeş kardeşi ve baba evladı ölüme teslim edecek ve evlad ana babanın aleyhine kalkışıp onları öldürecekler ve ismim için herkes tarafından buğzedileceksiniz. Lakin kim sonuna kadar tahammül ederse, o kurtulacaktır. Size bir şehirde düşmanlık ettikleri zaman diğerine kaçınız. Zira hakikaten size derim ki insanoğlu gelinceye kadar İsrail şehirlerinin devrini tamamlayamayacaksınız. Öğrenci öğretmenine ve kul efendisine üstün değildir. Öğrenciye öğretmeni gibi, kula efendisi gibi olmak kifayet eder. Hane sahibine balezbul dedikleri halde onun hanesi halkına ne kadar ziyade diyecekler. Şimdi onlardan korkmayınız. Zira keşfedilmeyecek ve bilinmeyecek gizli bir şey yoktur. Size karanlıkta dediğimi aydınlıkta söyleyiniz. Kulağınıza söyleneni damlar üzerinde ilân ediniz ve canı öldürmeye kâdir olmayıp cesedi öldürenlerden korkmayınız. Lâkin hem canı hem cesedi cehennemde helak etmeye Kâdir olandan korkunuz.”⁸⁸

⁸⁸ Bkz: Elmalılı, Saf süresi 14. âyetin tefsirinde.

Hız. İsa'nın havarilerini çevreye tam olarak ne zaman gönderdiği ve onlara ne zaman bu nasihatı yaptığı konusu İncillerde de tartışmalıdır. Kur'an'ın değişik sûrelerde havarilerle Hız. İsa arasında geçen konuşmaları tasvir etmesinden anlaşıldığı kadarıyla hem yukarıdaki nasihatler hem de aralarındaki diğer konuşmaların tamamı, kendisine yapılan suikast girişiminden öncedir. Çünkü havarilerin hepsi kendisine yapılan suikast girişimi esnasında yanında bulunmaktadırlar. Buna göre hem söz konusu nasihatın hem de diğer konuşmaların, o andan önce gerçekleşmiş olması gerekmektedir.

Havarilerin bütün tehlikelere rağmen Hız. İsa'ya inandıklarını açıkta beyan ettikleri diğer bir yer, Saf sûresinin 14. âyetidir: *"Ey iman edenler! Siz Allah'ın tarafında olunuz. O'nun dinine yardım ediniz. Nasıl ki Meryem'in oğlu İsa vaktiyle, havarilere: 'Allah'ın yolunda giderken kim bana yardımcı olmak ister?' diye sorunca, havariler: 'Allah'ın dinine biz yardımcı oluruz.' diye cevap vermişlerdi. Neticede İsrailoğullarından bir kısmı İsa'nın peygamberliğine iman etti, bir kısmı da inkâr etti. Biz de iman edenleri düşmanlarına karşı destekledik de onlar ötekilere üstün geldiler."*

Burada da Âl-i İmrân sûresindeki benzer bir konu üzerinde durulmaktadır. Yalnız buradaki âyette, konu Hız. Peygamber'in (aleyhisselam) ashabı ve sonraki gelecek Müslümanlarla ilintilendirilmiştir. Havariler, kıyamete kadar gelecek olan hak temsilcilerine örnek olarak gösterilmiştir. Aynı zamanda burada her dönemdeki mü'minlerin inançlarından dolayı başlarına bu tür sıkıntıların gelebileceğinin ve böyle durumlarda takınılması gereken tutumun nasıl olması gerektiğinin yolu gösterilmiştir.

Hem Hız. İsa'nın hem de daha sonraki dönemlerde havarilerin başına gelenler, aslında değişmez ilahi bir kanunun varlığını göstermektedir. Doğru yola davet eden hak temsilcileri, her dönemde güç ve iktidar sahiplerini rahatsız etmiş ve onlar, aslı olmayan çeşitli sebep ve gerekçelerle eziyetlere maruz bırakılmış, bazıları ise suikaste kurban gitmişlerdir.

Kur'an'da havarilerin konu edildiği diğer bir yer Mâide Sûresi 111-115. âyetleridir. İlgili âyetlerin meâli şöyledir:

"Ve hani havarilere: "Bana ve Resûlüme iman edin" diye ilham etmiştim. Onlar da: "İman ettik. Hakka teslim olduğumuza şahid ol!" demişlerdi.

Bir vakit de havariler: "Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofrayı indirebilir mi? dediler. O da: "Eğer mü'min iseniz Allah'tan korkun da edebi aşmayın!" diye cevap verdi.

"Biz" dediler, "istiyoruz ki ondan yiyelim, gönlümüz rahatlasın, senin bize doğru söylediğini bilelim ve ona şahitlik edenlerden olalım."

"Meryem'in oğlu İsa: Ey büyük Rabbimiz! Ey yüce Allah! Bize gökten bir sofrayı indir ki bizim hem evvelimiz hem âhirimiz (yani ümmetimizin tamamı) için o gün bir bayram olsun ve Sen'den bir mucize olsun. Bizi rızıklandır zira rızık verenlerin en hayırlısı Sen'sin, dedi. Allah buyurdu ki: Ben onu yukarıdan size indiririm fakat bundan sonra her kim nankörlük edip kâfir olursa, onu dünyada hiç kimseye yapmayacağım derecede cezalandırırım."

Âyetlerden anlaşıldığı kadarıyla burada farklı zamanlarda meydana gelen iki ayrı tablodan bahsedilmektedir. Bunlardan birinde Hz. İsa'ya iman etmeleri hususunda havarilere yapılan ilhamdan haber verilmektedir.

Diğer tabloda ise havarilerin Hz. İsa'dan semadan sofrayı indirme isteğinde bulunmuş olmaları hatırlatılmaktadır. Böyle bir istekte bulunmaları, içine düştükleri bir şüpheden değil, imanlarında yakine etme arzusudur. Yahut böyle bir isteğin anlamı: "Semadan bir sofranın indirilmesi, Rabb'inin hikmet ve iradesine uygun mudur?" demektir. Onların bu soruları karşısında Hz. İsa: "Eğer mü'min iseniz Allah'tan korkun da edebi aşmayın!" demiş, havariler de bunu: "Biz istiyoruz ki ondan yiyelim, gönlümüz rahatlasın, senin bize doğru söylediğini bilelim ve ona şahitlik edenlerden olalım." gerekçeleriyle açıklamaktadırlar. Buradan da anlaşıldığı üzere onların böyle bir mucize istemeleri tahkiki iman arayışıdır. Bir Arap atasözünde: "Duymak, görmek gibi değildir" denilir ki son derece yerinde bir sözdür. Buna göre onların bu istekleri, imanlarının yakın derecesine ulaşmasına vesile olacak bir araç konumundadır. Çünkü onlar bu yolla kalple-

rini huzura kavuşturacak, Hz. İsa'nın kendilerine doğru söylediğine kesin kanaat getirecek ve bu mucizenin gerçekleştiğini diğer insanlara ulaştıracak şahitler olacaklardı.

Bu istek, Hz. İsa tarafından şartlı olarak kabul görmüştür. Tefsirciler, sofranın inişiyle ilgili üç farklı yaklaşım sergilerler. Çoğunluğun görüşüne göre iki bulut arasında bir sofra inerek havarilerin önlerine konmuştur. Bunun üzerine Hz. İsa ağlamış: "Allah'ım! Beni şükredenlerden kıl. Allah'ım! Bunu bir rahmet eyle, bir işkence ve ceza kılma." diye dua etmiş, kalkıp abdest alarak şükür namazı kılmış ve ağlamaya devam etmiştir. Daha sonra inen sofra üzerindeki örtüyü açarak: "Rızık verenlerin en hayırlısı olan Allah'ın adıyla başlarım" demiştir. Bir de ne görsünler! Kızarmış, pulsuz, kılçıksız ve üzerinden yağ akan bir balık bulunmakta, etrafında ise her türlü yeşillik. Havarilerden Şem'un: "Ey Rûhullah! Bu, dünya yiyeceklerinden mi yoksa ahiret yiyeceklerinden mi?" diye sormuş, O da: "İkisinden de değil fakat Allah Teâlâ'nın kudretiyle yarattığı bir şey. İstedığınız şeyi yiyiniz ve şükrediniz ki Allah size nimetini devam ettirsin, lütuf ve kereminden daha da arttırsın" demiştir. "Ey Rûhullah! Bundan bize bir mucize daha göstersen!" denilince O: "Ey balık! Allah'ın izniyle diril." demiş ve balık dirilmiştir. Sonra: "Dön önceki haline." demiş, balık yeniden eski haline dönmüştür.

Bundan sonra sofra uçmuş, isyan edenler olmuş ve bunlar maymun ve domuza çevrilmişlerdir. Sofranın pazar günü inmesinden dolayı da hristiyanlar onu bayram edinmişlerdir.

Diğer bir görüşe göre sofra kırk gün boyunca gün aşırı iniyormuş. Fakirler, zenginler, zayıflar herkes toplanıp yiyorlarmış. Zeval gölgesi dönünce uçar gidermiş ve arkasından gölgesine bakarlarmış. Bundan herhangi bir fakir yediyse ömrü boyunca zengin kalır ve hangi hasta yediyse şifa bulup bir daha hastalanmazmış. Nihayet Allah Teâlâ: "Soframı zenginlere ve sağlamlara değil, fakirlere ve hastalara tahsis et." diye vahyetmiş. Bunun üzerine insanlar ihtilafa düşmüşler. İçlerinden seksen üç kişi maymun ve domuza çevrilmiştir.

Üçüncü bir yaklaşıma göre ise Allah Teâla sofrayı indirmeyi, belirtilen şarta bağlayınca onlar istiğfar etmişler ve “Böyle bir tehlikeyi arzu etmeyiz.” demişlerdir. Dolayısıyla sofrayı indirilmemiştir.⁸⁹

Rivayetlerdeki tartışmalı kısımları bırakıp meselenin müteşabihattan olduğunu da düşünürsek kıssadan hisse şudur: Hz. İsa'ya bu kadar yakın olmalarına rağmen hak temsilcisi olan havariler, zaman içinde düştükleri sıkıntılar ve bunu aşmak için ilave mucizevi delillere ihtiyaç duymuşlardır. Demek ki hak savunucuları da inançlarını canlı tutacak, onlara manevi güç ve dinamiklik kazandıracak ilave desteklere zaman zaman ihtiyaç duyabilmektedirler.

5. Her Dönemde Havari Olabilmek

Havariler, kıyamete kadar gelecek mü'minler için örnek bir topluluktur. Zira her dönemde hakkın temsilciliğini yapan insanlar, benzer şartlarla karşı karşıya gelebilirler. Hakkın sesi ve hakkın temsilcisi olacak mü'minler, havarilerde olduğu gibi, karşılıklarına çıkacak bütün tehlikeli durumları göğüslemeli, hakkın hatırı her şeyden üstün tutulmalı ve geçici dünya karşılığında, hak savunuculuğu gibi değerli bir paye asla terk edilmemelidir.

Şu da unutulmamalıdır ki her zaman ve zeminde, başlangıçta havarilerin içinde olacak kadar yüksek merteye ve payelere ulaşmış birtakım kimselerin, karşı karşıya kaldıkları korku, dünya beklentisi gibi hususlardan ötürü haktan uzaklaşarak batılın arkasına düşmeleri de eksik olmayacaktır. Ancak bu karaktere sahip olan kimseler Yehuda'da olduğu gibi maksatlarının aksiyle tokat yiyecek ve daha dünyada iken kötü neticeden kaçamayacaklardır. Buna mukabil havariler gibi hakkın arkasında olup, hak savunuculuğu yapanlar, isim olarak Hz. İsa'nın havarisi olmasalar da sıfat olarak havari kategorisinde değerlendirileceklerdir.

⁸⁹ Konuyla ilgili detaylı rivayetler ve tartışmalar için bkz: Taberî, 11/226-233; İbn Ebi Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. El-Münzir, *Tefstru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Mektebet-ü Nizâr, Suud 1419, 4/1245-12-52; Râzî, 12/463-465; Elmalılı, Mâide sûresi 113-115. âyetlerin tefsirinde.

VI. HABÎB-İ NECCÂR

Kur'ân'ın yaklaşık üçte biri kıssalardan meydana gelmektedir. Kelime anlamı itibariyle kıssa, iz sürme, birinin arkasından gitme, bir kimseye bir sözü bir sıra içinde açıklama, bir konuyu anlatma anlamlarına gelir. Terim anlamı ise geçmişte yaşanmış bir olayın daha sonraki dönemlerdeki insanlara anlatılmasıdır. Kıssaların Kur'ân-ı Kerim'de sık bulunmasındaki en önemli hikmet, onun dinî gayesi ile ilgilidir. Kur'ân'ın asıl gayesi, Allah'ın birliği ve varlığı gerçeğini beyan etmek, öldükten sonraki hayatın gerçekleşeceğini ispatlamak, insanların Yaratıcılarına ubûdiyetlerini ve yeryüzünde adaleti gerçekleştirmektir. Bir yönüyle tevhid inancının tarihi denilebilecek kıssaların çoğu peygamberlerin tebliğlerini ve onlara karşı ümmetlerin tutumlarını bildirmektedir. Bu anlamda Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf ve özellikle Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatları, geldikleri dönemlerdeki toplumun dinî yapısı, peygamberlere karşı gelme sebepleri gibi hususlara ve anlatılara genişçe yer verilir. Bu kıssalarda zaman zaman genellikle adları belirtilmeyen bazı peygamberlerin gönderdikleri elçiler ve elçilerin başlarına gelen sıkıntılar da hatırlatılır.

Kur'ân-ı Kerim'deki kıssaların hikmetlerini kısaca şöyle ifade etmek mümkündür:

1. Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) peygamberliğini ispat etmek. Geçmişte yaşanmış, mazinin derinliklerinde kalmış kıssaların, ümmî olan bir peygamber tarafından anlatılması bu bilgilerin vahiy olduğunu gösterir.

2. Bütün peygamberlerin tebliğ ettikleri ilkelerin “İslâm” olduğunu hatırlatmak. Bildirilen kıssalarda bütün peygamberlerin geldikleri dönemlerde insanları davet ettikleri hakikat aynıdır ve bu da İslâm’dır.

3. İnsanların kıssalardaki olaylardan ders almalarını sağlamak. Kıssalardan ders alma birkaç yönden olabilir: İnsanlar yaratılış olarak kıssalarda anlatılan kötü kişilerden ve onların yaptıklarından nefret eder; aynı şeyleri yapmaktan uzaklaşmış olurlar. Anlatılan iyi kimseler gibi olmak ve onların davranışlarını sergilemek isterler. Bu yönüyle kıssalar, kendilerini okuyanlara ders vermiş olur. Ders almanın bir başka yönü de şudur: Kıssalarda anlatılan peygamberler ve onların mucizeleri, ilmi keşifler noktasında insanlara ışık tutar, onları ilme teşvik eder.

4. Gerek Allah Resûlü’nün ve gerekse sahabe ve daha sonraki dönem inananlarının kalplerini takviye etmek. Mazide peygamberlerin karşısında zorbalık yapan, onları memleketlerinden sürüp çıkaran zalimlerin acı sonları, peygambere ve diğer insanlara âdeta bir teselli olmuş olur.⁹⁰

5. Kıssaların Asr-ı saadet, siyer-i nebi ve İslâm’ın muhatabı olan Yahudi, Hristiyan ve diğer din mensuplarıyla da bir şekilde ilişkisi vardır.⁹¹

Kur’ân kıssalarında maksat, olayın geçtiği tarih ve coğrafya olmadığı için çoğunlukla yer ve tarih belirtilmez. Kıssadan gaye ne ise o konuya odaklanılır. Genellikle mesajlar şahıslar üzerinden verilir. Bu şahıslar, müspet ya da menfi olabilir. Bunlar genellikle peygamberler ve farklı sebeplerden dolayı onların karşılarında duran kimse ve topluluklardır. Bazen kıssalarda zikredilen kişi ya da kişilerin hangi peygamber dönemine ait olduğu ve kimliği açıklanmayıp, abd, recul, kavm, ashâbu’l-karye gibi ifadelerle isimlendirilir. Bu kimseler, müspet-menfi öyle etkileyici bir üslupla tasvir edilir ki kıssayı okuyan ya da işitenler, şayet kıssa müspet ise ondaki şahsa imrenir, onun yerinde olmak ister; şayet menfi ise o zaman da ondan nefret eder ve onun gibi olmaktan kaçınırlar.

⁹⁰ Geniş bilgi için bkz: Merağî, Ahmed b. Mustafa, *Tefstru’l-Merâğî*, Matbaat-u Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1946, 12/14; Şengül, İdris, *Kur’ân Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir 1994; Yıldırım, Suat, *Kur’ân-ı Kerim’de Kıssalar*, Yeni Ümit Dergisi, Temmuz-Ağustos-Eylül 1994.

⁹¹ Bkz. Ekin, Yunus, *Kur’ân Anlatımında Edebî İcâz (Yusuf Sûresindeki Simetrik Yapı)*, Yeni Ümit, S. 75, Ocak, Şubat Mart 2007, İstanbul, ss. 29-33

Kıssalardaki olaylar farklı yerlerde defalarca anlatılmasına rağmen her defasında insana farklı bir heyecan hissettirir. Böylelikle âdeta insanlık tarihi detaylarıyla gözlerimizin önünde canlanır. Onlardan almamız gereken dersleri ve ibretleri söz konusu nüans ve perspektifleri yakalayıp içselleştirdiğimizde de hakkıyla almış oluruz.

Kur’ân-ı Kerim’de Habîb-i Neccâr, hangi peygamber döneminde yaşadığı kesin olarak bilinmeyen ve adı da net bir şekilde belirtilmeyen ancak yaptığı büyük kahramanlığın, hakperestliğin ve başkalarını düşünmenin ideal anlamda simgeleştiği bir şahıs olarak tasvir ve takdim edilir. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından Kur’ân’ın kalbi⁹² olarak nitelendirilen Yâsîn Sûresi’nin 20-27. âyetlerinde kendisinden bahsedilir. Habîb-i Neccâr anlatılmadan hemen önceki âyetlerde, bir şehir halkına İslâm’ı tebliğ etmek için gönderilen üç elçiden, elçilere karşı şehir halkının tutumlarından, tehditlerinden ve elçilerin onlara verdikleri cevaplardan bahsedilir. Daha sonra da durumdan haberdar olan Habîb-i Neccâr kıssasına geçilir:

“Derken... şehrin öte başından, koşarak bir adam geldi ve onlara dedi ki: ‘N’olur ey kavmim! Gelin siz bu resûllere uyun! Sizden bir ücret istemeyen, sizden hiç menfaat beklemeyen, dosdoğru yolda yürüyen bu kimselere uyun. Hem ne olmuş ki bana? Neden tapmayayım beni yaratana? Hem sizlerin de dönüşü olacak O’na! Hiç O’ndan başka tanrı edinir miyim? Zirâ Rahman bana zarar vermek dilerse, onların şefaati fayda etmez, hem kurtaramazlar da... O durumda ben, besbelli bir sapıklıkta olurum. Amma bakın: Ben Rabbinize inanıyorum, sizler de bunu iştmiş olun! Ona ‘Buyur cennete gir!’ denildi. O ise halkını hatırlayarak: ‘Ah halkım bir bilseydi!’ dedi. Ah bir bilseler: Rabbimin beni affettiğini, beni ikramlara garkettiğini!”

Şehrin uzak bir bölgesinden büyük bir heyecan ve hızla halkının yanına gelerek, hakkın taraftarlığını çekinmeden savunan kişinin Habîb-i Neccâr olduğu konusunda hemen hemen bütün kaynaklar ittifak halindedir. Klasik kaynaklarda marangoz, dokumacı, kassâr (elbise ağartan) gibi farklı meslekler kendisine nispet edilir. İbn Abbas (radiyallahu

⁹² Ahmed b. Hanbel, 5/26; Tirmizî, *sevâbu’l-Kur’ân* 7; Dârimî, *fezâilu’l-Kur’ân* 21.

anh) marangoz olup put yontmakla meşgul olduğunu belirtir. Vehb ibn Münebbih, onun cüzzam hastalığına yakalanmış olup, şehrin en uzak kapılarından birinin yakınında oturduğunu, yetmiş yıldan beri yakalandığı müzmin hastalıktan kurtulmak için putlara ibadet edip, dua ettiğini ancak putlardan kendisine hiçbir faydanın gelmediğini belirtir. Şehre gelen elçileri görünce elçiler kendisini Allah'a ibadete davet ederler. Bu durum karşısında Habîb-i Neccâr onlardan davalarının hak olduğuna dair bir delil ister. Onlar da: "Biz gücü her şeye yeten Rabbimize dua ederiz ve senin bu hastalığını iyileştirir." derler. Habîb-i Neccâr: "Bu, gerçekten hayret edilecek bir iştir. Ben bu putlara yetmiş yıldan beri hastalığımı gidermeleri için dua edip duruyorum; onlar buna güç yetiremediler. Sizin Rabbiniz bu işi bir sabah vaktinde nasıl giderebilecek?" der. Elçiler: "Evet, bizim Rabbimiz dilediği her şeye güç yetirendir. Bu putların ise hiçbir fayda ve zararı yoktur." deyince, onlara iman eder. Elçiler dua edince Allah Teâla onun hastalığını sanki daha önce hiç yokmuş gibi iyileştirir. İyileşir iyileşmez çalışıp, para kazanmaya başlar. Akşam olunca da kazandıklarının yarısını ailesine ayırıp diğer yarısını sadaka olarak dağıtır. Kavminin elçileri öldürmek istemesi karşısında araya girer ve kavmine: "Ey kavmim! Elçilere tâbi olun." der.

Katâde'ye göre Habîb-i Neccâr bir mağarada Allah'a ibadet etmekteydi. Elçilerin geldiği haberini duyunca koşarak geldi ve elçilere: "Siz bu getirdikleriniz karşılığında bir ücret istiyor musunuz?" diye sordu. Elçiler de: "Hayır bizim mükâfatımızı ancak Allah verecektir." dediler. Bunun üzerine kavmine: "Sizden hiçbir ücret istemeyenlere uyun." dedi. Kavmi ona: "Sen de mi şu elçilerin dini üzeresin?" diye sorunca hiç tereddüt etmeden: "Ben, beni yaratana ne diye ibadet etmeyecek mişim?" dedi ve onları düşünmeye sevk edecek önemli bir meseleyi de sözüne ilave etti: "Üstelik siz yalnız O'na döndürüleceksiniz. Zira Rahman bana zarar vermek dilerse, onların şefaati fayda etmez, hem kurtaramazlar da..." Bununla daha önce karşı karşıya kaldığı hastalığını ve bu hastalıktan putların onu kurtaramadığını hatırlatmış oluyordu. Fakat bu kadar samimi, haklı ve mantıklı delilleri kullanmasına rağmen dönemin gözü dönmüş azgın ve sapkınları hem elçileri hem de kendilerine doğru yolu

gösteren, kendi kavimlerinden olup içlerinde büyümüş olan bu hakikatperest insanı gözlerini kırpmadan hunharca öldürdüler.⁹³

Âyetteki “أَفْصَا الْمَدِينَةِ” ifadesinin o memleketin ileri gelenlerinden bir zat anlamında olduğunu kabul eden müfessirler de vardır. Buna göre elçilere suikast yapılacak haberi duyulunca, kavmin önde gelenlerinden biri olan Habîb-i Neccâr, hiç vakit geçirmeden, işi önlemek için hemen harekete geçti ve kavminin karşısına dikilerek: “Ey benim kavmim! Ey hemşerilerim! dedi. Uyun, o gönderilen elçilere, dedikleri yola gidin.” tavsiyesinde bulundu.⁹⁴

Habîb-i Neccâr’ın öldürülmesiyle ilgili de farklı rivayetler vardır: İbn Mes’ud’dan gelen bir rivayete göre bağırsakları arkasından çıkınca ya kadar onu ayaklarıyla çiğneyerek bir kuyuya attıkları, Süddî’ye göre taşlandığı halde onun: “Allah’ım, kavmimi hidayete ilet.” diye dua ettiği fakat onu öldürünceye kadar taşlamaya devam ettikleri, Kelbî’ye göre çukur kazarak oraya attıkları ve üzerini de toprakla doldurarak öldürdükleri, Hasan Basri’ye göre ateşte yakarak şehrin en yüksek bir yerine astıkları ve kabrinin de Antakya suru içinde bulunduğu, Kuşeyrî’nin Hasan Basri’ye dayandırarak nakline göre kavmi onu öldürmek isteyince Yüce Allah’ın onu semaya kaldırdığı, başka bir rivayete göre de bacaklarından ikiye ayırınca ya kadar testere ile biçtikleri bildirilmektedir.⁹⁵

Habîb-i Neccâr’ın ölüm esnasında veya öldükten sonra söylediği ve Kur’ân’ın bizlere naklettiği cümle de çok anlamlı ve önemlidir: “Ona “Buyur cennete gir!” denildi. O ise halkını hatırlayarak: “Ah halkım bir bilseydi!” dedi. “Ah bir bilseler: Rabbimin beni affettiğini, beni ikramlara gark ettiğini!”

Onun bu anlamlı temennisiyle ilgili birbirine yakın iki görüş vardır. Bunlardan birine göre o, Cenab-ı Hakk’ın kendisine bahşettiği müjdeli ve

⁹³ Bkz: Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil*, Yasin Sûresi, 20. âyetin tefsirinde; Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vil-i âyi’l-Kur’ân*, Yasin Sûresi 20. âyetin tefsirinde; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Yasin Sûresi, 20. âyetin tefsirinde.

⁹⁴ Bkz: Elmalılı, Yasin Sûresi 20. âyetin tefsirinde.

⁹⁵ Bkz: Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi’l-Kur’ân*, Yasin Sûresi 20. âyetin tefsirinde.

mükemmel durumu bildirmek istemiştir. Diğerine göre de kavminin de kendisi gibi iman edip, aynı güzel sona nail olmalarını temenni etmiştir. Habîb-i Neccâr öldürülünce, Cenab-ı Hakk, ona ve elçilere zulmeden o zalim kavmi, semadan gelen korkunç bir sesle yok etmiştir.⁹⁶ İbn Abbas (radiyallahu anh), Habîb-i Neccâr'ın kahramanlığı ile ilgili olarak: "O, hayatında iken *يَا لَيْتَ قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ* sözüyle, vefat ettikten sonra da *يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ* * *بِمَا عَفَّرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ* sözleriyle kavmine nasihatte bulundu."⁹⁷ demektedir. Görüldüğü gibi bu kıssayla ilgili tefsir rivayetleri Kur'ânî anlatımla genelde ahenk içindedir. Hem Kur'ân hem de Kur'ân'ı bir nebze açan tefsir rivayetleri bize, hak bildiği yoldan hayatı pahasına bir milim şaşmayan bir hakikat aşığını ve hak dostunu anlatmaktadır.

1. Kıssanın Asr-ı Saadete Bakan Yönü

Habîb-i Neccâr, elçilerin durumu ve insanların onlara yaptığı muamele ile sûrenin indiği ortam arasında değişik açılardan çok sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Evet, Antakya'ya gelen elçilerin geldiği toplum şirk içerisinde olduğu gibi Mekke de bir şirk toplumuydu. Antakya halkı gelen elçileri kabul etmeyip onları davetlerinden vazgeçmedikleri takdirde işkence ile tehdit ettikleri gibi Mekkeliler de Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) aynı tepkiyle karşılamış ve tehditlerde bulunmuşlardı. Antakyalılar elçileri ve Habîb-i Neccâr'ı öldürdükleri gibi Mekkeliler de Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) ve ona arka çıkan ashâbı öldürme teşebbüsünde bulunmuş ancak Cenab-ı Hak elçisini ölümden korumuştur. Elçilere arka çıkan Habîb-i Neccâr'a mukabil Allah Resûlü'nün yanında "Lâ ilâhe illâllah diyen bir insanı mı öldüreceksiniz?" diyen Hz. Ebûbekir (radiyallahu anh) vardı. Habîb-i Neccâr, bütün yapılanlar karşısında yine de kavmine kötülük düşünmemiş, doğruyu bulmalarını Cenab-ı Hakk'tan dilemişti. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) de hem uzun süre Mekke'nin küfür yobazlarının hakaret ve işkencelerine hem de Taiflilerin bütün sözlü ve fiili saldırı-

⁹⁶ Bkz: Aynı yer.

⁹⁷ İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâr-u Taybe, 1999, Yâsîn sûresi 20. âyetin tefsirinde.

rına karşılık Allah'tan hidayetlerini temenni etmişti. Özetle Yâsîn sûre-i şerîfesinde geçen bu seçkin kıssa, şahıslar, coğrafya ve zaman farklı olsa da Mekke toplumunda bütün canlılığıyla yeniden yaşanmaktadıydı. Kur'ân, bu kıssayla benzer tecrübelerden geçen sahabe nesline Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) rehberliğinde farklı numuneler sunarak, maneviyatlarını zinde tutmaktadır.

2. Habîb-i Neccâr Örneği Bizlere Ne Anlatır?

a. Hakka Davet

Habîb-i Neccâr kıssasından alınması gereken ilk mesaj hakkı kabul ve başkalarını hakka davet etme gelmektedir. Hakka davet görevi, kıyamete kadar herkesi yakından ilgilendirir. Zira Kur'ân'da bütün peygamberlerin gönderildikleri toplumları hakka, doğruya ve istikamete çağırdıklarına, en zor şartlarda bile davetten geri kalmadıklarına işaret edilerek dolaylı olarak her mü'min için bunun aksatılmaması gereken bir görev olduğuna işaret edilir.

b. Davetçide Bulunması Gereken Temel Vasıflar

Habîb-i Neccâr kıssasında özellikle hak davetçilerinde bulunması gereken önemli ilke ve mesajlara yer verilir. Bu ilkeler olmadan bir hak davetçisinin müessir olması ve davette tam başarılı olma imkânı yok gibidir. Bu ilke ve mesajlar şunlardır:

Ücret İstememe

Davetçinin herhangi dünyevi bir beklenti içerisinde bulunmaması gerekir. Zira bir beklenti içerisinde bulunma veya böyle bir görüntü verme, davetteki samimiyete ve ihlase zarar verir, davetin etkisini kırar. Kur'ân, kavimlerini tevhide ve doğruluğa davet eden peygamber portrelerini sunarken, onların özellikle tekrar edip durdukları: *وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ* "Ben sizden bir ücret beklemiyorum, benim ücretim âlemlerin rabbi Allah'a aittir." (Şuarâ sûresi, 26/109) sözlerine dikkat çeker.

Peygamberlerin geldiği toplumlar için başında onların dünyevî bir beklenti içerisinde oldukları zannına kapılmışlardı. Mesela Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Mekkelileri İslâm'a davet edince, O'nun dünyevî bir beklenti içerisinde olduğunu zannetmişlerdi. Bunun için de aralarında toplanıp kendilerince çareler üretmeye çalıştılar. Ve Restûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) Mekke'nin emirliği, mal-mülk, en güzel kızlarla evlilik gibi birbirinden cazip dünyevî teklifler sundular. Ancak O bütün bunları reddetti ve: "Ay'ı bir elime Güneş'i de diğerine koysanız, vallahi ben bu işten vazgeçmem."⁹⁸ dedi. Nitekim şu âyetle de O'nun bu beklentisizliğine açıkça işaret edilir: "*De ki: Sizden bu hizmetim için hiçbir ücret istemiyorum, ücret sizin olsun! Benim ücretim yalnız Allah'a aittir ve O, her şeye şahittir.*" (Sebe' sûresi, 34/47)

Kur'an, bir yandan peygamberlerin bu önemli ahlâkî özelliklerini nazara verirken, diğer taraftan aldıkları dünyevi ücretler karşısında, ilâhî ahkâmı değiştiren, tahrif eden ve fetvaları konjonktüre göre veren ilim ve din adamlarını "Âyetlerimizi az bir fiyatla, yani dünya menfaati karşılığında satmayın. Asıl Bana karşı gelmekten sakının!" (Bakara sûresi, 2/41) beyanlarıyla yerer ve bunun Allah'a karşı gelmekle aynı şey olduğunu hatırlatır.

İlk dönemlerden itibaren, doğruluğun ve hakkın temsilcisi olan bütün âlim ve maneviyat rehberleri, irşad faaliyetlerini kendilerine dünyalık menfaat elde etmek niyetiyle yapanları "sahte mürşit" olarak nitelemiştir. Bahsi geçen Hak dostlarından bazıları İslâm'da meşru hat-ta sünnet olarak kabul edilen hediyeyle bile kabul etmemiş ve başka-larından almayı değil, her zaman başkalarına vermeyi şiar edinmişler-dir. Aynı mesaj Habîb-i Neccâr'ın dilinden: *إَتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا* "Kendileri hidayette olan ve sizden de hiçbir ücret isteme-yen bu insanlara uyun." şeklinde dökülür.

Burada şöyle bir kıyas-ı mukassim (ikilem yani mantıkta iki şıkki da aynı sonuca varan kıyas), bir dilemma vardır: Bir insanın bir reh-bere uymaması için iki engel düşünülebilir. Ya anormal bir ücret iste-mesi yahut ehliyetine güven duyulmamasıdır. Bunlar ise hem bir ücret

⁹⁸ Bkz: İbn Hişam, *es-Siretü'n-nebeviyye*, 2/285.

istemiyorlar hem hidayet sahibi kimseler. O halde bunlar peygamber olmasalar bile doğru olduklarından ve ücret istemediklerinden dolayı kendilerine uymamak için hiçbir sebep yoktur.”⁹⁹

Örnek Temsil

Hakka davet eden kimsede bulunması gereken diğer önemli özelliğe Habîb-i Neccâr aynı âyetin sonunda وَهُمْ مُهْتَدُونَ “Kendileri hidayette olan” cümlesiyle dikkat çekmektedir. Evet, doğruluğun temsilcisi ve davetçisi olan kişi, istikameti gösteren değişmez bir rota gibidir. Böyle bir kimsenin bütün bir hayatı, yaşantısı, insanî ilişkileri, davetinin isabetli oluşunun en önemli göstergesidir. Zira insanlar söylemden ziyade temsile bakar, güzel bir temsil olmadan da asla arkasından gitmez ve dediklerine kulak vermezler. Verseler de çok cılız ve geçici olur. Peygamberlerin risaletleri öncesi hayatlarının da tertemiz olması ve sicillerinde herhangi bir lekenin bulunmaması bu açıdan çok önemlidir. Ayrıca İslâm Kelamında peygamberlerde “ismet” sıfatının zorunluluğu ve genel kabule göre de “ismet”in hem nübüvvet öncesi hem da sonrasını kapsaması bu prensibin önemini göstermektedir.

Nitekim Kur’ân, dedikleriyle yaptıklarının birbirlerini tutmadığı veya dediklerini kendilerinin yapmadığı kişileri yererken: “Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemek, Allah’ın en çok nefret ettiği şeylerdendir.” (Saff sûresi, 61/2-3) buyurarak, böyle bir tutarsızlığı “makt” olarak nitelemiştir ki “makt” Cenab-ı Hakk’ın aşırı kötü bir söz ve davranış karşısındaki gazabını ifade eder.¹⁰⁰

Kin ve Nefretten Uzak Olmak

Habîb-i Neccâr portresinde görülen diğer bir özellik de davetini kabul etmemelerine ve kendisine her türlü haksızlığı reva görmelerine rağmen kimseye darılmaması, onların iyiliklerini istemesi, kurtuluşları için sonuna kadar gayret etmesidir. Zaten davetçide, derin bir şefkat ve engin bir merhamet bulunmadığında onun muvaffak olması düşünü-

⁹⁹ Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Yaşin Sûresi 21.âyetin tefsirinde.

¹⁰⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, Sâff Sûresi, 3. âyetin tefsirinde.

lemez. Zira böyle önemli bir işin temsilcisinin başı dertten kurtulmaz. İmtihanlar hiçbir zaman eksik olmaz. Bazen sözlü, bazen fiilî hakaret ve işkencelerin ardı arkası kesilmez. Böyle durumlarda sabrın ve tahammülün en önemli sâiki, derin bir şefkat ve engin bir merhamete sahip bulunmaktır. Peygamberlerde bu derin şefkat ve merhametin farklı yansımaları görülür. Bu noktada Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şüphesiz zirvededir. Nitekim kendisi bu durumu: *“Ben size bir babanın evlâtlarına olduğu gibiyim.”*¹⁰¹ diyerek ifade etmiştir.

Evet hakikat temsilcisinde hiçbir zaman şiddet, öfke ve kaba kuvvet yoktur. O, bir sevgi, şefkat ve muhabbet fedaisidir. Resûlullah’ın hayatı da bunun en açık göstergesidir. O’nun özellikle Mekke yıllarında katlanmadığı eza ve cefa kalmamış, kendisine akla hayale gelmeyen her türlü iftira yapılmış ve işkence edilmiştir. Sonunda da çok sevdiği Mekke’den gözyaşlarıyla ayrılmak zorunda kalmıştır. Ancak o her defasında: *“Allah’ım! Onların neslinden (kıyamete kadar) yalnızca Allah’a ibadet edip O’na şirk koşmayan birilerini göndereceğini ümit ediyorum.”*¹⁰² demiştir. Yine Uhud Savaşı gibi amcasının ve ashabından çok sayıda şehidin olduğu, dışının kırılıp başının yarıldığı bir ortamda bile Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), ellerini kaldırarak şu şefkat dolu duayı yapmıştır: *“Allah’ım! Kavmime hidayet et çünkü onlar (beni) bilmiyorlar.”*¹⁰³

Habîb-i Neccâr’ın, kendi kavmine yaklaşımında da aynı şefkat ve merhamet görülmektedir. Nitekim öldürülüp, Cenab-ı Hakk tarafından Cennetle müjdelendiğinde, onun en büyük emeli yine kavmi hakkında olmuştur. Cennet gibi insanların ulaşmak için can attıkları mükâfata kavuşma anında bile Habîb-i Neccâr, kendisini öldüren kimseleri düşünmüş ve şöyle seslenmiştir: *“Ah halkım bir bilseydi!” “Ah bir bilseler: Rabbimin beni affettiğini, beni ikramlara gark ettiğini!”* Bu sözlerde ne kadar sınırsız bir şefkat ne kadar derin bir merhamet ve benzersiz bir insan sevgisi yatmaktadır!

¹⁰¹ Ebû Dâvûd, taharet 4; Nesâî, taharet 35.

¹⁰² Buhârî, bed’ü’l-halk 7; Müslim, cihad 111.

¹⁰³ Buhârî, enbiyâ 54; Müslim, cihad 105.

c. Hak Taraftarlığı ve Hakta Sebat

Habîb-i Neccâr'ın şüphesiz en önemli yönü, hakkın yanında durması, hak taraftarı olması ve bu yolda başa gelebilecek bütün tehlikelere göğüs gererek haktan asla vazgeçmemesidir. Hakkın ayaklar altında çiğnendiği bir dönemde bir hakikat timsali olan Mehmed Akif'e göre esma-i ilahinin en başı hak ismidir. Dolayısıyla bir insan için en büyük erdem, hakkın arkasında olmak, hakkın ayağı kalkması için çalışmaktır. Ve insanlığın kurtuluşu da ancak Asr suresinde anlatılan ve biri de hak olan şu dört önemli unsurla temin edilebilir. Akif bunu şu manzum ifadeleriyle dile getirir:

*Hâlik'in nâmütenâhî adı var, en başı Hak.
Ne büyük şey kul için hakkın elinden tutmak!
Hani ashâb-ı kirâm, ayrılalım, derlerken,
Mutlakâ "Sûre-i ve'l-Asr"ı okurmuş, bu neden?
Çünkü meknûn o büyük sûrede esrâr-ı felâh;
Başta îmân-ı hakîkî geliyor sonra salâh,
Sonra hak sonra sebat. İşte kuzum insanlık.
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık.*

Yine Akif, başka bir şiirinde hakkın arkasında olmamayı ağır bir dille eleştirir ve haksızın karşısında olunup, haklının yanında yer alınması gerektiğini şöyle ifade eder:

*Üç buçuk soysuzun ardından zağarlık yapamam;
Hele hak namına haksızlığa ölsem tapamam.
Doğduğumdan beridir, aşığım istiklale;
Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle!
Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum
Kesilir belki fakat çekmeye gelmez boyunum!
Kanayan bir yara gördüm mü yanar ta ciğerim,
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim!*

*Adam aldırma da geç git, diyemem aldırırım.
Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım!
Zalimin hasmıyım amma severim mazlumunu...*

Tarihin her döneminde hakkın savunucusu olanlar, Habîb-i Neccâr örneğinde olduğu gibi büyük imtihan ve işkencelere maruz kalmışlardır. Bunların başında da peygamberler ve sonra onların arkasından giden doğru yolun temsilcileri olmuştur. Kur'ân, her dönemde hakkın temsilcisi olan bu büyük kahramanları farklı şekillerde bizlere hatırlatırken, diğer taraftan Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) de kendi beyanlarıyla bu yüksek ruhların kıymetine şöyle işaret etmiştir:

“Sıddıklar (dosdoğru olanlar) üç kişidir. Bunlar mü'min-i âl-i Yâsîn'den Habîb-i Neccâr, 'Rabbim Allah'tır, dedi diye mi bir insanı öldürüyorsunuz?' diyen mü'min-i âl-i Firavundan Hizkîl ve bir de Ali'dir ki bu onların en faziletlisidir.”¹⁰⁴ buyurmuşlardır.

Hadisin başka rivayetlerinde ise üçüncü olarak sayılan Hz. Ali değil Hz. Ebubekir'dir.¹⁰⁵ Meseleye bu açıdan bakıldığında Mekke'de özellikle de nübüvvetin ilk yıllarında Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem), müşriklerin ağır işkencelerine maruz kaldığı yıllarda Hz. Ali henüz küçüktü ve bütün rivayetler bir defasında müşriklerin Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) öldürme teşebbüsleri karşısında durumu haber alır almaz koşarak gelen ve müşriklere “Rabbim Allah'tır, diyen bir insanı mı öldürüyorsunuz?” deme hakperestliğini sergileyen kişinin Hz. Ebubekir olduğunu göstermektedir.

Hakkın yanında duran ve hiçbir tehlikeye aldırmadan doğru bildiği yolda hız kesmeden yürüyen kimseler başka bir âyette de şöyle övülür: “İmanda, fazilette öncüler ki ne öncüler! Onlar herkesi geçerler. İşte onlardır Allah'a en yakın olanlar. Naîm cennetlerindedir onlar.” (Vâkıa sûresi, 56/10-12)

Âyetteki “sâbikûn”dan kastedilenlerin kimler olduğu ile ilgili olarak farklı yorumlar yanında zayıf bir görüş olarak da şu rivayete yer verilir.

¹⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, 2/627.

¹⁰⁵ Bkz: Buhârî, *fezâilu's-sahâbe S, menâkibu'l-ensâr* 29; Ahmed b. Hanbel, 2/204.

Bunlar: “mü'min-i âl-i Firavun'dan Hz. Hizkîl,¹⁰⁶ Hz. İsa'nın ümmetinden Antakyalı Habîb-i Neccâr ve bir de ümmet-i Muhammed'den (sallallahu aleyhi ve sellem) olan Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer (radiyallahu anhumâ)'dır.¹⁰⁷

Kanaatimizce hem âyetlerde hem de hadislerde, hak taraftarlığından dolayı bazen açıktan bazen kapalı olarak işaret edilen ve övgü ile bahsedilen kimseler, hasır için değil, örnek kabilindendir. Allah Resûlü farklı meclislerde, farklı isimleri telaffuz etmiş olabilir. Yani hak taraftarlığı yapanlar sadece zikredilenlerden ibaret olmayıp, bunlar birer örnek olarak olarak gösterilmiştir.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de değişik vesilelerle hak savunuculuğuna dikkat çekmiş, kötü bir söz, fiil ve tutum görül-duğünde, yerinde elle, yerinde dille, o da olmuyorsa hiç değilse kalben desteklememeyi tavsiye etmiş; haksızlıklar karşısında asla sessiz kalmamaması gerektiğine vurgu yapmış, sessiz kalmayı imanın zayıflığıyla ilişkilendirmiş¹⁰⁸ ve en faziletli cihadın da zalim idareci ve sultanın karşısında, hak ve âdil olan bir sözün çekinilmeden söylenmesi¹⁰⁹ olduğunu belirtmiştir.

Marifete giden yol, taklitle, şablonculuğa ve sadece kalıpları yerine getirmeye karşı direnmeyi ve gerektiğinde isyanı gerektirmektedir. Dolayısıyla batı felsefesindeki her şeye boş başkaldırıyla, samimi bir mü'minin, heva ve hevese, batıla, zulüm ve hukuksuzluğa, insan hakları ihlallerine, faydası ve zararı olmayan batıl tanrıların arkasından gitmeye isyan etmesi tamamen birbirinden farklıdır. Bunların birincisinde anarşistlik, ikincisinde ise Kur'ân'ın disiplinleri içinde nefse, cismaniyete, her türlü haksızlığa ve zulme karşı başkaldırı şeklindeki bir kahramanlık vardır. İşte Habîb-i Neccâr'ın yaptığı da ikinci şıkta işaret edilen müspet tutumdur. Zira onun başkaldırışı ve hakkın yanında yerini almasında bir düzeni yıkma, ifsat etme, bozgunculuk çıkarma ve toplu-

¹⁰⁶ Hızkîl (Hazkîl, Hazkıyal), İsrailoğullarına gönderilen bir peygamber olup, Kâlib ibn Yukanna'nın ölümünden sonra gönderilmiştir.

¹⁰⁷ Bkz: Kurtubî, Vâkıa sûresi 10-12. âyetlerin tefsirinde.

¹⁰⁸ Müslim, *iman* 78; Tirmizî, *fiten* 11.

¹⁰⁹ Ebû Dâvûd, *melâhim* 17; Tirmizî, *fiten* 13; Nesâî, *bey'a* 37.

mu kargaşaya sevk etme değil, ilmî sebeplere, selim akla ve dinî esaslara dayanmayan batıl inanç ve âdetleri onaylamama, masum, hiçbir ücret talep etmeyen, doğruluktan ayrılmayan elçilere yapılan zulüm karşısında dimdik ayakta durma ve her türlü tehdit ve işkence karşısında, medeni bir tavır ve müspet bir hareket tarzı söz konusudur.

VII. ASHÂB-I KEHF

“GENÇLER TOPLULUĞU”

Şüphesiz ki hak temsilcileri özelinde ele alınıp incelenmesi gereken örneklerden birisi de mağara ashâbı olarak bilinen ashâb-ı kehfîdir.

1. Kehf Sûresi

Mekke’de nâzil olan sûrelerden olup, 110 âyetten meydana gelmektedir. Sûre, ismini 9-26. âyetlerde anlatılan Ashâb-ı Kehf’ten almaktadır. Bu sûrede üç kıssa, iki de temsil bulunmaktadır. Kıssalar: Ashâb-ı Kehf, Hz. Musa ile Hz. Hızır ve Hz. Zülkarneyn (aleyhimüsselam) kıssasıdır. İki temsilden birincisi Cenab-ı Hakk’ın kendisine pek çok nimet ve iki verimli bahçe verdiği nankör kimseyle, gerçekten Allah’a inanan kişinin temsili ikincisi ise geçici dünya hayatının yağmur temsili ele alınmasıdır. Bu konuların yanında sûrenin son kısmında Hz. Âdem (aleyhisselam) ile İblis kıssası üzerinden Mekkelilere seslenilmekte; İblis’in hasedinden Hz. Âdem’e secde etmemesi ile Mekkelilerin Hz. Peygamber’i (sallallahu aleyhi ve sellem) kabul etmemeleri arasında irtibat kurularak, her iki tarafı bekleyen iyi veya kötü akıbeti yer verilmiştir.

Kehf sûresinin faziletiyle ilgili sahih kaynaklarda değişik rivayetler vardır. Bu rivayetlerden birinde Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) “Kehf sûresinin başından on âyet-i kerimeyi ezberleyen kimse Deccâl’in şerrinden korunur”¹¹⁰ buyurmaktadır.

¹¹⁰ Müslim, Misâfirin 257; Ebû Dâvûd, Melâhim 14; Ahmed b. Hanbel, 5/13, 196.

Diğer bir rivayette ise "Her kim Kehf sûresinin son on âyetini okursa, Deccâl'in fitnesinden korunur."¹¹¹ buyrulmaktadır. Bazı rivayetlerde ise bu bilgi, herhangi bir âyet numarası belirtilmeyip mutlak olarak herhangi on âyet olarak belirtilmiştir.¹¹² Bunların yanında bu sûrenin Cuma günü ve akşamı okunmasının faziletiyle ilgili değişik rivayetler de bulunmaktadır.¹¹³

2. Sûrenin İndiği Ortam

Asr-ı Saadette mü'minlerin yegâne teselli kaynağı Kur'ân âyetleriydi. Zira başta yakınları olmak üzere kâhır ekseriyet inananlara cephe almıştı. Mekke'nin önde gelen zalimlerinin sözlü tehditleri, mü'minleri inançlarından döndürmeye yetmeyince, hiç çekinmeden şiddete başladılar. Sıcak kumlara yatırılmalar, kızgın kayaların çıplak bedenlerine konması, hasırlara sarıldıktan sonra duman verip zehirlenmeye maruz bırakılma, kaynar sulara atılarak işkence gibi akla gelebilecek her türlü gayr-i insani muameleye tabi tutuldular. Ancak bunlardan hiçbirisi, hakkın temsilcilerini inandıkları yoldan döndürmeye yetmedi. Aksine onlar imanlarında daha da derinleştiler, bağlılıkları daha da arttı ve asla haklı davalarından vazgeçmeye yanaşmadılar. Mekke'nin son üç yılında ise benzerine az rastlanır insafsızca ve zalimce bir muameleye maruz bırakıldılar. Yiyecek-içecek satışı yasaklandı, bütün alış-verişler sonlandırıldı, mahalleleri ayrıldı, kapılarına işaretler kondu, aklıktan ve hastalıktan ölen çocuk ve yaşlılar oldu. Bütün bu zorluklar karşısında onları teselli eden şey, geçmişte aynı kaderi paylaşan ancak sonları hayırla noktalanmış şahıs ve toplulukların onlara örnek olarak hatırlatılmasıydı. Kur'ân kıssalarının genellikle Mekke dönemine rast gelmesinde, hak savunucularının karşı karşıya kaldıkları bu kötü muamelelerin büyük etkisi vardır.

Kur'ân, her defasında ayrı bir dönemin manzaralarını sunmak suretiyle onları sabra, dayanmaya, katlanmaya ve tevekküle davet etti. Sonlarının mutlaka hayırlı olacağı müjdesini verdi. Böylece hakkın müdafileri,

¹¹¹ Ahmed b. Hanbel, 6/446.

¹¹² Dârimi, Fadl-u Sûreti'l-Kehf 1; İbn Hibbân, *Sahih*, 3/66.

¹¹³ Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, 4/86.

bu örneklerden güç ve ilham alarak teselli buldular ve inandıkları yoldan asla dönmediler. İşte Kehf sûresi, Mekkeli müslümanların her türlü gayr-i insani muamelelerle karşı karşıya kaldığı bu yıllarda nâzil olmuştur.

Ashâb-ı Kehf kıssası sadece mü'minlere değil, her türlü haksızlığı yapan zalim ve batılın temsilcilerine de mesaj vermektedir. Ashâb-ı Kehf, nasıl inançlarından en küçük bir taviz vermediyse, sonraki mü'minler de inançlarından asla vazgeçmeyeceklerdir. Ashâb-ı Kehf, nasıl devrin zalim muktedirlerinin uzlaşmak için teklif ettiği tavizlere kanmadıysa, mü'minler de Mekkelilerin dinden dönmeleri için sundukları uzlaşma tekliflerine asla kanmayacaklardır. Âyetlerin işârî yorumu bağlamında Mekke'deki Dârü'l-Erkam adeta gençlerin sığındığı mağaraya tekabül etmektedir.

3. Nüzûl Sebebi

Tefsir ve Siyer kaynaklarında Kehf sûresinin nüzûlüne sebep olarak şu olaydan bahsedilmektedir. Kureyş'in önde gelenlerinden Nadr ibn Hâris, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ve Müslümanlara çok kötü davrananlardan biriydi. Hire'ye gidip, İran efsanelerinden Rüstem ve İsfendiyâr gibi kimselerin hikâyelerini öğrenirdi. Resûlullah bir topluluk içine oturduğunda, Allah Teâlâ'dan bahseder ve etrafındakilere geçmiş ümmetlerin başına gelen hâdiseleri anlatırdı. Oradan ayrılınca da Nadr ibn Hâris hemen onun yerine geçerek: "Vallahi ey Kureyşliler, ben ondan daha güzel hikâyeler anlatırım. Gelin, size onun sözlerinden daha güzelini söyleyeyim." diyor ve onlara İran krallarının efsanelerini anlatıyordu. Daha sonra Kureyşliler onu ve beraberinde Utbe ibn Ebî Muayt'ı Medine'deki Yahudi âlimlerine gönderip onlara, "Muhammed'i ve onun durumunu sorun. Onlara, Muhammed'in sözlerini nakledin. Zira onlar, kitap ehli kimselerdir. Onun için onlar bizim bilmediklerimizi bilirler." dediler. Bunun üzerine bu şahıslar Medine'ye giderek Yahudi âlimlerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) hakkında sorular sordular. Onlar da:

1. Ona geçmiş asırlarda gidip kaybolan o gençlerin (Ashâb-ı Kehf'in) durumu hakkında sorun. Zira bunların başlarına gelenler oldukça ilginçtir.

2. Doğu-batı her yeri dolaşan kimsenin durumu hakkında sorun.

3. Bir de ona ruhun mahiyeti hakkında sorun. Eğer o size, bunların cevabını verirse, bilin ki peygamberdir. Aksi halde, peygamber olduğu nu uyduran birisidir, dediler.

Nadr ve arkadaşı Mekke'ye dönünce Kureyş'e: "Biz, bizimle Muhammed arasında kesin hükmü ortaya çıkaracak bir şeyi getirdik." dediler ve Yahudilerin söylediklerini onlara haber verdiler. Kureyş, vakit kaybetmeden Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) yanına gidip yukarıdaki soruları sordular. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de "inşallah" demeden, "Sorduklarınıza yarın cevap veririm." dedi. Bunun üzerine Mekkeliler çekip gittiler. Allah Resûlü, onların sorduğu şeylerin cevabını vermek için tam on beş gün bekledi. Bu arada Mekkeliler Resûlullah hakkında ileri geri konuşmaya başladılar ve: "Muhammed bize 'yarın' dedi ama bugün on beşinci gün. Galiba bu sorular ona zor geldi" dediler. Derken Cebrail (aleyhisselam), Hz. Peygamber'e Khef sûresini indirdi ki bu sûrede Cenâb-ı Hakk'ın, Hz. Peygamber'i (sallallahu aleyhi ve sellem), Mekkeliler iman etmiyorlar diye üzüldüğünden dolayı uyarması, Ashab-ı Khef hakkındaki bilgilerle, doğu-batıyı dolaşan kişi hakkındaki haberler vardır.¹¹⁴

Yukarıdaki sebab-i nüzûl rivayeti bazı ulema tarafından değişik açılardan tenkid edilmiştir. Mesela İmam Mâturîdî ile son dönem müfessirlerinden Elmalılı Hamdi Yazır, bu konu üzerinde genişçe durmuşlar, bazı haklı gerekçelerden dolayı bu sebab-i nüzûl rivayetini kabul etmemişlerdir.¹¹⁵

4. Hakkın Temsilcisi Gençler "Ashâb-ı Khef"

Khef, geniş mağara demektir ki bunun küçüğüne "gâr" denilir. Rakım ise kitâbe, yazılı taş, maden veya diğer maddelerden yapılmış levha demektir. Ashâb-ıKhef'in içinde bulundukları mağarada, onların durumlarının ve isimlerinin kaydedildiği bir levha vardır. Bu levhaya

¹¹⁴ Bkz: İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *es-Siyer ve'l-Megâzî*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1978, s.201; İbn Kesir, 5/136; Beğavi, 5/125; Râzi, 21/428.

¹¹⁵ Bkz: Mâturîdî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr, *T'e'vilât-u Ehli's-Sünne*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2005, 7/140; Elmalılı, Khef Sûrsı 1. âyetin tefsirinde.

işaret edilerek onlara Ashâb-ı Rakîm de denilmiştir. Bazıları bu ismin, mağaranın bizzat kendi adı olduğunu söylemişlerdir. Diğer bir rivayet de mağaranın bulunduğu dağın adı olması şeklindedir.¹¹⁶

“Fetâ” kelimesinin çoğulu olan “fitye” sözcüğü; genç, delikanlı ve babayiğit demek olup, üçten fazla, ondan az (3-9 kişiyi) sayıyı ifade eder. Diğer kıssalarda olduğu gibi bu kıssanın da ibret alınması gereken kısmında isimler, sayılar ve memleket önemli değildir. Burada önemli olan husus, tarihin bir döneminde birkaç fütüvvet ruhunun, Yüce Yaraticıya içten ve samimi bir şekilde iman etmeleri, inançlarını her ne olursa olsun bırakmamaları ve sonunda Cenab-ı Hakk’ın onları koruması altına almasıdır.

Kur’ân’da mücmel ve mübhem bir şekilde anlatılan kıssayı şu şekilde özetlemek mümkündür:

Olayın geçtiği yıllar Hristiyanlığın putperest toplumlara ilk tebliğ edildiği yıllardır. Toplum hayatı altüst olmuş, suçlar çoğalmış, krallar iyice azgınlaşmıştı. Bunlar putlara tapar ve onlar için kurbanlar keserlerdi. Bu hususta oldukça ileri gidenlerden biri de Rum krallarından biri olan Dekyanus idi. Bu kişi Rum ülkesini dolaşarak putperestliği bırakarak Hz. İsa’nın (aleyhisselam) dinine giren ilk Hristiyanları öldürüyordu. Nihayet Ashâb-ı Kehf’in şehri olan “Dekinos’a geldi. Gelir gelmez orada inananların olduğunu öğrendi. Bunların sıkı bir şekilde takip edilmesini ve yakalanmasını emretti. İman edenler kendilerini gizlemişlerdi. Zabıta- lar iman edenleri takibe alarak, onları gizlendikleri yerlerde yakalayıp Dekyanos’a getirdiler. O da bu mü’minleri putlara kurban edilen mezbalalara sevk edip putperestlikle ölüm arasında seçim yapmalarını teklif ediyordu. Dünya hayatına rağbet ederek ölümden korkanlar onun dediğini yapıyorlardı. Ebedî hayatı tercih edenler ise öldürülüp, parçalanıp şehrin surlarına ve kapılarına asılıyordu.

Rum soylularından ve bir görüşe göre kralın ileri gelenlerinden olan birkaç genç, gördükleri bu korkunç manzara karşısında dehşete düştüler. Gözyaşları içinde bu fitnenin bitmesi için Allah Teâlâ’ya dua ettiler.

¹¹⁶ Taberî, 17/601-606; Râzi, 21/429; Seâlibî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf, *el-Cevâhiru’l-Hisan fî Tefsi’l-Kur’ân*, Dâr-u İhyâit-Turâsî’l-Arabî, Beyrut 1418, 3/508; Mâtürîdî, 7/139.

Ne var ki zorba kralın yardımcıları bu gençleri ihbar etti. Kral da onları bulundukları yerde bastırıp huzuruna getirtti ve bazı şeyler söyledikten sonra onlara putlara ibadet veya ölüm arasında seçim yapmaları teklifinde bulundu. O zaman bu gençler dediler ki: "Bizim bir ilâhımız vardır ki ululuk ve yüceliği gökleri ve yeri doldurmuştur. Biz ondan başka birine ilâh demeyiz. Putlara asla tapmayız; senin teklifini kabul etme ihtimalimiz sonsuza dek yoktur, ne karar verdiysen dilediğini yap!" Kral, gençlerin elbiselerinin çıkarılmasını emredip onları huzurundan kovdu ve kendisi önemli bir iş için Ninova şehrine gitti. Geri dönünceye kadar da gençlere düşünmeleri için mühlet verdi. Dediklerini kabul ederse bırakacaklarını, aksi takdirde diğerlerine yaptığını onlara da yapacaktı. Bunun üzerine bu gençler dinlerini korumak için şehrin yakınındaki "Benclüs" dağında sarp bir mağaraya gizlenmeye karar verdiler. Her biri babasının evinden bir şey aldı. Bir kısmını sadaka verdiler, kalan kısmını da kendileri için yanlarına alarak mağaraya sığındılar. Gece gündüz ibadet ediyor, Allah Teâlâ'ya dua ve yakarıшта bulunuyorlardı. Nafaka işini Yemliha'ya bıraktılar. O, sabahleyin bir fakir kıyafetine girerek şehre iniyor, ihtiyaçları alarak ve şehirde olup bitenleri araştırarak geri dönüyordu.

Kral, şehre dönünceye kadar sığındıkları mağarada bu şekilde kaldılar. Dekyanos gelir gelmez bu gençleri aradı ve babalarını yanına getirtti. Babaları, onların kendilerine isyan ettiklerini ve paralarını alarak sağda solda harcadıklarını sonra da dağa kaçtıklarını belirterek kraldan özür dilediler.

Yemliha bunu öğrenince az miktarda azık alıp hemen arkadaşlarının yanına gitti ve duyup gördüklerini anlattı. Hepsi gözyaşları içinde secdeye kapandılar ve Allah Teâlâ'ya yalvardılar. Daha sonra yapacakları işler hakkında konuşmaya başladılar. Derken Allah Teâlâ, kendilerine bir uyku hali verdi. Oldukları yerde uyuya kaldılar. Hatta aldıkları yiyecekleri de başuçlarında duruyordu. Diğer yandan Dekyanos öfkesinden ne yapacağını düşünüyordu. Onları uyutan Allah Teâlâ, kralın aklına mağaranın kapısını kapatmayı getirdi. Bunun üzerine Dekyanos, mağaranın kapısının ördürülmesini emretti. "Açlıktan susuzluktan ölsünler, mağaraları kabirleri olsun" dedi. Ve aynen dediği gibi yaptılar. O sırada Dekyanos'un evinde imanını gizleyen iki mü'min bulunuyordu.

Birinin adı “Pendros”, diğlerinin ki “Runas” idi. Bunlar, Ashâb-ı Kehf’in isimlerini, neseplerini ve kıssalarını iki kurşun levhaya yazıp bir bakır tabuta koyarak yapılan duvarın içine yerleştirdiler. Nitekim bu gençler hakkındaki malumat da bu kitâbeden elde edilmiştir. Onların isimleri Yemliha, Mekselina, Misline (veya Meselina), Mernuş, Debernuş, Şâzenuş, Kefeşetayyûş ve bir de köpekleri Kıtırmir’den ibarettir. Aradan uzun bir zaman geçer. Kur’ân-ı Kerim’e göre bu müddet, kamerî takvime göre 309, güneş takvimine göre 300 senedir. Geçen bunca zamandan sonra gençler uyanır. Ancak çarşıya gönderdikleri arkadaşlarının durumu dikkat çekici olduğu için hemen fark edilir. Halk, onlara mutali olduğu için Cenâb-ı Hak hemen gençlerin ruhlarını kabzeder.”¹¹⁷

Bu yiğitler, Yüce Yaratıcılarına gönülden inanmış mü’minlerdi. Düşünce ve aksiyonlarıyla, bâtila ve zorbalara karşı dik durmak, yılmamak ve gereken tepkiyi ortaya koymak için her türlü tehlikeyi göze alarak büyük bir kahramanlık sergilemişlerdir. Onların bu samimi tutumları, Cenab-ı Hak katında hüsn-ü kabul görmüş ve imanları daha da perçinlenerek lütf-u İlâhi tarafından desteklenmişlerdir.

Onların kaba kuvvet ve bâtil karşıısındaki başkaldırıları, Arapça’da kıyam, isyan ve zalim otoriteye direnmeyi ifade eden “kıyam” kelimesiyle ifade edilmiştir ki bu son derece önemlidir. Bu hak savunucuları aslında mantıksızlığa, vicdansızlığa, inançsızlığa, zulüm ve diktatörlüğe başkaldırmışlardır. Buradaki başkaldırı, hukuka, adaletle kâim olan devlete ve hükumete bir başkaldırı olarak değerlendirilmemelidir. Zira onlar şu cümleyle niyetlerini açıkça ifade etmişlerdir: “Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin rabbidir. Aksi takdirde biz saçma sapan konuşmuş ve kendimizi Hak’tan uzaklığa, şeytanî düşüncelere salmış oluruz. O’ndan başkasına tanrı demeyiz.”

5. Mağarada Kalış ve Yeniden Uyanma Zamanı

Mahrumiyetler insanın vicdanıyla baş başa kalmasında son derece etkilidir. Rehavet ve her türlü isteğin yerine geldiği lüks hayat şartla-

¹¹⁷ Bkz: Taberi, 17/606-609; İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Abdurrahman b. Temmâm, *el-Muharreru’l-Veciz fî Tefsîr-i Kitâbi’l-Azîz*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1422, 3/498-499; Sa’lebi, 6/147-149.

rı, genellikle insanın bedeni arzuların etkisi altında kalmasına yol açar. Mağara gibi fiziki bakımdan mahrumiyet yerleri, insanın manen dolmasının ve özünü keşfetmesinin yerleridir. Nitekim Hz. Peygamber de (sallallahu aleyhi ve sellem) nübüvvet öncesi altı ay kadar sık sık Hira mağarasında konaklamış ve nihayetinde vahiyle müşerref olmuştur ki bu kutlu mekân bir anlamda buluşmaya için bir kavşak vazifesi görmüş-tür.

Ashâb-ı Khef'in mağaradaki durumlarını Kur'ân şöyle tasvir etmektedir:

"Onlara baksaydın görürdün ki güneş doğunca mağaralarının sağından dolaşır, batarken de sol taraftan onları makaslardı. Onlar da mağaranın genişçe dehlizinde bulunuyorlardı. İşte onların böylece uyumaları Allah'ın alâmetlerindendir. Allah kime hidâyet verirse doğru yolda olan odur; kimi de hidâyetten mahrum eder şaşırtırsa, artık imkânı yok, ona yol gösterecek bir dost bulamazsın. Sen onları uyanık sanırdın, hâlbuki gerçekte onlar uykuda idiler. (Yanları ezilmesin diye) Biz onları gâh sağa, gâh sola çevirirdik. Köpekleri ise mağara girişinde ön ayaklarını yaymış vaziyette duruyordu. Onları görseydin sen de ürker, derhal dönüp kaçardın, için korku ile dolardı." (Kehf sûresi, 18/17-18)

Hiç şüphesiz Kur'ân'ın bizlere aktardığı manzara, Yüce Kudret'in sayısız âyetlerinden biridir. Üç asır dağın başındaki bir mağarada yemeden-içmeden, hareketsiz bir şekilde kalmalarının zaten sebeplerle izahı mümkün değildir. Yatışları, mağaradaki konumları ve kendilerine bekçilik yapan köpeğin manzarası öyle dehşet vericidir ki görenler korkularından yaklaşamamaktadırlar. Canlılıklarının bir belirtisi olarak da zaman zaman sağdan sola, soldan sağa çevrilmektedirler.

Derken uzun uykudan kalkma zamanı gelmiştir. Onları ölmeden bu kadar uzun süre uyutan, şimdi de uyandıracak ve ayrı bir mucizesini gösterecektir. Kur'ân, onların uyanışlarını ve aralarındaki konuşmaları da şöyle haber vermektedir:

"İşte, onları nasıl uyuttuysak öylece de uyandırdık. Derken aralarında konuşmaya başladılar. Birisi: "Ne kadar uykuda kaldınız?" diye sorunca bazıları: "Bir gün, belki bir günden de az!" diye cevap verdiler. Diğerleri de:

“Uykuda ne kadar kaldığınızı tam tamına ancak Rabbiniz bilir” dediler. “Siz onu bırakın da açlığımızı gidermeye bakalım. Şu akçeyi verip içinizden birini şehre gönderin de baksın hangi yiyecek daha hoş ve helâl ise ondan size azık tedarik etsin. Bir de gayet nazik ve tedbirli davransın, varlığınızı ve bulunduğunuz yeri sakın hiç kimseye hissettirmesin. Çünkü onlar sizi elleri-ne geçirirlerse ya taşa tutar ya da kendi dinlerine döndürürler. Bu takdirde de ebediyen felah bulamazsınız.” (Kehf sûresi, 18/19-20)

Uyandıkları zaman tek endişeleri vardı. O da kralın ve şirk toplu-munun yeniden onları sapık inançlarına girmeye zorlamasıdır. Bu kah-raman gençler, uyumadan önce neye inanmışlarsa, uykudan da aynı imanla uyanmışlardır. İnançlarında ve aksiyonlarında hiçbir değişiklik söz konusu değildir. Bu da hak savunucularının, inandıkları değerler-den hiçbir zaman dönmeyecekleri, hak bildikleri yoldan hiçbir zaman ayrılmayacakları mesajını vermektedir.

Allah Teâla onların uzun süre yattıkları yerden diriltilmesini bir manada ölüm ötesi hayata imanda zorlanan insanlar için adeta bir del-il yapmıştır. Nitekim rivayetlere göre bu dönemde Romalılar arasın-da, öldükten sonra dirilme ve mahşer günü ile ilgili yoğun bir tartışma vardı. İmparator insanların kafasından bu inançsızlığı silmek için fırsat gözlüyordu hatta insanların inançlarını ve düşüncelerini düzeltecek bir âyet, bir mucize sunması için Allah’a yalvarıp dua etti. İşte tam o günler-de Ashâb-ı Kehf mağaralarından uyandılar.

Uyandıktan sonra gençler birbirlerine ne kadar uyuduklarını sor-maya başladılar. Bazıları bir gün, bazıları da günün bir bölümü kadar uyuduklarını söylediler. Bir sonuca varamayınca tartışmayı bıraktılar ve gerçek sürenin ne olduğunu Allah’a bıraktılar. Daha sonra arkadaş-larından birini gümüş paralarla yiyecek almak üzere şehre gönderdi-ler ve ona tanınmamaya dikkat etmesini zira Efeslilerin onu Diana’nın önünde secde etmeye zorlayacaklarını tembih ettiler. Fakat arka-daşları şehre indiğinde her şeyin değişmiş olduğunu gördü. Herkes Hristiyanlığa girmiş ve şehirde Diana’ya tapan hiç kimse kalmamıştı. Hemen bir dükkâna girdi ve birkaç somun ekmek almak istedi. Fa-kat para olarak verdiği gümüşlerin üstünde İmparator Dekyanos’un resmini gören dükkân sahibi gözlerine inanamadı ve ona bu parayı

nereden bulduğunu sordu. Genç adam paranın kendisinin olduğunu söyleyince aralarında tartışma başladı. Daha sonra etraflarına büyük bir kalabalık toplandı ve mesele şehrin yöneticisine kadar ulaştı. Yönetici de şaşırmıştı ve parayı aldığı hazinenin nerede olduğunu soruyordu. Fakat genç paranın kendisine ait olduğu konusunda ısrar etti. Yönetici ona inanmadı çünkü yaşlılardan hiçbirinin tanımadığı yüzyıllar öncesine ait bir paraya gençler sahip olamazdı. Genç, imparator Dekyanos'un öldüğünü öğrenince buna hem şaşırды hem de çok sevindi. Kalabalığa önceki gün Dekyanos'un zulmünden kurtulmak için birkaç arkadaşı ile mağaraya sığındıklarını söyledi. Yönetici çok şaşırmıştı ve arkadaşlarının gizlenmekte oldukları mağarayı görmek isteyerek gencin peşinden gitti. Onların arkasından büyük bir kalabalık da geliyordu. Mağaraya geldiklerinde gençlerin gerçekten de o zamana ait olduklarını fark ettiler. En sonunda İmparator Theodosius'a da haber verildi ve o da mağarayı ziyaret etti. Daha sonra yedi genç mağaraya geri döndüler ve orada son nefeslerini verdiler. Bu apaçık mucizeyi görünce insanların öldükten sonra dirilmeye inançları tekrar güçlendi ve İmparator mağaranın etrafına büyük bir anıt inşa edilmesi için emir verdi.”¹¹⁸

6. Her Dönemdeki Hak Temsilcileri “Fütüvvet Ruhı”

Kur'ân'ın tarihin bir döneminde yaşadıklarını haber verdiği fitye (gençler) örneği, sadece anlatılan ve aktarılan bir kıssadan ibaret değildir. Bu örnek, bir taraftan aslında her devirde aynı nitelikleri taşıyacak olan hak savunucularının var olacağını hatırlatırken, diğer taraftan da bunları diğer insanlara birer özendirme örneği olarak sunarak hak savunuculuğu ve hak temsilciliğine teşvik etmektedir. Ashâb-ı Kehf, sadece belli bir kültür ve refah seviyesinin mensupları arasından değil, aynı inanç ve fikir etrafında birleşebilecek, farklı toplum tabakalarının mutabakatının da bir örneğini sunmaktadır.

Ashâb-ı Kehf'in içinde bulundukları yüksek hayat şartlarını, inançları için terk etmiş olmaları, büyük bir fedakârlık örneğidir. Gerçekten her türlü mahrumiyetin kol gezdiği bir mağarayı, saray veya müreffeh

¹¹⁸ Mevdûdi, Kehf sûresi 13. âyetin tefsirinde.

bir aile hayatına tercih etmek ancak gerçek hak temsilcilerinin yapabileceği bir iştir. Bu gençler, baskıcı ve totaliter bir idareye, karşı koyabilme imkânları olmadığından, inançlarını hürriyet içerisinde yaşayabilmek için mağarayı tercih etmişlerdir. Girdikleri mağaranın kapısını kapatarak onları orada ölüme terk eden o devrin zalim idarecileri, bununla onları güya yok edeceklerini zannetmişlerdi.

Ashâb-ı Kehf örneğinde olduğu gibi Hak temsilcilerinin, her zaman ve coğrafyada, zorba, gaspçı, diktatör ve bâtılın temsilcisi bir kısım kimseler tarafından hakları ellerinden alınabilir. Asr-ı Saadet döneminde özellikle de İslâm'ın Mekke yıllarında hakkın savunucusu ve temsilcisi sahabilerden pek çoğu, Ashab-ı Kehf'in yaşadığı tehditlerin benzerlerini yaşamıştı. Ayrıca Hak savunucuları, zalimler tarafından planlanmış her türlü komployla karşı karşıya kalabilirler. Nitekim: "Sizi taşlarlar" ifadesi, zahiren bir öldürme anlamını içermiş olmakla beraber, mecâzi olarak yalanlarla, iftiralarla, düzmece haberlerle hak temsilcilerinin gözden düşürülmesi, haysiyet cellatlığı yapılması anlamlarına da gelebilir.

Mevdûdi bu kıssada asıl vurgulanan noktanın uyuyanların sayısı değil, olayın öğrettiği dersler olduğunu belirtir ve kıssadan hisse olarak şunların çıkarılabileceği üzerinde durur:

1. Gerçek bir mü'min, hiçbir şekilde haktan dönmemeli ve bâtıl önünde boyun eğmemelidir.

2. Bir mü'min, sadece maddi araçlara değil, bilakis Allah'a güvenmelidir. Dış şartlar ne kadar kötü görünse de o, Allah'a güvenip dayanmalı ve doğru yoldan gitmelidir.

3. Allah'ın bir "tabiat kanunu" ile sınırlı olduğunu düşünmek tamamen yanlıştır. Çünkü O, genel tecrübelere aykırı bile görünse, dilediği her şeyi yapmaya kâdirdir. O, dilediği her yer ve zamanda herhangi bir tabiat kuralını değiştirmeye ve alışılmamış bir "olağanüstü" şeyi meydana getirmeye muktedir. O denli ki Allah Teâlâ'nın iki yüzyıldan beri uyuyan bir kimseyi sanki birkaç saatlik uykudan uyandırır gibi -hem de bu zaman sürecinde görünüşünde, giyinişinde, sağlığında hiçbir değişiklik meydana getirmeksizin- uyandırmaya gücü yeter.

4. Bu kıssa bize, Peygamberlerin ve ilâhî kitapların söylediği gibi Allah’ın geçmiş-gelecek bütün insanları tekrar diriltmeye kâdir olduğunu göstermektedir.

5. Yine bu kıssa bize cahil insanların Allah Teâla tarafından doğru yolu göstermek amacıyla gönderilen âyetleri (mucizeleri) esas amacından saptırdıklarını göstermektedir. İşte bu nedenle ahiret inancının bir ispatı olarak gösterilen Mağarada Uyuyanlar mucizesi, sanki bu amaçla gönderilmiş birer aziz imiş gibi şirke bir araç haline getirilmiştir.¹¹⁹

Kehf sûresinde geçen “*fetâ*” kelimesinin mastarı olan *fütüvvet*, gençlik dönemi, gençlik devresini kapsar ve ifade eder. Gençlik dönemi, genel kabule göre ergenlik döneminden başlayıp 20-25 yaşlarına kadar devam eden devreyi içine alır. Bu yaş dilimindeki her bir insan, hayatının en hızlı ve güçlü dönemini yaşar. Bu dönem hem fiziki hem de ruhi yönden pek çok değişikliğin meydana geldiği bir dönemdir.

Herhangi bir milletin ayakta kalması, geleceğini teslim edeceği gençlere bağlıdır. Gençliği olmayan bir millet kökü kesilen bir ağaç gibidir. Kısa sürede pörsür ve yerle bir olur. Bir millet, inanç ve toplum için gençlik, şu üç açıdan oldukça büyük önem arz eder. İlk olarak gençler uzun ömürlüdür. Bir gence yatırım yapıldığında bu, müspet ya da menfi uzun süreli bir yatırıma imza atılması anlamına gelir. İkinci olarak gençlerde büyüklere ve ileri yaşlara nispetle şartlanma yoktur. Zira onların hafızaları, algıları, huy ve karakterleri henüz tam olarak oturup sabitlenmemiştir. Bunun için onlar, her türlü yeniliğe açıktır. İkna edildiklerinde bir felsefe veya inanca kopmamak üzere sarılır ve bunu hayatlarının ayrılmaz bir parçası haline getirebilirler. Diğer bir açıdan gençlerin dünya bağları en zayıf düzeydedir. Evli olmadıkları için insanı bulunduğu yere, şehre ya da ülkeye bağlayan ve oradan ayrılmasını zorlaştıran faktörlerden uzaktırlar. Yeri ve zamanı geldiğinde çantasını alıp üzerindeki elbiseyle, dünyanın her tarafına rahatlıkla gidebilirler.

¹¹⁹ Mevdûdi, Kehf sûresi, 22. âyetin tefsirinde.

Kur'an-ı Kerim gerek menfi gerekse müspet örneklerle bu önemli devreye dikkatlerimizi çekmiş ve onu sağlam bir iman ve ibadetle geçirenlerin insanlık çapında faydalı işler yaptığını bildirmiştir. Onu her edenlerin ise büyük bir kayıp içinde olduklarını hatırlatmıştır. Bu anlamda, yeryüzünde ilk defa kan dökerek bu kötü çağrı başlatan Hz. Âdem'in oğlu Kâbil, bir genç olduğu gibi ona karşı af ve müsamahayla yaklaşan, imanı tam, Allah'a yakınlığı ve ibadeti davranışlarına yansıyan Hâbil de bir gençtir. Himmeti, milleti olduğundan dolayı tek başına bir ümmet kabul edilen, inancı için ateşe atılmayı, sürgün edilmeyi göze alan tevhid gerçeğinin büyük temsilcisi Hz. İbrahim (aleyhisselam) bir genç olduğu gibi Allah'tan gelen buyruk karşısında: "Babacığım! Tereddüt etme! Ne emredildiysen onu yap!" deyip, kurban edilmek için boynunu yere koyan teslimiyet kahramanı Hz. İsmail (aleyhisselam) da yine bir gençtir. Öz kardeşlerini hiç çekinmeden kuyuya atarak babalarına "Kurt yedi" yalanını söyleyen Yusuf'un kardeşleri genç oldukları gibi gösterdiği eşsiz iffet ve haramlar karşısındaki babayığıtçe tavrıyla Kur'an'ın kendisine müstakil bir sûre ayırarak "*ahsenü'l-kasas*" şeklinde örnek olarak gösterdiği Hz. Yusuf da numune-i imtisal gençlerdendir.

Tarihte zulüm ve istibdadıyla meşhur Firavun'a karşı İsrailoğulları'na rehberlik yapıp, çeşitli komplo ve tehditlere boyun eğmeden, sabır ve büyük bir cesaretle yoluna devam eden, onları esaretten kurtaran hak temsilcisi Hz. Musa (aleyhisselam) bir genç olduğu gibi sırlarla dolu yolculuklarında yanından ayrılmayan Yuşa ibn Nûn da yine bir gençtir. Hz. Musa'nın Medyen'e vardığında hayâlarından ötürü erkeklerin içine girmekten sakınıp kenarda durduklarını gördüğü, yardımcı olup hayvanlarını suladığı, sonra da durumu babalarına haber verip, büyük bir hayâ ve edep içerisinde Hz. Musa'yı babalarının çağırdığını söyleyen iffet ve edep abideleri kızlar da yine gençtir. Doğduğu andan itibaren mucizelerle desteklenen, inhıraf içinde bulunan ve maddenin esiri haline gelmiş İsrailoğullarını yeniden tevhid yörüngesine oturtmak ve âhırzaman peygamberini müjdelemek için gönderilen Ulu'l-Azim peygamberlerden Hz. İsa (aleyhisselam) bir genç olduğu gibi, iffet abidesi ve her türlü iftira karşısında metanet göstererek Rabbine tevekkül eden Hz. Meryem de

bir gençtir. Ve tabii ki komplolar ve kurulan çarmıhlar karşısında: "Kim bana yardımcı olacak?" diyen Hz. İsa'ya: "Biz senin yardımcılarınız!" diyen havarilerin de birer genç olduğunu unutmamak gerekir.

Bütün bunların yanında devrin zalimlerinin her türlü baskısına katlanan, alevlerle dolu kuyulara atılan, yakılan fakat asla dinlerinden taviz vermeyen Ashâb-ı Uhdûd, kadını erkeğiyle gençlerden müteşekkil olduğu gibi, demir testerelerle kesilen, etleri kemiklerinden ayrılan ancak yine de dinlerinden dönmeyen ve bir adım geri atmayan kahramanlar da bahtiyar gençlerdendi.

Gençlerin işin merkezinde oldukları, her türlü tehlikeye göğüs gererek hakkın temsilciliğini yaptıkları ve Allah Resûlü'nün yanından sonuna kadar ayrılmadıkları dönem hiç şüphesiz saadet asrıdır. Hem ilk inananlar hem de savaş ve seriyelerde en önde bulunup bütün tehlikelere tereddüt etmeden karşı koyan babayığitler de genç sahabilerdir. İlk dönem itibarıyla orta ve ortanın üstündeki yaşlarda Müslümanlar olsa da büyük çoğunluk gençlerdendir. Kendilerine İslâm'ı arz edince hiç tereddüt göstermeyen bu gençlerle Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) Mekke'nin o zorlu yıllarında Erkam ibn Erkam'ın evinde bir araya gelir, ruhlarını ikâme eden Kur'ân mesajlarını onlara sunar. Bu anlamda on yaşında Müslüman olup, hicret esnasında yirmi iki yaşlarında yüzde yüz ölüm tehlikesini göze alarak Resûlullah'ın yatağına uzanan ve Hayber'in fethinde sancağı kaleye dikince: "Ali gibi genç, Zülfikâr gibi kılıç olamaz" sözüne mazhar olan Hz. Ali genç bir fetâ; "Her peygamberin bir havarisi vardır, benim havarim de Zübeyr ibn Avvâm'dır." övgüsüne mazhar olan kahraman 15-20 yaşlarındaki bir gençtir. Resûl-i Ekrem'in cennette komşuları kılınacağını müjdellediği Talha ibn Ubeydullah ve Zübeyr birer genç, "Her ümmetin bir emini vardır. İslâm ümmetinin emini de Ebû Ubeyde ibn Cerrah'tır." sözünün muhatabı da bir gençtir. Uhud Savaşının en tehlikeli anında Resûlullah'ın etrafında pervane gibi dönen Sa'd ibn Ebî Vakkâs, Hz. Ömer'in Müslüman olmasına vesile olan eniştesi Said ibn Zeyd ve kız kardeşi, gözleri önünde anne-babasının şehid edilmesine rağmen içindeki imanında hiçbir tereddüt geçirmeyen Ammar ibn Yâsir, dünyanın

bütün güzellikleriyle kendisine davet ettiği, zengin, soylu ve yakışıklı kahraman Mus'ab ibn Umeyr, zalim Mekkelinin dinden döndürmek için her türlü i kenceyi reva gördüğü Habbâb ibn Eret, evet hepsi geçti. Sadece isimlerini zikretsek kitap olacak sayıdaki kahramanlar hep ge lerden m te ekkildi. Onlara m te ekkirimiz ki her türlü fedakârlığı yaparak Allah Resûlüne sahip  ıktılar, Kur'an'ın taşıyıcısı oldular, İslâm bayrağının yere d  mesine müsaade etmediler.

VIII. ASHÂB-I UHDÛD’UN İŞKENCE ETTİĞİ HAK TEMSİLCİLERİ

Kur’ân’ın 85. sûresi olan Burûc sûresi, Mekke’de Müslümanlara karşı amansız şiddet ve işkencelerin devam ettiği bir süreçte inmiş bir sûredir. 22 âyetten meydana gelen sûrenin özellikle 1-11. âyetlerinde Ashâb-ı Uhdûd’dan bahsedilir.

1. Tarihi Arka Plan

Ashab-ı Uhdûd, bir dönem inananları, dinlerinden döndürmek için içi ateş dolu hendeklere diri diri atmak suretiyle hunharca yakan kimselerdir. Bu insan görünümlü canavarlar, masum insanları sadece ateşe diri diri atmakla kalmamış aynı zamanda yaptıkları bu lanetlenecek zulmü, büyük bir keyif içerisinde seyretmişlerdir. Yapılan bu çirkef iş, Yüce Yaratıcı katında o denli büyük bir cinayet olarak kabul edilmiştir ki Allah Teâlâ konunun anlatıldığı sûrede, bu olayla ilgili âyetlerin başında, üç şey üzerine yemin ettikten sonra vurgulu bir şekilde bu insanlara lanet etmiştir. Çünkü bu insanlar, işledikleri bu kötü işle, laneti hak etmiş varlıklardır.

Âyetlerde anlatılan olayın mahiyetiyle ilgili Ku’ân’da fazla bir detay olmamakla beraber rivayetlerde birbirine yakın birkaç olay zikredilmektedir. Bunlardan en çok kabul edilen rivayete göre Allah Resûlü şöyle buyurmuşlardır:

“Sizden önceki ümmetler içinde bir padişah, bir de onun sihirbazı vardı. Bu sihirbaz yaşlanınca padişaha: “Ben yaşlandım, bana genç birini göndersen de ona sihirbazlığı öğretsem.” dedi. Padişah da ona bir

genç gönderdi. Gencin yolu üzerinde bir rahip bulunmaktaydı. Genç ona uğradı, yanında oturdu ve konuşmalarını dinledi. Çok beğendi. Sihirbaza her gittiğinde rahibe uğrar ve yanında bir süre kalırdı. Sihirbaz ona “Niçin geç kaldın?” diye kızar ve döverdi. Delikanlı bu durumu rahibe şikâyet etti. O da şöyle dedi:

“Sihirbazdan korktuğunda, ‘Evdekiler alıkoydular’ de. Ailenden çekindiğinde de ‘Sihirbaz alıkoydu.’ de. Genç, durumu böylece idare edip giderken, bir gün yolda insanların gelip geçmesine engel olan büyük ve yırtıcı bir hayvana rastladı ve kendi kendine “Sihirbazın mı yoksa râhibin mi daha üstün olduğunu işte şimdi öğreneceğim.” diyerek bir taş aldı ve “Allah’ım! Rahibin yaptıklarını sihirbazın yaptıklarından daha çok seviyorsan, şu hayvanı öldür ki insanlar yollarına devam etsinler.” dedi ve taşı hayvana doğru fırlatıp onu öldürdü. Halk da geçip gitti. Daha sonra delikanlı rahibe gelip olayı anlattı. Rahip ona:

“Delikanlı! Şimdi artık sen benden daha üstünsün. Sen mutlaka bir imtihana maruz kalacaksın. Böyle bir şey olursa, sakın benim bulunduğum yeri kimseye gösterme!” dedi. Delikanlı, körleri, alaca hastalığına tutulmuş olanları iyileştirir ve diğer hastalıkları da tedavi ederdi. Padişahın o sıralarda kör olmuş bir yakını bunu duydu, değerli hediyelerle birlikte delikanlıya gitti ve: “Eğer beni tedavi edersen, bütün bunlar senin olacak.” dedi. Delikanlı: “Ben kendiliğimden kimseye şifâ veremem. Şifayı ancak Allah verir. Eğer sen Yüce Allah’a inanırsan, ben O’na dua ederim, o da (dilerse) sana şifa verir.” dedi.

Adam iman etti. Allah Teâlâ da ona şifa verdi. Adam eskiden olduğu gibi padişahın yanına gelip meclisteki yerini aldı. Padişah: “Senin gözünü kim iyi etti?” diye sordu. O da: “Rabbim” dedi. Bu defa Padişah: “Senin benden başka rabbın mı var?” diye gürlledi. Adam: “Benim de senin de Rabbın Allah Teâlâ’dır.” dedi. Bunun üzerine sinirlenen padişah adamı tutuklattı ve gencin yerini gösterinceye kadar ona işkence ettirdi. Sonuçta adam gencin yerini söyledi. Delikanlı getirildi. Padişah ona: “Delikanlı, demek senin sihirbazlığın körleri ve alacaları iyi edecek dereceye ulaşmış. Duydum ki sen epeyce işler yapıyormuşsun, öyle mi?” diye sorunca delikanlı:

“Hayır, ben kimseye şifa veremem. Şifa veren Allah Teâlâ’dır.” dedi. Padişah delikanlıyı tutuklattı ve rahibin yerini gösterinceye kadar ona işkence ettirdi. Neticede rahip getirildi ve kendisine “Dininden dön!” denildi. Rahip bu teklife yanaşmadı. Bunun üzerine padişah bir testere getirtip başının tam ortasından rahibi ikiye biçti. Rahibin parçalarının her biri bir yana düştü. Sonra Padişahın adamı getirildi ona da “Dininden dön!” denildi ancak o da kabul etmedi. Padişah ona da aynı muameleyi yaptı. Daha sonra delikanlı getirildi ve “Dininden dön (yoksa öleceksin)” diye tehdit edildi fakat delikanlı direndi. Padişah delikanlıyı adamlarından bir gruba teslim etti ve onlara şu talimatı verdi:

“Bunu şu dağın tepesine çıkarın, dininden dönerse ne âlâ, değilse, aşağıya yuvarlayın gitsin. Delikanlıyı götürdüler, dağın tepesine çıkardılar. Delikanlı: “Allah’ım! Beni bunların elinden nasıl dilerse öylece kurtar!” diye dua etti. Bunun üzerine dağ sarsıldı ve onlar aşağı yuvarlandılar. Delikanlı sapaşğılam yürüyerek padişahın yanına döndü. Padişah ona: “Yanıdakiler ne oldu?” deyince delikanlı: “Allah beni onların elinden kurtardı.” dedi. Bunun üzerine padişah, delikanlıyı adamlarından bir başka gruba teslim etti ve: “Bunu küçük bir gemiye bindirip denizin ortasına götürün. Dininden dönerse ne âlâ, değilse, denize atın gitsin, dedi. Delikanlıyı alıp götürdüler. O: “Allah’ım! Beni bunların elinden dilediğin şekilde kurtar!” diye dua etti. Gemi içindekilerle beraber ala-bora oldu, hepsi boğuldu. Delikanlı sağ-salim padişahın yanına döndü. Padişah genci görünce: “Yanıdakilere ne oldu?” diye sorunca delikanlı: “Allah beni onların elinden kurtardı.” dedi ve ilâve etti: “Benim sana söyleyeceklerimi yapmadıkça beni öldüremezsin. Padişah: “Neymiş onlar?” dedi. Delikanlı: “Halkı geniş bir meydana topla. Beni de bir hurma kütüğüne bağla. Okdanlığımın bir ok al, yayın tam ortasına koy. Sonra da: “Delikanlının Rabbinin adıyla” de ve at. İşte ancak bunu yaparsan beni öldürebilirsin.” dedi.

Padişah halkı geniş bir meydana topladı. Delikanlıyı hurma kütüğüne bağladı. Sonra delikanlının sadağından bir ok aldı, yayına yerleştirdi. “Delikanlının Rabbi olan Allah adıyla” deyip okı fırlattı. Ok delikanlının şakağına isabet etti. Delikanlı elini şakağına koydu ve oracıkta öldü. Bunun üzerine halk: “Biz, delikanlının Rabbine iman ettik.” dedi-

ler. Daha sonra durumu padişaha ileterek: “Gördün mü çekindiğin şey nihayet başına geldi; halk iman etti” dediler. Bunun üzerine padişah, sokak başlarına büyük hendekler kazılmasını emretti. Hendekler ateşle doldurulmuştu.

Padişah: “Bu yeni dinden dönmeyen herkesi, zorla ateşe atın (yahut onları ateşe girmeye zorlayın) dedi. Emri yerine getirdiler. En sonunda kucağında çocuğu ile bir kadın geldi. Bir ara ateşe girmemek ister gibi yaptı, sendeledi. Çocuk: “Anneciğim, sık dişini, sabret çünkü sen hak üzeresin!” diyerek annesini cesaretlendirdi.”¹²⁰

Konuyla ilgili diğer rivayet de şöyledir: İran Kısrası, bir defasında sarhoşken, kendi kızkardeşi ile zina etmiş ve ikisi arasındaki ilişki devam etmişti. Bu haber halk arasında yayılınca Kısra: “Tanrı kızkardeşlerle evlenmeyi helâl etti.” diye ilan etmiş, âlimler ve halk buna karşı çıkınca onlara işkenceler etmiş, ateş dolu hendeklere atarak öldürmeye başlamıştı. Hz. Ali, Mecusilerde, kızkardeşle evlenmenin o zamandan itibaren başladığını söylemektedir.¹²¹

Başka bir rivayette de şöyle denilmektedir: Himyer (Yemen) Kral’ı Tuban Esed Ebû Karib, bir defasında Medine’yi ziyaret etti. Orada Yahudilerle temas ederek dinini değiştirdi ve Yahudi oldu. Benî Kurayza’dan iki Yahudi âlimi yanına alarak Yemen’e getirdi. Böylece orada Yahudiliği yaymaya başladılar. Daha sonra oğlu Zûnuvas tahta geçti ve Necrân’ı (Arabistan’ın güneyinde Hristiyanların en kuvvetli merkezlerinden biriydi) ortadan kaldırmak için hücum ederek oranın halkını Yahudi olmaları için zorladı. Halk bu daveti reddetti. O da bundan dolayı birçok kimseyi, ateş dolu hendeklere atarak yaktı ve birçoğunu katletti. Toplam 20.000 kişi öldürüldü. Necran ahalisinden bir şahıs Zûsaliban’a gitmeyi başardı. Bir rivayete göre Rum Kayseri’ne gitti, yine bir başka rivayete göre ise Habeşistan Kral’ı Necâşî’ye giderek bu zulmü ona anlattı. Birinci rivayete göre Rum Kayseri Habeşistan kralına mektup yazdı. İkinci rivayete göre ise Necâşî, Rum Kayseri’ne deniz kuvvetleri göndermesi için ricada bulundu. Sonunda Habeşistan, Ur-

¹²⁰ Müslim, Zühd 73; Ahmed b. Hanbel, 1/310; 6/18.

¹²¹ Taberî, 24/337-338.

yat isimli bir komutanın emri altında 20.000 askeri Yemen'e gönderdi. Zûnuvas öldürülerek Yahûdi hakimiyeti ortadan kaldırıldı ve Yemen Habeşistan sınırlarına dâhil edildi.¹²²

Tefsir ve tarih kaynaklarında, yukarıdaki olaylara benzer pek çok rivayet aktarılmaktadır ki anlaşıldığı kadarıyla benzeri olaylar farklı tarih ve coğrafyalarda hep olagelmıştır. Kur'ân'da anlatılan Ashâb-ı Uhdûd'dan tam olarak hangisinin kastedildiği kesin olarak bilinmemekle birlikte âyetlerin hatırlatmak istediği şey tevhid inancına sınısı kı sarılan insanlara karşı işlenmiş olan bu vahşice ve hunharca zulmün çirkinliğidir. Bu olay Tefsir Usûlündeki "Sebebin hususiliği hükmün umumiliğine mâni değildir." kuralı gereği belirli bir hadiseyi hatırlatmış olsa da gerek geçmişte gerekse gelecekte benzeri durumu işleyen bütün kimseleri aynı kapsamda değerlendirmek gerekir.

2. Âyetlerin Nüzûl Ortamı

Burûc sûresinin indiği Mekke yıllarına kısaca bakıldığında manzara şundan ibarettir: Gözü dönmüş Mekke müşrikleri, mü'minleri tevhid dininden döndürmek için her türlü baskıyı yapmaktan geri kalmıyorlardı. Başlangıçta Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ve kimsesizler, köleler, zayıf ve korumasızlar işkenceye maruz kalmış, daha sonraları ise inanan kim varsa bunların bütününe karşı bir soykırıma girişilmişti. Mü'minler, Arabistan'ın aşırı sıcağında çıplak bir şekilde güneş ısısından kavrulan kum ve kayalar üzerine yatırılıyorlar, vücutlarının üzerine ağır kayalar konuluyor, uzun bir süre su ve yiyecek verilmiyor, el ve ayakları demir bukağalarla bağlanıyor, bu da yetmiyormuş gibi bir de kırbaçlanıyorlardı. Dayanılmaz işkenceler karşısında zayıf ve yaşlı Müslümanlar hayatlarını kaybediyorlardı. Bu amansız şiddet ve zulüm yıllarca devam etmişti fakat mü'minlerden hiçbirisi, inancından vazgeçmemiş, hakkı savunmaya devam etmişlerdi.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), bir sahabi gördüğü işkenceden dolayı şikâyetle bulununca ona: "Sizden önceki dönemlerde insanlar alınır, hendeklerin içine konulur, testere ile ortadan kesilir, tır-

¹²² İbn Kesir, 8/369-370.

mıklarlar ve taraklarla eti kemiğinden ayrılırdı da yine de inançlarından vazgeçmezlerdi. Mutlaka Allah Teâla vaadini yerine getirecektir. Ancak siz acele ediyorsunuz.”¹²³ buyurmuştu. İşte ashâb-ı kirâmın bu ve benzeri sıkıntılı durumları münasebetiyle sûre nazil olmuştur.

Kandehlevî'nin Hayâtü's-Sahâbe adlı eserinden özetle birkaç örnek vermek suretiyle Ashâb-ı Uhdûd'a yapılanlarla Asr-ı Saadette yaşananlar arasındaki benzerliklere dikkat çekmek istedik:

“Zübeyr ibn Avvâm sekiz yaşında İslâm'a girmiş, on sekiz yaşında da hicret etmişti. Amcası, Zübeyr'i bir hasıra sararak ateşe karşı tutar ve onun İslâm'ı inkâr etmesini emrederdi. Zübeyr ise “Asla inkâr etmeyeceğim!” cevabını verirdi.”¹²⁴

Ravinin aktardığına göre Zübeyr ibn Avvâm'a yolculuklarından birinde arkadaş olmuştum. Issız ve çorak bir yerde cünüp oldu. “Bana siper ol, önümde dur.” dedi. O yıkanırken siper oldum. Bir ara göz ucuyla baktığımda, vücudunun her tarafının kılıç yarası izleriyle dolu olduğunu gördüm. “Vallahi, kimsede görmediğim yara izlerini sende gördüm.” dedim. “Onları gördün mü?” dedi. “Evet gördüm.” dedim. “Allah'a yemin ederim ki o yaraların tamamını Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) yanında savaşırken almıştım!” dedi. Diğer bir rivayette şöyle denilmiştir: “Zübeyr'i görenler onun göğsünde göz çukurları gibi derin kılıç ve mızrak yaralarından kalan izler olduğundan bahsederlerdi.”¹²⁵

“Müslüman olduklarını ilk ilân edenler şu yedi kişidir: Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), Ebû Bekir, Ammâr, Ammâr'ın annesi Sümeyye, Süheyb-i Rûmî, Bilâl-i Habeşî ve Mikdâd (radiyallahu anhum)” Allah Resûlüne amcası Ebû Tâlib, Ebû Bekir'e de kabilesi destek olduğundan müşrikler ikisinin üzerine fazla gidemiyorlardı. Ancak müşrikler diğer Müslümanları yakalıyor, demirden zırhlar giydirerek kızgın güneşin kavurucu sıcaklığına terk ediyorlardı. Bilâl hariç diğerleri müşriklerin isteklerini yapıyorlardı. Ama Bilâl Allah yolunda nefsinin ayakları altına almıştı. Kabilesi ise onu önemsemediklerinden yakalamış ve çocuklara teslim etmişlerdi. Çocuklar kendisini Mekke sokaklarında dolaştırırken

¹²³ Ahmed b. Hanbel, 5/109; Buhari, Menakıbu'l-Ensar 29.

¹²⁴ Hâkim, Müstedrek 3/406; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid 9/212.

¹²⁵ Ebû Nuaym, Hilye 1/90.

Bilâl, “Ehad, Ehad, yani Allah birdir! Allah birdir!” diyordu.¹²⁶ Müşrikler boynuna ip bağladıkları Bilâl’i, Mekke’nin iki dağı arasında dolaştırırlardı. Urve ibn Zübeyr’in rivayetine göre Bilâl, Cumahoğullarından bir kadının kölesi idi. Allah’a şirk koşması için sırtını Mekke’nin kızgın kumlarına yapıştırır ve ona eziyet ederlerdi. Ama bütün bunlara karşı o, “Ehad! Ehad!” diyordu.¹²⁷

Hişâm ibn Urve de babasının şöyle naklettiğini bildirmiştir: “Varaka ibn Nevfel işkenceler altında “Ehad! Ehad!” demekte olan Bilâl’in yanına uğrar ve: “Ey Bilâl! Ehad, Allah bir!” derdi. Daha sonra Varaka, Bilâl’e işkence yapan Ümeyye b. Halef’in yanına varır ve: “Allah’a yemin ediyorum, onu öldürürseniz mezarını ziyaretgâh yapacağım!” derdi. Yine bir gün müşrikler Bilâl’e işkence ederlerken Ebû Bekir onların yanlarına geldi ve Ümeyye’ye: “Şu zavallıya ettiklerinden dolayı Allah’tan korkmuyor musun? Bu işkenceleriniz daha ne kadar devam edecek?” dedi. Ümeyye: “Madem onu sen yoldan çıkardın, o hâlde sen kurtar!” dedi. Hz. Ebû Bekir: “Benim ondan daha cüsseli ve daha güçlü siyahî bir kölem var. Üstelik senin dininden. Gel Bilâl’i onunla değişelim, ne dersin?” dedi. Ümeyye: “Kabul ettim.” dedi. Hz. Ebû Bekir kölesini verdi, Bilâl’i alır almaz da hürriyetine kavuşturdu. Hz. Ebû Bekir’in Medine’ye hicret etmeden önce satın alıp azat ettiği kölelerin sayısı, Bilâl ile yedi kişiyi bulmuştur.

İbn İshak naklediyor: Öğle sığacı bastırınca Ümeyye, Bilâl’i sahraya çıkarır; sırtı üzerine Mekke kayalıklarına bırakır, sonra emir vererek göğsü üzerine büyük bir kaya koydurur, arkasından da şunları söylerdi: “Ya ölene kadar böyle eziyet çekersin yahut Muhammed’i inkâr edip Lât ve Uzza putlarına ibadet edersin!” Bu işkenceler altında dahi Bilâl: “Ehâd! Ehâd!” demekten vazgeçmiyordu. Ammar ibn Yâsir, Bilâl ve arkadaşlarını, onların uğradıkları belaları, Ebû Bekir’in Bilâl’i azat edişini hatırlıyor ve şu beyitleri terennüm ediyordu: “Allah, Bilâl’i ve arkadaşı Atık’i (Ebû Bekir’i) hayırla mükâfatlandırın! Fâkih ibn Muğîre ile Ebû Cehl’in de belâlarını versin. Akşam vakti Bilâl için bir kötülük düşündüler. Akıl sahibi herkesin çekindiği şeyi yapmaktan geri durmadılar.

¹²⁶ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 3/28.

¹²⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 3/634.

Bilâl'in tek kabahati insanların Rabbinin bir ve tek olduğuna inanması ve "Rabbim Allah'tır." diye şehadet etmesiydi! "Beni öldürürlerse öldürsünler; ölüm korkusuyla Rahmân'a asla ortak koşmam!" demesiydi. Şöyle niyaz ediyordu Bilâl: "Ey İbrahim'in, Yunus'un, Musa'nın ve İsa'nın Rabbi, kurtar beni. Beni, iyilik ve adaletten yoksun, zulmetmekten zevk alan Ğâlip hanedanının vicdanına terk etme."¹²⁸

Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) işkence altındaki Ammar ve ailesinin yanından geçerken, "Müjdeler olsun size ey Yâsir ailesi! Şüpheniz olmasın, size vadedilen yer cennettir!" buyurdu."¹²⁹

Hz. Osman (radiyallahu anh) şöyle demiştir: "Bir gün Peygamberimizle birlikte Bathâ'da geziniyorduk. Baktık ki Ammâr'a ve anne-babasına İslâm'dan dönmeleri için güneş altında işkence ediliyor. Babası: "Yâ Resûlallah, ne zamana kadar bu işkenceler devam edecek?" diye yakındı. Allah Resûlü: "Sabredin! Sabredin." dedi ve şöyle dua buyurdu: "Allah'ım! Yâsir ailesini bağışla! Onları bağışlamışsındır ümit ederim."¹³⁰

Mücâhid'den gelen rivayete göre İslâm'ın ilk şehidi Ammâr'ın annesi Sümeyye'dir. Ebû Cehil, Sümeyye'yi kasıklarına mızrak saplayarak şehit etmişti."¹³¹

"Müşrikler Ammâr'ı yakaladılar. Allah Resûlü'ne sövüp tanrılarını da hayırla yâd etmedikçe bırakmayacaklardı. Ammâr, Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) yanına gelince Nebîler Nebisi: "Arkanda ne bıraktın?" diye sordu. "Çok kötü yâ Resûlallah! Sana dil uzatıp tanrılarını hayırla anmadıkça beni serbest bırakmadılar!" dedi Ammâr. Allah Resûlü: "Kalbini nasıl buluyorsun?" diye sordu. Ammâr: "Kalbimin imanla dopdolu ve huzur içinde olduğunu hissediyorum!" dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) "Eğer bir daha aynı şeyi yaparlarsa sen yine önceki gibi davran!" buyurdu."¹³²

Yine "Bir gün Peygamberimiz Ammâr'a rastlamış, onu ağlarken bulmuştu. Allah Resûlü, Ammâr'ın gözyaşlarını silmeye başladı ve:

¹²⁸ Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/148.

¹²⁹ Hâkim, *Müstedrek*, 3/432.

¹³⁰ Hindi, *Kenzu'l-Ummâl*, 13/494; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/177.

¹³¹ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 3/59.

¹³² Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/140.

“Kâfirler seni yakalayıp boğmak için suya batırdılar, sen de şöyle şöyle söyledin. Eğer yine öyle yaparlarsa aynı şekilde söyle!” buyurdu.” Amr ibn Meymûn’un naklettiğine göre müşrikler Hz. Ammâr’ı bir taraftan ateşle tutuşturmuş ve yakmışlardı. Peygamberimiz onun yanına uğramış, eliyle başını sıvazlamış ve: “Ey ateş! İbrahim’e nasıl olduysan Ammâr için de serin ve selâmetli ol! Seni, doğru yoldan çıkmış bir topluluk öldürecek.” demişti.¹³³

Habbâb ibn Eret, Hz. Ömer’in (radıyallahu anhumâ) yanına gelmişti. Hz. Ömer: “Gel! Bu meclise Ammâr ibn Yâsir dışında senden daha lâıyk biri yoktur!” dedi. Ammâr da sırtını açtı ve müşriklerin işkencelerinden kalma yara izlerini gösterdi¹³⁴

Hz. Habbâb anlatıyor: “Ben demirci idim. Âs ibn Vâil’den alacağım vardı. Gidip kendisinden alacağımı istediğimde: “Hayır! Vallahi Muhammed’in peygamberliğini inkâr etmezsen onu vermem!” dedi. Ben de: “Sen ölsen sonra tekrar dirilsen yine de Muhammed’i inkâr etmem!” dedim. Bana alay ederek dedi ki: “Tamam, öldükten sonra dirildiğim zaman bana gel. Orada malım da olacak, evladım da olacak! Borcumu o vakit veririm!” dedi. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak şu meâldeki âyetleri inzâl buyurdu: “Ne o, bu adam gaybı öğrenmenin yolunu mu buldu yoksa Rahmân’dan kesin bir söz mü aldı? Asla! İşte onun bu sözünü deftere kaydedeceğiz ve azabını da artırdıkça artıracğıız. O sözünü ettiği mal ve evlada biz vâris olacağız, nesi var nesi yoksa bize kalacak ve o, huzurumuza tek başına gelecektir.” (Meryem sûresi, 19/78-80)¹³⁵

İbn Abbâs (radıyallahu anh) anlatıyor: “Ebû Zer, Allah Resûlü’nün risâletini haber alınca kardeşine: “Şimdi şu bineğine bin, Mekke’ye git ve peygamber olduğunu, kendisine göklerden haber geldiğini iddia eden zatın yanına var. Benim için onun hakkında bilgi topla. Sözünü, sohbetini dinle ve sonra hemen bana geri gel!” dedi. Bunun üzerine kardeşi Mekke’ye gitti. Hz. Peygamber’in (sallallahu aleyhi ve sellem) yanına vardı ve sözlerini dinledi. Daha sonra Ebû Zer’in yanına döndü ve: “Onun, güzel huylu olmayı emrettiğini ve şiire benzemeyen

¹³³ İbn Sa’d, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/177-178.

¹³⁴ Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, 13/353.

¹³⁵ Ahmed b. Hanbel, 5/111.

bazı sözler söylediğini müşahade ettim.” dedi. Ebû Zer: “İstediğim ve beklediğim haberleri anlatıp da gönlüme huzur veremedin!” dedi ve yanına biraz azık, bir de su dolu eski küçük bir kırba alarak yola koyuldu. Mekke’ye ulaştığında ilk önce Mescid-i Harâm’a geldi. Allah Resûlü’nü aramaya başladı ama O’nu tanıımıyordu. Başkasına sormak da istemiyordu. Gece olunca Mescid-i Harâm’da uykusu geldi ve yattı. Hz. Ali onu gördü ve yabancı biri olduğunu anladı. Onu evine davet etti. Ebû Zer bu teklife sıcak baktı ve Hz. Ali’yi takip etti. İkisi de sabaha kadar birbirlerine hiçbir şey sormadı. Ertesi gün Ebû Zer azığını ve kırbasını sırtlandı ve Mescid-i Harâm’ın yolunu tuttu. Akşama kadar burada bekledi ancak Nebîler Nebisi’ni yine göremedi. Yattığı yere çekildi. Yine Hz. Ali yanına uğradı ve kendi kendine: “Bu adamın hâlâ yerini öğrenme zamanı gelmedi mi?” dedi. Onu alıp evine götürdü. Yine birbirlerine bir şey sormadılar. Nihayet üçüncü gün aynı şekilde Hz. Ali, Ebû Zer’in yanına uğrayıp yine evine götürdü ve ona: “Niçin geldiğini bana söylemeyecek misin?” diye sordu. Ebû Zer: “Bana yol göstereceğine söz verirsen söylerim.” dedi. Hz. Ali de söz verdi. O da geliş sebebini izah etti. Hz. Ali: “O, haktır. O, Allah’ın Resûlüdür. Sabah olunca beni takip et. Giderken senin hesabına endişe verici bir durum görürsem beklerim. Eğer yoluma devam edersem arkamdan gel, girdiğim yere sen de gir.” dedi. Ebû Zer denileni yaptı. Hz. Ali’nin peşinden yürüdü. Hz. Ali, Allah Resûlü’nün huzuruna varınca Ebû Zer de birlikte girdi. Resûlullah’ın sözlerini dinledi ve orada Müslüman oldu. Allah Resûlü: “Bak Ebû Zer, bu davayı şimdilik mahrem tutacaksın, kimseye anlatmayacaksın. Şimdi kavminin yanına dön, ortaya çıktığımızı haber aldığında kavmine gider tebliğ edersin.” diye tembihte bulundu. Ebû Zer: “Allah’a yemin ederim ki ben bu şahadet kelimesini müşriklerin tam ortasında haykıracağım!” dedi. Sonra Allah Resûlü’nün huzurundan çıkıp Kâbe’ye vardı ve en yüksek sesle, “Eşhedü en lâ ilâhe illâllah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah!” dedi. Oradakiler kalktı ve fena bir şekilde kendisini dövdüler. Abbâs gelip: “Yuh size! Onun Gıfâr’dan biri olduğunu, Şam’a giden tacirlerinizin yollarının onların köyünden geçtiğini bilmiyor musunuz?” diyerek Ebû Zer’i onların ellerinden kurtardı. Ertesi gün Hz. Ebû Zer yine Mescid-i Harâm’a gitti,

aynı şekilde kelime-i şهادet haykırdı. Müşrikler üzerine saldırıp yine dövdüler. Yine Abbâs onu ellerinden aldı ve ölümden kurtardı.”¹³⁶

Yukarıda sadece birkaç örnek vermiş olduk. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde Müslümanlara karşı yapılan insanlık dışı davranışların daha pek çok örneği vardır. İşte Burûc sûresi, vahşice cinayetlerin işlendiği, hakikati temsil edenlerin her türlü mahrumiyete terk edildikleri bir ortamda nâzil olmuştur.

3. Konunun Kur’ân’daki Anlatımı

Kur’ân, geçmişte yaşanan bu acı tabloyu kısa birkaç cümlede şöyle tasvir etmektedir: *“Burçlarla süslü göğe, geleceği vadolunan kıyamet gününe, şahid ile meşhûda kasem ederim ki: (Kur’ân’ı inkâr eden kâfirler mel’undurlar). Tıpkı kahrolası Ashâb-ı Uhdûd’un, o tutuşturulmuş ateşle dolu hendeği hazırlayanların mel’un oldukları gibi... Hani onlar ateşin başında oturur, mü’minlere yaptıklarını acımasızca seyrederlerdi. Onların mü’minlere bu işkenceyi yapmalarının tek sebebi, onların göklerin ve yerin tek hâkimi, azîz ve hamîd (mutlak galip ve bütün övgülere lâyık) olan Allah’a iman etmeleri idi. Allah her şeye şahittir. Mü’min erkeklere ve mü’min kadınlara işkence edip de sonra tövbe etmeyenler var ya, işte onlara cehennem azabı var, yangın azabı var.”* (Burûc sûresi, 85/1-10)

Müslümanlara eziyet eden, onları yurtlarından çıkmak zorunda bırakan, evlerinden, mülklerinden alıkoyan, haksızca onları gasbeden, hürriyetlerini sınırlayan, hapisane hapisane dolandıranlar kahrolsun. Kahrolsunlar ve inşallah kahrolacaklardır.

Ashâb-ı Uhdûd denilen bu sadistler, ateşi tutuşturmuş, seyir yerlerinde yerlerini almış, suçları(!) sadece Allah’a inanmaktan ibaret olan kadın ve erkekleri bu ateş kuyularının içine atarak, onların vücutlarının alevler tarafından yenilip kül haline gelmesini büyük bir zevkle seyrediyorlardı. Neydi mü’minlerin suçu? Toplumda herhangi bir kargaşa mı çıkarmışlardı? Devleti ve âsâyişi mi bozmuşlardı? Devlet ve milletin malını mı çalmışlardı? Komşunun namusuna mı göz dikmişlerdi? Yol

¹³⁶ Buhâri, Menâkıb 11, 13; Müslim, Fezâilü’s-Sahâbe 132.

kesip adam mı kaçırmışlardı? Nesli ve kültürü mü dejenere etmişlerdi? Rüşvet çarkının içinde mi yer almışlardı?

Hayır, onlarda bu ve benzeri negatif söz ve uygulamaların hiçbirisi bulunmuyordu. Onlar kula kulluktan kaçıyorlardı. Hırsızlıktan, şirkten, kulları ilah yerine koyup önlerinde eğilmekten, kargaşa ve kaostan kaçıyorlardı. Ancak devrin muktedir zalim ve tiranları, herkesi kendilerine kul yapmayı, emirlerinin ilahi bir emir gibi algılanmasını, kendi zulüm ve şirk çarklarının arızasız bir şekilde yürümesini istiyorlardı. Bir avuç mü'min erkek ve kadın onların gözüne çok görünüyordu. Onları yaptıkları alçakça ve zalimce düzenlerine engel addediyorlardı. Onun için insanlık dışı davranışlarıyla onları tamamen yok etmeyi kendileri için en büyük hedef haline getirmişlerdi.

Nitekim âyetler yakılan bu insanların masumluğunu: *“Onların mü'minlere bu işkenceyi yapmalarının tek sebebi, mü'minlerin göklerin ve yerin tek hâkimi, azîz ve hamîd (mutlak galip ve bütün övgülere lâyık) olan Allah'a iman etmeleri idi.”* (Burûc sûresi, 85/8-9) şeklinde dile getirmektedir.

Âdil-i Mutlak olan Allah'tah hiçbir suç ve suçlu gizlenemez. Yaptıklarını inkâr edemez ve kendilerini temize çıkaramazlar. Her şeyin kayıt altına alındığı, arşivlenip saklandığı ve sonunda büyük mahkemede sorgulandığı günde, bütün zalimler, diktatör ve işkenceciler, kulları kendilerine kul yapmaya çalışan sahte tanrılar, bitmeyecek sandıkları güç ve kuvvetlerinden, taraftar ve övünç vesilesi saydıkları mal ve mülklerinden fayda görmeksizin hesap vereceklerdir. Oradaki cezalarla, dünyada yapılan suçlar arasında genellikle benzerlikler görülmektedir. Nitekim bu zalim ve masum insanları alevlerin içerisinde yakan insanların ahiretteki cezaları anlatılırken: *“İşte onlara cehennem azabı var, yangın azabı var”* denilerek, ebedi yanacakları yangının alevlerinin adeta sesi duyulmaktadır. “Yangın azabı”, Arapça'daki en sert harflerden oluşan “harîk” kelimesiyle ifade edilmiştir ki böyle bir kelime, sesiyle, görüntüsüyle insanın ödünü patlatan bir manzarayı andırmaktadır. Âyetteki “inne batşe rabbike le şedîd” ifadesinde de aynı sertliği, korkunç ses tonunu duyurur ki oradaki harfler de sert karakterli harflerdir.

4. Hak Savunucusu Erkek ve Kadınlar

Hakkı savunmak sadece belli bir cinsiyetin inhisarında değildir. Kur'ân, onları örnek gösterirken hem erkeklerden hem de kadınlardan misal getirir. Nitekim daha önce Firavun'un hanımı Âsiye validemizden bahsedilmişti. Ashâb-ı Uhdûd haydutlarının yaptığı gayr-i insani işkenceye sadece erkekler değil kadınlar da maruz kalmıştır. Hatta kucağındaki emzikli çocukla kuyulara atılan kahraman kadınlar vardır. Ama onlar yine de üzerinde bulundukları haklı yoldan, tevhid düşüncesinden vazgeçmemişlerdir.

Âyetle: *"Mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara işkence edip de sonra tövbe etmeyenler var ya!"* ifadesiyle, Mekke'de kadın-erkek ayırımı yapmaksızın yapılan insanlık dışı uygulamalara da bir gönderme söz konusudur. Nitekim hem erkek ve hem kadınlar, Mekke'de benzeri işkenceye maruz kalmışlar, sabretmişler ve hakkın mücadelesini vermişlerdir. Mesela Ammâr ibn Yâsir'in annesiyle babası işkence altında beraberce can vermişlerdir. Diğer taraftan gerek Habeşistan ve gerekse Medine'ye hicret edenler arasında hem erkekler hem de kadınlar bulunmaktadır. Hatta kadınlar arasında Mekke'nin önde gelenlerinin, bu zulmü yapanların kızları da bulunmaktadır. Mesela daha sonra Resûlullah'ın eşi olacak olan Ümmü Habîbe, Ebû Süfyan'ın kızıdır. Bunun gibi daha pek çok hanım sahabi vardır. Bunların hepsi, kendi dönemlerinde hak davaları uğrunda mücadele etmiş, şirk düşüncesine başkaldırmış ve tevhidin temsilcisi olmuşlardır.

Müşrikler, özellikle kimsesiz, köle ve cariye olan kadınları dinden döndürmek için çeşitli işkenceler yaparlardı. Mesela Ümmü Ubey, Nehdiye, Zinnîre ve Lubeyne bunlardan sadece birkaçıdır. Bunlar zaman zaman dövülür ancak öldü zannedilerek bırakılırlardı. Hatta Zinnîre adındaki sahabi işkence yapılırken gözlerini kaybetmişti. Müşrikler yapılanlara acıyacaklarına, onlarla alay ediyorlardı. Mesela Ebû Cehil gözlerini kaybeden bu hanıma Lât ve Uzzâ'ya karşı geldiği için gözlerinin kör olduğunu söylemiş, bu kahraman ve korkusuz hanım da ona şöyle cevap vermişti:

“Lât ve Uzzâ’nın kendilerine hayrı yok ki! Onların sizin kendilerine taptığınızdan haberleri bile yok!”

Yine Lubeyne adlı hanım sahabi işkenceciler tarafından defalarca dövüldü. Ancak o hiçbir zaman korkmamış, yılmamış ve tereddüt göstermemişti.

Asr-ı Saadet devrindeki benzeri olaylara şu âyet de işaret etmektedir. “*Ya Rabbena! Biz, imana çağıran ve ‘Rabbimize inanın’ diye tevhide davet eden bir zatı duyduk ve icabet ettik. Artık Sen bizi affet, kusurlarımızı bağışla ve iyilerle birlikte canımızı al. Ya Rabbena! Resullerin vasıtasıyla bize vaad ettiğin mükâfatları bize lütfet, bizi kıyamet günü rüsvay ve perişan eyleme. Sen asla sözünden dönmezsin.*”

Onların Rabbi de dualarına şöyle icabet buyurdu: “Sizden gerek erkek gerek kadın hayır işleyen hiçbir kimsenin çalışmasını zayi etmem. Çünkü siz birbirinizdensiniz, birbirinizden farkınız yoktur. Benim rızam için hicret edenlerin, vatanlarından sürülenlerin, Benim yolumda işkenceye, zarara uğrayanların, Benim yolumda savaşanların ve öldürülenlerin, elbette kusurlarını örtecek ve onları Allah tarafından mükâfat olarak içinden ırmaklar akan cennetlere yerleştireceğim. En güzel ödüller Allah’ın yanındadır.” (Âl-i İmrân sûresi, 3/193-195)

5. Her Dönemdeki Ashâb-ı Uhdûd

Âyetlerde anlatılan manzaradan açıkça anlaşıldığı üzere bir tarafta bu zulmü işleyip alevleri tutuşturanlar, diğer tarafta da hendeklerin kenarlarında vicdanları sızlamadan oturup, yanan insanları seyreden halk yığınları bulunmaktadır. “Tek suçları(!) Allah birdir!” demek olan mü’minler, tarihin her döneminde benzeri uygulamalara maruz kalmışlardır. Zulmü, diktatörlüğü, baskı ve küfrü temsil eden bütün mütekebbirler, bütün mağrurlar aslında aynı karakteri sergilemişlerdir. Nitekim Kur’ân da: “*Her insan kendi seciye ve karakterine göre davranır.*” (İsra sûresi, 17/84) âyetiyle buna dikkat çekilmiştir. Aynı karakter farklı dönemlerde farklı işkence ve zulümlerle nüksetmiştir. Buna karşılık mazlumiyetler de bazen ateşlere atılmak bazen testerelerle biçilmek bazen de hapisler, zindanlar, Meriç nehri ve Ege Denizi’nde boğulmalar ve hak mahrumiyetleri şeklinde sürüp gitmiştir.

Bu âyetler, söz konusu zulümleri ve hak ihlallerini yapan her dönemdeki zalim ve diktatörlere lanet ettiği gibi, bu ihlaller karşısında dil-siz şeytan kesilen yığınlar da aynı laneti yapmaktadır. Çünkü bu korkunç insanlık dışı uygulamaları yapanlar ne kadar sorumluyorsa, onlara ses çıkarmamak suretiyle destek veren yığınlar da aynı sorumluluğun içindedirler.

Diğer taraftan Ashâb-ı Uhdûd kıssasında mü'minlerin her zaman ve her yerde karşılaşılabilecekleri birtakım eziyet ve acılara, sıkıntılara, bela ve musibetlere sabretmeleri de hatırlatılmaktadır. Kıssada örnek olarak gösterilen hakkın sâbit kadem savunucuları, her dönemdeki mü'minler için ideal bir örnek olarak sunulmuştur.

Kıssanın devamında İlahi azabın mutlaka zalimleri bir gün yakalayacağı ve bunun da son derece şiddetli olacağı müjdelenmektedir ki bunda mü'minler için ciddi bir teselli vardır. Hiçbir iktidar ve güç, hiçbir azgın ve zalim ilânihaye hüküm sürmemiştir. Çoğunluğu burada cezasını bulmuş, akıttığı gözyaşlarının, döktüğü kanların, işlediği cinayet ve insanlık dışı davranışlarının cezasını çekmiştir. Kendisine bir şey olmayanlara gelince, onlar da mutlaka mahkeme-i kübrada, ma'dele-i ulyâda (en ince adaletin görüldüğü yer) işledikleri suçlarının cezasından kaçamayacak, cehennemde yangınlar ve çeşitli azaplar içerisinde ölmeden acı ve ıstırap çekeceklerdir. Her iki durumda da kaybeden zulüm ve hukuksuzluğun temsilcileri, kazananlar ise hakkın arkasında duran hak mümessilleri olacaktır.

Ashâb-ı Uhdûd'un verdiği diğer bir ders de hakkın arkasında durmanın mutlaka bir bedel gerektirdiği gerçeğidir. Böyle bir bedeli ödemedi, hak temsilcisi olmak neredeyse imkânsız gibidir. Zira Lokman'ın (aleyhisselam): *"Evladım, namazı hakkıyla ifa et, iyiliği yay, kötülüğü de önlemeye çalış ve başına gelen sıkıntılara sabret! Çünkü bunlar azim ve kararlılık gerektiren işlerdendir."* (Lokmân sûresi, 31/17) şeklinde oğluna yaptığı tavsiyelerde görüldüğü üzere hak savunuculuğu, mutlaka azim ve kararlılık gerektiren bir ameldir.

IX. HAKPEREST BİR İSEVÎ KAHRAMAN “NECÂŞÎ”

Bazen yakındaki ışık görülmez. Şayet bir insanın ya da toplumun bir hayırdan nasibi yoksa ayaklarına kadar gelen nimeti görmez veya nimet onlara görünmez. Bunda psikolojik bir durum da söz konusudur. Buna “yakın körlüğü” de diyebiliriz. Tarihte bunun pek çok örneği vardır. Mesela bütün peygamberler, başta en yakınları tarafından anlaşılmamış, dışlanmış ve bazen de memleketlerinden çıkartılma durumuyla karşı karşıya kalmışlardır. Hatta bazı peygamberler, en yakın arkadaşları olan eşleri tarafından bile destek bulamamış, hanımları düşmanlarla beraber kendisine cephe alanlar arasına katılabilmişlerdir. Hz. Nuh’un (aleyhisselam) eşi ve oğlu, Hz. Lut’un (aleyhisselam) hanımı bu anlamda en bilinen örneklerdendir.

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Mekkelilerin yakından tanıdığı bir simaydı. Uzunca bir zamandır pek çok defa ondaki eşsiz ahlâkın nice örneğine şahit olmuşlardı. Ticaretteki güvenini, insana saygı ve sevgisini, yardım etmedeki ulaşılmazlığını ve doğruluğunu, emin ve güvenilirliğini defalarca yakından görmüşlerdi. Kırk yıl gibi uzun bir süre aralarında kalmış Peygamber’in (sallallahu aleyhi ve sellem), kendilerine karşı yalan söylemeyeceğini kesinlikle biliyorlardı. Ancak bütün bunlara rağmen onlara tevhidi hatırlatınca ve Allah tarafından gönderilmiş bir elçi olduğunu söyleyince hepsi sırtını döndü. Sanki hiç tanımadıkları bir yabancı haline dönüşüverdi. Allah Teâla başlarına talih kuşunu kondurmuştu ama onlar buna layık değildi. Sadece O değil, kendisine inanan ve onun ahlâkıyla ahlâklanmış bir avuç mümini de haz-

medememişlerdi. Kimseye hiçbir zararı dokunmayan, toplumun ıslahına çalışan, şirke başkaldırmış zayıf ve fakirlerden oluşan ashâb-ı kirâm, Mekke'nin azgın müşriklerinin hedefi haline gelmişti. Onlar kendilerine gönderilen Peygamber ve seçkin arkadaşlarına layık olmayınca, Allah onları başka bir ülkenin topraklarına yönlendirdi. Zira gittikleri coğrafyada, onların kıymetini bilecek ve arkalarında duracak bir insan vardı. Mekke Müslümanlara dar gelmiş ve kapılarını onlara kapatmıştı. Ancak Allah Teâla onları daha sıcak karşılayacak bir hâminin harîmine yönlendirmişti. Bu ülke Habeşistan ve bu talihli insan da Necâşî'ydi.

1. Kimliği ve Kısaca Hayatı

Habeşistan, Mekkeliler için ideal anlamda bir ticaret bölgesiydi. Güven içerisinde orayla kârlı ticaretler geliştiriyorlardı. Necâşî'yi tarafsızlık ve adaletiyle de yakından tanıyorlardı. Habeşistan çevredeki pek çok ülkede olduğu gibi krallıkla yönetiliyordu. İran krallarına kısra, Mısır krallarına firavun dendiği gibi Habeş krallarına da necâşî deniyordu.

Necâşî'nin asıl adı Ashame'dir. Babası da Habeşistan kralıydı. Necâşî henüz bebek iken babası öldü. Ölürken kardeşine: "Oğlum büyüyünceye kadar kavminin krallığı sana aittir. Ama büyüyünce, kral oğlum olacaktır." demişti. Kardeşi de kral kalma hevesine kapılıp Necâşî'yi bebek iken bir tüccara sattı. Tüccara da: "Onu şimdi burada bırak da yola çıkacağında bana haber ver. Onu sana o zaman teslim edeceğim" dedi. Bir gün tüccar yola çıkacağını haber verdi. O da çocuğu gönderdi. Onu bir geminin yanına getirip durdurdu. Necâşî kendinden ne istendiğini bilmiyordu. İşte o sırada Allah Teâla ansızın amcasının canını alıverdi. Habeşliler de krallık tacını getirip Necâşî'nin başına koyarak onu kral ilan ettiler. Necâşî'yi satın alan tüccar: "Bana ya satın aldığım çocuğu verin ya da paramı" deyince Necâşî: "Doğru söylüyorsun" cevabını vererek, ona malını vermelerini söylemiştir.¹³⁷

Necâşî'nin elçilerle olan diyalogundan, memleketine gelen mü'minlere gösterdiği misafirperverlikten, getirilen rüşvet hediyelerini kabul etmeyişinden, söylentilere değil de meseleyi iyice araştırma-

¹³⁷ İbn Hişâm, 1/339-340.

sından, zayıf ve dışlanmış bir avuç insana sahip çıkmasından, dinlediği Kur'an karşısında gösterdiği derin saygı ve hürmetten, Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) yakından tanıdıktan sonra mülküne bedel O'na hizmetçi olmak isteğinden aslında onun ahlâk ve karakteri hakkında yeterli bilgiyi elde etmiş oluyoruz. Evet, Necâşî, gerçek bir hak temsilcisi ve hakkı her şeye tercih eden bir hak savunucusudur. Adil, cömert, misafirperver, mütevazı, şartlanmışlıktan uzak, yeni düşünce ve fikirlere açık, zayıf kimselerin elinden tutan ve ihtiyaçlarını gören karakter yapısına sahip samimi bir mü'mindir.

Bedir Savaşının müslümanların lehine sonuçlandığı haberini öğrenen Necâşî, Cafer ibn Ebî Talip ve arkadaşlarını yanına davet etti. Müslümanlar kaldığı yere gittiklerinde onu toprağın üzerinde yerde oturuyor buldular. Cafer ibn Ebî Talip der ki: Onu bu halde görünce içimizden acıma hissi geldi. İçimizden geçenleri sezdi ve bize şöyle dedi: "Allah'ın size bahşettiği şeyden dolayı sizleri müjdeliyorum. Gelen bir haberci, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) düşmanına galip geldiği müjdesini getirdi." Bu defa Cafer ibn Ebî Talip: "Peki neden altınıza herhangi bir sergi almaksızın böyle toprak üzerinde oturuyorsunuz?" deyince o: "Biz Allah Teâla'nın Hz. İsa'ya (aleyhisselam) indirdiğinden biliyoruz ki Allah'tan kendilerine herhangi bir nimet ulaştığında, onların bu nimet karşısında mütevazı olmaları gerekir. Allah Teâla işte böylesine müjdeli bir hadiseyi yani Resûlullah'ın galibiyetini nasip etti. O zaman bize de mütevazı olmak düşer." cevabını verdi.¹³⁸

2. Mekke'den Habeşistan'a Giden Yol

Mekke, zalimlerin zulmünden dolayı yaşanmaz bir hale gelince, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ashabına, Habeşistan'a hicret etmelerini zira orada adaletle hükmeden salih bir kralın olduğunu söyledi. Habeşistan, ticaret açısından da oldukça verimli bir bölgeydi. Mekke'deki hakperestler, kendilerine yapılan her türlü işkence ve insanlık dışı uygulamaya katlanmışlar; içlerinden hiçbirisi haklı mücadelede yılmamış ve geri durmamıştı. Ancak onları en fazla üzen şey inandıkları dini açıktan ve rahatça yerine getirememeleriydi. Mesela

¹³⁸ Eş-Şâmi, 4/68.

Kâbe'de namaz kılamıyorlar, açıktan Kur'ân okuyamıyorlardı. Bütün hakları ellerinden alınıyor, yavaş yavaş toplumdan soyutlanarak soykırıma tabi tutuluyorlardı. Kader planında İslâm nurunun başka ülkelere taşınması gerekecek, hakka başka yerlerde temsilciler bulunacaktı. İşte bu da ancak hicretle mümkündü. Kader, gizliden gizliye kendi planını icra ediyordu. Hak yolunda verilen mücadelenin meyveleri, kısa süre içerisinde her yerde görülecekti.

Peygamberliğin beşinci yılında 11 erkek, 4 kadından oluşan ilk kabile yola koyuldu. Peşlerinden gelen Kureyşliler, onları yakalamak için arkalarına düştülerse de kıyıya geldiklerinde mü'minler çoktan denize açılmışlardı. Sahilde Habeşistan'a gidecek bir gemi bulmuşlar, adam başına beşer dirhem vererek yola çıkmışlardı. Böylece müşrikler onları yakalayamadan geri dönmek zorunda kaldılar.¹³⁹

Müslümanların Habeşistan'da rahat bir şekilde yaşamaları ve kavuştuıkları özgürlük ortamının rahatlığı, Mekkeli diğer Müslümanlar tarafından öğrenilince, ertesi yıl 77 erkek 13 kadın olmak üzere ikinci bir kabile daha yola çıktı.

3. Habeşistan'daki Müslümanların Hayatı

Mekke'nin ağır baskılarından uzaklaşan Müslümanlar, Habeşistan'da huzur içerisinde yaşıyorlardı. Açıkçası Müslümanların Habeşistan'daki hayatlarıyla ilgili kaynaklarda çok detaylı bilgiler bulmak mümkün değildir.¹⁴⁰ Nerelelere yerleştiler, ticaretle mi uğraştılar, komşuluk ilişkileri nasıldı, nasıl oldu da kısa süre içerisinde memleketin en tepesindeki insanlara ulaştılar ve onlara tesir ettiler? Bütün bu soruların cevabı bugün bizler için hâlâ meçhuldür. Belki de günümüzde değişik ülkelere dağılmış Müslümanlar için onların hayatlarında alınması ve takip edilmesi gereken ciddi dersler vardır. Azınlık olmalarına rağmen kendi inanç ve kültürlerini devam ettirebilmeleri, asimile olmamaları, aktif olarak hayatın içerisinde bulunmaları, inançlarını hayatlarına taşımakla güzel örnek teşkil etmeleri gibi yönleri aslında bugün farklı ülkelerde yaşayan pek çok Müslümanın problemlerine ışık tutacak hususlardır.

¹³⁹ Bkz: Taberî, *Târih*, 2/328-330.

¹⁴⁰ Konuyla ilgili bkz: Öztürk, Levent, *İlk Hicret Habeşistan*, Hicret Yayınları, İstanbul, 2015.

Habeşistan günlerini en güzel şekilde tasvir edenlerden biri Ümmü Seleme Validemizdir. O, yaşadıklarıyla ilgili şu bilgileri aktarmaktadır: “Habeşistan’a varınca, Necâşî’ye yakın bir bölgeye yerleştik. Dinimiz hakkında büyük bir güven içerisinde bulunuyor ve huzur içerisinde ibadetlerimizi yerine getiriyorduk. Ne bir eziyet ne de bize sıkıntı verecek herhangi bir şeyle karşılaştık. İşte bizim güven ve huzur içerisinde bulunduğumuz haberi müşriklere ulaşınca, onlar bundan rahatsız olup, bizi iade etmesi için Necâşî’ye elçi gönderdiler.”¹⁴¹

Müslümanların Habeşistan’da kralın yanında ve yakınında olduklarını, orada âsâyiş, hukuk ve ıslahtan yana taraf olduklarını görmekteyiz. Zira Müslümanlar orada iken çıkan bir iç kargaşada Necâşî’nin yanında olmuş hatta onun galip gelmesi için dua etmişlerdir. Yine Ümmü Seleme Validemizden gelen rivayet şöyledir: “Bizler huzur ve güven içerisinde yaşayıp giderken birdenbire bir adam ortaya çıkıp Necâşî’yi krallıktan indirmek için onunla çarpıştı. Vallahi o güne kadar bu ölçüde hiç üzülmemiştik. Bu adam Necâşî’ye galip gelirse, haklarımıza Necâşî kadar dikkat etmez diye de çok endişe ettik. Neticede Necâşî onun üzerine yürüdü. Arkadaşlarımız kendi aralarında: “Savaşın olduğu yere gidip de bize haber getirebilecek bir kişi var mıdır?” diye müzakere ettiler. Ancak oraya gitmek için Nil’i geçmek gerekiyordu. Zübeyr (radiyallahu anh) “Ben!” dedi. Onlar da bir su tulumu bulup şişirdiler. Zübeyr onu göğsünün altına alarak yüzdü ve iki ordunun karşılaşacağı Nil’in öbür tarafına geçti. Biz de bu arada Necâşî için dua ediyorduk. Bu şekilde dua ederken bir de baktık ki Zübeyr uzaktan elbisesini sallayarak göründü: “Müjde! Necâşî galip geldi. Allah düşmanını yok edip onu da yurdunda hâkim kıldı.” diye sesleniyordu.”¹⁴²

Bir ara Mekke’de müşriklerin İslâm’ı kabul ettikleri haberi yayılınca, Habeşistan’daki Müslümanlardan bazıları Mekke’ye döndüler. Ne var ki durumun öyle olmadığını hatta şartların daha da ağırlaştığını görünce yeniden Habeşistan’a geri geldiler. Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi ve sellem) hicretiyle bunların bir kısmı bu defa Medine’ye gittiler ve bu şekilde ikinci hicretlerini yapmış oldular. Hayber Kalesi’nin fethedildiği hicretin 7. yılında hepsi Medine’ye gelmiş oldu.

¹⁴¹ İbn Hişâm, 1/334.

¹⁴² İbn İshâk, s.216; Ahmed b. Hanbel, 1/203.

4. Zalimlerin Rahatsızlığı ve Gönderilen Hediyeler

Kureyş müşrikleri, ashâbın Habeş ülkesinde emniyet ve sükûnete kavuşup orada yurt yuva edindiklerini öğrenince aralarında toplantı yaptılar. Hicret edenleri oradan geri getirebilmek için çeşitli müzâkerelerde bulundular. Kureyş'ten ikna ve hitabet gücü yüksek iki kişiyi gönderme kararı aldılar. Bunlar Amr ibn Âs ve Abdullah ibn Rebîa idi. Hem Necâşî hem din adamları ve krala yakın kimseler için en değerli hediyeler hazırladılar. Bunları rüşvet için verecekler ve karşılığında Müslümanları teslim alacaklardı. Yola çıkan bu iki zat büyük bir ümitle gidiyordu. Yanlarında götürdükleri hediyelere bakarak sonuç alacaklarında hiçbir şüpheleri yoktu. Kureyş onları gönderirken birtakım tavsiyelerde de bulunmuştu. Buna göre muhacirler hakkında Necâşî ile konuşmadan önce din adamlarına ve kralın yakınındakilere hediyelerini takdim edecek ve sonra Necâşî'nin huzuruna çıkıp en değerli hediyeleri kendisine sunacaklardı. Ayrıca muhacirleri muhatap almadan doğrudan Necâşî'den onları kendilerine teslim etmelerini isteyeceklerdi. Nihayet Necâşî'nin yanına gelen bu iki kişi, aynen denilenleri yaptılar ve hediyeleri (rüşvetleri) sahiplerine ulaştırdılar. Her bir kişiye hediye verirken şu uyarıyı yapmadan geri durmuyorlardı:

"Bizden birtakım akı ermez gençler gelip kralın ülkesine sığındılar. Onlar kendi kavimlerinin dinini terk ettiler. Ayrıca bunlar sizin dininize de girmediler. Kavimlerinin şerefîleri, onları kendilerine geri vermesi için bizi sizin kralınıza yolladı. Biz onlar hakkında hükümdarla konuştuğumuzda, onları bize teslim etmesini ve onların söyleyecekleri sözlere kulak asmamasını krala tavsiye edin! Çünkü kendi kavimleri onları daha iyi bilirler ve kusurlarını daha iyi anlarlar."

Değerli hediyeleri alan ve bu yönlendirme cümlelerini duyan herkes, denilenleri aynen yerine getireceklerini söyledi. En son Necâşî hediyeleri kabul ettikten sonra elçiler: "Ey hükümdar! Bizden birtakım akı ermez gençler senin ülkene gelip sığındılar. Onlar kavimlerinin dininden ayrıldılar, senin dinine de girmediler. Onlar bizim de senin de bilmediğin bir din icat ettiler. Onların babalarından, amcalarından ve

yakın akrabalarından olan kavimlerinin eşrafı, onları kendilerine geri çevirmeniz için bizi sana yolladılar. Çünkü onlar, bunları başkalarından daha iyi bilirler, kusurlarını, kabahatlerini başkalarından daha iyi anlarlar.” dediler.

Abdullah ibn Ebî Rebîa ile Amr ibn Âs'ın en çok korktukları ve istemedikleri şey, Necâşî'nin muhacirleri çağırıp dinlemesiydi. Yanında bulunan danışmanları ona: “Ey kralımız! Bu iki adam doğru söylüyorlar. Kavimleri onları daha iyi bilirler ve kusurlarını bizden daha iyi anlarlar. Sen onları bu iki adama teslim et, ülkelerine ve kavimlerine geri götürsünler!” dediler. Necâşî onların bu tekliflerine kızdı ve: “Hayır! Vallahi, ben onları bu iki adama hemen teslim etmem! Gelip ülkeme sığınmış, beni başkalarına tercih ederek himayeme girmiş bir topluluğa kötülük yapılamaz! Onları yanıma çağırıp, bu iki adamın söyledikleri şeyler hakkında onlara sorular soracağım. Şayet bu iki adamın dedikleri gibi iseler, kendilerini bu iki adama teslim eder, kavimlerine geri çevirim. Ancak şayet onlar bu iki adamın söyledikleri gibi değillerse, onları bunlara karşı korur ve himayemde kaldıkları müddetçe de en güzel şekilde kollarım.” dedi. Sonra haber göndererek misafirleri yanına çağırttı. Necâşî'nin davetçisi gelince, muhacirler toplandılar ve birbirlerine: “Kralın yanına gittiğiniz zaman ona ne söyleyeceksiniz?” sorusunu sordular. Ardında da: “Vallahi, biz ancak bildiklerimizi, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) bize emrettiklerini söyleriz. Ne olacaksa olsun!” dediler.¹⁴³

5. Kilisede Karşılaşma ve Dinlenen Kur'an

Muhacirler Necâşî'nin yanına vardıkları zaman kral kendi din adamlarını da yanına çağırmişti. Hepsi Necâşî'nin çevresinde hazır bulunuyorlardı. Necâşî, muhacirlere: ‘Siz ne benim dinime ne de bu milletlerden hiçbirinin dinine girmediğinize göre kavimlerinizden ayrılarak inandığınız bu din, nasıl bir dindir?’ diye sordu. Muhacirler adına Cafer ibn Ebi Talip şöyle konuştu:

“Ey hükümdar! Biz cahil bir toplumduk. Putlara tapardık. Ölmüş hayvan eti yedik. Bütün kötülükleri yapardık. Akrabalarımızla ilişkiler

¹⁴³ İbn Hişâm, 1/334-335;

lerimizi keser, onların hakkını gözetmezdik. Komşularımızı unuttur, onların vazifelerini yerine getirmezdik. İçimizden güçlü olan, güçsüz ve zayıf olanı ezerdi. Yüce Allah bize kendimizden, soyunu sopunu, doğruluğunu, eminliğini, iffet ve nezahetini bildiğimiz Resûlü gönderinceye kadar biz hep bu kötü durum ve tutumda idik. O peygamber, bizi, bizim ve babalarımızın Allah'tan başka tapageldiğimiz taştan, ağaçtan, altın ve gümüşten yapılmış putları bırakarak Allah'ın birliğine inanmaya ve yalnız O'na ibadet etmeye davet etti. Yine O, doğru söylemeyi, emaneti sahibine vermeyi, akraba haklarını gözetmeyi, komşulara iyi davranmayı, haramlardan uzak durmamızı, kan dökmememizi bize emretti. Ayrıca bizi her türlü çirkin, yüz kızartıcı söz ve işlerden, yalan söylemekten, yetim malı yemekten, iffetli kadınlara dil uzatmak ve iftira etmekten de yasakladı. Hiçbir şeyi kendisine eş ve ortak tutmaksızın yalnız Allah'a ibadet etmemizi, namaz kılmamızı, zekât vermemizi ve oruç tutmamızı istedi. Biz O'nu doğruladık ve O'na iman ettik. Allah tarafından getirdiği şeylere göre O'na tâbi olduk. Bir ve tek olan Allah'a ibadet ettik, O'na hiçbir şeyi şirk koşmadık. O'nun bize haram kıldığını haram, helâl kıldığını helâl olarak kabul ettik. Bunun üzerine kavmimiz bize düşman kesildi. Bizi dinimizden döndürmek, Yüce Allah'a ibadetten vazgeçirip putlara taptırmak, öteden beri helal sayarak serbestçe işleyegeldiğimiz kötülükleri tekrar işletmek için bizi işkenceden işkenceye uğrattılar. Onlar bize böylece galebe çalıp zulmettikleri, bizimle dinimiz arasına girdikleri ve tazyiklerini arttırdıkları zaman, biz senin ülkene çıkmak, sığınmak zorunda kaldık. Seni başkalarına tercih ederek, senin koruman altında ve komşuluğunda bulunmayı arzu ettik. Ey hükümdar! Biz senin yanında hiçbir zulme uğramayacağımızı umuyoruz!"

Necâşî: "Allah tarafından peygamberinizin getirip sizlere bildirdiği şeylerden, senin yanında bir şey var mı?" diye sordu. Cafer: "Evet, var." dedi. Necâşî: "Onu bana oku!" dedi. Cafer, Meryem sûresinin baş tarafından, Hz. Yahya ve Hz. İsa (aleyhimesselam) ile ilgili âyetleri (1-35) okuyunca, Necâşî o kadar ağladı ki (akan gözyaşlarından) sakalı ıslandı. Necâşî'nin din adamları da okunan âyetleri dinledikleri zaman ağladılar. Bundan sonra Necâşî, Mekke'den gelen iki Kureyşliye: "Bu (din-

lediğim şey), İsa'ya gelmiş olanla muhakkak aynı yerden gelmektedir! Siz ikiniz, gidin artık! Hayır! Vallahi ben onları size ne teslim ederim ne de onlara dokunulur!" dedi. İki elçi, Necâşi'nin yanından dışarı çıktıkları zaman, Amr ibn Âs: "Vallahi ben yarın Necâşi'nin yanına gidip onlar hakkında söyleyeceğim şeyle köklerini kazıtacağım!" dedi. Abdullah ibn Ebi Rebîa ise: "Sen böyle bir şey yapma! Onlar bize muhalif olsalar da aramızda akrabalık bağları var!" dedi. Amr ibn Âs: "Vallahi, Necâşi'ye bunların İsa ibn Meryem'in bir kul olduğunu iddia ettiklerini haber vereceğim!" dedi.

Ertesi gün Necâşi'nin yanına gidip: "Ey hükümdar! Onlar İsa ibn Meryem hakkında çok büyük, ağır sözler söylüyorlar! Onları çağır da onun hakkında ne söylediklerini kendilerine bir sor." dedi. Bunun üzerine Necâşi, mevzuu sormak için onları tekrar yanına çağırdı. Muhacirler yeniden toplandılar. Birbirlerine: "Necâşi size İsa ibn Meryem hakkında sorduğunda ne söyleyeceksiniz?" diye sordular ve: "Vallahi, onun hakkında Allah'ın dediklerini ve Peygamberimizin bize bildirdiklerini söyleriz. İşin sonu ne olursa olsun!" dediler.

Necâşi'nin yanına vardıkları zaman onlara: "Söyleyin bakalım; Meryem oğlu İsa hakkında ne diyeceksiniz?" diye sordu. Cafer ibn Ebi Talip: "Biz, onun hakkında Peygamberimizin bildirdiklerini söylüyoruz. O diyor ki: "İsa Allah'ın kulu, resûlü ve Allah'a bağlanmış bir kız olan Meryem'e ilka eylediği kelimesidir." deyince, Necâşi, elini yere uzatıp oradan bir çöp aldıktan sonra: "Vallahi, İsa ibn Meryem de senin söylediğinden başka birşey değildir! Arada şu çöp kadar dahi fark yoktur!" dedi. Necâşi bunu söylediği zaman, çevresindekiler homurdanmaya başladılar. Necâşi onlara: "Vallahi, siz homurdansanız da gerçek olan budur!" dedi. Muhacirlere de: "Gidiniz! Sizler, benim ülkemde, tamamıyla emniyet içindesiniz! Size söven, dil uzatan kimse cezalandırılacaktır! Size söven, dil uzatan kimse cezalandırılacaktır! Size söven, dil uzatan kimse cezalandırılacaktır! Ben, hiçbirinize bir dağ altın karşılığında bile olsa, eziyet etmek istemem! Getirdikleri hediyeleri de şu iki adama geri verin! Benim onlara ihtiyacım yok! Vallahi, Allah bana saltanatımı geri verdiği zaman, benden rüşvet almadı ki ben bu hususta rüşvet alayım!" dedi.

Bunun üzerine iki elçiye getirdikleri hediyeler geri verildi ve çaresiz bir halde Necâşî'nin yanından çıkıp gittiler. Muhacirler de bu iyi ve candan koruyucunun yanında kalmış oldular.¹⁴⁴

6. Hakkında İnen Âyetler

Tefsir kaynaklarında Mâide sûresi 83-86 âyetlerinin, Necâşî ve Hristiyan din adamları hakkında nâzil olduğu belirtilir. Muhacirler Habeşistan'a hicret ettiklerinde Mekke müşrikleri arkalarından bir grup insan göndermiş ve Necâşî'yi aleyhlerinde tahrik ve teşvik ederek onlara baskı yaptırmak ve geri almak istemişlerdi. Bunun üzerine yukarıda da detaylı olarak işaret edildiği gibi Necâşî, ileri gelen keşişler ve rahiplerle bir toplantı yaptı. Bu toplantıya hem orada bulunan Müslümanları hem de elçi olarak gönderilen müşrikleri davet etti. Herkes toplantıda yerini alınca Necâşî, müslümanlara şöyle seslendi: "Kitabınızda Hz. Meryem hakkında ne denmektedir?" Onun bu sorusuna Ca'fer ibn Ebî Tâlip (radiyallahu anh): "Evet, onun adına nispet edilen bir sûre de vardır." cevabını verdi ve Meryem sûresinin 1-34 âyetleri ve Tâhâ sûresinin 1-9. âyetlerine kadar okudu. Büyük bir saygı ve dikkat içerisinde okunan Kur'ân'ı dinleyen Necâşî ve din adamları sakalları ıslanincaya kadar gözyaşı döktüler. Daha sonra Necâşî, Medine'ye Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile görüşmek üzere içlerinde en önde gelen din adamlarının bulunduğu bir heyet gönderdi. Bu heyet Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) değişik sorular sordu. Resûl-i Ekrem onlara Yâsîn sûresini okudu ve bütün heyet orada da aynı şekilde gözyaşı döktü ve iman ettiklerini belirttiler.¹⁴⁵

Aşağıda meâli verilen âyetler her ne kadar Medine'de inmiş olsalar da hem Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Mekke'de iken

¹⁴⁴ Bkz: İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr, *es-Siyer ve'l-Meğâzi*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1978, s.213-216; İbn Hişâm, 1/334-337; İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdulkarim b. Abdulvâhid eş-Şeybânî el-Cezeri, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Dâru'l-Kütüb'l-Arabî, Beyrut 1997, 1/676-678; İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesir el-Kuraşî, Dâr-u İhyâi't-Turâsî'l-Arabî 1988, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3/87-95.

¹⁴⁵ Taberî, 10/507-508; İbn Ebî Hâtim, 4/1184; İbn Kesir, 3/166; İbn İshâk, *Meğâzi*, s.219.

Habeşistan'da Necâşi ve adamlarının durumunu hatırlatmakta, hem de Medine'ye hicretten sonra gelen heyetin durumunu tasvir etmektedir:

"Peygambere indirilen Kur'ân'ı dinledikleri vakit, onda âşinaları olan hakikate kavuşmaları sebebiyle gözlerinin yaşla dolup taşıdığını görür ve şöyle dediklerini işitirsin: 'İman ettik ya Rabbena! Bizi de hakka şahitlik edenlerle beraber yaz! Bütün isteğimiz ve umudumuz, Rabbimizin bizi hayırlı insanlar arasına dâhil etmesi iken, ne diye Allah'a ve bize gelen bu hakikate iman etmeyelim ki?' Böyle demelerine mukabil, Allah onları, içinden ırmaklar akan ve ebedî kalacakları cennetlerle ödüllendirdi. İşte iyi hareket edenlerin mükâfatı böyle olur! Küfre sapıp âyetlerimizi yalan sayanlara gelince, onlar da alevli cehennemi boylayacaklardır." (Mâide sûresi, 5/83-86).

Yukarıdaki âyetlerde Necâşi ve din adamlarının, her türlü şartlanmışlıktan uzaklaşarak Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) indirilen Kur'ân'ı dinlediklerinde O'nun benzersiz dil ve üslubu, meseleleri mükemmel bir şekilde ortaya koyması, Müslümanların kendisini mükemmel temsili karşısında duygulandılar. Ayrıca hakkın mümes-sili olarak yakından tanıdıkları Hz. Muhammed'i (sallallahu aleyhi ve sellem) gördüklerinde çok etkilendiler ve gözyaşlarını tutamadılar. Başta Necâşi olmak üzere hepsi birden: *"İman ettik ya Rabbena! Bizi de hakka şahitlik edenlerle beraber yaz! Bütün isteğimiz ve umudumuz, Rabbimizin bizi hayırlı insanlar arasına dahil etmesi iken, ne diye Allah'a ve bize gelen bu hakikate iman etmeyelim ki?"* dediler. Bu insanlar, müşrikler gibi kibirlenmediler, kalplerindeki rikkat, samimiyet ve doğruyu bulma arzusu sayesinde, hakkı görür görmez tereddüt göstermeden inandılar. Sadece imanlarını ikrarla kalmadılar, aynı zamanda Kur'ân'da bildirilen her ne varsa "Niçin?" "Neden?" "amasız" ve "lâkinsiz" demeden kabul ettiklerini açıkladılar ve hakkın savunucuları ile beraber olmayı dilediler.

7. Necâşi'ye Gönderilen Heyet

Hicretin altıncı senesinde Mekkeli müşriklerle yapılan Hudeybiye Antlaşmasından sonra Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) komşu ülkelerin hükümdarlarına elçiler göndermeye başladı. Bu elçilerden biri de Amr ibn Ümeyye ed-Damrî idi. Amr'ın görev-

lendirildiği yer Habeşistan'dı. Birkaç görevle birden gidecekti. Bunlardan biri Resûlullah'ın mektubunu Necâşî'ye teslim etmek, diğeri de Habeşistan'a hicret edip dönmemiş olan Müslümanları istemek ve Ebû Süfyan'ın kızı Ümmü Habîbe'yi Resûlullah'a nikâhlamasını Necâşî'den talep etmekte. Necâşî gelen elçiye saygı gösterdi, gelen mektup huzurda açıldı ve okunması dinlendi. Mektupta şöyle deniyordu:

*"Allah'ın Resûlü Muhammed'den Habeş Necâşisi (hükümdarı) Asham'a; Selâm sana! Ben, senin vesilenle, Melik, Kuddûs, Mü'min ve Müheymin olan Allah'a hamd ederim. Ve şehadet ederim ki İsa, Ruhullah ve Allah'ın iffetli, tertemiz, pâk ve bâkire Meryem'e ilkâ ettiği kelimesidir... Seni şeriki olmayan Bir Allah'adavet ediyorum."*¹⁴⁶

Necâşî, mektubu almak için tahtından indi, öpüp başına koydu, mektubun okunması biter bitmez de davete icabet ederek Müslüman olduğunu ilan etti ve hiç vakit geçirmeden kâtiplerine şu mektubu dikte ettirdi:

*"Allah'ın Resûlü Muhammed'e, Habeş hükümdarı Necâşî Esham'dan ... Ben şehadet ediyorum ki sen Allah'ın Resûlü'sün... Eğer emredersen, hemen oraya gelirim. Ancak ben, sadece kendime sahibim. Şu anda teb'ama hâkim değilim. Yine şehadet ederim ki Senin dediklerinin hepsi de doğrudur."*¹⁴⁷

Necâşî, imanının şuurunda bir insandı. Hatta birgün yakınlarına şöyle dediği rivayet edilmektedir: *"Keşke şu saltanata bedel, Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hizmetkârı olsaydım."*¹⁴⁸

Necâşî'nin yaptığı diğer önemli bir icraatı ise Habeşistan'da bulunan ve eşi vefat etmiş olan Ümmü Habîbe validemizin Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) nikahını kıyması olacaktı. Ümmü Habîbe Validemiz bu durumu şöyle anlatmaktadır:

"Habeşistan'da iken Necâşî'nin elçisi Ebrehe adındaki câriyenin

¹⁴⁶ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1990, 1/198-199; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 3/83; eş-Şâmi, Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî, *Sübülü'l-Hedy-i ve'r-Reşâd*, dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1993, 2/394.

¹⁴⁷ Taberî, *Târihu'l-Ümemve'l-Mülûk*, 2/652-653; İbn Kesir, *Dârü'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî* 1988, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 3/104-105; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/258-259; Zehebi, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz, *Târihu'l-İslâm*, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî 2003, 1/602.

¹⁴⁸ Bkz.: Ebû Dâvûd, *Cenâiz*56; Ahmed b. Hanbel, 1/461.

getirdiği haber kadar hayatta hiçbir şey beni heyecanlandırmadı. Ebrehe, Habeşistan Kralı Necâşî'nin kıyafet ve kokuları ile ilgilenen birisi idi. Bir gün benden izin isteyerek konuşmak istediğini bildirdi. Ben de kabul ettim. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) Kral'a benimle evlenmek istediğini bildiren bir mektup gönderdiğini söyledi. Ben de bu duruma çok sevindim ve söylediklerinden emin olmak için bunu ona birkaç defa tekrarlattım. Sonunda Ebrehe, Kral'ın nikâhımı kıymak için bir vekil tayin etmemi istediğini bildirdi. Bunun üzerine Saîd ibn Âs'ın oğlu Hâlid'i çağırdım ve onu kendime vekil tayin ettim. Ellerim ve ayaklarımda ne kadar takı varsa hepsini sevincimden dolayı Ebrehe'ye verdim. Söz kesildiğinin ertesi günü Necâşî, Cafer ibn Ebî Tâlib'e orada bulunan bütün Müslümanları toplamasını söyledi. O toplantıda kısa bir konuşma yaptı. Konuşmasına şöyle başladı:

“Bütün hamdler, Melik, Kuddüs, Mü'min, Müheymin, Azîz ve Cebbâr olan Allah Teâla'ya olsun. Allah'tan başka ilah olmadığına, Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) de O'nun kulu ve Resûlü ve Meryem Oğlu İsa'nın müjdelemiş olduğu Peygamber olduğuna şahadet ederim.” dedikten sonra Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) isteği üzerine Ebu Süfyan'ın kızı Ümmü Habîbe'yi 400 dinar mehir ile Resûlullah'a nikâhladığını bildirdi. Bu teklif Ümmü Habîbe validemizin vekili Halid ibn Saîd ibn Âs tarafından da kabul edildi ve böylece evlilik gerçekleşti. Necâşî, mehir olarak belirlenen miktarı Halid ibn Saîd'e teslim ettikten sonra kalkmak üzere olan ashâb-ı kirâma, nikâhtan sonra yemek vermenin, Peygamberlerin sünneti olduğunu hatırlatarak davetlilere düğün yemeği ikram etti.¹⁴⁹

Nikâhın ertesi günü Ümmü Habîbe Validemiz, kendisine müjdeyi getiren câriye Ebrehe'yi çağırarak, mehir olarak kendisine verileden elli dinar daha verdi. Verilen parayı kabul etmeyen Ebrehe, daha önce verilen dört gümüş bilezik ve ayaklarındaki gümüş yüzükleri de iade etti. Bunun sebebi, Necâşî'nin kendisine Ümmü Habîbe'den bir şey kabul etmemesi tembihiydi. Bunlara ilave olarak Necâşî, hanımlarına yanlarındaki bütün güzel kokulardan Ümmü Habîbe'ye vermelerini

¹⁴⁹ İbn İshâk, s.259; İbn Hişâm, 1/224; Taberî, *Târih*, 11/606; Şâmî, 11/194-1195.

söylemişti. Ebrehe, Ümmü Habîbe validemizin çeyizinin hazırlanmasında da bizzat yardımcı oldu.

Necâşî, hem Ümmü Habîbe'nin Resûllah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) nikâhını kıydı hem de Habeşistan'da bulunan diğer Müslümanları iki ayrı gemiye bindirerek Arabistan'a gönderdi. Kafile Medine'ye vardığında Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) Hayber Kalesi'nin fethi ile meşguldü. Kalenin fethiyle, onların gelişi çakıştı ve iki sevinç bir arada yaşanmış oldu. Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) bunu şöyle ifade ettiği belirtilir: "Bilmem ki bu iki şeyin hangisi ile sevineyim. Hayber'in fethine mi yoksa Cafer'in gelişine mi?" Aynı zamanda Hayber'den alınan ganimetlerden, Habeşistan'dan gelen muhacirlere de hisse verildi.¹⁵⁰

8. Vefatı ve Kılınan Gıyâbî Cenaze Namazı

Her ölümlü gibi Necâşî de saltanatını arkada bırakarak bu dünyadan ebedi memleketine göç etti. Ancak gözü arkada kalmadı. Zira gerçek saltanatın ebedi âlemde olduğunu bilmişti. Bundan dolayı hakkı gördüğünde dünyevi rüşvetleri elinin tersiyle itmiş, hakkın arkasında olmuş ve hakkı savunmuştu. Hak karşısında eğilmiş, haktan dolayı gözleri yaşlarla dolmuş, hak temsilcisi Peygamberi ve onun kendisine sığınan arkadaşlarını dünyevî her şeyin üstünde tutabilmişti. Habeşistan'daki muhacirlerin Medine'ye dönüşünden bir süre sonra bir gün Allah Resûlü, mescide gelerek, orada bulunanlara şöyle demişti: "*Kalkın! Kardeşimiz Necâşî'ye cenaze namazı kılacağız.*"¹⁵¹

Allah Resûlü'nün Necâşî için gıyâbî cenaze namazı kılması, şüphesiz onun için büyük bir şereftir. "Kardeşimiz" sözüne mazhar bir mü'min olabilmek, herhalde Necâşî gibi hakkın arkasında dimdik duranlara nasip olacak bir paye olsa gerektir. Hz. Peygamber'in kıldırılmış olduğu bu namaz aynı zamanda İslâm Fıkhı'nda gıyâbî cenaze namazı kılınıp kılınmayacağı tartışmalarına da mesned teşkil etmiştir. Mesela Şâfiî ve Hanbelî mezhebine göre gıyâbî cenaze namazı her mü'min için kılınabilecekken, Hanefî ve Malikî mezhebi ise bunun sadece Resûllah

¹⁵⁰ Taberî, *Târih*, 11/606; İbn Sa'd, 1/207-208.

¹⁵¹ Buhârî, Cenâiz 4,65; Müslim, Cenâiz 62-67.

(sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından Necâşi için kılındığını ve ona has olduğunu kabul etmektedir. İkinci gruba göre bir mucize eseri olarak Necâşi'nin tabutu Allah Resûlü'nün önünde hazır bulundurulmuş ve namaz bu şekilde hâzır olana karşı kılınmıştır.¹⁵²

9. Necâşi Olmak

Güneşin ışıklarına gözünü kapatan ya da gözleri görmediğinden onun ışıklarını görmeyen nice kimseler vardır. Görmek için bakmak, bakmak için de arayış içerisinde olmak gerekir. Bazen sadece bakmak da yetmez. Bakılan şeyin objektif olarak incelenmesi ve arayıştağının içinde hakikat aşkının bulunması gerekir. Necâşi bir hakikat aşığıdır. O hakkı gördüğü zaman bütün şartlanmışlıklardan vazgeçmiş ve onu anlamaya çalışmıştır. Niyeti doğruyu bulmaktır. Gerçeğı bulunca da her şeyi ona feda edebilmiştir. Aslında bir kral ve aynı zamanda farklı bir dine mensup bir kişi olarak onun yeni ve farklı gördüğü bir dini ve mensuplarını incelemesi, onlarda bir ışık fark etmesi, onun ne kadar hakşinas bir kişi olduğunun göstergesidir. Yakınlarının başlangıçta rüşvet olarak getirilen dünyevî metalarla oyalanıp, hakkı gözardı etmeleri, onun diğer insanlardan farkını ortaya koyan önemli bir noktadır.

Bir devlet başkanı olarak Necâşi'nin kendisine sığınan muhacirlerin temsil ettikleri dini kabul etmesi ondaki yüksek ahlâkî değerin ve objektiflikteki zirve noktanın göstergesidir. Aslında o, sahip olduğu karakter ve ahlâk bakımından tam da bir Müslümanda bulunması gerekli olan niteliklere sahiptir. Her türlü şartlanmışlıktan uzak, merhamet ve adalet sahibi bir mü'mindir o. Ondandır ki kendilerinde hakkın izlerini gördüğü muhacirler ve dinlemiş olduğu hak kelam karşısında, ideal mü'minlerde bulunması gereken rikkat ve haşyeti sergilemiş, kalbi ürpermiş ve bunun sonucunda gözyaşlarına hâkim olamamıştır. Onun bu objektif bakışı sadece kendisiyle kalmamış, kısa sürede çevresindekilerde de büyük bir etki alanı oluşturmuş ve onlar da Necâşi ile aynı potaya gelebilmişlerdir. Onlar gerek Cafer ibn Ebî Talib'in Habeşistan'da Kuran'ı tilaveti esnasında, gerekse bu ilahi kelamın yeryüzünde müces-

¹⁵² Konuyla ilgili tartışmalar için bkz: Kurtubî, 2/81-82; Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhul-İslâmiyyu ve edilletuhu*, Dâru'l-Fikr, Şam ts; 2/1532.

sem en büyük temsilcisi Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) huzurunda Kur'ân'ı dinlediklerinde, aysberklerin sıcak denizlerde eriyip suya dönüştükleri gibi, geçmişlerine ait bütün şüphe ve tereddütlerden sıyrılmış, hakka inanan ve taraftar olan birer hakikat aşığı haline gelebilmişlerdir. Hem Necâşî hem çevresindeki din adamları ve saray sakinleri İslâm'a dâhil olmuş, hakkın birer temsilcisi ve savunucusu olarak da hayatlarını sürdürmüşlerdir.

X. HAKKIN ZİRVEDEKİ TEMSİLCİSİ HZ. MUHAMMED (Sallallahu Aleyhi Ve Sellem)

Allah Teâla'nın değişik dönem ve coğrafyalara gönderdiği bütün peygamberler, hakkın temsilcisi olmuş, onu savunmuş ve onun yerleşmesi için büyük uğraşlar vermişlerdir. Bunlardan bazıları bu yolda, batılın temsilcileri tarafından işkencelere tâbi tutulmuş, kimi si memleketinden çıkartılmış, bazılarının da canına kıyılmıştır. Yani hak mücadelesi aslında peygamberlerin var oluş ve gönderiliş gayesidir. Elinizdeki çalışmada hak müdafası noktasında daha çok peygamberlerin dışındaki insanlar merkeze alınmıştır. Bu insanlar da aslında, hak temsilcisi ve savunucusu olan peygamberlerin yetiştirdiği veya peygamberleri kendilerine örnek alan kimselerdir. Burada istisna olarak peygamberlerden Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ele alınacaktır.

Kur'ân, sık sık peygamberlerin hak mücadelelerine atıfta bulunur; bu konuda onların gösterdikleri çetin mücadele örneklerini hatırlatır ve bu uğurda başlarına gelen bela ve musibetlere göndermelerde bulunur. Buna karşılık her zaman hak karşısında duran, inatçılıktan ayrılmayan, haktan hoşlanmayan ve onu bastırmaya çalışan “mele” yani azgın bir gruptan da bahseder. Elde ettikleri mal-mülk, servet, sosyal statü, iktidar ve güç gibi bütün vesileleri hakkı temsil eden peygamberlere karşı kullanan bu azgın ve azınlık grup, her zaman için inanan masumları ezmiş, hakkın karşısında ölümüne direnmiş ve bu inatlarından da hiç vazgeçmemişlerdir. Aslında bunlara, her dönemdeki çıkar grupları da denebilir. Bunlar, kendi çıkar ve ikballeri için her türlü ahlâksızlık ve

kanunsuzluğun içinde olmuş, yaptıkları insanlık dışı fiillerle de bütün insanlığa kötü örnek olarak sunulmuşlardır.

Kur'an'da Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) karşısında duranlar için "mele" şeklinde ifade edilen bir gruptan bahsedilmese de aslında bu kavramın içerisini dolduran kötü grup veya gruplar hem Mekke ve hem de Medine döneminde fazlasıyla ve etkin bir şekilde mevcuttur. Peygamberliğin ilk yıllarından itibaren, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) karşısında direnç gösteren bu grup/gruplar, geçmiş yanlış ve sapık inançlarına etin kemiğe büründüğü gibi bürünmüş, sahip oldukları statü ve imkânların kaybolacağı endişesiyle, her türlü çirkefliliği işlemekten geri durmamışlardır. Bu grup veya gruplar içerisindeki en önde kilerden bazıları Ukbe ibn Ebî Muayt, Ebû Cehil ibn Hişâm, Utbe ibn Rebîa, Şeybe ibn Rebîa, Ümeyye ibn Halef, Ebû Leheb, Velîd ibn Mugîre, Ebû Süfyan gibi tarihe mal olmuş kişilerdir. Medine'de ise bunların başında, Abdullah ibn Übey ibn Selûl gelmektedir.

Tekrar vurgulamak gerekirse hemen hemen her peygamberin karşısına bu "mele" denilen zümre dikilmiş, peygamberlerin hak mücadelelerinde yaman birer karşıt kesilmişlerdir. Çoğu itibariyle ya helak olmuş ya da emellerine ulaşmadan ölüp gitmişlerdir.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), peygamberliğin başlangıcı olan 40 yaşına kadar Mekke'de hayatın değişik alanlarında, her zaman hakkın yanında olmuş, bu uğurda mücadeleler vermiş ve Mekkelilerin de tereddütsüz kabul ettikleri "emin" nitelemesiyle anılır olmuştur. Geldiği dönem itibariyle gerek içerisinde bulunduğu Mekke toplumu gerek Arap Yarımadası ve gerekse dünyanın diğer yerlerinde, hak hep ayaklar altında kalmış, zayıf ezilmiş, kimsesizler itilip kakılmış, kaba kuvvet ve güç, her şeyin üstünde kendisini hissettirmiştir. Hakların en başı olan Allah Teâla'nın hakkı gasbedilmiş, zararı ve faydası olmayan birtakım putlar ihdas edilmiş, buna paralel olarak da insan hakları, tevhid inancı, toplumdaki diğer hak sahibi unsurlar göz ardı edilerek, batılın bütün eziciliğiyle galibiyeti inşa edilmiştir. Toplumda güçlü olanlar haklı sayılmış, yetim ve kimsesizin hiçbir değer ve kıymeti kalmamış, güçlü ve zengin olmak haklılığın temel kriteri olarak kabul edilmiştir. Allah Teâla, Son Peygam-

berini, bütün hakların yerli yerine oturtulması ve kıyamete kadar gelecek kimselere ideal hak temsilcisi bir ümmet inşa etmesi gayesine yönelik bir hayat yaşatmıştır. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) gerek nübüvvet öncesi gerekse nübüvvet sonrası hayatının bütün aşamalarında, hakkın yerleşmesi ve hakkın savunulması amacını, her zaman en önde tutmuş ve bütün karşı koyma ve engellemelere rağmen ondan geri adım atmamıştır. Burada O'nun hak mücadelesiyle ilgili değişik kesitleri ele alınacak ve ideal bir hak savunucusu olması bakımından hayatı incelenecektir.

1. Hılfu'l-Fudûl'daki Aktif Görevi

Hız. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), hakkı savunma, hakkının yanında yer alma ve zalime karşı koyma erdemliliğini, nübüvvet öncesi dönemden itibaren göstermiştir. Aslında her insanda doğuştan var olan İslâm fıtratı niteliği, Allah Resûlün'de zirve bir noktada tezahür etmiş ve o, henüz kendisine vahiy gelmeden önce bu fıtratı gereği, her zaman için haksızın karşısında olmuş, hakkı savunmuş ve mazlûmun yanında yer almıştır. Bunun en açık ve bilinen örneklerinden birisi, cahiliye döneminde Mekke'de faaliyet gösteren Hılfu'l-Fudûl adındaki cemiyete üye olmasıdır. Bu cemiyet, Kureyş kabilelerinden bazılarının Mekke'de haksızlığa uğrayan kimselere destek çıkma ve onları savunma amacıyla kurdukları bir kurumdur. Resûlullah da (sallallahu aleyhi ve sellem) bu kurumun asil üyeleri arasında bulunmaktaydı.

Kaynaklarda Hız. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bu kurumun bir üyesi olarak çözüme kavuşturduğu bazı olaylardan da bahsedilmektedir. Mesela Erâş kabilesine mensup birinden mal satın alan Ebû Cehil, şahsın parasını ödemeyince Ebû Cehil'in Hız. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) düşmanlığını bilen bir müşrik, alay amacıyla mağdur tüccara, o sırada Kâbe'de bulunan Hız. Peygamber'i (sallallahu aleyhi ve sellem) göstererek ona başvurduğu takdirde parasını alabileceğini söylemiştir. Bunun üzerine adam Hız. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) müracaat ederek yardım istemiştir. Resûlullah bu kişiyle beraber Ebû Cehil'in evine gitmiş ve adamın parasını almıştır.¹⁵³

¹⁵³ İbn Hişâm, 1/388-389.

Rivayete göre Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) nübüvvetten sonra da bu ittifaktan övgüyle bahsetmiş ve: “Abdullah ibn Cüd’ân’ın evinde yapılan antlaşmaya ben de katıldım. Benim için o antlaşmada bulunmak, kırmızı tüylü deve sürülerine sahip olmaktan daha sevimidir. Orada Haşim, Zühre ve Teymoğulları denizler bir kıl parçasını ıslatacak kadar suya sahip oldukça mazlumlarla birlikte olmaya söz vermişlerdir. Ben o antlaşmaya bugün dahi çağrılısam icabet ederim.”¹⁵⁴ buyurmuşlardır.

Kaynakların verdiği bilgilere göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) yirmi yaşında bir genç olmasına rağmen yaşlılardan meydana gelen böyle bir ittifaka amcalarıyla beraber katılmış, her türlü zulüm ve haksızlığın önlenmesi için mazlunun yanında yer almıştır.¹⁵⁵

2. Cahiliye Döneminde Hep Hakkın Yanında Olması

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), nübüvvet öncesi dönemde Mekkelilerin eşitlik ve adalet, emniyet ve güven, doğruluk, vefa gibi yüksek erdemlilik vasıflarıyla yakından tanıdıkları bir şahsiyetti. Hakkının yanında olması, zayıfı desteklemesi, zulme karşı duruşu, mazlunun elinden tutması, kimsesizlere sahip çıkması, çocuk, yaşlı, zengin-fakir, kadın-erkek ayrımı yapmaksızın herkese sıcak ve yakından davranması, Mekkeliler tarafından bilinen bir gerçektir. Nitekim ilk defa Hira’da Cebrail ile karşılaştığında endişeye kapılmış, ürperti içinde eşi Hz. Hatice’nin yanına döndüğünde de: “Kendimden endişe ediyorum” demişti. Hz. Hatice de: “Hayır, hayır. Endişe etme; vallahi Allah seni hiçbir zaman utandırmaz. Zira sen, yakınlarını gözetir, darda kalanlara yardımcı olur, muhtacı giydirebilir, misâfiri sevip ikram eder ve hak yolunda karşılaştıkları musibet ve felaketlerde insanlara yardım edersin.”¹⁵⁶ diyerek teselli etmişti.

Resûlullah’ı (sallallahu aleyhi ve sellem) en yakından tanıyan ve tanıdığı için de onunla evlenmeyi tercih eden Hz. Hatice’nin (radiyalla-

¹⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, 1/190, 317; İbn Sa’d, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’ el-Hâşimî, *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1990, 1/103.

¹⁵⁵ Bkz: İbn Sa’d, 1/127-128.

¹⁵⁶ Buhârî, Bed’ül-vahy 7; Müslim, İmân 252-254; Ahmed b. Hanbel, 6/153, 232.

hu anhá) yukarıda geçen sözlerinden de açıkça anlaşıldığı üzere Allah Resûlü hakkın arkasında bizzat durduğu gibi haklı ancak zayıf ve güçsüzlüğünden hakkını arayamayan, güçlüler tarafından ezilen zayıfların da hep yanında olmuştur. “Hak yolunda karşılaştıkları musibet ve felaketlerde insanlara yardım edersin” sözü, aslında O’nun hak karşısındaki durumunu, en açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Şüphesiz ki Hz. Peygamber’in (sallallahu aleyhi ve sellem) en baştaki ahlâkî vasıflarından birisi, O’nun herkes tarafından kabul edilen bir doğruluğa ve güvenilirliğe sahip olmasıdır. Bu yönüyle o, Mekkelilerin yakından tanıdıkları, haktan asla ayrılmayacağına derinden inandıkları bir hak temsilcisiydi. Onun doğruluğuna ve hakkı kılı kırk yararcasına yerine getireceğine o kadar güveniyorlardı ki aralarını bulmak için güvenilir bir hakem olarak ancak kendisini tayin edebiliyorlardı. Mesela yakından bilinen hakemlik meselesi bunun en bariz kanıtlarından biridir. Peygamberlik öncesine denk gelen bir zamanda Kâbe’deki Hacerü’l-Esved’in tekrar yerine konması işinde Kureyşliler arasında ciddi ihtilaf çıkmış hatta kılıçlar bile çekilmişti. Ancak o esnada gelmekte olan Hz. Muhammed’i (sallallahu aleyhi ve sellem) görünce sevinmişlerdi. Her işinde doğru olan bu kişinin aralarını en güzel bir şekilde bulacağından emindiler. Nitekim aynen dedikleri gibi oldu ve yaptığı hakça muamele karşısında kimse ses çıkarmadı.¹⁵⁷

Aslında Hz. Peygamber’in (sallallahu aleyhi ve sellem) davasında haklı olduğuna ve O’nun gerçekten hakkı temsil ettiğine en azılı düşmanları bile inanıyordu. Mesela bunlardan biri olan Ebû Cehil: “Aslında biz seni yalanlamıyoruz, senin getirdiğin şeyi yalanlıyoruz.” demişti.¹⁵⁸ Bunun üzerine “... Gerçekten onlar seni yalanlamıyorlar ancak bu zalimler Allâh’ın âyetlerini inkâr ediyorlar.” (En’âm sûresi, 6/33) âyeti nâzil olmuştu. Diğer bir rivayete göre de Kureyş’ten Hâris ibn Âmir: “Ey Muhammed! Vallâhi sen bize hiç yalan söylemedin fakat biz sana uyarsak yerimizden olacağız, bundan dolayı iman etmiyoruz.” demiş, bunun üzerine de yukarıdaki âyet indirilmişti.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, 3/425; İbn Hişam, a.g.e, 1/192-198; İbn Kesir, *el-Bidâye Ve’n-Nihâye*, 1/281.

¹⁵⁸ Tirmizî, *Tefsîr Sûre 6/1*; Vâhidî, a.g.e, s. 216; Suyûtî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 123.

¹⁵⁹ Taberî, *Tefsîr*, 5/240; Vâhidî, a.g.e, s. 216.

3. Haktan Dönmesi İçin Yapılan Teklifler

Mekke müşrikleri, Hz. Peygamber'i (sallallahu aleyhi ve sellem) hak davasından döndürmek için her yola başvuruyordu. Zaman zaman hakaret ediyor, zaman zaman tehditler savuruyor, maksatlarına ulaşamayınca ve onu yolundan döndüremediklerini görünce de fiili işkence yapıyorlardı. Müşrikler bâtıl davalarına öylesine körü körüne bir bağlılık içindeydiler ki kendileri batıla saplanmakla kalmıyor, onları hakka çağıran Peygamber'i de yanlarına almak istiyorlardı. İstiyorlardı ki Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) hakkı bırakarak kendileri gibi batılın arkasında olsun, putları yüceltsin, kadınlara ve kız çocuklarına reva görülen zulümler karşısında ses çıkarmasın, ezilenlerin sesini duymasın, müdahale etmesin karışmasın. Halbuki bunların hepsi, Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) göre zulüm ve haksızlıktı. Dolayısıyla O bütün bu haksızlıkların önlenmesi ve herkese layık olduğu hakkın verilmesi peşindeydi. Allah Resûlü, kararlı bir şekilde hedefine doğru yürürken, önüne çıkan engellere takılmadı, korkmadı, çekinmedi ve hiç ara vermeden hakkı temsile devam etti. Zalimler çok iyi biliyorlardı ki Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) hedefine varması demek, onların zulümlerinin azalması, zamanla önlerinin kesilmesi demektir. Müşrikler hakkın önünü kesmek istediklerinden, Allah Resûlü'nün nübüvvetine karşı daha baştan şartlı olarak karşı çıkmışlardı. Onu bu hak yoldan geri döndürmek için oldukça cazip teklifler sundular. Bunun için aralarından Utbe ibn Rebîa adındaki şahsı temsilci olarak seçip gönderdiler. Utbe:

"Ey birâderzâdem! İleri sürdüğün bu dava yoluyla mal, mülk sahibi olmak istiyorsan sana kendi aramızdan mal toplayalım ve seni Kureyş'in en zengini yapalım. Beylik istiyorsan, seni Kureyş'in beyi kılalım ve sensiz hiçbir iş görmeyelim. Hükümdarlık istiyorsan, seni hükümdar yapalım. Şayet bu sana musallat olan şey bir cinnî ise ve sen onu başından atmaya muktedir olamıyorsan, senin için tedavi yolları araştıralım. Gerekirse iyileşmen için varımızı yoğunumuzu harcayalım: belki bu cinnîden başka türlü kurtuluş yoktur." dedi. Resûlullâh da ona Fussilet sûresinin başından okudu.¹⁶⁰

¹⁶⁰ İbn Hişâm, a.g.e, 1/293-294.

Başka bir defasında da Resûlullâh, bu davayı dünyevî bir karşılık için yapmadığını, dolayısıyla karşılığının da Allah tarafından verileceğini göstermek için şöyle demiştir: “Yemin ederim ki bu adamlar bir elime güneşi, ötekine ayı koysalar, peygamberlik vazifemden yine de ayrılmam. Ya Cenâb-ı Hak bana bu peygamberlik vazifesini ifâ için kuvvet verir yahut bu uğurda fedâ olurum.”¹⁶¹

Yine az farklı bir rivayete göre Utbe ibn Rebîa, Hz. Peygamber’e (sallallahu aleyhi ve sellem): “Bu davandan vazgeç, seni kızım la evlendiririm. Çünkü ben, Kureyş’in en güzel kızına sahip olanlardanım.” demiş. Velid de yine ona, “Bu davandan vazgeç. Ben “yeter” deyinceye kadar sana mal veririm. Çünkü ben Kureyş’in mal ve zenginlik yönünden en ileri olanıyım.” demişti. Resûlullâh da onlara, Fussilet sûresinin başından, “Eğer onlar yüz çevirirlerse de ki: Ben size de Âd ve Semûd’u (çarpan) yıldırım gibi bir azabın geleceğini hatırlatırım.” (Fussilet sûresi, 41/13) âyetini okumuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber’in yanından ayrılp gitmişler ve birbirlerine: “Zannettim ki Kâbe üzerime kapandı.” demişlerdir.¹⁶²

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), bu ve benzeri tekliflerin hepsini reddetmiş ve görevinin sadece insanları Allah’a çağırma olduğunu bildirmiştir.¹⁶³ Allah Resûlü’nün hak çizgideki bu vazgeçmez sebatını görünce müşrikler bu defa daha farklı tekliflere müracaat etmişlerdir. Bunlardan birisi de şudur. Demişlerdir ki: “Ey Muhammed! Bir müddet biz senin ilahına, bir müddet de sen bizim ilahlarımıza ibadet et. Böylece aramızda bir sulh çizgisi oluşur, aramızdaki düşmanlık da kalkmış olur... Eğer senin taptığın bizim taptıklarımızdan daha iyi ise biz bundan hissemizi almış oluruz. Yok eğer bizim taptıklarımız senin taptığından daha iyi ise sen bundan nasibini almış olursun.” bunun üzerine şu âyetler nâzil olmuştur:¹⁶⁴

¹⁶¹ İbn Hişâm, a.g.e, 1/266; Şibli, a.g.e, 1/164.

¹⁶² Râzi, *Tefsîr*, 30/228.

¹⁶³ İbn Hişâm, a.g.e, 1/266; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 3/48-49.

¹⁶⁴ Vâhidî, a.g.e, s. 467; Suyûtî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 358; Tabersî, Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasan, *Mecmeu'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, 10/706.

“De ki: Ey kâfirler! Sizin taptıklarınıza ben tapmam. Siz de benim taptığıma tapıcılar değilsiniz. Ben asla sizin taptıklarınıza tapacak değilim. Siz de benim taptığıma tapacak değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim banadır.” (Kâfirûn sûresi, 109/1-6). Neticede onların bu tutarsız teklifleri reddedilmiş ve onlara böyle bir şeyin asla olamayacağı bildirilmiştir.

Allah Resûlü’ne karşı çıkarlar, her türlü hakaret ve şiddeti uygulayanlar elbette sadece Mekke müşrikleriyle sınırlı değildi. Onun, hakkı temsil ve ilan ettiği dönemde adeta bütün dünya karşısına dikilmiş, git-tikleri bâtil yoldan dönmek için her yolu denemişlerdi. Bu örneklerden biri de şüphesiz Allah Resûlü’nün Taif’te karşılaştıklarıydı. Mekke, bütün bütün kapılarını kapatınca Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu defa onu Mekke dışına taşıma ve anlatma yolunu denemişti. Ancak Taif’in hak bilmezlerinin de Mekke’dekilerden farklı olmadığı hemen ortaya çıkmıştı. Nitekim Resûlullah ile alay etmişler ve şöyle demişlerdi:

“Eğer Allah seni peygamber olarak göndermiş ise ben Kâbe’nin örtüsünü yırtarım.” Bir diğeri: “Allah, senden başka gönderecek peygamber bulamadı mı?” bir başkası: “Allah’a yemin olsun ki seninle ebediyen konuşmayacağım. Zira sen iddia ettiğin gibi bir peygamber isen ben zaten senin gibi büyük birisiyle konuşmaya cüret edemem. Yok öyle değil de şayet sen bir yalancı isen o zaman zaten seninle konuşmaya tenezzül etmem.”¹⁶⁵

Taifliler bununla da yetinmemişler, Hakikat Temsilcisi’ni oldukça kaba bir şekilde taşıyarak şehirden kovmuşlardı. Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi ve sellem) yanında o sırada, “evlâdım” deyip bağrına bastığı Zeyd ibn Hârise vardı. Zeyd, gelen taşlara vücudunu siper ediyor, Resûlullah’ı onlara karşı korumaya çalışıyordu. Öyle bir taş yağmuru vardı ki Allah Resûlü yalandı ve bunun neticesinde de kanlar içinde kaldı.

Allah Resûlü’ne yapılan bu insanlık dışı manzara hatırlandıkça vicdanlarımıza dokunur ve hepimizi derinden üzer. O böylesine kaba ve vahşice muameleden sonra kendisini bir ağacın altına atmıştı. Tam o esnada Cibrîl-i Emîn yanında belirdi. Şayet izin verilirse, çevredeki bir

¹⁶⁵ İbn Hişâm, a.g.e, 2/419-420.

dağı, bu azgın insanların başına geçirebileceğini teklif etti. Allah Resûlü çok rencide olduğu o dakikalarda bile bu teklifi kabul etmedi ve “Hayır!” dedi. Sonra da ellerini kaldırarak Cenab-ı Mevla’ya içini şöyle döktü:

اَللّٰهُمَّ اِلَيْكَ اَشْكُوْ ضَعْفَ قُوَّتِيْ وَهَوَانِيْ عَلٰى النَّاسِ، يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ
اَنْتَ رَبُّ الْمُسْتَضْعِفِيْنَ وَاَنْتَ رَبِّيْ اِلٰى مَنْ تَكْلِيْنِيْ؟ اِلٰى بَعِيْدٍ يَّتَجَهَّمُنِيْ
اَمْ اِلٰى عَدُوٍّ مَلَكْتُهُ اَمْرِيْ. اِنْ لَمْ يَكُنْ بِكَ غَضَبٌ عَلَيَّ فَلَا اُبَالِيْ، وَلَكِنْ
عَافَيْتَكَ هِيَ اَوْسَعُ لِيْ. اَعُوْذُ بِنُوْرٍ وَجْهِكَ الَّذِيْ اَشْرَقَتْ لَهٗ الظُّلُمَاتُ
وَصَلَحَ عَلَيْهِ اَمْرُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ مِنْ اَنْ تُنْزَلَ بِيْ غَضَبِكَ اَوْ يُحِلَّ عَلَيَّ
سَخَطُكَ. لَكَ الْعُتْبٰى حَتّٰى تَرْضٰى وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِكَ

“Allah’ım! Güçsüzlüğümü, zaafımı ve insanlar nazarında hakir görülmemi Sana şikâyet ediyorum. Yâ Erhamerrâhimîn! Sen hor ve hakir görülen biçarelerin Rabbisin. Benim de Rabbimsin... Beni kime bırakıyorsun? Kötü sözlü, kötü yüzlü uzak kimselere mi yoksa işime müdahil düşmana mı? Eğer bana karşı gazabın yoksa çektiğim mihnetlere, belâlara hiç aldırmam. Ancak afiyetin arzu edilecek şekilde daha ferahfeza, daha geniştir. İlâhî! Gazabına giriftar yahut hoşnutsuzluğuna dûcâr olmaktan, Senin o zulmetleri parıl parıl parlatan dünya ve ahiret işlerinin medâr-ı salâhı Nur-u Vechine sığınırım. İlâhî! Sen razı olasıya kadar Senin affını muntazırım! İlâhî, bütün havl ve kuvvet sadece Senin elindedir.”

4. Mekke’de Başına Gelenler ve Hakkı Temsil

Mekke müşrikleri isteklerini Hz. Peygamber’e (sallallahu aleyhi ve sellem) doğrudan kabul ettiremeyince, onu çok seven ve her zaman koruyan amcası Ebû Tâlib’i devreye koymak istediler. Belki amcasının hatırını kıramaz böylece nübüvvet davasından vazgeçer diye düşündüler. Ebu Tâlib’in yanına giderek düşüncelerini ona açtılar. Onların ciddiyetini anlayan Ebû Tâlib yeğeni Hz. Muhammed’i (sallallahu aleyhi ve sellem) karşısına alarak şöyle dedi:

“Yeğenim! Kavmin bana geldi, şöyle şöyle dedi. Bana ve kendine acı, ikimizin de güç yetiremeyeceği işi bana yükleme. Kavminin hoşlanmadığı sözleri onlara söylemekten vazgeç!” dedi. Allah Resûlü, amcasının kendisi hakkındaki kanaatinin değiştiğini, desteğini çekeceğini, kendisini hasımlarına teslim edeceğini ve himaye etmekten vazgeçtiğini zannederek şöyle buyurdu:

“Ey amca! Güneşi sağuma, ayı da soluma koysalar yine de bu davadan vazgeçmem! Ya Allah dinini muzaffer kılar ya da ben bu uğurda canımı feda ederim!” Sonra gözyaşlarını tutamayarak ağladı. Dönüp gitmek üzere iken Ebû Tâlib:

“Yeğenim! Bak bana!” dedi. Allah Resûlü, geri döndü. Ebû Tâlib: “Davanı devam ettir, istediğini yap. Allah’a yemin ederim ki seni hiç kimseye teslim etmeyeceğim!”¹⁶⁶ dedi.

Ebû Tâlib aynen dediği gibi hayatı boyunca Allah Resûlü’nün yanında oldu; ona sahip çıktı ve daima destekledi. Müşrikler ondan dolayı çoğu defa şiddete başvurmaktan çekiniyor ancak içlerinde bütün kin ve nefretlerini de devam ettiriyorlardı. O vefat edince müşrikler çok sevinmişlerdi. Artık korumasız kalan Hz. Peygamber’e (sallallahu aleyhi ve sellem) kendilerince istediklerini yapabileceklerdi.

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) amcasının vefatından sonra, müşriklerin ciddi sataşmalarına, hakaretlerine ve fiili şiddetlerine maruz kaldı. Hatta bunlardan birinde: *“Bağrımı açıp beni koruyordun. Yokluğunu ne kadar da çabuk hissettirdin!”*¹⁶⁷ demişti. Demişti ama yine de yürüdüğü yolda hiç tereddüt yaşamamış, her zaman olduğu gibi *“Allah vekil olarak bize yeter.”* demiş ve bütün engelleri aşarak hak bildiği yolda sonuna kadar yürümüştü.

Bu döneme ait oldukça acı manzaralardan birisi şudur. Ebû Tâlib’in vefatından sonra Allah Resûlü bir gün bir sokaktan geçerken başına bir sepet toprak döktüler. Resûlullah’ın başı-gözü toprak içinde kaldı. Mukavemet edecek durumda değildi. Mukabele ettiği an, başına çöreklenecek ve kılıçlarıyla üzerine çullanacaklardı. Resûlullah (sallalla-

¹⁶⁶ İbn Kesir, el-Bidâye 3/42.

¹⁶⁷ İbn Kesir, el-Bidâye 3/134

hu aleyhi ve sellem) evine çekildi. Küçük bir çocuk olan Fâtıma da O'nun mübarek başındaki toprakları temizlerken, hüngür hüngür ağlıyordu. Babasına yapılan bu ağır davranış karşısında bir evlat şefkatiyle Hz. Fâtıma (radiyallahu anhá): "Koruyucun yok!" dedi. Buna karşın Allah Resûlü kızını teselli ederek şöyle buyurdular: "Ağlama kızım. Allah babanı maksadına ulaştıracak, onları ise rezil-rüsvây edecektir."¹⁶⁸

Benzeri olaylar Mekke döneminde oldukça sık yaşanırdı. Her fırsatta azgın müşrikler Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) davasından döndürmek için farklı bir hakaret ve işkence uygulardı. Yine rivayetlerin birinde Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) "Ey insanlar, 'Lâ ilâhe illâllah' deyiniz ki kurtuluşa eresiniz!" demişti de bu daveti duyanlardan kimi onun yüzüne tükürük atıyor, kimi üzerine toprak saçıyor, kimileri de hakaret ediyordu. Nihayet öğle vakti oldu. Karşıdan bir genç kız çıkageldi. Elinde su dolu büyükçe bir sürahi vardı. Allah Resûlü o suyla yüzünü ve ellerini yıkadıktan sonra şöyle buyurdu: "Kızcağızım! Korkma! Babana ne bir suikast yapabilirler ne de onu zillet içinde bırakabilirler!" Olayı anlatan kişi diyor ki: "Bu kız kimdir?" diye sorunca: 'O, Allah Resûlünün kızı Zeyneb'dir.' dediler. Nur yüzlü, pırlıl pırlıl bir kızdı."¹⁶⁹

Benzeri bir işkence olayını Urve ibn Zübeyr (radiyallahu anh) anlatır ve der ki: "İbnü'l-Âs'a sordum: Müşriklerin Resûlullah'a ettikleri en ağır hakaret hangisiydi anlatır mısın? O da şöyle dedi: Bir gün Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Kâbe'nin Hicr kısmında namaz kılarken Ukbe ibn Ebî Muayt çıkageldi. Resûlullah'ın elbisesini boynuna doladı ve onu var gücü ile boğmaya başladı. Derken Hz. Ebû Bekir geldi. Ukbe'nin omuzundan yakalayıp geri çekti ve: Ne yani, bu adam Rabbim Allah dediği için onu öldürecek misiniz? Hâlbuki, o size Rabbinizden birtakım mucizeler getirdi. Bununla beraber, eğer o bir yalancı ise yalanı kendisine, doğru söyleyen biriye o zaman hazır olun: Sizi tehdit edegeldiği azabın bir kısmı da olsa gelir, sizi çarpar. Şüphesiz Allah, haddi aşan ve çok yalancı olan kimseleri muvaffak kılmaz." (Mü'min sûresi, 40/28) âyetini okudu."¹⁷⁰

¹⁶⁸ Buhâri, vudû' 69; Müslim, cihâd 107-108.

¹⁶⁹ Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr 22/432.

¹⁷⁰ Buhâri, Tefsir-u Sûret-i Ğâfir 40/28.

Yine Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ'ya (radıyallahu anhá): "Gördüğün kadarıyla müşriklerin Peygamber Efendimize yaptıkları eziyetlerin en ağırı nasıldı?" diye sorulunca şunları anlatmıştır: "Müşrikler Kâbe'de oturmuş Resûlullah'ın putlar hakkında söylediklerini aralarında mevzu ediyorlardı. O sırada Allah Resûlü çıkageldi, hepsi birden üzerine doğru ayaklandılar. Ebû Bekir bir ses duydu. Bu ses "Çabuk arkadaşına yetiş!" diyordu. Babamın saçları dört örgülü idi. Saçlarını düzeltmeden hemen yanımdan çıktı. Şöyle diyordu o esnada: "Yazık size! Rabbim Allah diyor diyen bir adamı öldürecek misiniz?" Bu sefer, müşrikler Allah Resûlünü bırakıp Ebû Bekir'in üzerine yürüdüler. Ebû Bekir eve döndüğünde, elini attığı her saç örgüsü elinde kalıyordu. Kendisi de şöyle söylüyordu: "Ey celâl ve ikram sahibi Rabbim! Sen ne kadar yücesin!"¹⁷¹

Mekke müşrikleri, onu haktan çevirmek için bir defasında kendisinden olağanüstü bazı şeyler istemişlerdi ki şu âyetler bundan bahsederek: "Sen, bizim için yerden suyu kesilmeyen bir kaynak fışkırtmadıkça sana aslâ inanmayacağız. Veyahut hurma ve üzümlerden senin bir bahçen olsun da ortasından şarıl şarıl ırmaklar akıtmalısın. Yahut söyleyip zannettiğin gibi, göğü başımıza parça parça düşür veya Allah'ı ve melekleri söylediğine şahit getiresin. Yahut altından bir evin olsun ya da göğeyi çıkmalısın. Ona çıktığına da asla inanmayacağız. Tâ ki bize, okuyacağımız bir kitap indiresin." De ki Rabb'imî tenzih ederim. Nihayet ben de peygamber olan bir insandan başka bir şey değilim." (İsrâ sûresi, 17/90-93)

Müşrikler, akıllarınca bir beşer olarak üstesinden gelemeyeceği kesin olan talepleri Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) sunacak ve onu haktan döndürmenin yolunu bulmuş olacaktı. Ancak bu ve benzeri teklifler karşısında, onlara verilmesi gereken cevabı bizatihi Cenab-ı Hakk'ın kendisi verdi. Peygamberliğin ulûhiyet anlamına gelmediği, peygamberin de neticede bir kul olup, hakkı temsil ve tebliğle görevli bir elçi olduğu hatırlatıldı.

Aslında bütün bir Mekke dönemi bu türlü sıkıntılar, alaylar ve işken-celerle geçmiştir. Ve sonunda gerek Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve

¹⁷¹ Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 6/12.

sellem) gerekse inananlar, içinde doğup büyüdüğü evlerini, öteden beri çalışıp kazandıkları mallarını bırakarak, Mekke'yi terk etmek zorunda bırakılmışlardır. Allah Resûlü, Mekke'yi çok sevmesine, dağında, sokağında büyüdüğü bu şehirden ayrılmamanın katlanılmaz bir ıstırap olmasına rağmen hak yoldan ayrılmadı. Allah Resûlü'nün hicreti bile tek başına, onun hak bildiği davadan dönmemesi adına ortaya koyduğu sebatın derecesini göstermesi açısından yeterlidir.

5. Medine Döneminde Mekkelilerin Haktan Döndürme Çabaları

Mekke müşrikleri, Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) ve Müslümanları hicretten sonra da rahat bırakmadılar hatta tam tekmil hazırlıklarla Mekke'den kalkarak Medine'ye Müslümanların üzerine yürüdüler. İki taraf arasında Bedir, Uhud, Hendek gibi çetin mi çetin savaşlar oldu ve müşrikler sonunda Hudeybiye Antlaşması olarak tarihe geçen bir sözleşmeyi imzalamak zorunda kaldılar. Böylece geçici de olsa bir sulh dönemi başlamış oldu.¹⁷² Ancak bir süre sonra bu antlaşma da müşrikler tarafından ihlal edilince, yeniden sıcak bir döneme girildi.

Az önce de belirttiği gibi Medine döneminde Allah Resûlü, Mekke müşriklerle üç defa çarpışmak zorunda kaldı. Hepsinde de saldıran taraf Mekke müşrikleriydi. Allah Resûlü bu savaşlarda başta en yakınları olmak üzere çok değerli arkadaşlarını şehid verdi. Zaman zaman kendisi de ölümle yüz yüze kaldı. Mekkelilerin öncelikli tercihleri elbette Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) ortadan kaldırmaktı. Ancak Yüce Mevlâ, Habîbinin hayatını garanti altına almıştı ve onlar da böylelikle hedeflerine ulaşamadılar. Yaralandı, dişi kırıldı, başı yarıldı, kaybettiklerinden dolayı içi sızladı ve gözyaşı döktü. Ancak Hakk'ın hatırı her şeyin üstündeydi; kendi canı da dâhil her şeyi kaybetseydi de yine davasından dönmeyecekti. Sabretti, dayandı ve asla haktan geri adım atmadı.

Mekkeliler, hicretin altıncı senesinde Hudeybiye'de Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile yaptıkları anlaşmayı ihlâl ederek, Müs-

¹⁷² Hudeybiye Antlaşması ve neticeleriyle ilgili olarak bkz: İbn Hişâm, a.g.e, 3/321-329, 331-335; 4/31-38; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 4/166-175, 277-283; Şiblî, *Asr-ı Saâdet*, 1/305-322; Hasan İbrahim Hasan, a.g.e, 1/170; Ebû Şehbe, a.g.e, 2/325-350.

lûmanların müttefikî olan bir kabile üzerine baskın yaptılar. Baskına uğrayan bu kabile, Resûlullah'tan kendilerini himaye etmesini istedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), on bin kişilik bir orduyla Mekke üzerine yürüdü. Mekkeliler, İslâm ordusunun gelişinden haberdar olunca, karşı çıkmak cesaretini göstermeyip boyun eğdiler. Allah Resûlü liderleri Ebû Süfyan'a karşı çok iyi davrandı. İslâm ordusu Mekke'ye girdi, doğruca Kâbe'ye giden Resûlullah yedi defa tavaf etti.

a. Münafıkların Allah Resûlünü Haktan Çevirme Çabaları

Medine döneminde, daha önce hiç görülmemeyen bir grup ortaya çıktı. Bunlar ya korkudan ya Müslümanlığın artık getirisini olan bir güce ulaşmasından ya da ganimetlerden istifade etme düşüncesi gibi sebeplerden ötürü ortaya çıkmıştı. Bu grup, inanır gibi görünerek başta Allah Resûlü olmak üzere mü'minleri ellerine geçirdikleri her fırsatta haktan döndürmenin yollarını aradılar. Savaşlarda kalleslik yaptılar, başka din gruplarıyla anlaşarak Müslümanları arkadan vurdular; bozgunculuk yaptılar, Müslümanların arasına her fırsatta fitne fesat tohumları ektiler, yeri geldi Allah Resûlü'nün tertemiz eşleri Hz. Âişe (radiyallahu anhâ) validemize bile çirkin bir iftira atmaktan çekinmediler.

Münafıklar, Müslümanların ibadetlerine daima iştirak ederler ama el altından entrika çevirmeye gayret gösterirlerdi. Bunlar zahiren küfür gerektiren bir davranış göstermemeye çalışırlardı. Kendilerini çok iyi kamufle edip ortama ayak uydurduklarından dolayı da Allah Resûlü onları hiçbir zaman toplumun dışına itmezdi. Böylece hem zararlarını aza indirgemiş olur hem de belki yumuşarlar ve nifaktan dönerler diye beklerdi. Buna karşılık onlar her vesileyle inandıklarını üzerine basa basa beyan ederdi.

Kur'ân-ı Kerim, inanç grupları arasında en fazla münafıklar üzerinde durur. Onların iç dünyalarını dışa vurur, neyi nasıl düşündüklerini hatırlatır. Bazen doğrudan yaptıklarını yüzlerine vurur, çirkinliklerini açığa çıkarır. Kur'ân onların temel özelliğini şu âyetiyle açıklar: *"İn-sanlardan öyleleri vardır ki inanmadıkları halde 'Allah'a ve âhiret gününe inandık.' derler."* (Bakara sûresi, 2/8)

Onlar, mü'minlerle başbaşa kaldıklarında ya menfaat icabı veya korkularından inançsızlıklarını gizleyerek mü'min olduklarını söyler ancak kendileri gibi kimselerle beraberliklerinde asıl hüviyetlerini ortaya koyarlardı. Darda kaldıklarında veya suçüstü yakalandıklarında, akrep ve yılanın daha tehlikeli dillerini gizler, baldan daha tatlı sözlerle sahtekârlığın ve iki yüzlülüğün âlâsını yaparlardı. Bununla da güya Allah Resûlünü ve Müslümanları kandırdıklarını zanneder, yeri geldiğinde haktan döndürmek için her türlü komployu kurmaktan geri durmazlardı.

b. Haktan Geri Döndürmek İçin Kullandıkları Yaldızlı Sözler

Münâfıklar, bu ikiyüzlülüklerini hiçbir zaman terk etmezlerdi. Resûlullâh'ın yüzüne karşı öyle tatlı dilli konuşuyorlardı ki görenler onların gerçekten Peygambere âşık olduklarını zannederdi. Ancak onun yanından ayrılır ayrılmaz, hemen asıl hüviyetlerini açığa vurur, fitne ve fesat çıkarmaya devam ederlerdi. Kur'ân, onların durumlarını şöyle tasvir etmektedir:

“İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatına dair sözlerine taaccüb edersin. Üstelik sözünün özüne uyduğuna Allah'ı da şahit gösterir. Halbuki gerçekte o, hasımların en can alıcısıdır. Senin yanından ayrılınca, ülkede fesat çıkarmaya çalışır, ürünleri ve nesilleri mahvetmek için uğraşır. Allah elbette bozgunculuğu sevmez. O adama: “Allah'tan kork da fesat çıkarma!” denildiğinde, Kendini benlik ve gurur kaplar ve bu, onu daha fazla günaha sürükler. Böylesine cehennem yeter! Gerçekten ne fena yataktır o cehennem!” (Bakara sûresi, 2/204-206)

Bu âyetlerin Sakîf oğullarından Ahnes ibn Şerîk hakkında nâzil olduğu rivayet edilmektedir. Adı geçen münâfık, Zühre oğullarının kendisiyle antlaşma yaptığı birisiymiş. Resûlullâh'ın huzuruna gelerek Müslüman olduğunu açıklamış, dil döküp muhabbetten söz etmiş, Hz. Peygamberin huzurundan çıktıktan sonra da Müslümanların bir çiftliğine uğrayarak, ekinlerini yakmış, hayvanları telef etmiştir.¹⁷³

¹⁷³ Vâhidî, a.g.e, s. 65; Süheylî, *et-Ta'rif ve'l-A'lâm*, s. 68-69; Suyûtî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 40; Ebu's-Suûd, a.g.e, 1/211; Şevkânî, a.g.e, 1/209.

c. Resûlullâh'a Karşı Yalan Söylemeleri

Yalan, münâfığın silahı gibidir. Onsuz varlığını sürdürmesi çok zordur. Çünkü o sıkıştığı zaman kendisini koruyacak bir zırha ihtiyaç duyar ki bu da yalandır. Kur'ân-ı Kerim'de, inananlara verecekleri zararın büyüklüğünden olacak ki münâfıklarla ilgili değişik sûrelerde detaylı bilgiler verilmektedir. Ayrıca onlar hakkında müstakil bir sûre de nâzil olmuş olup, onların değişik yönleri anlatılmaktadır.

d. Müslümanları Parçalamak İçin Başvurdıkları Hile

Münâfıkların Hz. Peygamber ve inananlara yapmaya çalıştıkları komplolardan birisi de Resûlullah'ın hicreti esnasında inşa ettirdiği mescidin yanına bir mescit daha kondurmalarıydı. Onlar bununla Müslümanları parçalamayı amaçlıyorlardı. Mescidin tamamlanmasından sonra Resûlullâh'ın gelip orada namaz kılmasını talep ettiler. Bununla bir anlamda onlar binaya meşruiyet kazandırmış olacaklardı. Ancak Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) onların bu taleplerini erteledi. Bir süre sonra gelen vahiy bu mescidin yapılmasındaki asıl amacın, küfür ve inananları bölmek olduğunu ve münâfıkların oradan mü'minleri gözetleyeceklerini bildirdi. Bunun üzerine Resûlullah, ashâptan bazı kimseleri göndererek bu fesat yuvasının yıkılmasını emretti.¹⁷⁴

e. Hz. Âişe'ye İftirâ Etmeleri

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), savaşa çıktıkları zaman, yanına eşlerinden birisini de alırdı. Ve bunu da kur'a ile belirlerdi. Benî Müstalik gazvesine çıkıldığında ise kur'a Hz. Âişe'ye çıkmıştı. Sefer dönüşünde ordu bir yerde konaklamış ve gece yarısından sonra yola koyulmuştu. İhtiyacından dolayı karargâhtan biraz uzaklaşan Hz. Âişe (radiyallahu anhâ), döndüğünde boynundaki gerdanlığı düşürdüğünü fark etti. Tekrar geldiği yere giderek gerdanlığını buldu ve hemen ordunun bulunduğu yere geldi. Ancak döndüğünde ordu yerinden hareket etmişti. Nasıl olsa gelir beni alırlar düşüncesiyle oturup beklemeye ko-

¹⁷⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: İbn Hişâm, a.g.e, 4/173-175; Şibli, *Asr-ı Saâdet*, 1/373-374; Şehbe, a.g.e, 2/507-509; Gazâlî, Muhammed, *Fıkhü's-Sîre*, s. 427-428; Demircan, a.g.e, s. 99-103.

yuldu. Orduda karargâhın terkinden sonra geriye kalanları toplamakla vazifeli kimseler vardı. Bu gazvedeki görevli ise Saffan ibn Muattal adındaki sahâbe idi. Kontrolleri sırasında oturan birisini gördü. Yanına gelerek onu deveye bindirmiş ve öğlen vaktine doğru orduya arkadan yetişmişlerdi. Olayın cereyan şekli özetle böyledir.¹⁷⁵

Ancak böylesine basit bir olayı fırsat bilen münâfıklar, bunu kendi emelleri doğrultusunda kullanmak istediler. Hz. Âişe'nin ordudan geri kalmasını sonra da Saffan ile arkadan gelmesini kötüye yorumlayarak her tarafa yaymaya başladılar. Toplum bu olayla çalkalanıp durdu hatta bazı müslümanları buna inandırmada başarılı da oldular. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) son derece üzgündü. İş, içinden çıkamaz bir duruma gelmişti. Ve sonunda Cenâb-ı Hakk, vahiyle bu olayın gerçek yüzünü ortaya koyarak, münâfıkların bu konudaki planlarını açığa çıkardı. Bununla ilgili âyetler meâlen şöyledir:

“Haberiniz olsun ki (Muhammed'in eşine) bu ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir gruptur. Bunu kendiniz için bir kötülük saymayın; aksine o, sizin için bir iyiliktir. Onlardan her bir kişiye, günah olarak ne işlemişse (onun karşılığı ceza) vardır. Bu günahın büyüğünü yüklenen kimse için de çok büyük bir azap vardır. Erkek ve kadın mü'minlerin, bu iftirayı işittiklerinde kendi vicdanlarıyla hüsnüzanda bulunup da 'Bu apaçık bir iftiradır.' demeleri gerekmez miydi? (Bu iddiayı ortaya atanların) da bu konuda dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? Mademki şahit getirip ispat edemediler öyle ise onlar Allah nezdinde yalancıların tâ kendisidirler. Eğer dünyada ve âhirette Allâh'ın lütuf ve merhameti üstünüzde olmasaydı, size mutlaka büyük bir azap isabet ederdi. Çünkü siz bu iftirayı, gelişi güzel birbirinizin ağzından ve hakkında bilgi sahibi olmadığınız (bu uydurma haberi) ağızlarınızda geveleyip duruyorsunuz. Bunun önemsiz olduğunu sanıyorsunuz. Hâlbuki bu, Allah katında çok büyük bir suçtur. Onu duyduğunuzda: 'Bunu konuşup yaymamız bize yakışmaz. Hâşâ! Bu, çok büyük bir iftirâcıdır...' demeli değil miydiniz? Eğer inanmış insanlarsanız Allah, bir daha buna benzer tutumu tekrarlamaktan sizi sakındırıp uyarıyor.” (Nur sûresi, 24/11-17)

¹⁷⁵ Bkz: İbn Hişâm, a.g.e, 3/309-321; Heykel, a.g.e, s. 287-292; Gazâli, Fıkhu's-Sîre, s. 299-304; Bûti, a.g.e, s.204-222; Bintü's-Şâti, Âişe Abdurrahman, Mea'l-Mustafâ, s. 208-210; Algül, a.g.e, 1/423-436; Demircan, a.g.e, s.85-992.

Kısaca münafıklar Medine döneminin her aşamasında ve fırsatı ellerine geçirdiklerinde hakkın karşısında olmuş, Allah Resûlü'nü yolundan alıkoymak için başvurmadıkları hile bırakmamışlardır. Ancak her defasında zor da olsa Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ya kendi nübüvvet feraseti ya da Cenab-ı Hakk'ın vahiy yoluyla haber vermesiyle onların bu çabalarını boşa çıkartmış ve doğru bildiği yolda hedefine yürümüştür.

6. Ehl-i Kitaptan Bazı Kimselerin Haktan Döndürme Çabaları

Medine'de o dönemde yoğunlukta bulunan Yahudiler de zaman zaman Hz. Peygamber'i (sallallahu aleyhi ve sellem) bazı konularda haktan uzaklaştırmaya yeltenmişlerdir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) hak davasına itiraz etmiş, inanmamış, zaman zaman Mekkelilerle ve içerideki münafıklarla beraber olmuş hatta evlerine yemek için davet ettikleri Allah Resûlü'nü zehirlemeye bile teşebbüs etmişlerdir. Bu kesimin Mekke müşrikleri gibi Hz. Peygamber'i (sallallahu aleyhi ve sellem) zorda bırakmak ve davasından döndürmek için başvurdukları taktiklerden biri kendisinden olağanüstü bazı fiilleri gerçekleştirmesini istemiş olmalarıdır. Mesela bir defasında Yahudilerin ileri gelenlerinden bir grup Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) gelerek: "Allah Tevrat'ta bizimle bir antlaşma yaparak kendisini Allah'ın gönderdiğini iddia eden herhangi bir peygambere, ateşin yediği bir kurban getirmedikçe ona inanmamamızı bildirdi. Şayet sen Allâh'ın gönderdiği bir peygambersen ve O'ndan sana bir kitap verildiyse, inanmamız için böyle bir kurban getirmen gerekir." demişler, bunun üzerine şu âyet nâzil olmuştur: "*Onlar dediler ki: Allah, ateşin yakıp kor haline getireceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamızı emretti. Onlara cevaben de ki: Benden önce birçok peygamber açık delillerin (mucizelerin) yanında, sizin öne sürdüğünüz kurbanı da getirdiler. Peki sözünüzde tutarlı iseniz, onları niçin öldürdünüz?*" (Âl-i İmrân sûresi, 3/183)¹⁷⁶

Yahudilerin haktan döndürme çabaları sadece Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile sınırlı değildi. Zaman zaman aynı engellemeleri

¹⁷⁶ Vâhidi, a.g.e, s. 134; Tabersî, a.g.e, 1/692; Kurtubî, a.g.e, 4/295.

ve zihin bulandırmayı ashâba da yapıyor ve onları imanlarından vazgeçirmeye çalışıyorlardı. (Âl-i İmrân sûresi, 3/72)

Onların bu çabalarına diğer bir örnek de Kur'ân'la alay etmeleri idi. Bir defasında Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) yanına gelmiş ve: "Ey Muhammed! Allah'ın sana bir kitap indirdiğini mi söylüyorsun?" demişlerdi de Resûlullah da: "Evet." deyince onlar: "Allah hiçbir kimseye kitap indirmemiştir." dediler. Bunun üzerine de şu âyet nâzil oldu: "Allah', O'nun şanına yaraşır şekilde tanıyamadılar. Zira 'Allah insana bir şey indirmedir.' dediler. De ki: Öyleyse Musa'nın insanlara nur ve yol gösterici olarak getirdiğini siz, onu parça parça kâğıtlar haline getirip gösteriyorsunuz, çoğunu da gizliyorsunuz. Ne sizin ne de babalarınızın bilmediği şeylerin size öğretildiği kitabı kim indirdi?" (En'âm sûresi, 6/91)¹⁷⁷

a. Hz. Peygamberi Yanlış Hüküm Vermeye Zorlarlardı

Yahudilerin Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) kurdukları tuzaqlardan birisi de O'nu hak ve adaletten ayırıp, yanlış bir hüküm vermeye yönlendirmeleri idi. Böylelikle insanların ona karşı olan güvenlerini sarsmayı ve emellerine nâil olmayı düşünüyorlardı. Bunun için bir gün Yahudilerden bir grup: "Haydin Muhammed'e gidelim de belki onu dininde fitneye düşürürüz" diyerek geldiler ve şöyle dediler: "Ey Muhammed! Biz, Yahudilerin âlimleri ve önde gelenleriyiz. Biz sana tâbi olursak, bütün Yahudiler de tâbi olurlar. Şimdi bizimle hasımlarımız arasında bir dava var. Senin huzurunda muhâkeme olalım, sen de bizim lehimize hüküm ver. Böylece biz de iman edelim ve seni tasdik edelim." Tabii ki onların bu tekliflerini Resûlullah kabul etmemiştir. Nitekim bununla ilgili aşağıda meâli verilen âyet nâzil olmuştur:¹⁷⁸

"Ve şu emri indirdik: Aralarında, Allah'ın sana indirdiği ahkâm ile hükmet! Onların heva ve heveslerine uyma ve Allah'ın indirdiği hükümlerin bir kısmından seni caydırmalarından sakın! Şayet yüz çevirirlerse bil ki Allah onları bazı günahlarından dolayı musibete uğratmak istiyordur. Zaten insanların birçoğu Allah'ın emrinden dışarı çıkmaktadırlar." (Mâide sûresi, 5/49).

¹⁷⁷ Taberî, *Tefsîr*, 7/348; Vâhidî, a.g.e, s. 219; Zemahşerî, a.g.e, 2/44; Suyûtî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 126.

¹⁷⁸ Taberî, *Tefsîr*, 6/370-371; Vâhidî, a.g.e, s. 198; Zemahşerî, a.g.e, 1/640; İbn Kesir, *Tefsîr*, 3/122; Suyûtî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 112.

b. Haktan Bâtıla Çevirme Çabaları

Ehl-i kitaptan bazıları kendi aralarında kurdukları tuzakları sanki soruyormuş gibi yaparak gerçeği saklıyorlardı. Bununla maksatları, Resûlullah'ı Kur'ân hükümleri hakkında yanlışla sevk etmektir. Ayrıca Yahudiler kendilerinden iki kişinin zina etmesiyle ilgili olarak Tevrat'ta bunun hükmü olduğu halde- Resûlullâh'ın hakemliğine müracaat etmişler, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de onlara Tevrat'ta bunun hükmünün nasıl olduğunu sorunca onlar bunun varlığını inkâr etmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber Tevrat'ta olduğu şekliyle hüküm vermiştir.¹⁷⁹ Şu âyetler de bu konuyu anlatmaktadır: “Ey Peygamber! Ağızlarıyla: ‘İnandık’ deyip, kalpleriyle inanmamış olanlardan ve Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin. Onlar yalana kulak verirler, sana gelmeyen diğer bir topluluğa kulak verirler, kelimeleri yerlerinden değiştirirler. ‘Eğer size bu verilirse alın, bu verilmezse sakının’ derler...” (Mâide sûresi, 5/41)

Açıkça görüldüğü üzere onlar, hükmünü bildikleri halde işlerine gelmediği ve Hz. Peygamberi yanlış bir karara sevk edecekleri ümidiyle bir hüküm soruyorlar ancak verilecek kararın da kendi arzuladıkları yönde olmasını istiyorlardı. Aksi bir durumda da hükmü kabul etmeyeceklerini kendi aralarında konuşuyorlardı. Kur'ân onların bu durumlarını gözler önüne sermektedir.

7. Hakkın Temsilcisi Olarak Hz. Peygamberin Savaşları

İslam, adından da anlaşıldığı gibi sulh ve barış temelli bir dindir. Allah Resûlü de bunu her vesileyle açıkça göstermiş bir hak temsilcisidir. Mekke’de Allah Resûlüne ve mü’minlere yapılan sayısız hakaret, sataşma, işkence, malların-evlerin gasbedilmesi gibi pek çok hukuksuzluk karşısında hem Allah Resûlü hem de mü’minler asla hak bildikleri dinlerinden geriye adım atmamışlardır. Aksine imanları daha da güçlenmiş, derinleşmiş ve dünyayı bir tarafa, hakkı da bir tarafa koyarak hakkın yanında taraf tutmuşlardır. Ne var ki gözü dönmüş Mekke müşrikleri, Medine’ye hicret eden Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sel-

¹⁷⁹ Buhârî, Hudûd 30, 31; Müslim, Hudûd 26; Ebû Dâvûd, Hudûd 25; Ekdîye 27; Dârimî, Hudûd 15.

lem) ve mü'minlerin peşini bırakmadılar. Bu defa oraya kadar giderek toptan imha yolunun arayışına girdiler. Bunların başında Bedir Savaşı gelmektedir.

a. Bedir Savaşı

Sıcak bir yaz mevsiminin Ramazan ayında, Allah Resûlü ve mü'minler oruçlu oldukları halde, Bedir denilen yerde savaşa karşı karşıya kaldılar. Allah Teâla, o güne kadar eziyet gören, ezilen, işkence edilen, bütün hakları ellerinden alınan ve gasbedilen Hakk'ın temsilcilerine artık kendilerini savunma izni vermişti. (Hac sûresi, 22/39)

Allah Resûlü, Bedir'de savaşa çıkmakla, hakkın yerde kalmamasını, onun önündeki bütün engellerin kalkmasını ve herkese rahatça ulaşmasını hedeflemişti. Diğer taraftan o güne kadar savaş izni verilmeyen mü'minlere Allah artık savaş izni vermişti. Zulme uğramalarından, hakları ellerinden alındığından, hakkı temsile engeller çıkarıldığından ve müşriklerin sürekli hakkı bâtıl gibi göstermek çabalarının hız kesmeden devam etmesinden dolayı artık bunların engellenmesi gerekiyordu.

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), bir ordu bile denemeyecek -305 veya 313 gibi- az sayıdaki ashabıyla batılın karşısına çıktı. Karşısında 1000 civarında sayı, binek ve teçhizat açısından kat kat fazla düşman duruyordu. Ancak tek gaye hakkın savunulmasıydı. Nitekim Yüce Mevlâ konuyu şöyle beyan etmektedir: *“Allah iki taifeden birini size vaad etmişti; siz kuvvetsiz olanın size düşmesini istiyordunuz. Oysa suçluların hoşuna gitmese de hakkı ortaya çıkarmak ve bâtılı tepelemek için Allah, sözleriyle hakkı ortaya koymak ve inkârcıların kökünü kesmek istiyordu.”* (Enfâl sûresi, 8/7-8)

Allah Resûlü, bütün bir hayat boyu İslâm'a, kendisine ve mü'minlere her türlü kötülüğü reva gören, hakka karşı taştan daha katı bir şekilde kalplerini kapatan, hakkı engelleyen küfür yobazlarına karşı artık korkmadan ve çekinmeden mücadele edecekti. Canını kaybetme, en sevdiklerinden olma riski her zaman beklenen durumlardı. Ancak mücadele verilen şey, hak bir dava ve Hakk'ın hatırıydı. Savaş alanında Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir komutan olarak her yere koşuyor, zayıf bir nokta gördüğünde korkmadan ve çekinmeden ora-

yı kendisi dolduruyordu. Nitekim Hz. Ali (radıyallahu anh) şöyle der: “Biz Resûlullah’a sığınıyorduk; O, düşmana en yakın idi.”¹⁸⁰

Bedir’de bâtılın temsilcileri, hakkın temsilcilerine karşı ağır bir mağlubiyet yaşadılar. Ölenler, esir bırakılanlar, ganimetler hak temsilcilerinde âdeta bir teşvik unsuru oldu. Allah Resûlü onların hepsini kılıçtan geçirme imkânı varken, esirleri okuma yazma öğretmeleri ve durumu olanların fidye vermeleri karşılığında serbest bıraktı. Aslında fidye olarak aldıkları mallar, müşriklerin daha önce Müslümanlardan gasbettikleri şeylerdi. Kader adalet etmiş, gasbedilen mallar geriye dönmüştü. Okuma-yazma öğretecek olanlar da Medine’de kaldıkları için hakkı yakından görme fırsatını elde ettiler, kalpleri yumuşadı ve kin ve nefretleri de aysbergler gibi yumuşamaya başladı. Sadece esirlerin değil, akrabalarının da yapılan muameleler karşısında kalpleri yumuşadı.

b. Uhud Savaşı

Allah Resûlü’nün hakkı temsil adına müşriklerin karşısına çıkmak zorunda kaldığı ikinci savaş şüphesiz ki Uhud’dur. Bedrin mağlubiyeti, Mekke müşrikleri ve özellikle de savaşa katılmayanlar üzerinde Resûlullah’a (sallallahu aleyhi ve sellem) ve Müslümanlara karşı olan kin ve nefretin artmasına sebep oldu. Artık Mekke’nin tek gündemi vardı ki o da Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ve ashâbını tamamen yok etmekte. Aylarca savaşa ilgili planları konuşup üzerinde kafa yordular. Ve Bedir’e gelirken hazırladıkları sayının üç katı fazlasıyla geldiler.

Hakkın karşısındaki düşman sadece Mekkeliler değildi. Dâhilde de düşmanlar vardı bu defa. Müşrikler Medine’de Peygamber düşmanı Ka’b ibn Eşref’i yanlarına almış, şiirleriyle Müslüman kadınlara iftiralar attırmış, Allah Resûlü’ne dil uzattırmış ve mü’minleri birbirlerine düşürmenin vasıtası olarak kullanmışlardı. Müşrikler ayrıca Medine’deki dinî grupları devreye soktular. Onlar da Allah Resûlünü hak davasından döndürmek için her vesileyi kullanmaktan geri kalmadılar. Müslüman kadınlara sarkıntılık edildi; Resûlullah’a: “Sen savaş nedir bilmeyen Kureyşlilerle savaştın, eğer bizimle savaşırsan, harbin ne olduğunu

¹⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/86; Taberâni, *el-Mu’cemü’l-evsat*, 3/372.

o zaman görürsün!” diyecek kadar ileri gittiler. Diğer taraftan da Ebû Süfyan Müslümanlardan intikam alıncaya kadar yıkanmayacağına yeminler etmiş, Medine’nin sınırlarına kadar gelerek de Müslümanlara ait yerleri kundaklamıştı.¹⁸¹

Allah Resûlü’nün düşüncesi, şehir savunması yapmaktı. Zaten hedef, sıcak bir savaş da değildi. Çarpışma öncesinde Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bir rüya görmüştü. Rüyada kendi zırhının içine girdiğini, bir kısım sığırların boğazlandığını ve kılıcının ağzında da bir zedelenme olduğunu görmüş ve bunların yorumunu da şöyle yapmışlardı: “Bu zırh, bizim için Medine’nin içidir, müdafaa harbi yapalım. Onlar saldırırlar, biz onları burada karşılayalım. O boğazlananlar, benim ashabımdır. Oraya gitmeyelim. Kılıcımın ağzından bir parçanın kopması ve dış atması, yakınlarımdan birisinin ölmesi demektir.”¹⁸²

Ne var ki özellikle bazı gençler düşmana karşı çıkma hususunda ısrarcı oldular ve Resûlullah sonucu bildiği halde istişarenin hakkını vererek onlara katıldı.¹⁸³ Böylece bir taraftan varılan karar, diğer taraftan hakkı savunmadaki kararlılığını fiilen ortaya koymak için kesin kararını vererek zırhını giydi ve artık savaşın şehir dışına çıkılarak yapılacağını ilan etti. Allah Resûlü, elinde tuttuğu kılıcı göstererek: “Hakkını vermek şartıyla bu kılıcı isteyen var mı?” buyurdular. Sahabeden Ebû Dücâne: “Yâ Resûlallah! Bu kılıcın hakkı nedir?” deyince, Allah Resûlü: “Eğilip bükülünceye kadar harp etmektir.” buyurdu. O da: “Hakkını vermek üzere bu kılıcı bana ver yâ Resûlallah!” dedi. Böylece kılıcı o almış oldu.¹⁸⁴

Sayı ve teçhizat açısından iki taraf arasında oldukça büyük bir fark vardı. Müşrikler 3000 kişi ile gelmiş, Müslümanlar ise 300 münafığın son anda ayrılmasıyla 700 kişi kalmıştı. Çetin mi çetin bir savaş oldu. Allah Resûlü’nün yakınına kadar sokuldular. Öyle ki dişi kırıldı, başı yarıldı. En yakınları ve en sevdiği arkadaşları şehid edildi. Elbetteki

¹⁸¹ İbn Hişâm, *es-Stratü’n-nebeviyye*, 3/310-311; İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 3/344.

¹⁸² İbn Hişâm, *es-Stratü’n-nebeviyye*, 4/8; İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 4/11-12.

¹⁸³ İbn Hişâm, *es-Stratü’n-nebeviyye*, 4/9; İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 4/11-12.

¹⁸⁴ Müslim, *fedâilü’s-sahabe* 128; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/123; İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 4/15.

bunların başında Mekke'den beri onu koruyan kahraman Hz. Hamza geliyordu. Enes ibn Nadr ve Abdullah ibn Cahş da şehitler arasındaydı.

Savaş meydanındaki manzara yürek dağlayıcıydı. Parçalanmış cesetler meydana duruyordu. Bunların bir kısmı Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) korumak için çevresinde bulunan ve kılıç darbeleriyle yerlere serilen cansız bedenlerdi. Ancak bunların hiçbirisi ne Allah Resûlü'nü ne de ashabını doğru bildikleri yoldan geri döndürmedi. Allah Resûlü hak bildiği davadan dönmediği gibi, bu en zor durumda bile sadece ellerini kaldırdı ve batıl temsilcilerinin hidayetini arzularıp onlara dua etti. Neticede mü'minlerin bu kararlı duruşu karşısında bozguna uğrayan Mekke müşrikleri, kurtuluşu meydanı terk etmede görmüş ve Mekke'nin yolunu tutmuşlardı.¹⁸⁵

Allah Resûlü Medine'ye dönmüştü. Yaralılar, yaralıların sarılması, acıların tazeliği gibi musibetler ortadayken Ebû Süfyan'ın ordusuyla dönüp geldiği haberi alındı. Allah Resûlü ve ashap, o derece yorgun olmalarına rağmen hemen yerlerinden fırladılar ve Hamrâu'l-Esed yönüne harekete geçtiler. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem): "Dün Uhud'da bizimle kim var idiye yarın yine falan yerde toplansın. Kureyş ordusunu takibe çıkacağız!"¹⁸⁶ buyurdular. Mekkeliler bu haberi alınca, hızlıca Mekke'nin yolunu tuttular.

Görüldüğü üzere Allah Resûlü, hakkı savunma konusunda hiç tereddüt yaşamıyor, verilen kayıplara rağmen geri durmuyor ve sonuna kadar mücadeleye devam ediyordu. Normalde insan bu kadar kayıp vermişken ve en yakınlarını kaybetmişken irkilir, tereddüt yaşar, korkar ve endişeye kapılır. Ancak Hakk Nebi, bunların hiçbirisini yaşamıyordu. Son ana ve son nefere kadar hak bildiği yolda tereddütsüz sebat etti. Çünkü her zaman için üstün olan hakta ve ona asla üstün gelinemeyecekti.

c. Hendek Savaşı

Hakkı yok etmek için kurulan önemli bir engel de Hendek Savaşı olarak tarihe geçen muharebedir. Medine'de farklı Yahudi grupları var-

¹⁸⁵ İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye*, 4/54-55; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/51.

¹⁸⁶ İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye*, 4/52; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/48-49.

di. Mekkeliler bunlarla irtibata geçerek gizlice anlaşmalar yaptı. Şehrin içindeki farklı gruplarla Mekke müşrikler, büyük ve altından kalkılamaz bir darbe ile Müslümanları yok etme konusunda ittifak ettiler. 24.000 kişilik askerle Medine'ye kadar geldiler. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) yaptığı istişareler neticesinde içeriden savunma yaparak karşı koyma kararına vardı. Hızlı ve gizli bir şekilde Medine çevresinde hendekler kazılmaya başlandı. Bu iş için hazır 3000 kişi vardı. Kazılan hendekler, bir atının düşmesi durumunda çıkılamayacak kadar derin ve genişti.

Hendekler kazılırken büyük fedakârlıklar yapıldı. Açlık, susuzluk ve yorgunluk had safhadaydı. Açlığı hissetmemek için sahabe karınlarına bir taş bağlarken Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) iki taş bağlıyordu.¹⁸⁷ Zaman zaman korkudan canlar boğaza geliyor, Medine'nin içindeki grupların özellikle kadınlara saldırma endişesi yaşıyordu. Hendeği geçen müşrikler, Müslüman cengâverler tarafından anında etkisizleştiriliyor ve geçiş bulamıyorlardı. Muhasara tam bir ay sürdü. Şartlar gittikçe müşriklerin aleyhine dönüyordu. Yaklaşan kış şartları, yorgunluk ve yiyecek sıkıntısı, içeride kendilerine yardım sözü verenlerin cayması ve en sonunda şiddetli bir kasırganın çıkmasıyla Mekkeliler daha fazla dayanamadı ve geriye dönmek zorunda kaldılar.¹⁸⁸

Böylesine sıkıntılı geçen bir zaman diliminde Allah Resûlü asla tereddüt yaşamadı. Mü'minler de Allah Resûlün'de gördükleri bu sarsılmaz iman ve sebat sayesinde kesinlikle bir sarsıntı ve tereddüt geçirmedi. Aksine hem Resûlullah'ın hem de mü'minlerin hakkı temsilde iman ve teslimiyetleri ziyadeleşti. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm onların bu durumunu şöyle haber verir: *"Mü'minler, düşman birliklerini gördükleri zaman: 'İşte bu, Allah ve Peygamberi'nin bize vadettiğidir. Allah ve peygamberi doğru söylemiştir.' dediler. Bu, onların ancak iman ve teslimiyetlerini artırdı."* (Ahzâb sûresi, 33/22).

Savaş biter bitmez Cibril (aleyhisselam) Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) gelerek: *"Yâ Resûlallah! Siz silahınızı bıraktınız mı?"*

¹⁸⁷ Tirmizî, Zühd 39.

¹⁸⁸ İbn Hişâm, *es-Stratü'n-nebeviyye*, 4/191; İbn Kesir, *el-Biddâye ve'n-nihâye*, 4/112-113.

Hâlbuki biz melekler henüz bırakmadık. Şimdi hemen Kureyzaoğullarının üzerine yürüyün!"¹⁸⁹ dedi. Henüz böylesine yorucu, uzun ve şiddetli bir savaştan yeni çıkmış olmalarına rağmen Allah Resûlü ashabına hareket emrini verdi ve: *"İkindiyi ancak orada kılın!"*¹⁹⁰ diyerek, zaman geçirilmeden hedefi göstermiş oldu. O'nun bu talimatı sebepsiz değildi. Zira Kureyzaoğulları, Hendek muhasarası esnasında anlaşma yaptıkları halde Müslümanlara ihanet etmiş ve onları arkadan vurmak istemişlerdi. Sonunda bu tehlike de bertaraf edilmiş oldu.

Allah Resûlü'nün, yukarıda sayılanların dışında, hakkın yerini bulması adına bazen bizzat katıldığı bazen de asker gönderdiği farklı savaş ve seriyeler de vardır. Mesela Mûte katılmadığı önemli bir savaştır. Üç bin gibi oldukça az olan bir asker sayısı, iki yüz binlik büyük bir orduya karşı savaşmış ve galibiyetle çıkmıştır.

Şüphesiz ki hak mücadelesi adına hatırlanması gereken en önemli olaylardan birisi de Mekke'nin fethidir. O Mekke ki Resûl-i Ekrem'in doğup büyüdüğü eşsiz vatandı. Hz. İbrahim'in inşâ ettiği Kâbe'nin bulunduğu şehirdi. Hem Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hem ashabının malına ve mülküne el konulduğu, senelerce hakaret ve işkencelere maruz kaldıkları ve zorla çıkmak durumunda kaldıkları yerd. Allah Resûlü, yıllarca sabırla, tahammülle ve her türlü fedakârlıkla o günü beklemişti.

Hudeybiye anlaşmasının müşrikler tarafından ihlâl edilmesiyle, Allah Resûlü vakit kaybetmeden hazırlıklara başlamıştı. Ancak bu hazırlıklar sır gibi saklanıyor ve ne tarafa gidileceğini kendisi dışında hiç kimse bilmiyordu. Nitekim Mekke'ye yaklaşıncaya kadar da hiç kimse bilemedi. On bin insanla Mekke'ye varan Resûlullah; kişi başına bir ateş yakılmasını emretti. Herkes bir ateş tutuşturunca, Mekkelileri büyük bir korku sardı ve teslim olmaktan başka bir yolun olmadığını anlamış oldular. İşte bu psikoloji içerisinde Mekke'ye kolayca girilmiş oldu.

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) zayıf iken nasıl haktan ayrılmayan eşsiz bir temsilcisi idiyse, bütün güç ve kuvveti eline geçirdi-

¹⁸⁹ Buhârî, *megâzî* 30; Müslim, *cihad* 65.

¹⁹⁰ Buhârî, *megâzî* 30; İbn Hişâm, *es-Stratü'n-nebeviyye*, 4/192.

ğinde de aynı ahlâki niteliğinden hiçbir şey değişmemişti. Resûlullah o güne kadar kendisine ve arkadaşlarına her türlü zulmü reva gören, yaşadığı şehre kadar gelerek kendilerini yok etmeye çalışan ve bu uğurda bütün imkânlarını seferber eden Mekke müşriklerini, Hz. Yusuf'un (aleyhisselam) kardeşlerini affederken sarf ettiği sözünü de hatırlatarak bağışlamış, Müslümanların elinden gasbedilen mal ve mülkü söz konusu dahi etmeksizin yeniden hicret ettiği beldeye dönmüştü.

O isteseydi bütün Mekkelileri kılıçtan geçirebilir, mallarını-mülklerini ellerinden alabilir ve hepsini Mekke'den sürgün edebilirdi. Bütün bunları yapmaya da aslında hakkı vardı. Ancak Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bunlardan hiçbirisini yapmadı. Zayıfken, yalnızken ve bütün insanlar karşısına dikilmişken nasıl eşsiz bir merhamete, af ve hoşgörüyü, tevazuyla, hak ve hukuka riayete bağlı idiyse, bütün güç ve iktidarı ele geçirdiğinde de aynıydı. Nitekim Mekke'ye girerken galip bir devlet başkanı ve komutan olarak değil de tevazuundan bineğinin üzerinde o kadar iki büklüm olmuştu ki alnı bineğin eyerinin kaşına değiyordu.¹⁹¹

d. Huneyn Seferi

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hak mücadelesi yolunda mücadele ettiği diğer zorlu bir yer de hiç şüphesiz Huneyn'dir. Mekke fethinden sonra ortada duran kabileler artık kararlarını vermiş ve Müslümanlığı tercih etmişlerdi. Bu kabilelerin Müslüman olması, Sakif ve Hevâzin kabilelerini rahatsız etmişti. İçine düştükleri hasetleri yüzünden, çöldeki çapulcuları da toplayarak 30 bin civarında büyük ordu hazırladılar.¹⁹²

Okçulukta mahir olan bu iki kabile büyük bir kaosa sebep olabilirler düşüncesiyle Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) onların üzerine 12.000 kişilik bir orduyla yürüme kararı aldı. Ordunun içinde yeni Müslümanlar, Müslümanlığı henüz sindirmemiş kimseler de vardı. Yolda iki vadinin arasında âniden düşman oklarına hedef oldular. Ordu içerisinde ciddi bir dağılma oldu. Allah Resûlü'nün benzersiz taktiği ve

¹⁹¹ İbn Hişâm, *es-Stratü'n-nebeviyye*, 2/405.

¹⁹² İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/322-326.

gösterdiği büyük cesaret karşısında hemen toplandılar ve kısa süre içerisinde düşmanı mağlup ettiler.¹⁹³

Huneyn, Müslümanlar açısından neredeyse büyük bir hezimet olacaktı ancak Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) büyük bir cesaret örneği sergiledi. Herkesin dağıldığı, ortalıkta kimsenin kalmadığı oldukça kritik bir anda tek başına öne atıldı. Öyle ki amcası Hz. Abbas (radiyallahu anh), O'nun bineğini zor tutuyor, düşman safları arasına girmesine engel olmaya çalışıyordu. Böylesine ölümle yüz yüze gelinen bir anda o: *"Ben nebiyim, bunda yalan yok ve ben Abdülmuttalib'in torunuyum..."* sözünü en yüksek tonda haykırıyordu.¹⁹⁴ Bu gur ve cesaret dolu sözü duyan diğer mü'minler yeniden Resûlullah'ın çevresinde toplanarak mağlubiyeti zafere çevirdiler.¹⁹⁵

e. Tebuk Seferi

Son bir örnek olarak Tebuk Seferini kısaca hatırlatmakta fayda var. Bizansın büyük bir orduyla Medine üzerine yürüyeceği haberi alınınca, Allah Resûlü bu büyük imparatorluktan çekinmeden hem de hedefi açıktan belirterek hazırlıklara başladı. Kuraklığın had safhada olduğu bir yıld. Dolayısıyla münafıklar Hz. Peygamber'i (sallallahu aleyhi ve sellem) seferden engellemeye çalışıyor, kendileri de gitmek istemiyorlardı. Fakat O, hiç tereddüt etmeden hazırlanan 30.000 kişilik orduyla Tebuk'e hareket etti. 20 gün civarında orada konakladı. Bizans savaşa cesaret edemedi. Allah Resûlü'ndeki korkusuzluk ve cesaret, çevredeki kabileler üzerinde oldukça müspet etkiler meydana getirdi. Pek çoğu İslâm'ı seçti; diğerleri de cizye vermeyi kabul ettiler.¹⁹⁶

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) savaşı, toprak ele geçirme, ganimet elde etme, köleler edinme ve dünyevi imkânlara sahip olmak için yapmamıştır. Onun bütün niyet ve davranışları haksızlıkların önlenmesi ve hakkın hatırı içindir. Bütün mücadelesi hak karşısına dikilen zorbaları engellemek, azgınların zayıfları ezmesini önlemek,

¹⁹³ İbn Kesir, *el-Biddâye ve'n-nihâye*, 4/326 vd.

¹⁹⁴ Buhârî, *cihad* 52; Müslim, *cihad* 28.

¹⁹⁵ İbn Kesir, *el-Biddâye ve'n-nihâye*, 4/326 vd.

¹⁹⁶ İbn Kesir, *el-Biddâye ve'n-nihâye*, 5/9vd.

hürriyetlerin gasbedilmesini bertaraf etmek ve her yerde hakkın ortaya çıkmasına vesile olmak içindir.

8. Sonuç

Özetle görüldüğü üzere Allah Resûlü'nün bütün ömrü, hak mücadelesine adanmıştır. O, bunun için yola çıkmış, adım başı önünün kesilmesine, tehditlere, iftiralara, yalanlara, işkencelere, memleketinden kovulmaya, arkadaşlarına işkence yapılmasına ve kendisini yok etme amacıyla girişilen savaşırlara rağmen, hak bildiği yoldan vazgeçmemiş, her zaman hakkın yanında durmuş ve hakkı savunmuştur. Nübüvvet öncesi kırk yıllık hayatı da bu noktada ayrı bir örnektir. Tek başına çıkmış olduğu Hak mücadelesi yolunda asla ümitsizliğe düşmemiş, yılmamış, korkmamış ve hiçbir fedakârlıktan da çekinmemiştir. Bunun yanında hakkı elinden alınan, hürriyetleri gasbedilen ve koruyacak kimsesi olmadığı için en temel haklardan mahrum edilen bütün mağdurlara elini uzatmış, hakları alınıncaya kadar da takipten vazgeçmemiştir. Bu yolda kendisine refakat eden inananlara da her türlü insanlık dışı zulümler ve işkenceler yapılmış, onlar kendisine konuyla ilgili şikayetlerde bulunduklarında ise her zaman için sabrı, teenniye ve tevekkülü tavsiye etmiş, hak bildikleri yolda devam etmelerini öğütlemiştir.

Allah Resûlü'nün önüne çıkan engellerde Yüce Allah hem Peygamberini hem de Müslümanları teselli etmek ve hak yolda kararlılıkla yürümelerini sağlamak için geçmişten örnek hayatlar sunmuş, konuyla ilgili âyetler ve sûreler inzâl buyurmuştur. Bu açıdan Kur'ân'ın gölgesinde bir hayat geçiren Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), kendinden önceki peygamberler gibi doğruluğun mümessili olmuş, onların örnek hayatlarını ashabıyla paylaşmış ve karşısına çıkan mele' denen azgın güruhla mücadelesinde herhangi bir tereddüt göstermemiştir. Tek başına çıktığı bu yolda Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) uğradığı her durakta inananların sayısı daha da artmış ve Veda Hutbesi'nde hitap ettiği yüz bin civarındaki arkadaşlarının şahsında da hak mücadelesini kıyamete dek onlara önemli bir emanet olarak bırakmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrut ts.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmi'u's-sahîh*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İst. ts.

Cürcânî, Şerif Ali b. Muhammed *et-Ta'rifât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behrâm, *Sünen*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Feza Gazetecilik A.Ş. ts.

Ebû Dâvûd, es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, Çağrı Yayınları, İst. 1981.

Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2005.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris el-Münzirî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Mektebet-ü Nizar, Suud 1419.

İbn Hişam, Cemâleddin Abdulmelik b. Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, (Neşr: Mustafa es-Sekâ vd.) Mısır ts.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâr-u Taybe, 1999.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut 1985.

Merağî, Ahmed b. Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, Matbaat-u Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1946.

Mukâtil b. Süleyman, Ebu'l-Hasan *Tefsîru Mukâtil*, Dâr-u İhyâi't-Turâs, Beyrut 1423.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. Haccâc, *Sahîh-u Müslim*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut ts.

Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr, *Sünenü'n-Nesâî*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut ts.

Öztürk, Levent, *İlk Hicret Habeşistan*, Hicret Yayınları, İstanbul, 2015.

Râgıb, el-İsfahânî, *el-Müfredât*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts.

Şengül, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir 1994.

Taberî, İbn Cerir, *Câmiu'l-beyân an te'vîl-i âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1995.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *el-Câmi'u's-Sahîh*, (Neşr: Ahmed Muhammed Şâkir), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.

Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerim'de Kıssalar*, Yeni Ümit Dergisi, Temmuz-Ağustos-Eylül 1994.

Zemahşeri, Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâik-i ğavâmidî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîli fî Vucûhi't-Tenzîl*, Dâru'r-Reyyân, Kâhire 1987.

Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmiyyu ve edilletuhu*, Dâru'l-Fikr, Şam ts.